ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA"
DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

(Ştiinţe sociale)

a. Istorie

TOMUL X, ANUL 1964 – 1965

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITAŢII „AL. I. CUZA DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

(Ştiinţe sociale)

a. Istorie

TOMUL X, ANUL 1964

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII
„AL. I. CUZA" — IAŞI

Secţia III a, tom. X 1964

SUMAR

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ „АЛ. И. КУЗЫ“

Том X, отд. III a 1964 г.

СОДЕРЖАНИЕ

ANNALES SCIENTIFIQUES DE L'UNIVERSITÉ
„AL. I. CUZA“ — JASSY

Tome X-e, s. III a **1964**

SOMMAIRE

CERCETAREA ÎN DOMENIUL ȘTIINȚELOR ISTORICE LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI ÎN ULTIMELE DOUĂ DECENII

Cercetarea istorică are în centrul universitar Iași o veche tradiție al cărei început pornește de la Mihail Kogălniceanu, urmat de A. D. Xenopol a cărui laborioasă activitate a contribuit la creșterea prestigiului științei romînești peste hotare. Mulți alți istorici, în perioada dintre cele două războaie, cu toate condițiile grele din trecut, au dat istoriografiei romînești și universale lucrări de mare valoare care au consolidat buna reputație a cercetărilor istorice ieșene.

Dar în condițiile eliberării patriei noastre de sub jugul fascist, a construirii socialismului, o etapă nouă se deschide pentru dezvoltarea științelor în toate domeniile.

Viața nouă, pe care regimul de democrație populară a inaugurat-o, a determinat o transformare radicală în orientarea și activitatea istoriografiei noastre.

Organizarea și orientarea ideologică a studiilor istorice au primit un puternic impuls prin reforma învățămîntului din 1948, prin organizarea Academiei, cînd au luat ființă Institutele de istorie din București, Iași și Cluj.

Legătura dintre activitatea științifică și procesul de învățămînt a devenit mai strînsă. S-au creat condițiile necesare unei puternice și rapide dezvoltări.

Construirea socialismului în țara noastră impunea, o dată cu crearea bazei materiale, și crearea unei noi suprastructuri. În cadrul acesteia, știința istorică ocupă un loc deosebit de important. Știința istorică ajută la rezolvarea problemelor vieții, la înțelegerea profundă a sarcinilor construcției socialismului. Știința istorică trebuie să fie strîns legată de contemporaneitate, trebuie să slujească la satisfacerea cerințelor societății ; istoria devine astfel strîns legată de practică.

Aceste sarcini au stat în fața noii istoriografii romîne. Sub îndrumarea partidului clasei muncitoare, istoricii și-au însușit ideologia marxist-leninistă care le arată calea interpretării științifice a fenomenelor istorice și legile generale de dezvoltare a societății. Totodată s-au asigurat condițiile pentru formarea unor cadre tinere de noi cer-

cetători, fapt care a avut o mare însemnătate pentru dezvoltarea științelor istorice în R.P.R.

Documentele Congreselor partidului, ale plenarelor C.C. al P.M.R., lucrările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, cuprind aprecieri profund științifice asupra istoriei patriei și formulează cu claritate sarcinile principale ale noii istoriografii.

Un moment important în dezvoltarea istoriografiei în țara noastră l-a constituit Congresul al II-lea al P.M.R. din decembrie 1955. Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. a relevat pe de o parte succesele dobîndite de știința istorică sub regimul democrației populare, iar pe de altă parte a indicat sarcinile de viitor ale istoricilor noștri. Printre cele mai importante a fost aceea „de a elabora cu forțele unui larg colectiv de cercetători științifici o istorie a Romîniei care să sintetizeze, de pe pozițiile marxist-leniniste, tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice și să însemne un pas înainte în dezvoltarea acestei științe, îndeosebi în soluționarea unor probleme de bază ale istoriografiei noastre, probleme ale procesului de formare a poporului romîn, ale istoriei contemporane, ale periodizării istoriei". [1]

Dar pentru a se putea ajunge la o asemenea lucrare, a fost necesară o muncă asiduă pentru a umple mari goluri în documentarea istorică, pentru lămurirea prin studii monografice a unor importante probleme economice, sociale, politice și culturale din istoria poporului romîn.

Încadrați în frontul larg al istoricilor din toată țara, istoricii din centrul universitar Iași, grupați în catedrele de Istoria Romîniei și Istoria universală, au dat o contribuție importantă prin elucidarea unor probleme de bază ale istoriei Romîniei, precum și prin unele studii privind istoria Moldovei.

În domeniul istoriei vechi s-a urmărit prin prospecțiunile și săpăturile arheologice în Moldova să se aducă noi informații și interpretări cu privire la dezvoltarea societății omenești din această perioadă. Printre cele mai importante menționăm pe acele de la Stoicani (1948—1949), Trușești (1950—1957), Hlincea (1952—1954), Bicaz (1955—1958), Valea Lupului (1954—1957), Dolheștii Mari (1957—1958), Dănești (1958), Cucuteni (1963—1964). S-au obținut rezultate noi și deosebit de valoroase cu privire la istoria societății din perioada comunei primitive și din perioada prefeudală pe teritoriul patriei noastre.

Tot în domeniul istoriei vechi a Romîniei s-au făcut cercetări (ele vor continua) cu privire la „Dacii pe teritoriul Moldovei" la Bîtca Doamnei (Neamț) și alte localități. Prin săpăturile arheologice efectuate în ultimii ani, prin cercetările efectuate pe bază de texte, inscripții, material paleografic și numismatic, s-au obținut realizări importante pentru clarificarea acestei chestiuni și pentru completarea rezultatelor unor studii ceva mai vechi referitoare la triburile getice și bastarnice și relațiile cu orașele grecești de pe țărmul romînesc al Mării Negre, precum și relativ la provinciile romane de la Dunărea de Jos.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*. 1955—1959, Buc., 1959, p. 15.

În primii ani de cercetare în domeniul istoriei medii, după 23 August 1944, istoricii noştri şi-au concentrat activitatea asupra publicării unor mari culegeri de documente care să permită să se reia pe baze largi studierea problemelor fundamentale ale istoriei medii a Romîniei. La realizarea unui mare corpus de documente privind istoria medie au contribuit şi istoricii ieşeni. Concomitent cu activitatea de pregătire a volumelor de documente, medieviştii de la Facultatea de istorie din Iaşi au trecut la studierea şi prezentarea sub formă de monografii a vechilor instituţii feudale din Moldova. În afară de organizarea puterii centrale în statul moldovenesc, medieviştii de la Universitatea din Iaşi au studiat şi alte probleme majore ale istoriei patriei noastre. Au redactat şi publicat articole referitoare la propritatea feudală şi obştea ţărănească, s-au făcut cercetări pentru cunoaşterea în mod aprofundat a economiei Moldovei, a relaţiilor dintre stăpîni şi iobagi, a răscoalelor care au avut loc în epoca feudală.

Merită să fie subliniat faptul că în domeniul istoriei medii cercetările au fost orientate şi spre teme privind relaţiile Principatelor Romîne cu ţările vecine.

Este cunoscut faptul că în vechea istoriografie studierea istoriei moderne a fost neglijată sub diferite pretexte. Adevărata cauză care a determinat această atitudine a istoricilor din trecut a fost că ei au căutat să treacă sub tăcere mişcările revoluţionare din această perioadă istorică şi mai ales lupta maselor împotriva regimului burghezo-moşieresc. Aşa se explică şi faptul că s-au editat mai puţine documente de istorie modernă şi aproape de loc de istorie contemporană. S-au publicat mai ales memorii care au deformat realitatea istorică, scrise de pe poziţia claselor conducătoare. Iar, cînd totuşi, la anumite date comemorative s-au publicat unele studii privind trecutul de luptă pentru libertatea socială şi naţională s-a falsificat adevărul istoric. Unul dintre cele mai elocvente exemple îl constituie modul cum s-a scris istoria anului revoluţionar 1848 şi a războiului pentru independenţa naţională.

Cercetările cu privire la epoca modernă a Romîniei, la Iaşi, de altfel ca şi în celelalte centre universitare din ţară, s-au concentrat asupra celor trei mari evenimente din punct de vedere politic, ale secolului al XIX-lea: Revoluţia de la 1848, Unirea Principatelor Romîne şi războiul pentru independenţă.

În vederea cunoaşterii antecedentelor anului 1848 în Moldova s-a studiat situaţia economică, socială şi politică în perioada de destrămare a feudalismului şi a începutului relaţiilor capitaliste, caracterul formării burgheziei romîneşti în comparaţie cu burgheziile din statele apusene. S-au făcut cercetări cu privire la unele organizaţii şi mişcări revoluţionare anterioare anului 1848.

Unirea Principatelor, al cărei centenar s-a sărbătorit în mod solemn, a fost un prilej de mare însufleţire în rîndul maselor populare, subliniind prin aceasta caracterul profund popular al acestui act istoric. Istoricii ieşeni au acordat un deosebit interes acestui eveniment, publicînd mai multe studii.

Merită să fie subliniată grija pentru a fi puse în adevărata lor lumină unele aspecte ale războiului pentru independență și consecințele lui și în special problema recunoașterii independenței Romîniei după Congresul de la Berlin.

Un element nou, de o deosebită importanță, în epoca modernă, a găsit istoriografia noastră în mișcările țărănești și muncitorești în care s-a manifestat mai puternic lupta de clasă. Studii valoroase au fost publicate în legătură cu marea răscoală țărănească din 1907.

Istoria contemporană a Romîniei are un rol deosebit de important alături de celelalte discipline ale istoriei. Ocupîndu-se de perioada dintre cele două războaie mondiale, ea demască politica antipopulară a burgheziei și moșierimii romîne, scoate în evidență lupta maselor asuprite conduse de P.C.R. împotriva exploatării și, în sfîrșit, se ocupă de marile transformări revoluționare de după 23 August 1944 pînă în zilele noastre.

Cercetările în domeniul istoriei contemporane la Universitatea din Iași s-au îndreptat în mai multe direcții: studierea politicii interne și externe a Romîniei între cele două războaie mondiale, momente importante din lupta P.C.R. din această perioadă, Romînia în preajma instaurării regimului democrat-popular și primele lui realizări.

S-au elaborat studii cu privire la perioada stabilizării relative și temporare a capitalismului. Politica antinațională de fascizare a țării și de progresivă înfeudare față de Germania hitleristă și lupta P.C.R. împotriva acestei politici a guvernelor burghezo-moșierești au făcut, de asemenea, obiectul mai multor lucrări. Concomitent s-a studiat și politica externă a Romîniei în cadrul relațiilor internaționale. S-a cercetat pe o bază de largă documentare, făcîndu-se investigații și în arhivele din alte țări, rolul Romîniei în Mica Înțelegere. S-au studiat și unele aspecte ale politicii Germaniei fasciste care anunța punerea în aplicare a planului de subjugare economică și politică a Romîniei. Reforma agrară din 1945 a stat de asemenea în atenția istoricilor de la Universitatea din Iași.

Paralel cu aceste cercetări cadrele didactice au elaborat și studii de istorie culturală, publicînd un volum cu privire la istoria învățămîntului superior în Moldova cu ocazia centenarului Universității ieșene. O contribuție substanțială au dat istoricii din Iași la elaborarea Tratatului de istorie a Romîniei.

În prezent, pe lîngă alte teme, un colectiv de cadre didactice lucrează la alcătuirea unei mari monografii a istoriei orașului Iași, care va prezenta dezvoltarea orașului nostru din timpurile cele mai vechi pînă în zilele de mare avînt economic, cultural și edilitar de astăzi.

Activitatea științifică a catedrelor de Istorie a Romîniei și Istoria universală se reflectă în revista de istorie a Universității, în revistele de specialitate din țară și străinătate. Cercetătorii ieșeni au contribuit la elaborarea a numeroase volume consacrate unor evenimente (de exemplu anul revoluționar 1907, Istoria luptelor greviste din anii 1929—1933, Reforma agrară din 1945, Unirea Principatelor ș.a.) sau apărute cu prilejul unor congrese internaționale ale istoricilor la Roma 1955 și la Stockholm 1960.

Rezultatele cercetărilor ştiinţifice în domeniul istoriei s-au făcut cunoscute în străinătate şi cu ocazia participării unor cadre didactice ieşene la congresele internaţionale de la Stockholm, Moscova, Praga, Budapesta, Berlin, Madrid etc. unde s-au prezentat comunicări şi s-a participat la discuţii.

Progresele realizate de cercetătorii ieşeni în ultimele două decenii au permis ca pentru planul de perspectivă să fie elaborată o temă mai largă, corespunzătoare stadiului de dezvoltare a ştiinţei istorice pe plan naţional şi mondial.

Declaraţia P.M.R. din aprilie 1964, punînd în discuţie cele mai importante probleme de istorie ale contemporaneităţii, este un izvor deosebit de preţios pentru istorici atît în ceea ce priveşte îmbogăţirea tematicii, cît şi metoda de rezolvare a unor probleme dificile ale istoriei patriei şi a celei mondiale.

În orientarea planului de activitate ştiinţifică a istoricilor ieşeni spre o cît mai justă înţelegere a problemelor ce urmează să fie studiate precum şi în munca de interpretare a fenomenelor istorice, acest document de partid şi-a găsit o largă aplicare.

Sărbătorind două decenii de la eliberarea patriei noastre de sub jugul fascist, istoricii ieşeni îşi îndreaptă gîndul plin de recunoştinţă către Partidul Muncitoresc Romîn şi Guvernul Republicii Populare Romîne, pentru grija şi atenţia deosebită pe care o acordă dezvoltării culturii şi ştiinţei. Istoricii ieşeni vor munci şi în viitor cu tot elanul pentru împlinirea sarcinilor mari care stau în faţa frontului istoricilor din patria noastră.

PODGORIILE DE LA COTNARI ŞI HÎRLĂU ÎN ECONOMIA MOLDOVEI DIN SECOLELE XV—XVIII

DE

C. CIHODARU

„În dezvoltarea viticulturii şi pomiculturii — spune tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, referindu-se la sarcinile trasate de Congresul al III-lea al Partidului—problema amplasării noilor plantaţii are o importanţă deosebită. Cel mai raţional este plantarea viilor şi pomilor în centrele mari unde există o tradiţie şi o experienţă îndelungată, unde producătorii sînt formaţi ca buni pomicultori şi viticultori, iar condiţiile sînt cele mai prielnice pentru obţinerea de producţii mari de fructe şi struguri de calitate superioară" [1].

Datorită extinderii treptate a suprafeţelor cultivate cu viţă şi a aplicării complexului de măsuri agrotehnice în vederea obţinerii unor recolte sporite, producţia de struguri va trebui să ajungă în 1965 „la 1.400.000 tone". [2]

Fără a exista o idee clară în legătură cu proporţia pe care a luat-o în unele din ele cultura viţei de vie în trecut, centrele cu o puternică tradiţie şi experienţă în domeniul acestei ramuri a economiei în ţara noastră se cunosc. Au existat, bineînţeles, altele, unde, datorită condiţiilor istorice care au determinat o proastă gospodărire sau variaţiilor climei, o astfel de ocupaţie a fost dată de mult timp uitării, dacă nu ne gîndim la ultimele decenii înainte de 1944, cînd viţa de proastă calitate ajunsese să ocupe în dauna altor culturi, cu excepţia muntelui şi a regiunilor nordice, un spaţiu apreciabil.

Istoricii orînduirilor trecute au sarcina de a evidenţia, pe lîngă altele, rolul deţinut de această ramură a producţiei în economia ţării. Atrăgînd însă atenţia viticultorilor asupra tuturor locurilor folosite şi

---

[1] *Raport asupra mersului îndeplinirii directivelor Congresului al III-lea al Partidului privind construirea socialismului la sate şi dezvoltarea agriculturii*, Ed. politică, Buc., 1961, p. 50.

[2] *Ibidem*, p. 51, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Buc., Ed. politică, 1961, p. 55.

căutate în trecut pentru înalta calitate a producţiei, ei pot aduce şi unele soluţii practice în rezolvarea unei probleme care în general se referă la cunoaşterea modului de dezvoltare a activităţii sociale.

Limitînd deocamdată cercetările numai la regiunea Hîrlău-Cotnari, lucrarea de faţă se va strădui să aducă unele contribuţii privind ambele aspecte ale problemei.[3]

În opera sa *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir observa că deşi este aşezat la limita de nord a creşterii viţei de vie, Cotnariul dădea un produs de cea mai înaltă calitate. „Cutez să susţin" — spunea el, referindu-se la vinul recoltat în această regiune — „că este mai ales şi mai bun decît alte vinuri evropeneşti şi chiar decît vinul de Tokaj. Cînd este păstrat în pivniţe adînci şi boltite cum se obişnuieşte la noi în ţară, şi este ţinut trei ani, în cel de-al patrulea capătă o asemenea tărie încît arde ca spirtul".[4]

Călătorii străini şi mai ales acei care veneau din ţările cu podgorii vestite au făcut aprecieri asemănătoare cu acelea ale lui Cantemir. În raportul său trimis la Veneţia, medicul adus de Ştefan cel Mare de acolo pentru a-i ameliora suferinţele, Matei de Murano, arăta că vinurile moldoveneşti se asemănau cu acelea din Friul.[5] Se referea bineînţeles, la vinurile recoltate în podgoriile domniei de la Hîrlău. Ceva mai tîrziu, un alt italian, Leonardo Panzini, susţinea, chiar, că vinurile din Moldova, lăsate să se învechească patru-cinci ani, învingeau pe acelea ale Italiei[6]. Francezul Dupont, intrat în serviciul regelui polon Ion Sobieski aprecia de asemenea într-un mod deosebit podgoriile din regiunea Iaşului care dădeau „un foarte bun vin alb".[7]

Ceva mai tîrziu, Raicevici credea că unele varietăţi de aici ar fi dat un vin asemănător cu muscatul de Frontignan[8]. Sasul transilvănean Andreas Wolf, vizitînd Moldova pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, făcea, ca un om care se pretindea priceput în materie de viticultură şi vinuri, aprecierea că produsele podgoriilor din Cotnari s-ar fi asemănat cu acelea obţinute în regiunea Champagne din Franţa. Punea totuşi vinurile de la Odobeşti înaintea celor de la Cotnari şi le considera mai tari decît acestea.[9] Au fost şi alţi călători străini care au lăudat aceste podgorii, dar nu este cazul să se înşire aici întreaga lor listă.

Calităţile vinurilor de la Cotnari se datorau nu numai îngrijirilor date de podgoreni pricepuţi, ci şi compoziţiei solului, bogat într-o

---

[3] Pentru podgoriile din Iaşi se rezervă un capitol în Monografia ce se pregăteşte pentru acest oraş.

[4] Trad. de P. Pandrea, ed. 1956, p. 77.

[5] Hurmuzaki, VIII, 37.

[6] În «L'Europe Orientale», II, 3 (1922), p. 161.

[7] *Mémoires pour servir à l'histoire de la vie et des actions de Jean Sobieski, III, du nom*, în publicaţiile Fondului Krasinski. Varşovia, 1885, p. 206—207.

[8] Raicevch, *Osservazioni storiche, naturale e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 52.

[9] A. Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Sibiu, 1805, p. 43.

anumită specie de calcar, compoziție cerută de anumite varietăți de viță. Expunerea bună la soare a terenurilor și adăpostirea lor naturală împotriva vînturilor aspre ale iernii dădeau apoi acestei regiuni o superioritate indiscutabilă asupra altor centre viticole din țară.[10]

Vegetația avea în trecut un alt aspect decît acela pe care îl cunoaștem în prezent. Documentele din secolul al XVII-lea și din prima parte a secolului al XVIII-lea arată că hotarul celor două localități trecea prin codrii „merei", prin „bucovină" și această mențiune durează pentru mai mult de jumătate din întinderea lui. Din loc în loc, apar poieni cu fînațuri[11]. Planurile topografice mai vechi sau cele ridicate de ingineri specialiști în prima jumătate a secolului trecut[12] ne arată încă existența unor întinse păduri care asigurau în aceste părți, atît în sol cît și în atmosferă, un anumit grad de umiditate și în același timp constituiau un paravan natural împotriva crivățului. În actele mai vechi se menționează rădiuri și dumbrăvi din care una este Dumbrava Roșie,[13] cunoscută și pusă de Neculce în legătură cu anumite evenimente istorice.[14]

Printre firtaele de vie se interpuneau numeroase și întinse livezi. Era obligatoriu ca viile să fie îngrădite și cine nu lua asemenea măsuri era pedepsit.[15] Lîngă garduri se lăsau să crească tufișuri, se plantau pomi și se constituiau astfel adevărate perdele de protecție împotriva vînturilor aspre dinspre nord și est. Pe margine, pe lîngă aceste perdele, la care se adăuga și cîte un petec de huciag pentru haragi, existau fășii de pămînt necultivate denumite prin actele de proprietate „obrațe".

---

[10] În afară de unele bucăți literare, cu caracter stimulativ (de ex. C. Prisnea, *Țara vinurilor*, Buc. 1963), o cercetare științifică asupra acestei regiuni nu există. Încercarea făcută de El. Herovanu de a prezenta tot ceea ce se putea spune, fără a întreprinde investigații mai ample, în cărticica intitulată *Cotnarii*, Buc., 1936, este puțin reușită. S-au adunat acolo tradiții păstrate de locuitori sau scoase din cărți, date istorico-arhelogice extrase din relația lui Bandini, din unele lucrări ale lui N. Iorga sau Gh. Balș, precum și de la arheologii amatori din localitate.

S-au adăugat apoi informații despre terenuri, despre modul de viață și obiceiurile locuitorilor. Apar și cîteva inscripții rău citite și se manifestă credința că etimologiile date de Bandini: *Gutnar* = *bonus stultus* sau *Gutnor* = *bonus ventus* ar putea fi acceptate.

Pivnicierul domnesc Fealtin de pe la începutul secolului al XVIII-lea este strămutat în vremea lui Ștefan cel Mare. Biserica sf. Leonard ar fi fost ridicată, după autoare și după inscripție, în vremea lui Gh. Ghica (1659—1660). Este menționată însă de Bandini. Înseamnă că e vorba numai de o refacere de proporții mai mici sau mai mari.

Pentru monumentele arhitecturale de aici v. G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în Bul. Com. Mon. Ist., 1925, și *Bisericile moldovenești din secolul al XVI-lea*, Ibidem, 1928. Pentru viața culturală v. Șt. Bîrsănescu, *Schola latina din Cotnari*, Buc., 1957.

[11] Acad. R.P.R., Filiala Iași, fond Spiridonie, II—7, 8, 46.

[12] Ibidem, II—36, 37, 43, 86, 121, 122—124.

[13] Ibidem, II—56, 57.

[14] I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, Buc., p. 109.

[15] Arh. St. Buc., M-rea Pobrata, XII—5; Acad. R.P.R., LXI—39, 40; XLIII—30 („Străinsuri pentru garduri"); Arh. St. Iași, CCCII—4.

Butucii de vie nu erau plantaţi în rînduri, cum ar fi voit să-i vadă pe la 1780, ardeleanul Wolf [16] şi cuprindeau printre ei numeroase goluri. Se săpau, probabil, de două ori pe an. Sînt exagerate în această privinţă informaţiile culese de misionarul catolic Marcus Bandini care, interesîndu-se de starea cultului catolic în Moldova, a vizitat şi Cotnariul. El laudă viile de aici şi spune că le trebuie o singură săpătură pe an şi o legătură, ca să producă, iar dacă sînt legate de pari ajunge o săpătură la trei-patru ani. [17] Desigur cine proceda în felul acesta, nu obţinea o producţie prea mare. De altfel, cele 4—500 vedre obţinute la pogon pe vremea lui Cantemir [18], reprezintă o cantitate destul de modestă faţă de ceea ce se obţine în prezent.

Calităţile vinului de Cotnari sînt în general recunoscute şi astăzi ca şi pe vremea lui Cantemir. Învăţatul domn însă nu-şi dădea seama că vechea glorie a Cotnariului începuse să apună pentru multă vreme încă de pe atunci. El nu putea de asemenea să-şi dea seama de rolul important jucat de acest centru viticol în economia ţării cu un secol mai înainte de vremea în care-şi compunea opera.

Istoria viticulturii în Moldova nu începe, aşa cum au crezut unii istorici mai vechi, o dată cu stabilirea unor mărunte colonii de maghiari şi saşi în apropiere de Hîrlău. După părerea lor, membrii acestora ar fi introdus în ţară soiuri alese de viţă şi metode înaintate de cultură. [19] Deşi informaţia documentară directă, anterioară secolului al XV-lea, lipseşte, începuturile acestei ramuri de ocupaţie trebuie să fie căutate în trecutul foarte îndepărtat. Lăsînd la o parte tradiţia păstrată la scriitorii din antichitate cu privire la acţiunile puţin încurajatoare întreprinse de regele dac Burebista împotriva viticultorilor vremii şi ţării sale, vechimea i se poate aprecia studiind terminologia folosită de limba noastră în legătură cu ea. Din limba latină s-au moştenit cuvintele *viţă, poamă, vie, bute, falce*. Din greacă tîrzie sau de la bizantini s-au împrumutat termenii *strugure, harac, pogon, lin*. Terminologia varietăţilor de struguri a fost creată pe tărîmul limbii romîne. Denumirile de *plăvaie, verzană, coarnă, păsărească, fragă, crîmpoşie, tămîioasă, crăcană, galbenă, berbecel* etc. au fost date după aspectul sau gustul lor. Altele se pot pune în legătură cu numele localităţilor unde astfel de varietăţi dădeau cele mai bune rezultate. *Feteasca* provenea din podgoriile satului Feteşti, situat în latura sudică a Hîrlăului, [20] iar *băbasca*, din viile pe care schitul Babele le avea sub măgura Odobeştilor. [21] *Frăncuşa*

[16] *Op. cit.*, p 44.

[17] *Codex Bandinus* la V. A. Urechia în «An. Acad. Rom.» Mem. sec. ist., seria a 2-a, t. XVI, p. 252—255.

[18] Ed. cit., p. 62.

[19] N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, I, Buc., 1928, p. 86, 301, crede că saşii catolici de la Cotnari, „de fapt germani din părţile de lîngă Tisa", ar fi fost vechi vieri germani de la Tokaj.

[20] Sulzer în *Geschichte des transalpinischen Daciens* notează printre alte podgorii însemnate din Ţara Romînească, Valea Fetii. Nu este exclus ca între cele două localităţi să fie o legătură.

[21] Pentru aceste vii v. Arh. St. Buc., M-rea Soveja, III—4, 5, 6, Neamţ, LXXXIX-1 şi Achiziţii noi, XXXVII-12.

sau *frenchişul* este străin. Numele lui vine de la regiunea de unde a fost adus şi aminteşte fie de Franţa fie de Franconia germană. Poate tot de acolo vine *braghina. Sghihara* a fost adusă de coloniştii maghiari din Huşi.

În patria lor aceştia cunoscuseră o varietate numită *romonya, romonya-szöllö* care dacă nu vine din Italia îşi are originea în Romaniile din Balcani.

Numele celorlalte unelte şi obiecte din inventarul gospodăriei unui podgorean de altă dată, în afara moştenirii latine şi bizantine, sînt formate pe tărîmul limbii romîne *(călcător)* sau împrumutate de la slavii balcanici, care o dată cu teritoriile din sudul Dunării preluaseră de la Bizanţ o vastă experienţă în domeniul grădinăriei şi viticulturii. Astfel se prezintă termenii *cosor, chitonag, dejă, cadă, vadră, teasc.* Tot aici trebuie adăugat şi *cîrcelul.*

O parte din terminologia slavă referitoare la gospodăria podgoreanului a fost impusă de meşterii slavi din oraşele dunărene, de unde cei din nordul fluviului cumpărau astfel de unelte, precum şi pe cele necesare agriculturii. Ele s-au impus mai tîrziu decît se crede. Desigur, coloniştii germani aduceau din apus o solidă experienţă nu numai în ceea ce priveşte lucrarea şi îngrijirea viilor, dar şi în materie de vinificaţie şi păstrarea vinurilor. *Pivniţa* de origine slavă, de la pivo „bere", s-a păstrat, bineînţeles, luînd un aspect nou, dar coloniştii germani au impus din limba lor *crama.* A patra parte dintr-o falce [22] era la dînşii o *firtă* sau un *firtai* de vie (din *viertel).* Maghiarii care s-au stabilit la Hîrlău, referindu-se la măsurarea viilor întrebuinţau termenul *corocini* (paşi), care a dispărut repede. Din analiza termenilor referitori la cultura viţei de vie din limba noastră rezultă deci, că această ocupaţie este o veche moştenire şi nu a fost impusă de mănunchiurile de colonişti străini aşezaţi în centrele viticole ale ţării.

Cele mai vechi plantaţii de vie din Moldova nu apar în regiunea Hîrlău-Cotnari, cum ne-am aştepta, ci în părţile de la apus de Siret, sub munte. Tot sub munte se vor fi dezvoltat şi în Ţara Romînească. De aici vine denumirea de *podgorie.* Cel mai vechi document relativ la viile din Moldova este din anul 1429. La această dată Alexandru cel Bun acorda mănăstirii Neamţ un mertic anual de 12 buţi de vin. Călugării urmau să şi-l reţină din deseatina ţinutului în care se afla mănăstirea lor [23]. Nu cunoaştem în prezent capacitatea unei buţi, care pe atunci era şi o măsură, dar dacă luăm în consideraţie faptul că în 1588, mănăstirea Galata scotea de pe 14 ha şi jumătate de vie la Cotnari 28 buţi de vin, [24] ar rezulta că merticul dat sus-numitei mănăstiri se raporta la existenţa a, cel puţin, 60 ha de vie numai în ţinutul Neamţ. Mai trebuie apoi să

---

[22] De la lat. *falx,* „coasă", ceea ce însemna originar suprafaţa pe care un om putea s-o cosească într-o zi. În general pentru termenii citaţi mai sus v. *Dicţionarul limbii romîne* al Acad. Romîne şi *Dicţionarul* lui Scriban.

[23] *Documente privind istoria Romîniei,* A, Moldova, veacurile XIV—XV, vol. 1, p. 86 (În continuare se va cita DIR, A).

[24] *Ibidem,* XVI, 3, p.

avem în vedere că domnia nu a acordat mănăstirii întreaga cantitate de vin obţinută din zeciuiala podgoriilor nemţene. Dania a fost repetată şi în anul următor.

Existenţa viilor într-o regiune ca ţinutul Neamţ, unde condiţiile pentru creşterea lor şi obţinerea unei producţii de calitate nu erau din cele mai potrivite, este atestată de un alt document, din anul 1443, document prin care Ştefan al III-lea, domnul Moldovei, confirma călugărului Sava o vie scutită de deseatină mai sus de cetatea Neamţului. La danie se adăuga şi locul unde era teascul acestei vii. [25] După această dată nu se mai aminteşte nimic în legătură cu viile din regiunea Neamţului. Aici, numele satului Viişoara de pe Valea Bistriţei, mai sus de Piatra Neamţ, aminteşte, probabil, o încercare a călugărilor de la ctitoria lui Alexandru cel Bun de lîngă acest oraş de a cultiva via în preajma mănăstirii lor.

Cultura viţei de vie în secolul al XIV-lea pe terasele dealurilor nemţene de sub munţi avea loc în condiţii climaterice mai avantajoase. Dimitrie Cantemir lăsa să se înţeleagă că pe vremea sa, ca şi acum, limita nordică a podgoriilor trecea puţin mai sus de Cotnari. [26] Documentele din perioada mai veche menţionează vii şi în părţile de nord ale ţării. Pe lîngă viile de la Deleni [27] şi de la Trăisteni, de la nord de Hîrlău, unde pînă tîrziu a existat una avînd lîngă ea „turnul lui Asachi", [28] pe lîngă viile din unele sate de pe cursul mijlociu al Jijiei, [29] documentele menţionează vii mai întinse lîngă Botoşani şi chiar în ţinutul Hotin. Un călător turc anonim vorbeşte cu plăcere despre întinsele livezi şi vii de lîngă Hotin. [30] Faptul nu e surprinzător, căci în sec. X-XV viile s-au cultivat şi în Polonia. În afară de Silezia, erau răspîndite în regiunile Sandomierz, Poznan, Plock şi Torun. [31] Pe pecetea oraşului Lublin este reprezentat un butuc de vie păscut de o capră. [32] Desigur vinurile recoltate în aceste părţi, erau, aşa cum arată Sarnicki, mediocre şi foarte slabe (mediocria et tenuissima). [33].

Datorită prezenţei tătarilor în stepele din nordul Mării Negre, în secolul al XIII-lea şi cîteva decenii din suta următoare, valorificarea în bune condiţii a terenurilor din această parte potrivite pentru cultura viţei a fost foarte mult stingherită. O dată cu extinderea teritorială a statului moldovenesc spre sud-est şi prin asigurarea unei existenţe liniştită aşezărilor omeneşti din această parte a ţării, noi centre viticole s-au

---

[25] *Ibidem*, XIV—XV, 1, p. 90.

[26] *Descrierea Moldovei*, trad. Gh. Adamescu, ed. 1942, p. 62.

[27] Arh. St. Buc., M-rea Bîrnova, XIV—1.

[28] Acad. R.P.R., Filiala Iaşi, Fd. Spiridonie, planul moşiei Trăisteni.

[29] DIR, A, XVII, 4, p. 234; Acad. R.P.R., XXXV—117, LXXXVI—35; Arh. St. Buc., M-rea Barnovschi I—1; Acad. R.P.R., Filiala Iaşi, Fd. Spiridonie XLV—141.

[30] N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, vol. II, p. 201. Totuşi un doc. prin care se întăresc lui Iordache Ţura, portar de Suceava, 10 fălci de vie în satul Noua Suliţă, este fals. v. *Moldavia v epohu feodalizma*, vol. I, Chişinău, 1961, p. 69—70.

[31] Maria Kwapieniowa, *Poczatki uprawy winorosli u Polsce*, în Materialy Arheologicsne, I. Krakow, 1951, p. 353—400 *(Originile culturii viţei de vie în Polonia)*.

[32] Rocznik Lubelski, I, 1958 (coperta).

[33] *Descriptio veteris et novae Poloniae*. 1585.

format aici în condiţii climaterice şi de sol avantajoase. Hîrlăul şi Cotnariul sînt amintite pentru prima oară în 1448, cînd Petru al II-lea acorda mănăstirii Probota un mertic anual de 6 buţi vin din deseatina cuvenită domniei din podgoriile acestor locuri. [34] Din acelaşi document şi din altele, [35] se vede că, în acelaşi timp, comerţul de vinuri în Moldova luase oarecare amploare. De pe urma lui mănăstirea citată realiza frumoase venituri din Tîrgul Frumos. Cele din Baia erau cedate mănăstirii Moldoviţa. [36].

Obroacele de vin acordate de domn mănăstirilor se înmulţesc în anii în care urmează. În anii 1453 mănăstirea Moldoviţa obţinea din aceleaşi podgorii o danie anuală de 12 buţi de vin [37], mănăstirea Humor în 1459 una de 5 buţi, [38] Probota în 1466 de 10 buţi, [39] iar Putna în 1437, de asemenea 12 buţi. [40]

De aici se vede, întrucît astfel de acţiuni nu se pot pune pe seama fiilor săi, că Alexandru cel Bun se înscrie printre primii domni, care a manifestat o permanentă grijă pentru sporirea suprafeţelor cultivate cu vie în ţară. Încă din 1409, el acordase un privilegiu mănăstirii Probota de a-şi căuta pe terenurile aparţinînd domniei un loc „unde va dori, ca să-şi sădească vie". [41]

Probabil, în timpul acestei domnii s-au stabilit coloniştii saşi şi maghiari în Hîrlău şi Cotnari, aduşi desigur şi ca specialişti în domeniul viticulturii, [42] dar şi ca meşteri pentru lucrarea instrumentelor, obiectelor şi instalaţiilor necesare acestei ramuri de producţie. [43] Ei s-au aşezat pe baza dreptului german, avînd şoltuzul şi pîrgarii lor, iar tîrgul bucurîndu-se de oarecare autonomie. Erau organizaţi în frăţii, fruntaşii acestora purtînd numele de *iucmani* şi *iolcoşi*. [44] În sec. al XVI-lea existau aici trei frăţii din care două erau ale vierilor iar una cuprindea pe măcelari. [45] Nu lipseau desigur dregătorii domniei : părcălabul sau namesnicul de Cotnari şi ureadnicii (vornicii) din Hîrlău. În a doua jumătate a sec. al XV-lea s-a ridicat aici o curte domnească şi frumoasa biserică sf. Gheorghe, urmată la începutul secolului următor de aceea cu hramul sf. Dumitru, ctitoria lui Petru Rareş. Existenţa populaţiei în aceste părţi este cu mult mai veche. Sus, pe Cătălina şi pe terasele înconjurătoare a existat o întinsă aşezare prevăzută cu puternice fortificaţii din secolul al IV-lea înaintea erei noastre, pe care mai tîrziu slavii veniţi prin aceste părţi le-au folosit şi le-au dat denumirea de Horodiştea.

---

34 DIR, A, sec. XIV—XV, I, p. 237, 240.
35 *Ibidem*, p. 297.
36 *Ibidem*, p. 297
37 *Ibidem*, p. 255.
38 *Ibidem*, p. 307.
39 *Ibidem*, p. 257.
40 *Ibidem*, p. 395.
41 *Ibidem*, p. 20.
42 N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, credea că au fost aduşi de Ştefan cel Mare.
43 Maghiarii au fost întrebuinţaţi de asemenea la podgoriile de la Huşi şi Bacău.
44 Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, LXXXVII—10.
45 Bandini la V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 253.

Conviețuirea slavo-romînă se reflectă aici în dubletele toponimice *Zlodica-Tâlharul, Ploska-Netedul, Horodiștea-Grădiștea.*[46] Regiunea era populată pe vremea cumano-pecenegilor, căci numai de la aceștia s-au putut moșteni numiri ca *poiana Sîngeapa, Valea Modruzului.*[47] Celelalte toponimice întîlnite în aceste părți sînt romînești.[48] Coloniștii maghiari au impus numele dealurilor *Laslău* și *Cătălina,*[49] iar sașii pe acela de *Țombric* (Zum Bruche „la porniturî").

E greu de explicat numele tîrgului Cotnari. După sufixul său poate fi pus în legătură cu ocupația locuitorilor (Cf. Rîșinari, Șindilari). Terminația sa poate însă să indice și apartenență locală (De ex. Blăjari, oameni veniți din Blaj). Îndepărtînd sufixul secundar *-ar,* ne rămîne forma *Cotna-* (Cf. Moșna, Coșna, Răchitina, Putna) care poate fi slav sau un format romînesc după moda slavă. În legătură cu originea numelui acestei localități se poate lua în discuție un document din 31 martie 1613, document care, se pare, face aluzie la ocupația cotnărenilor. Se arată acolo că satul Giulești, situat în apropiere[50] fusese în trecut „ascultător" de tîrgul Cotnari. Între timp fusese dăruit unui boier, dar domnia l-a reluat și l-a redat iarăși tîrgului, căci locuitorii acestuia aveau acolo „cotnărie, priseci și nu puteau tîrgoveții fără acel loc".[51] La Giulești documentele nu menționează niciodată existența unor podgorii. Prin preajma acestui sat erau însă întinse păduri cum este acea Dumbravă Roșie[52] ale cărei legende le cunoștea Neculce.[53] În cazul cînd nu avem de-a face cu o greșeală de copist — documentul nu s-a păstrat în original — putem presupune că aici la Giulești erau butnăriile tîrgoveților din Cotnari. Fiind îndeletnicirea lor specifică i se mai spunea și cotnărie.

Existența Hîrlăului este de asemenea cu mult mai veche decît începutul secolului al XV-lea. După forma numelui său se pare că avem de-a face aici cu un vechi descălecat de peste munți. După unii istorici, aici ar fi fost dat de Petru I, documentul din anul 1384 pentru mănăstirea catolică Sf. Ioan Botezătorul din Siret.[54] Totuși expresia :

---

[46] Numele unui deal la răsărit de Hîrlău.

[47] Ambele provin de la nume de persoane.

[48] O bogată culegere în ceea ce privește toponimia acestei regiuni se poate face din hotarnicile Hîrlăului și Cotnariului. Acad. R.P.R., Filiala Iași. Fond Spiridonie, II—7, 65, publicate și de Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise,* v. IV, p. a 2-a.

[49] Kathalin, corespondentul maghiar al numelui Katerina. Ambele provin deci de la nume de persoană.

Tot de la maghiari vine denumirea de *țigle,* dată unor piscuri (De ex. Țiglele lui Baltă). La origine stă mag. *czikla.* „stîncă". Cp. cu rom. „țiclău". Numele satului Verbăuți și valea Rădăuțului, foarte vechi, constituie dovada unui alt spor de populație venit din nordul țării.

[50] Hotarnica satului Cotnari, din 1736 iunie 9, la Acad. R.P.R., Filiala Iași. Fd. Spiridonie, II—65.

[51] DIR, A, XVII, 3, p. 131.

[52] Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie, II—65.

[53] I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei,* ed. I. Iordan, Buc., 1955, p. 109.

[54] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare,* vol. I, p. 6—7.

„*datum villa matri nostrae carissimae, Horleganoio*... nu se referă la Hîrlău. Emendarea „Horleianovo" din *Documente privind istoria Romîniei* nu se poate admite. Cea mai serioasă obiecție în calea acestei localizări stă în faptul că mama domnitorului Margareta sau Mușata, în cazul cînd ar fi avut curtea în Hîrlău, ar fi construit biserica aici și nu în orașul Siret. E mai acceptabilă propunerea lui P. P. Panaitescu de a se vedea în „Horleganoio", satul Horlăceni, situat între Siret și Dorohoi.[56]

Primii proprietari de vii în Hîrlău și în Cotnari au fost domnia și tîrgoveții. Existau terenuri rezervate la început pentru domnie așa cum trebuie să fi fost Dealul lui Vodă. Domniei îi reveneau de asemenea toate locurile care rămîneau nefolosite de locuitorii celor două tîrguri. Viile domnești existau încă din prima jumătate a sec. al XIV-lea.[57] Întinderea lor, desigur, a variat și în documente nu surprindem nici o dată prin care s-o putem aprecia la un moment dat. Totuși din faptul că pentru lucrarea lor erau luați orășenii din Cotnari și Hîrlău, precum și locuitorii din satele ce constituiau ocoalele acestora[58] se poate presupune că erau destul de întinse.

La început, în afară de viile domniei, celelalte vii de aici erau ale tîrgoveților. Proprietatea lor a predominat pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Primele vînzări de vie se menționează în 1470. Atunci „*oamenii săraci*", *uboghie liudi*,[59] Karlak al lui Laslo, Toth Istvan, Stașco, Sebeștiean, Fazekiș și Imbriv își vindeau viile lui Ștefan cel Mare, pentru a le dărui unei mănăstiri.[60] După nume, vînzătorii sînt maghiari, slovaci maghiarizați (Toth, Stașko) sau romîni ca Sebeștiean (Sibișteanu).[61] Peste cîțiva ani își vindeau viile de la Hîrlău, Agatha, soția lui Leurinț, apoi Giurcan măcelarul, Gașpar și Ionaș Olah.[62] După nume, cel din urmă este romîn originar din Transilvania. De aceeași origine este și Petre Ungureanul care își schimbă viile cu un oarecare Mîndru.[63]

La Cotnari vindeau de asemenea Magda săsoaica, soția lui Androscui, fiica lui Luca Olarul.[64] Tot aici, pe la începutul secolului al XVII-lea, Dumitrașco Chiriță cumpăra vii de la un oarecare Trotuș Blaj.[65]

Mulți negustori, îndeosebi armeni de prin alte orașe și-au cumpărat viii în cele două localități. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea

---

55 Veacul XIV—XV. 1, p. 2.
56 P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1946, p. 228, Nota 21.
57 Vii domnești alături de Hîrlău spre apus între două drumuri. v. Hotarnica Hîrlăului din 14 oct. 1756 la Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie, II—7.
58 DIR, A, XIV—XV, 1, p. 227; XVII, 1, p. 124; 2, p. 30, 123, 139, etc.
59 În sensul de „oameni de rînd", „nenobili".
60 DIR, A, XIV, XV, 1, p. 373.
61 Poate să fie și Sebastian.
62 DIR, A, XV, 2, p. 295, 298.
63 De aici numele dealului Mîndru. DIR, XVI, 1, p. 187.
64 Ibidem, XVI, 3, p. 78.
65 Ibidem, 1618 nov. 16.

întîlnim ca proprietari de vii, de exemplu, pe Asfadur și pe fratele său Nicoară, armeni din Tg. Siret.[66] Pe la începutul secolului următor, alți negustori armeni sînt menționați în documente în calitate de vînzători, cumpărători sau proprietari ca Gligore Chiricul și Hanciul, fiii lui Azbei, Cristea Armeanul[67], Boul din Suceava,[68] Simeon, fiul Beatei tot de acolo,[69] Derivac armean din Roman, Nicoară și frații săi de asemenea[70] și mulți alții.

Unii din ei, ca, de pildă, Bogdan, arendau vămile sau încasarea impozitelor de la domnie și cînd rămîneau datori cu sume importante de bani fugeau în Polonia. Bogdan a revenit în 1595, a cîștigat procesul cu cotropitorii viilor sale, însă le-a reluat părăginite.[72] Avea 4 fălci la locul numit Copcii și alte două la „Capul piscului" între viile lui Manoli și Vartela armeanul.

Populația maghiară și săsească din cele două tîrguri a început treptat să se asimileze. Numele care apar în documentele referitoare la ele, îndeosebi începînd din sec. al XVII-lea sînt în majoritate romînești.

Se observă că tîrgoveții, fie localnici, fie din alte părți se prezintă mai mult ca vînzători. Treptat proprietatea feudală a înlocuit aici proprietatea orășenească. Începutul acestei acțiuni are loc înainte de 12 martie 1458, cînd Ștefan cel Mare confirma mitropoliei Moldovei stăpînirea asupra unor prisăci și vii din dealul Hîrlăului.[73] În 1470 același domn cumpăra de la „oamenii săraci" arătați mai sus vii cu o suprafață de 9 fălci și 4 corocini (pași) cu suma de 544 zloți tătărăști.[74] Suma încasată de „oamenii săraci" era foarte mare, prețul acestor vii fiind din cale afară de ridicat. O falce costa, aproximativ, 50—60 zloți tătărăști. Dacă vom compara prețul viilor cu acela al satelor și vom ține seama ca în anul următor tranzacției specificate mai sus, satul Bălcăuți de lîngă Siret se vindea numai cu 120 zloți tătărăști,[75] se va constata că în medie, venitul obținut de la două fălci de vie de la Hîrlău echivala cu renta stoarsă de la un întreg sat intrat în dependența feudală. Domnul a dăruit cele 9 fălci de vie mănăstirii Putna. Viile și pămînturile deținute de tîrgoveți și de domnie în regiunea Hîrlău-Cotnari devin de aici înainte ținta poftelor lacome ale mănăstirilor și boierilor.

Unii dintre aceștia ca postelnicul Iuga puseseră deja stăpînire pe vii la Cotnari în a doua jumătate a secolului al XV-lea.[76] După mi-

---

66 Ibidem, XVI, 3, p. 78.
67 Ibidem, XVII, 1, p. 95, 96.
68 Ibidem, XVII, 4, p. 217.
69 Arh. St. Buc., M-rea Neamț, LXXXVI—5.
70 DIR, A, XVII, 3, p. 43.
71 Acad. R.P.R., LXXXVI—6.
72 DIR, A, XVII, 3, p. 43; Bulet. I. Neculce, III, p. 63 (?).
73 Ibidem, XIV—XV, 1, p. 293.
74 Ibidem, p. 273.
75 Ibidem, XV, 2, p. 381, (10 sept. 1471).
76 Ibidem, p. 295.

tropolia Moldovei şi mănăstirea Putna s-au infiltrat aici ca proprietare şi celelalte mănăstiri.

La 20 noiembrie 1499 Ştefan cel Mare cumpăra o falce de vie de la Nastea, soţia lui Iuga postelnicul. El o dăruia împreună cu o altă vie de o falce şi un fîrtai, din viile domneşti plantate tot acolo, mănăstirii Putna. Se mai adăuga o falce şi 3 fîrtaie dăruite de Iuga postelnicul.[77]

Mănăstirea amintită reuşea să pună astfel stăpînirea pe o vie de 5 fălci întindere. Iuga cumpărase viile de la tîrgoveţi din Hîrlău ca Agatha, soţia lui Karvak Leurinţ sau Kiş Laslo.

La trei zile după data arătată mai sus se prezentau în faţa domnului călugării de la Bistriţa pentru confirmarea satelor intrate în stăpînirea lor. Cu această ocazie obţineau de la Ştefan 4 fălci şi două fîrtaie de vie situate lîngă viile Putnei pe acelaşi deal al Hîrlăului.[78] Parte din ele au fost cumpărate de la Ianoş Olah şi Gaşpar din Hîrlău.

S-ar lungi prea mult şi inutil expunerea cu înfăţişarea tuturor viilor acaparate de mănăstiri în regiunea Hîrlăului şi Cotnariului. Este suficient să arătăm că de la 1470 şi pînă în primele decenii ale sec. al XVII-lea mănăstirile Putna, Voroneţ, Bistriţa, Pobrata, Suceviţa, Galata, Pîngăraţi, Secul, Dragomirna, Sf. Sava din Iaşi, Solca, Aroneanu şi Humorul, precum şi două din afara ţării, Sinai şi sf. Sava din Ierusalim, caparaseră în jurul Cotnariului vii în întindere de 120 fălci ceea ce face 160 ha. Nu se cunoaşte întinderea viilor stăpînite de mănăstirile Neamţ şi Tazlău, deşi proprietăţile lor în această regiune sînt menţionate în documente.[79] Dacă se ia în consideraţie că preţul a două fălci de vie era egal cu preţul unui sat mijlociu, se poate vedea că mănăstirile arătate scoteau de aici un venit care echivala cu renta stoarsă de proprietarii feudali de la 60 sate, ceea ce ar face un ţinut întreg de întindere mai mică, de pildă, cum era Vasluiul. Fiecare din mănăstirile arătate stăpîneau pe dealurile Hîrlăului şi Cotnariului între 6 şi 10 fălci vie. La suprafaţa arătată mai sus trebuie să se adauge acea donată unor episcopi şi mitropoliţi[80] care apoi le-au lăsat mănăstirilor din care plecaseră.

În cursul sec. al XVI-lea se întinde tot atît de vertiginos şi proprietatea boierească asupra podgoriilor de la Cotnari şi Hîrlău. În 1521 se menţionează via lui Mîndrea pe dealul Hîrlăului[81], în 1531 viile marelui logofăt Gavriil Trotuşanu la Cotnari[82], în 1546 viile lui Radul uread-

[77] Ibidem, XV, 2, p. 295.

[78] Ibidem, p. 298.

[79] Pentru viile stăpînite de mănăstiri la Cotnari şi Hîrlău vezi DIR, A, sec. XV, 2, p. 373, 295, 298, sec. XVI, 1, p. 480, vol. 2; p. 3, 7; vol. 3, p. 227, 304, 348, 366, 410; vol. 4, p. 39, sec. XVII, vol. 1, p. 181, 258; vol. 2, p. 123; vol. 3, p. 43, 633; vol. 4, p. 25, 266, 297, 337, 486—487; vol. 5, p. 58, 60, 113, 138, 140, 166, 239, Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, LXXXVII/9, M-rea sf. Sava, XLVIII/2, 3, 4, XLIX/3, 11, M-rea Pîngăraţi, III/24.

[80] DIR, A, sec. XVI, 2, p. 3, 7.

[81] Ibidem, XVI, 1, p. 187.

[82] Ibidem, p. 527.

nic de Hîrlău pe Dealul Porcului, la Cotnari [83], iar în 1551 ale lui Iurie spătar [84]. Întinderea acestora este în general apropiată de aceea a mănăstirilor, între 5 şi 10 fălci.

Alţii apar în documente de mai tîrziu în calitate de vînzători.

Cel mai mare proprietar de vii la Cotnari era pe la jumătatea sec. al XVI-lea Dan, portarul de Suceava. O parte din ele le moştenise de la rudele sale, Cozma Şarpe postelnic şi Glăvan vistier, iar altele le cumpărase. Deţinea 6 fălci în dealul Plosca, 5 fălci la Horodişte şi 17 fălci în Dealul lui Vodă, în total 28 fălci, adică 40 ha[85] .

Dan hatmanul a fost întrecut pe la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi în primele decenii ale secolului următor de boierul Nestor Ureche. În 1588, încă de pe vremea cînd era un vornic de gloată, el cumpărase de la Coifa vierul din Cotnari cu 350 zloţi tătărăşti, 3 fîrtaie de vie lîngă viile călugărilor de la Galata[86]. În anii următori face cumpărături masive de vii pe Dealul Porcului şi „ţarina Scobinţilor"[87]. Pe la 1600 cu intenţia de a asigura mîna de lucru necesară întreprinderilor sale viticole de la Cotnari, Nestor Ureche cumpăra satul Ciaplinţi (Ceplenița)[88], din apropiere şi-şi construia acolo o curte. În acelaşi timp lua în stăpînire şi o vie la Zlodica, în mijlocul Poponeţului, dăruită de cumnata sa Anghahia Becheci. An de an a cumpărat sate în jurul Cotnariului şi vii pe dealurile acestuia. Astfel, în 1617, el ajunsese să stăpînească 11 fălci de vie la Cotnari pe dealul Mîndru, 12 fălci pe dealul Zlodica, 7 fălci pe Dealul lui Vodă şi alte 15 fălci la Cotnari fără indicarea locului [89]. Mai dăruise mai înainte 3 fălci mănăstirii Secul, ctitoria sa [90]. În total realizase acolo o proprietate de 58 fălci vie, adică în total 83 ha.

Nestor Ureche nu a fost singurul mare proprietar de vie la Cotnari. În a doua jumătate a secolului al XVI, mai înainte sau în acelaşi timp cu dînsul, alţi boieri ca Ion Golia, Andrei Postelnic, Iane vistier şi alţii au pus stăpînire pe vii în această parte, desigur, mai modeste ca întindere[91]. Unele vii domneşti „umblau din mînă în mînă"[92]. În primele decenii ale secolului al XVII-lea, fără a-l întrece, stăpîneau acolo vii întinse, alţi boieri ca, de pildă, Costea Bucioc[93], Gheorghe staroste de Cernăuţi[94], nepoţii lui Dan hatmanul[95], Nicoară, marele vornic al ţării de sus[96], şi Dumitraşco Chiriţă[97]. Proprietatea a-

[83] Ibidem, p. 480.
[84] Ibidem, XVI, 2, p. 7.
[85] Ibidem, p. 71—72.
[86] Ibidem, XVI, 3, p. 383.
[87] DIR, A, XVI, 3, p. 436; XVII, 1, p. 163—164, 231.
[88] Ibidem, XVI, 4, p. 286—287.
[89] Ibidem, XVII, 4, p. 145—146.
[90] Ibidem, XVII, 1, p. 181.
[91] Ibidem, XVI, 3, p. 78, 15.
[92] Ibidem, p. 348, XVII, 1, p. 131.
[93] Ibidem, XVII, 1, p. 95—96; 4, p. 445.
[94] Ibidem, XVII, 1, p. 131.
[95] Ibidem, XVII, 4, p. 64.
[96] Ibidem, XVII, 4, p. 217, 244.
[97] Ibidem, XVII, 4, p. 55, 217, 244; XVII, 5, p. 281.

cestora de la Cotnari însuma 74 fălci, adică 105 ha. S-au neglijat viile mai mici deținute de boierii de mîna a doua. Se poate, deci, presupune, ținînd seama și de suprafața pe care o stăpîneau mănăstirile, că în prima jumătate a secolului al XVII-lea viile de la Hîrlău și Cotnari ocupau o suprafață foarte întinsă. Orice schimbare în situația lor se înregistra în catastife, dar, din nefericire, acestea s-au pierdut toate.

Se vede deci că boierii și mănăstirile își întindeau proprietatea în jurul Cotnariului și Hîrlăului prin cumpărări, schimburi și mai ales prin daniile domnești. Mănăstirile se mai foloseau și de nivelul cultural înapoiat al oamenilor de pe atunci. Adesea între cei ce rîvneau să pună stăpînire pe viile de aici se iscau procese de lungă durată. Unul dintre acestea este acel intentat de fiii lui Ivăncuță, fiilor lui Matiaș logofăt. Primii uciseseră în timpul domniei lui Petru Rareș pe fiii unui turc, Ionuz beg. Domnul plătise în locul lor, ei nedispunînd de sumele cerute, 1200 zloți turcești, le luase în schimb viile de la Cotnari pe care apoi le-a dăruit lui Matiaș logofăt. Vechii proprietari, încercînd la un moment dat să-și reia viile, domnul s-a mîniat și le-a luat pe seama domniei. Mai tîrziu le-a dăruit lui Burnar vornic care le-a ținut pînă la moartea sa. În timpul domniei lui Bogdan Lăpușneanu au fost date iarăși fiilor lui Matiaș logofăt. Cu această ocazie, mitropolitul Teofan, tutorele domnului, luase mită, iar doamna Ruxanda aruncase uricile fiilor lui Ivăncuță în foc.

Ei au redeschis procesul la domnia lui Ioan Vodă, dar nu au putut să reîntoarcă sumele de bani date de fiii lui Matiaș. Din această cauză domnul a lăsat viile acestora [98]. Lupta pentru stăpînirea lor a mai continuat totuși, și neputînd răzbi altfel, unul dintre fiii lui Ivăncuță, devenit călugărul Efrem, dăruiește cele șase fălci de vie mănăstirii Humor [99], fiind sigur că de la aceasta nu le va mai putea lua nimeni.

Prezintă oarecare interes să se cunoască locurile acoperite cu podgorii din preajma Hîrlăului și Cotnariului. Numeroase dealuri din jurul lor, neproductive în prezent, sînt înregistrate în documente ca acoperite cu întinse podgorii. Culegînd numele lor din documente, întîlnim Dealul Hîrlăului, cel mai vechi menționat, apoi Dealul Porcului, Horodiștea, Dealul lui Vodă, Dealul Neted, Țombricul, Țarina Scobinților, Țarina Pobrătenilor, Sărata, Cotnariul Nou, Cotnariul de Sus, Zlodica împreună cu Poponețul, Dealul Piscopul, Rediu Tîrgului, Dealul Mîndru, Dealul Gherușa, Dealul lui Vulpe, Dealul lui Păcurar, Dealul Balamuților, Dealul Laslăului, Ulița Înfundată, Dealul Plosca, Dealul Tîlharului, Dealul Pășenilor, Capul Piscului, Rediul lui Vodă, Ruja, „Lazuri" și Copcii. Tot la Cotnari, printre altele cunoscute, Bandini notează podgorii pe dealurile Samarul, Hurubaș și Kevely (?), care nu sînt cunoscute din alte părți [100]. La Fetești se menționează podgoriile din Dealul Ciocîrlia, la Băiceni, în apropiere, alte podgorii în Dealul Frumușenilor. Mai erau vii în țarina Stroeștilor și la Buhalnița. S-ar putea

98 Ibidem, XVI, 3, p. 14—15.
99 Ibidem, XVI, 3, p. 366.
100 V. A. U r e c h i a, *op. cit.*, p. 254.

ca din această enumerare să se scoată dealurile Tîlharul și Netedul care nu sînt altceva decît dubletele romînești ale numelor slave Zlodica[101] și Ploscа[102]. Se impune ca solul și condițiile climaterice ale acestor locuri să fie reexaminate în vederea replantării lor. Cele 29 de dealuri cuprind o întreagă regiune ce se întinde din coasta de nord a Hîrlăului pînă la o linie ce trece la sud, prin satul Băiceni.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, adică în vremea cînd începuse să se extindă aici vertiginos proprietatea mănăstirească și boierească, îngustînd în fiecare zi podgoriile tîrgoveților, Cotnariul atinsese punctul maxim al dezvoltării sale. Situația aceasta se va mai menține și în primele decenii ale secolului următor. Pe la 1590, misionarul catolic Bernardo Quirini număra la Cotnari 3500 de familii, din care numai 198 cu 1083 de membri erau catolice [103]. Aceasta înseamnă că populația tîrgului se ridica la 18.000 locuitori. Avea cinci biserici din care Quirini însemna numai pe cele catolice, în număr de trei, două de piatră și una de lemn. Biserica mare, cu turn impozant, fusese construită în domnia lui Despot [104]. În fața bisericii săsești „celei mici", se întindeau podgoriile [105]. Despot înființase aici un colegiu, care apoi, în anii următori, datorită împrejurărilor vitrege, își încetase activitatea. Pe vremea lui Quirini mai funcționa aici o școală la care dascălul preda în limba maghiară și latină. În toamna anului 1641, Cotnariul a fost vizitat de misionarul catolic Pietro Deodato. Acesta ne arată că tîrgul situat între coline avea în preajmă un lac în care se puteau pescui tot felul de pești. Heleșteul acesta este menționat ca o lucrare importantă în actele de danie de mai tîrziu[106].

Însemnările lăsate afirmă că aici erau cele mai întinse podgorii, pentru că acest teren producea cele mai bune vinuri din țară. Proprietarii lor erau domnul și boierii [107]. În timpul culesului aproape toată țara alerga aici, pentru a vinde, pentru a cumpăra vinul[108].

Această afluență de boieri, dregători și negustori se reflectă în vechile documente date de șoltuzul și pîrgarii sau de pîrcălabii de aici. În fața lor se fac tranzacții importante care nu privesc numai vinul. Iacint, șoltuzul Cotnariului de pe la 1598, dădea o mărturie prin care adeverea că un oarecare negustor din Focșani venit probabil pentru a se aproviziona cu vinuri de aici, vindea siliștea Sirbi [109]. Pe pecetea pusă la acest act este reprezentată o viță de vie.

---

[101] De la sl. **злодїискъ** „răufăcător".

[102] La fel de la sl. **плоска** „neted".

[103] H u r m u z a k i, II, p. 100.

[104] N. I o r g a, *Istoria romînilor prin călători* I, p. 301.

[105] Arh. St. Buc., M-rea. Neamț, LXXXVI—7.

[106] Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie, II—65.

[107] Bandini crede că aveau vii aici și nobilii poloni (V. A. U r e c h i a, *op. cit.*, p. 252—255), ceea ce nu se poate crede. E vorba poate de Kotnarski secretarul polon al lui Vasile Lupu.

[108] Diplomatarium Italicum, IV. Buc., 1939, p. 114.

[109] DIR, A, 4, p. 238.

Veniturile aduse de podgorii nu îmbogăţeau numai pe boieri şi mănăstiri, ci şi pe unii tîrgoveţi. Şoltuzul Fealtin era pe la 1622 gazda lui Ştefan Vodă Tomşa, care îi dăruia o moară şi o povarnă în apropiere[110]. El avea case şi în Suceava, în apropiere de bolniţa ridicată tot pe atunci de mitropolitul Anastase Crimca[111].

După Deodato, existau la Cotnari două biserici catolice, foarte frumoase, ale saşilor şi maghiarilor, faţă de una de piatră şi alta de lemn a ortodocşilor. Toţi saşii şi maghiarii cunoşteau limba romînă pe care o vorbeau foarte bine [112].

Bisericile romano-catolice, ca şi mănăstirile ortodoxe, aveau aici viile lor. Cei din Suceava le lăsase să se părăginească [113]. Alta, din Iaşi, cheltuia în 1679, pentru lucrarea lor 76 florini [114]. Vinurile acesteia se vindeau în ţară şi se expediau chiar pînă la Cameniţa [115]. Pe la 1710, punea lucrători ruşi să i le înconjoare cu şanţuri[116]. Bandini a înregistrat pe la 1645 întinderea viilor aparţinînd bisericilor catolice din Cotnari. Sf. Maria avea pe diferite dealuri 8 iugăre. (Se pare că e vorba de fălci). Crama ei era pe dealul Sărata, pe ale cărui povîrnişuri, ceva mai spre nord era o altă colonie măruntă de maghiari catolici. Celelalte două biserici aveau numai 5 iugăre. Frăţia saşilor dispunea şi ea de 4 iugăre iar cea a ungurilor avea 7 iugăre. Aceasta avea şi o cramă în tîrg. De pe cele 13 jugăre de vie, bisericile amintite scoteau 100 vase de vin care se vindeau cu 15 scuzi fiecare[117]. Bisericile ortodoxe din Cotnari stăpîneau de asemenea vii cam de aceeaşi întindere [118].

Ca şi cel ortodox, clerul catolic căuta pe diferite căi să-şi înşele poporănii şi să le acapareze viile. Faptul acesta ducea la slăbirea credinţei şi pe mulţi îi făcea să cadă sub pedeapsa excomunicării. Cînd Bandini le-a cerut să arate cauzele care determinau astfel de situaţii, ei „cu degetul arătau viile orăşenilor din Roman şi din Iaşi" care, crezînd cu uşurinţă sfaturile unor astfel de călugări recomandaţi de Sacra Congregaţie, îşi administraseră podgoriile după sfatul acestora şi le pierduseră. Preoţii catolici de aici primeau de la credincioşi ca milostenie vase de vin fără a fi obligaţi să dea seama eforilor de modul cum le întrebuinţau. Unele vîrfuri ale clerului catolic, ca episcopul de Bacău, Adam Goiski, de pildă, delapidau banii bisericilor cotnărene şi încercau apoi să fugă peste hotare. Prins, a fost adus în lanţuri îndărăt de pîrcălabul de Cotnari[119].

În primele decenii ale secolului al XVII-lea s-a mai menţinut starea de înflorire a coloniei catolice din Cotnari. Joppecourt pretindea că pe

---

110 DIR, A, XVII, 5, p. 221.
111 Gh. Ghibănescu, *Surete*, XXII, p. 138.
112 Diplomatarium Italicum, IV, p. 114.
113 Ibidem, p. 115.
114 N. Iorga, *Studii şi documente*, I—II, p. 58—59.
115 *Ibidem*.
116 *Ibidem*.
117 V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 253.
118 DIR, A, XVII, 4, p. 122.
119 V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 255.

atunci el devenise reşedinţa unui episcop de acest rit. E vorba desigur de vicarul episcopului de Bacău [120].

Pe la 1636, rămăseseră în Cotnari numai 60 de familii catolice[121], numărînd aproximativ 350 locuitori. Deodato, în 1641, găsea ceva mai mulţi. După el, pe lîngă cei 500 de romîni, existau aici şi 380 catolici, saşi şi maghiari [122]. Cifrele acestea sînt însă foarte aproximative. Peste 4 ani Bandini care i-a cercetat cu de-amănuntul înregistra aici numai 276 catolici cu copii cu tot [123].

Numărul tot mai redus al familiilor catolice nu reflectă însă decăderea oraşului, care pe această vreme se mai menţinea bine, ci asimilarea lor în rîndurile populaţiei romîneşti. Bandini, de pildă, ştia că la Hîrlău, în vremea mai veche 500 de case aparţinuseră maghiarilor catolici. Acum, deşi oraşul, era încă înfloritor şi nu cu mult în urmă fusese reşedinţa lui Radu Mihnea, al cărui palat în stil italian îl putea admira încă misionarul, existau numai 5 familii de catolici, iar biserica lor de piatră era pustie şi descoperită[124].

Pe măsura întinderii proprietăţii mănăstireşti şi boiereşti, proprietatea viticolă a tîrgoveţilor de aici încetează de a mai fi menţionată în documente şi chiar atunci cînd aceasta se întîmplă ei apar numai în calitate de vînzători. Foarte mulţi fac datorii şi le garantează zălogindu-şi viile [125]. Bineînţeles că nu pot plăti banii la timp şi le pierd. În felul acesta, ei se transformă, treptat, în vieri, plătiţi în bani sau în natură de noii proprietari, boieri sau mănăstiri. Foarte puţini din ei, după ce şi-au vîndut sau şi-au dăruit viile au devenit embaticari [126]. Li se lăsa în continuare dreptul de folosinţă asupra lor, fie numai pe toată durata vieţii, fie cu dreptul de a le transmite şi urmaşilor, avînd, bineînţeles, obligaţia de a da proprietarilor dijma din rodul lor.

Pentru efectuarea muncilor în care intervenţia specialistului nu era necesară, boierii şi mănăstirile întrebuinţau robi ţigani. Se observă că în multe documente o dată cu viile se confirmă de către domnie şi numeroşi robi. Specificul muncii în podgorii a determinat pe proprietari să renunţe în parte la relaţiile feudale şi să folosească mîna de lucru salariată. Aceasta o furnizau vierii care, treptat, fuseseră lipsiţi de proprietăţile lor.

Pentru a-i menţine în serviciul lor şi pentru a le oferi o plată cît mai mică, boierii şi îndeosebi mănăstirile se străduiau să le obţină de la domnie scutire de impozite şi de corvezi. Există numeroase docu-

---

120 Francisc Pall, *Le controverse tra i minori conventuali e i gestuiti* in Diplomatarium Italicum, IV, p. 142.

121 N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, I, p. 301.

122 Diplomatarium Italicum, IV, p. 114.

123 V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 253.

124 *Ibidem*, p. 100.

125 DIR, A, XVII, 2, p. 4; XVII, 4p. 294; Arh. St. Buc., M-rea. St. Sava — Iaşi, XLIX—2, M-rea. Neamţ LXXXVI—5.

126 Arh. St. Buc., M-rea. Pîngăraţi, III—77.

mente prin care vierii mănăstirilor Tazlău, Neamţ, Pîngăraţi, Bistriţa, Hangul şi ai Episcopiei de Roman se bucurau de o astfel de situaţie [127].

Vierii erau scutiţi de podvoade, de jold şi de „alte angării mai mărunte cîte erau pre tîrg". Nu era permis ureadnicilor, parobţilor, vătavilor de vieri sau vierilor domneşti să-i scoată la „lucrul domnesc", adica la lucrarea viilor domneşti, aşa cum scoteau pe locuitorii satelor din ocolul celor două tîrguri. Pentru vierii mănăstirii Bistriţa se arată în documente că ei sînt scutiţi „de jold, de podvoade, de robotă la vie domnească, de strajă, de pîine care dau alţi tîrgoveţi".

Se observă şi oarecare diviziune a muncii. Vierii lucrau numai afară, în vii şi erau ocupaţi aproape numai primăvara. Vinificaţia şi îngrijirea vinurilor era lăsată pe seama pivnicerilor. În astfel de calitate ajunsese la pivniţile domneşti un iucman [128], adică unul dintre conducătorii breslelor din Cotnari pe la 1621. În timpul toamnei se angajau, aşa cum arată documentele de mai tîrziu, tot din rîndurile lor, pîndari, care se bucurau de asemenea de scutiri. Se întrebuinţau, probabil, şi lucrători sezonieri.

Vierii şi pivnicerii din Hîrlău şi Cotnari s-au organizat din timpuri mai vechi în frăţii, avînd fiecare din ele un conducător numit vatav. Aceştia încep să fie menţionaţi în documente pe la începutul secolului al XV-lea [129]. Bandini a cunoscut aici astfel de organizaţii şi le atribuie un caracter religios [130].

Modul de pregătire a vinului este cel care s-a păstrat în gospodăriile mijlocii pînă în timpul din urmă. Se proceda aşa cum arată ilustraţia tratatelor medievale de agricultură poloneze folosită de Maria Kwapeniowa în articolul citat. Se întrebuinţau instrumentele arătate acolo, instrumente din care un mare număr au colecţionat muzeele noastre etnografice. Strugurii sortaţi se zdrobeau în ciubere, cu un băţ prevăzut cu mai multe ramuri scurt tăiate la un capăt, numit mustuitor. Ciuberele se vărsau în căzi purtate în care prin obraţele viilor. Căzile erau aduse la cramă unde era instalat linul şi teascul fix. Aici mustul se extrăgea pe calităţi. Cel care rezulta numai din simpla zdrobire a strugurilor, precum şi cel care se scurgea din lin, era pus în butoaie aparte. Strugurii zdrobiţi erau puşi în saci dintr-o ţesătură specială şi călcaţi cu piciorul în lin sau călcător. Restul era pus apoi la teasc. Mustul care rezulta din ţescuire era adunat în butoaie aparte. Era lăsat cîtva timp să fermenteze şi apoi era depozitat în camere şi pivniţe unde i se dădeau alte îngrijiri.

Mult timp podgoriile de la Cotnari şi Hîrlău au fost unice în Moldova. În primele decenii ale secolului al XVII-lea Graziani, vorbind despre Moldova din timpul lui Despot, spune că aici numai boierii şi

---

[127] DIR, A, sec. XVII, v. I, p. 124; II, p. 30, 123, 140; III, 64; IV, p. 508, V,, p. 44, 88, 312, Arh. St. Buc., M-rea. Pingăraţi, III—27; Acad. R.P.R., LXI—31.

[128] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XXI, p. 189.

[129] DIR, A, XVII, 2, p. 30.

[130] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 102, 253.

mănăstirile aveau podgorii la Cotnari [131]. Probabil că încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea se făcuse modeste plantații de viță la Huși și la Bacău pentru nevoile curților domnești de acolo. Ele nu sînt însă menționate documentar. Abia spre sfîrșitul acestui secol, încep să apară în documente informații cu privire la alte podgorii care vor ajunge în curînd vestite. Cele de la Vorovești (Uricani) apar în inventarul averilor mănăstirii Galata [132] (1588). Cele mai vechi tranzacții privind viile de lîngă Iași, cele din preajma Tecuciului [133] și Galațului [134] sînt din 1591. Puțin mai vechi (1589) sînt viile de la Crucea, de lîngă Panciu care nu existau pe atunci [135]. Cea mai veche mențiune a viilor de la Călugăra de lîngă Bacău [136] este din 1632. Cu cîțiva ani mai tîrziu, Bandinus va lăuda chiar vinurile de la Fărăoani și de la Trebeș [137]. Podgoriile de la Odobești și Focșani existau pe la începutul secolului al XVII-lea. De la 1607 înainte vînzarea unor pogoane de vie în satele de pe gîrla Putnei apare destul de frecvent în acte. Cercul viticol de la Calienești, cuprinzînd mai multe sate pe Cobîle, în apropiere de Bacău, începe de prin 1521 să se schițeze în documente.

În cazul cînd frecvența menționării unor podgorii în documente ar putea da o idee despre extinderea pe care o luaseră în trecut, se poate nota că în prima jumătate a secolului al XVII-lea, după Cotnari, viile de la Iași numără 42 înregistrări. Urmează apoi cele de pe gîrla Putnei cu 38 de mențiuni și cele de la Tecuci cu 22. Vin la rînd viile de la Huși cu 13. Celelalte apar mai modeste: Crucea-Străoani (Panciu) 8, Bacău 7, Fîntînele (Ivești) 8, Vorovești (Uricani) și alte cîteva sate din Cîrligătura 6, iar cele de la Vadul Ungurilor 8. Vii domnești se menționează la Hîrlău [138], Crucea [139], Vaslui [140] și la Vadul Ungurilor de lîngă Galați [141] Pietro Deodato avea cunoștință despre existența unor vii ale domniei la Huși [142].

Slaba dezvoltare a celorlalte podgorii în perioada mai veche în afară de regiunea Hîrlău-Cotnari trebuie să se pună pe seama faptului că în secolele XV—XVI vinurile moldovenești nu se exportau decît într-o măsură foarte redusă. Transportul lor, într-o vreme cînd vasele mai erau cercuite cu nuiele, nu se putea face în condiții satisfăcătoare și comporta riscuri mari pentru negustori. Mai mult încă, vinurile din regiunea Cotnari cuprindeau o mare cantitate de zahăr în suspensie și nu se puteau transporta, așa cum observă și Cantemir [143], fără

131 Emile Legrand, *Deux vies de Jacques Heraclide, dit le Despot*, Paris, 1885.
132 DIR, A, XVI, 3, p. 410.
133 Ibidem, XVI. 4. p. 28, 35—36.
134 Ibidem, p. 35—36.
135 Ibidem, XVI, 3, p. 440.
136 Arh. St. Buc., M-rea. Bistrița I—10.
137 V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 63.
138 Gh. Ghibănescu. *Surete* VIII, p. 7. Mai existau în 1707.
139 DIR, A, XVI, 3, p. 440. Se dăruiau în 1589 unui boier.
140 Acad. R.P.R., Ms. 628, f. 449 (1631 apr. 5).
141 Arh. St. Buc., M-rea sf. Sava — Iași, XXIII—14.
142 Relația lui Pietro Deodato în „Diplomatarium Italicum" IV, Buc. 1939, p. 108.
143 *Descrierea Moldovei*. Trad. Gh. Adamescu, ed. 1942.

a-şi altera calitatea. După însemnările lui Deodato se pare că negustorii din ţară îl cumpărau şi-l luau de aici toamna [144], după primele zilele de fermentare. Preţul lui se menţinea, desigur, ridicat, şi satisfăcea numai nevoile de consum ale clasei dominante. Pe vremea lui Despot, Graziani afirma că moldovenii nu aveau vii şi că beau puţin vin. El se referea la ţărani, căci ştia că domnul, episcopii şi boierii aveau podgorii vestite la Cotnari [145]. Probabil, din cauza slabei extensiuni a culturii viei în secolele arătate, se menţionează atît de frecvent în documente *sladniţele* şi *povarnele* în care se pregătea berea şi alcoolul din fructe.

Viticultura a ajuns în prima jumătate a secolului al XVII-lea în Moldova la cea mai mare extindere. A doua jumătate a acestuia cunoaşte tocmai decăderea podgoriilor care constituie obiectul cercetării de faţă. Viile de la Cotnari apar din ce în ce mai rar în donaţiile sau tranzacţiile menţionate în documente. De prin 1638 încep să se menţioneze aici vii părăginite [146]. În aceeaşi stare se vindeau pe la 1707 nişte vii din dealul Ciocîrlia, renumit pentru cele mai bune vinuri de la Feteşti, lui Constantin Macri [147]. Nu se părăginiseră acum numai viile proprietarilor mărunţi de genul celor care vindeau în Feteşti, ci vii destul de întinse la Cotnari. În 1722, Ileana, văduva logofătului Neculai Costin cronicarul, fiica lui Duca Vodă, vindea lui Mihai Racoviţă voievod 16 fălci de vie la Cotnari spre a plăti o datorie a fratelui său Constantin Duca la turcul Hagi Osman din Enichioi. Aceste vii ale fostului domn erau situate pe dealul Piscop, cel mai căutat loc din Cotnari, dar acum erau paragină şi se vindeau numai cu 10 lei falcea [148].

Luptele din timpul răscoalei antiotomane din 1657—1661, precum şi lungile războaie turco-polone, care în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cu mici întreruperi, durează de la 1672 pînă la 1699, au contribuit într-o largă măsură la decăderea podgoriilor cotnărene. Locuitorii au fugit şi treptat, tîrgul s-a prefăcut într-un sat. În unii anii grei, nici măcar atît nu exista Pe la 1612, F. Gosciewski, participant la solia polonă condusă de Stanislaw Chometowski la Poartă, interesîndu-se de soarta catolicilor din Cotnari, afla că biserica lor rămăsese pustie, fără preot şi se afla în cîmp deşert, căci în apropiere nu mai exista nici o colibă [149].

Locuitorii au fugit nu numai din cauza războaielor. S-au răspîndit în diferite părţi neputînd suporta dările excesive aruncate asupra lor şi crunta exploatare feudală la care erau supuşi.

---

[144] Relaţia lui Pietro Deodato in „Diplomatarium Italicum", IV, p. 114.

[145] Emile Legrand, *Deux vies de Jacques Heraclide, dit le Despot*, Paris 1885.

[146] Acad. R.P.R., XLIII—30, Arh. St. Iaşi, CCCII—4 (1945) şi Acad. R.P.R. Filiala Iaşii, Fd. Spiridonie, X—2 (1645).

[147] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, VIII, p. 7.

[148] Acad. R.P.R., Filiala Iaşi, Fd. Spiridonie, II—104.

[149] P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 136.

O dată cu revenirea anilor de linişte, podgoriile de aici s-au refăcut, însă nu au mai putut ajunge la proporţiile din trecut. Se dezvoltaseră între timp podgoriile din sudul ţării, podgorii a căror menţionare în documente devine foarte frecventă în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Vinurile de aici bune şi foarte ieftine se vindeau în părţile de nord ale ţării. Cantemir arată că preţul lor scăzut atrăgea aici „negustori ruşi, leşi, cazaci, ardeleni şi chiar unguri care duceau la ei în ţară, an de an, mult vin, chiar dacă nu-l întrecea pe al lor" [150].

Se exportau în Polonia şi în Rusia [151], unde ajungeau, duse de negustorii cazaclii şi greci pînă la Moscova [152] şi Nijninovgorod [153]. Se exportau de asemenea şi în alte părţi prin portul Galaţi [154]. Pe la începutul secolului al XVIII-lea, o ocă de vin costa aici numai 10 parale. Luaseră acum de asemenea o foarte mare extindere podgoriile din jurul Iaşilor. Existau aici în a doua jumătate a secolului al XVII-lea numeroase pivniţe, care în timp de război puteau să transforme într-o clipă oştile unor mari căpitani într-o „glogozeală deşartă" şi le făcea „să plătească scump", „cu capetele sale", vinul „ce băuse" [155]. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, oraşul era plin de bolţi în care, pe lîngă plăcerea unui vin bun, se puteau cumpăra şi alte plăceri ieftine [156].

Pentru a-şi reface viile, proprietarii de vii, la Cotnari, au adus lucrători şi vieri din partea de sud a ţării. Se observă că în secolul al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, întinderea viilor de aici nu se mai exprimă în fălci ca mai înainte, ci în pogoane, cum se obişnuia la Odobeşti. În acest timp mulţi boieri lăsau viile în seama unor supraveghetori (vornici) neglijenţi. Călătorii străini le puteau vedea în diferite părţi ale ţării nesăpate, pline de buruieni. Vasele în care se punea vinul erau pline de mucegai şi serviseră în timpul verii la păstrarea lînei, grîului şi porumbului. Se pretindea, ceea ce nu este adevărat, că pînă la 1780, ei nu ştiau că vinurile trebuie trase de pe drojdie [157].

Întinderea proprietăţii boiereşti în dauna celei orăşeneşti a contribuit într-o largă măsură la decăderea Cotnariului. Pentru a-l face să suporte mai uşor sarcinile pe care i le impunea, domnia în secolul al XV-lea, îi alipise din punct de vedere administrativ un însem-

---

[150] C a n t e m i r, *Descrierea Moldovei*, ed. Pandrea, p. 78. Catastiful vămilor din 1765 arată taxele vamale care se plăteau la vinurile exportate: „un gros de fiecare bute căzăcească, care se trece pentru Cazachia, 2 groşi vinul din ţară care se transporta în Lehia, huzmetul Sf. Spiridon". Catastiful menţionează însă şi vinuri de Nicoliţel, vin de Turcia şi vinuri din Valahia tranzitate spre Polonia. Bulet. I. Neculce I—2, p. 217.

[151] R a i c e v i c h, *op. cit.*, p. 52.

[152] L a u r e n ç o n, *Essai sur la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1821, p. 4.

[153] A. W o l f, *op. cit.*, p. 43.

[154] P. P. P a n a i t e s c u, *Călători poloni*, p. 230.

[155] Miron C o s t i n, *Opere*. ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958, p. 188.

[156] R e i c e v i c h, *op. cit.*, p. 226.

[157] A. W o l f, *op. cit.*, p. 44.

nat număr de sate, constituindu-i astfel un ocol. La fel a procedat şi cu Hîrlăul unde avea o curte. Obligaţiile locuitorilor acestor sate erau destul de grele şi, din această cauză, unele din ele, mai apropiate de cele două tîrguri, ca, de pildă, Ciulineştii, Berestia (Ulmii ?) şi Roşca (Roşcanii), erau scutite „de dare, de posadă de podvoadă şi iliş". Nu le obliga să muncească la mori [158], să „umble în jold" sau să care buţile domniei [159]. Satele acestea de ocol au fost, rînd pe rînd, dăruite, începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, boierilor şi mănăstirilor. Satele Belceşti, Plopi, Călugăreni, ascultătoare de ocolul tîrgului Cotnari, au fost dăruite pe la sfîrşitul sec. al XVI-lea mănăstirii Galata [160]. Satul Feteşti a fost dat de Moise Movilă lui Istrate al 3-lea logofăt. La Deleni, la Băiceni, la Cucuteni se instalează Cantacuzinii. La Ceplenița intră Ureche. Unele după altele au fost date pentru slujbe, bani sau cai, boierilor. Unele din ele, ca de pildă, Ceplenița, Buhalnița, Vitejeni, Roşcani şi Verbăuţi vîndute de Vasile Ureche erau toate într-un hotar [161].

După ce domnii au terminat de dăruit satele din ocoale, au început să dea boierilor şi mănăstirilor părţi din hotarul celor două tîrguri şi apoi înseşi vetrele lor. Hîrlăul se mai menţinea acum ca un tîrg decăzut, iar Cotnariul devenise un sat dintre cele mai sărace. Înfiinţarea schiturilor Zbereni şi Zagavei a constituit o gravă primejdie pentru hotarul celor două tîrguri.

Începutul aservirii lor datează din vremea lui Ştefan Petriceicu vodă, care a dăruit schitului Zagavei 20 de pămînturi [162], loc de cultură şi 12 fălci fînaţuri din hotarul tîrgului Hîrlău [163]. La 4 iulie 1700, Antioh Cantemir dăruia de asemenea 60 pămînturi din acelaşi hotar şi anume partea dinspre Deleni, lui Maxut vel uşar. Domnia îi dăruise 100 de pămînturi, dar întrucît hotarul tîrgului era prea strîmt, locuitorii săi neavînd suficient loc pentru „hrană", el s-a mulţumit cu mai puţin [164]. Din colonizarea acestui teren a rezultat satul Maxut. Peste cîteva decenii, Constantin Racoviță voievod a dăruit ceea ce mai rămăsese din teritoriul acestui tîrg împreună cu vatra lui, mănăstirii Precista din Roman [165]. Aceasta fiind numai un metoh al mănăstirii Sf. Spiridon din Iaşi, Hîrlăul a devenit proprietatea acestuia şi apoi a Eforiei spitalului cu acelaşi nume.

Cotnariul a avut aceeaşi soartă. Încă din 1734, unul din cătunele sale, Horodiştea, împreună cu partea aferentă de teren, a fost dăruit

---

158 Mori domneşti la Hîrlău menţionate de hotarnica din 1756, Ibidem, II—7.

159 DIR, A, XVI, 1, p. 227.

160 Ibidem, XVII, 5, p. 245.

161 Acad. R.P.R., Filiala Iaşi, Fd. Spiridonie II—74.

162 Această măsură de suprafaţă varia de la sat la sat. În unele locuri era egal cu o falce. Totuşi dintr-un plan păstrat la Acad. R.P.R., Filiala Iaşi, Fd. Spiridonie, II—37 se poate constata că se dăruise atunci aproape jumătate din suprafaţa hotarului Hîrlăului.

163 Ibidem, II—1.

164 Ibidem, II—4.

165 Ibidem, II—4.

boierului Cristea Hurmuzachi [166]. Acelaşi domn, Constantin Racoviţă, refăcînd mănăstirea Păpăuţi de lîngă Botoşani, nu a avut acolo moşii pentru a o înzestra. Din această cauză, a luat de la jitnicerul Ştefan Bosie satul Tătăraşi, situat în marginea oraşului amintit, l-a dăruit sus-numitei mănăstiri şi i-a dat în schimb parte din satul Cotnari (750 de stînjeni) [167]. La 1 ianuarie 1758, Ioan Calimachi voievod i-a dat alte pămînturi şi reluînd Cotnariul, l-a dăruit mănăstirii sf. Spiridon [168].

Locuitorii satului au fost supuşi la efectuarea obligaţiilor feudale ca nişte clăcaşi obişnuiţi. Mănăstirea era împuternicită să le ia zeciuială din toate produsele, iar cei care aveau case pe locul ei erau obligaţi să-i facă „boieresc" (clacă), 6 zile iarna şi 6 zile vara, după hotărîrea „testamentului sfatului de obşte" [169].

Veniturile pe care le puteau aduce cele două tîrguri proprietarilor erau extrem de modeste. Locuitorii din Hîrlău au luptat pentru a nu li se impune sarcini feudale ca unor ţărani obişnuiţi. Au refuzat să plătească „adetiul" de casă, dar au admis să dea mănăstirii o oarecare cantitate de ceară [170]. Prin această rezistenţă micşoraseră valoarea rentei feudale stoarsă de la ei de mănăstire încît aceasta, prin episcopul Ioanichie de Roman, intenţionase să vîndă întregul tîrg cu hotarul său vistierului Ion Canta, proprietar în vecinătate, numai pentru 600 stupi [171]. Actul de vînzare s-a făcut, însă nu s-a pus în aplicare.

Ţăranii cotnăreni au luptat de asemenea împotriva mănăstirii cotropitoare. La 50 ani după donaţia lui Constantin Racoviţă ei încercau să-şi reia ocinile şi din această cauză domnia era nevoită la 15 mai 1799 să ordone facerea unor cercetări [172].

Epitropia spitalului sf. Spiridon nu s-a îngrijit să-şi exploateze direct proprietăţile cîştigate pe această cale. Pentru ea era mai comod să le arendeze unor greci [173]. La fel procedau mai tîrziu boierii Hurmuzaki cu Horodiştea, ale cărei terenuri, fără a se lăsa loc „de hrană" locuitorilor, erau arendate unor negustori armeni [174].

Domnii arătaţi mai sus au dăruit numai locul care în Hîrlău şi Cotnari mai era domnesc. O mare parte din vii şi unele locuri [175] intraseră în proprietate particulară mai înainte. Eforia a încercat să suprime proprietăţile străine cuprinse în hotarul donaţiei sale şi a reuşit numai în parte. Astfel, egumenul Visarion de la Zagavei a fost

166 Ibidem, II—46.
167 Ibidem, II—49, (doc. din 1 ian. 1758).
168 Ibidem.
169 Ibidem, II—56.
170 Ibidem, II—31, 34.
171 Ibidem, II—14.
172 N. Iorga, *Studii şi documente*, I—II, p. 142.
173 Acad. R.P.R., Fil. Iaşi, Fd. Spiridonie, II—18.
174 Arh. St. Iaşi, Catagrafia din 1820, Cotnariul.
175 O parte din hotarul Cotnariului fusese dăruită lui Strahotki, pisar polon la curtea domnească din Iaşi. Acad. R.P.R., Fil. Iaşi, Fd. Spiridonie, II—65.

convins să-i vîndă viile de la Zlodica [176]. Unii boieri ca de pildă Cantacuzineştii sau Lascarachi Roset, i le-au dăruit [177]. Schitul Zagavei i-a dat de asemenea, terenul de lîngă Hîrlău şi a primit în schimb pădurile din jurul său [178].

Viile şi livezile locuitorilor au fost supuse la un regim deosebit. Înainte de dăruire, locuitorii aveau folosinţa deplină asupra viilor şi livezilor plantate de ei. Erau liberi să le vîndă, să le schimbe sau să le dăruiască. Erau obligaţi numai să dea domniei a zecea parte din produse şi să efectueze oarecare prestaţii în folosul ei. Prin actul de le 20 august 1760, Domnul Ioan Teodor Calimachi a introdus însă un alt regim. Se stabilea că numai acele livezi şi vii pe care deţinătorii lor le vor fi sădit şi îngrădit ei înşişi se va „da după obicei" (a zecea parte). Din cele plantate de alţii, pe care le „ţin unii numai cu îngrăditura" se va lua a treia parte din recoltă. Alte vii care fuseseră sădite şi îngrădite de alţii intrau pe deplin în proprietatea mănăstirii. În felul acesta un mare număr de locuitori şi-au pierdut viile moştenite de la strămoşii lor. Prin astfel de măsuri, domnii fanarioţi din secolul al XVIII-lea au încurajat exploatarea feudală şi au ruinat gospodăria harnicilor podgoreni. Era normal ca în catagrafia întocmită în 1820 să se înregistreze situaţia jalnică la care ajunseseră foştii tîrgoveţi. Se arată acolo că starea locuitorilor e „proastă". „Moşia e foarte strîmtă după numărul lor. Tot aleşverişul viilor şi livezilor, care însă îs îndatorate şi mai mult, luînd bani pe vin şi poame de cu iarnă de pe la negustori încît nu sînt în stare a le plăti cu rodurile ce au şi de-a pururea se află datori" [180].

Premeditat, boierii aduseseră pe ţăranii de aici în această situaţie pentru a-i putea exploata mai bine. După aşezămintele lui Mavrocordat marii dregători aveau dreptul la un număr de scutelnici care variia în raport cu importanţa rangului lor. Pentru fiecare din ţăranii scutiţi astfel de impozite, ei primeau cîte un leu de la vistierie. Ţăranii scutelnici erau obligaţi, în schimb, să muncească pentru boierii care îi scuteau, deşi nu şedeau pe moşia acestora. Scutelnicii erau căutaţi mai ales în regiunile unde boierii aveau vii. La Cotnari, Hîrlău, Nicoreşti, exista un număr foarte mare de scutelnici în raport cu alte sate. Toţi erau vieri. În satele Cîrjoaia, Horodiştea şi Cotnari pe la 1803 erau 143 de vieri, în majoritate scutelnici, împărţiţi între boierii Toader Başotă ban, logofătul Costache Ghica, logofătul Săndulache Sturza, vornicul Teodor Balş, spătarul Const. Crupenschi, spătarul Iordache Crupenschi şi căpitanul Radu [181]. Pînă la 1820, numărul lor crescuse şi în felul acesta îi stăpîneau urmaşii celor de mai sus [182]. Acum

176 Ibidem, II—105.
177 Ibidem, II—38.
178 Ibidem, II—20.
179 Ibidem, II—57 (1760 aug. 20).
180 Arh. Stat. Iaşi, Catagrafia din 1820.
181 Uricarul VIII, p. 319.
182 Arh. St. Iaşi, Catagrafia din 1820.

erau aici 348 de vieri. Peste 12 ani numărul caselor din Cotnari se ridica la 230 [183].

Nu putem cunoaşte suprafaţa viilor pe care boierii menţionaţi le mai stăpîneau aici. S-ar putea aprecia după numărul vierilor folosiţi. Eforia Spitalului Sf. Spiridon nu-şi valorifica singură viile pe care pusese stăpînire prin dispoziţiile hotărîrii lui Ion Calimachi. Le trecuse unor embaticari cu care, începînd de la 1842, încheiase contracte legalizate. Sub această formă se dăduseră 112 pogoane, de la care se obţinea un venit ridicol de 5 sorocoveţi de fiecare anual [184].

În timpul orînduirii capitaliste ruina economică a Cotnariului s-a accentuat. Foarte puţini din proprietarii de aici s-au mai simţit îndemnaţi să-şi valorifice mai bine terenurile, plantîndu-le cu vii sau îngrijind plantaţiile existente. Ei n-au putut să lupte împotriva manei şi filoxerei, astfel că după primul război mondial podgoriile de aici s-au distrus. Foarte puţine din ele au fost replantate cu viţă altoită. Dealurile dinspre Horodişte şi Cătălina s-au acoperit cu hibrizi, oferind recolte din cele mai detestabile. Pădurile au fost distruse cu sălbăticie. Multe din dealurile vestite şi căutate în secolul al XVII-lea pentru vestitele podgorii ce le acopereau au fost an de an rupte şi spălate de apă, încît nu mai puteau fi folosite nici măcar pentru păşunat.

Terenul plantat cu vii la Cotnari ocupa o suprafaţă care atingea prin 1933 abia 125 ha, deci ceva puţin mai mult decît stăpînea aici un singur boier pe la începutul secolului al XVII-lea. Peste trei ani se ridica la 202 ha, întindere care nu a fost cu mult depăşită în anii dinainte de război.

Bucurîndu-se de gospodărie planificată şi chibzuită Cotnariul a intrat în prezent într-o nouă fază de dezvoltare. În urma hotărîrilor Congresului al III-lea al P.M.R. suprafeţele plantate aici au fost sporite considerabil.

În prezent numai G.A.S. Cotnari dispune de 780 de ha. Cooperativele agricole de producţie de pe raza acestei comune au pe terenurile lor 100 ha. Alte 30 ha sînt lăsate în folosinţa unor membri ai acestora. Predomină grasa (35%) şi feteasca (35%). Într-o proporţie mai mică intră tămîioasa (15%) şi mustoasa (15%). În anii care urmează se vor planta noi terenuri. În felul acesta Hîrlăul şi Cotnariul vor putea lua locul cuvenit în economia ţării noastre.

---

183 Const. C. Giurescu, *Principatele romîne la încep. sec. XIX*, Buc., 1953.

184 Acad. R.P.R., Filiala Iaşi, Fd. Spiridonie, II 107—119, p. 235.

ВИНОГРАДНИКИ КОТНАРЬ И ХЫРЛЭУ В ЭКОНОМИИ МОЛДАВИИ XV-XVIII-ГО ВЕКОВ

Краткое содержание

Наиболее давние и наиболее известные виноградники Молдавии были, без сомнения, в Хырлэу и Котнаре. Они начали развиваться в первой трети XV-го века, когда группа сасских и венгерских переселенцев из Трансилвании поселилась в этих местах.

Культивирование винограда было известно еще у римлян с давних времен. По многочисленным названиям и в нашем языке, греческого и римского происхождения, относящимся к этой области занятий, видно, что оно старое наследство со времени римско-византийского господства в области нижнего Дуная.

Почти до конца XV-го столетия виноградники области Котнар -Хырлэу принадлежали местным купцам и господарству. С этого времени, в результате многочисленных дарственных сделанных господарями, начинают проникать монастырские и боярские владения. Здесь создались различными путями обширные виноградные собственности, как, например, Дана Гетмана во второй половине XVI-го столетия и боярина Нестора Уреке в первых десятилетиях XVII-го века. Последний захватил там не менее 85-ти гектаров. Многие другие бояре владели обширными виноградниками в Хырлэу и Котнаре. Монастыри имели там виноградники на протяжении более 140 гектаров.

Вто время, когда других виноградников в Молдавии не существовало или они начали только развиваться, виноградники Котнара приносили владельцам огромные доходы и поэтому были очень дороги. Две фальчи *) виноградника имели здесь ту же цену, как и среднее село.

Из документов можно установить, что множество холмов вокруг этих двух местностей, покрытые в настоящее время лучами или различными культурами, в то время были засажены обширными виноградниками.

Из-за внутренних феодальных и турко-польских войн во второй половине XVII-го века, виноградники Котнара пришли в упадок.

Во второй половине этого столетия Котнар, ставший селом, вместе с Хырлэу был подарен ясскому монастырю св. Спиридона. В последующий период, благодаря тому, что вина других виноградников имели большой спрос на вывоз и из-за бесхозяйственности, местные виноградники запускаются всё в большей мере. После первой мировой войны филлоксера уничтожили их полностью. В следующие годы не было уделено должного внимания их перенасаждению. В 1933-м году в Котнаре было только 125 га, засаженных виноградни-

---

*) I фальча = 1,43 га

ками. Только в последнее время, в связи с решениями III-го Конгресса Румынской Рабочей Партии, земли Хырлэу и Котнара, после посадки на них виноградников на всё больших площадях, займут свое должное место в экономии страны.

LES VIGNOBLES DE COTNARI ET HÎRLĂU DANS LA VIE ÉCONOMIQUE DE LA MOLDAVIE AUX XV-e—XVIII-e SIÈCLES

Résumé

Les plus anciens et les plus célèbres vignobles de Moldavie ont été, sans conteste, ceux de Hîrlău et Cotnari. Ils commencèrent à se développer au cours du premier tiers du XV-e siècle lorsqu'un groupe de colons saxons et hongrois venant de Transylvanie s'est établi dans ces régions.

La culture de la vigne avait été pratiquée par les roumains depuis des très anciens temps. De nombreux termes d'origine grecque et latine concernant ce domaine d'activité ont pénétré dans la langue roumaine et prouvent que la viticulture est un legs ancien datant de la période de la domination romano-byzantine dans la région de Bas Danube.

Jusque près de la fin du XV-e siècle les vignobles de Cotnari et Hîrlău ont été la propriété du Prince et des habitants de ces deux bourgs.

A partir de cette époque, les monastères et les boyards à la suite de fréquantes donations faites par le Prince acquirent des vignobles de plus en plus étendus. Par différentes voies se constituèrent dans cette région des grands domaines viticoles, tels que celui du hetman Dan, dans la seconde moitié du XVI-e siècle, et du boyard Nestor Ureche, au débout du XVII-e siècle. Les vignobles que celui-ci réussit à accaparer auprès de Cotnari dépassaient l'étendue de 85 hectares. D'autres boyards possédèrent des grands vignobles à Hîrlău et Cotnari. Les vignobles appartenant aux monastères dépassèrent 140 hectares.

Aù une époque o la vigne commençait à peine à être cultivée dans d'autres régions de Moldavie, les vignobles de Cotnari procuraient à leurs propriétairea de considérables revenus et c'est pourquoi leur valeur fut très grande. Un vignoble de trois hectares équivalait dans cette région au prix payé pour un village moyen.

Les documents mettent en évidence que de nombreuses collines situées autour de ces deux localités, collines qui actuellement sont couvertes de prairies ou de différentes cultures, ont été autrefois plantées de vignes.

La décadence des vignobles de Cotnari commença dans la seconde moitie du XVII-e siècle, à cause des guerres féodales de l'intérieur de la Moldavie et des guerres entre la Pologne et la Turquie.

Cotnari réduit au rang d'un village et Hîrlău furent donnés par le Prince au monastère de Saint Spiridon de Jassy dans la seconde

moitié du XVII-e siècle. Dans la période suivante, la décadence de ces vignobles s'accentua à la suite d'une mauvaise administration et du fait que les vins des autres régions furent bien plus demandés à l'exportation. Après la première guerre mondiale, ils furent complètement détruits par le phyloxera. On ne s'est pas suffisamment préoccupé de les replanter. En 1933, à Cotnari, ils n'y avait plus que 125 hectares de vignes plantées.

Recemment, à la suite des décisions prises par le III-e Congrès du Parti Ouvrier Roumain, une surface de plus en plus étendue de Cotnari et Hîrlău a été replantée de vigne si bien que cette région viticole pourra bientôt acquérir dans la vie économique de la République Populaire Roumaine la place qu'elle mérite.

ASPECTE DIN ISTORIA ORAŞULUI LUBLIN

DE

K. MYSLIŃSKI

Teritoriul pe care se întinde astăzi oraşul Lublin, situat la contactul dintre regiunile muntoase din sud şi podişul ce se întinde spre nord, a fost locuit destul de intens din cele mai îndepărtate timpuri.

În secolul IX această regiune era străbătută de o ramură a unui important drum comercial care, trecînd prin Kiev, Cracovia şi Praga, lega toate ţările Asiei cu Europa răsăriteană şi apuseană. Tezaurul de monede arabe datînd din secolul IX, descoperit pe teritoriul oraşului Lublin, atestă legăturile acestui centru cu comerţul internaţional ce se desfăşura pe această importantă arteră comercială.

În urma unui lung proces de dezvoltare social-economică, la sfîrşitul secolului XII şi începutul celui următor, a apărut pe acest teritoriu o organizare de stat locală — o castelania — şi un arhidiaconat. Probabil că tot din această vreme datează aşezarea meşteşugărească şi negustorească, care a format nucleul principal al oraşului precum şi cetatea Lublin.

Începînd din a doua jumătate a secolului XIII pe teritoriul Poloniei au apărut o serie de drumuri comerciale de importanţă internaţională, care legau coloniile italiene de pe ţărmul nordic al Mării Negre, în special Caffa, cu ţările din apusul Europei. Drumul comercial care pornea din Caffa şi trecea prin Lwów, Sandomir, Cracovia, Vladimir-Volînski şi se îndrepta pe valea Vistulei spre ţărmul Balticei, ca şi cel ce trecea prin Helm, care aparţinea cnezatului Halici-Vladimir, şi apoi prin Lublin şi Cazimir pe Vistula, au influenţat în mod favorabil dezvoltarea Lublinului.

Căpătînd statutul de oraş în anul 1357, Lublinul intră în rîndul celor mai importante centre meşteşugăreşti şi comerciale ale Poloniei. În a doua jumătate a secolului XIV importanţa Lublinului a crescut considerabil datorită unui complex de împrejurări deosebit de favorabile. În urma lichidării cnezatului Halici-Vladimir, o mare parte a lui, în frunte cu Lwówul, a fost anexată la Polonia. În felul acesta Lublinul, încetînd să mai fie un oraş de graniţă, a scăpat de amenin-

țarea invaziilor străine. Situat între teritorii cu caracteristici economice diferite — Polonia propriu-zisă, Lituania și Ucraina — Lublinul capătă brusc caracterul unei piețe centrale, rol pe care și-l va dobîndi și în cadrul statului polonez [1].

La sfîrșitul secolului XIV orașului i se acordă privilegii pentru comerțul cu Lituania, iar în 1392 drept de a ține iarmaroc 14 zile și de depozit pe 8 zile pe an [2]. În urma obținerii dreptului de depozit, negustorii străini nu mai puteau ocoli Lublinul și tîrgoveții de aici căpătau posibilitatea să achiziționeze de la aceștia însemnate cantități de marfă pe care o plasau apoi pe piața internă obținînd mari venituri.

În a doua jumătate a secolului XIV se produc unele schimbări în comerțul internațional care afectează și comerțul răsăritean. O dată cu decăderea Vladimirului începe să-și piardă importanța drumul comercial care trecînd prin Lublin, Helm și Vladimir-Volînski lega Marea Baltică cu Rusia în vreme ce întregul comerț oriental se mută pe artera comercială ce trecea prin Wroclaw, Cracovia, Sandomir și Lwów. De aici pornea mai departe spre Caffa, în Crimeea, așa-numitul „drum tătărăsc". Concomitent se dezvoltă „drumul moldovenesc" care de asemenea lega Lwówul cu Caffa. Acest drum avea două ramificații, care se uneau la Suceava. Prima trecea prin Halici, Colomeia, Sniatin, Cernăuți și Siret, iar a doua prin Camenița, Hotin și Dorohoi. De la Suceava drumul mergea mai departe prin Iași spre Cetatea Albă, la gura Nistrului [3], de unde se putea călători pe mare spre Caffa.

La începutul secolului XV se înregistrează o decadență a „drumului tătărăsc" și paralel cu aceasta o creștere a importanței „drumului moldovenesc". Această schimbare a avut o influență favorabilă asupra dezvoltării unor orașe moldovenești ca Suceava și Iași [4].

În această vreme negustorii din Cracovia și Lwów dețineau monopolul comerțului cu Cetatea Albă și Caffa. Cracovienii, care beneficiau de dreptul de depozit și care erau interesați în comerțul de tranzit cu regiunile de la Marea Neagră, au apărat cu dîrzenie caracterul monopolist al drumului ce leagă orașul lor cu Sandomirul. Ei se opuneau cu înverșunare apariției altor drumuri, care ar fi adus prejudicii intereselor lor comerciale. Între Cracovia și Lwów au existat în această vreme raporturi foarte încordate deoarece fiecare din aceste orașe voiau să-și asigure monopolul comerțului cu regiunile de pe țărmul nordic al Mării Negre [5].

---

[1] A r n o l d St., *Podłoże gospodarczo-społeczne polskiego Odrodzenia*, Warszawa, 1953, p. 62—63.

[2] Toate documentele referitoare la orașul Lublin au fost editate de către R e a b i n i n J., *Materiały do historii w. Lublina 1317—1792*, Lublin, 1938; documentele despre care este vorba aici sînt trecute la nr. 10, 11, 12.

[3] M a t o w i s t M., *Kaffa, Kolonia genueńska na Krymie i problem wschodni w latach 1453—1475*, Warszawa, 1947, p. 62.

[4] Pentru literatura de bază referitoare la această problemă cf. Ș t e f ă n e s c u St., *Întemeierea Moldovei în istoriografia romînească*, în «Studii», XII, 1959, nr. 6.

[5] Problema comerțului cu răsăritul a fost discutată în numeroase lucrări ale istoricilor poloni și romîni. Pentru această problemă au o importanță capitală lucrările polonezului K u t r z e b a St., *Handel Polski ze Wschodem w wiekach średnich*,

Negustorii din Lwów nu-şi transportau singuri toate mărfurile la Caffa, deoarece nu li se îngăduia să treacă cu anumite produse dincolo de Suceava. Rolul de intermediar l-au luat negustorii din Cetatea Albă[6]. În acelaşi timp, negustorilor din Caffa nu li s-a permis să-şi vîndă mărfurile decît la Lwów şi în alte cîteva oraşe mai mici din Podolia[7].

Pentru comerţul internaţional, dreptul de depozit al Lwówului a însemnat un adevărat baraj, greu de trecut. Totuşi se cunosc unele cazuri cînd negustorii au putut trece şi peste această piedică. În cel de al treilea deceniu al secolului XV se întîlnesc negustori în Cetatea Albă şi la Poznan[8], iar în deceniul următor se constată că unii orăşeni din Lublin pleacă în expediţii comerciale spre Caffa. În izvoarele Lublinului se face o însemnare sub anul 1433 despre plecarea notarului acestui oraş, Nicolae Schumpetra, „cum aliis mercatoribus" spre Caffa. Menţiunea „cum aliis mercatoribus" dovedeşte că este vorba de o expediţie comercială de o oarecare amploare. În acelaşi an pleca spre Caffa şi negustorul lublinian Bartholomeus[9].

În această vreme între Lublin şi Lwów au fost raporturi strînse. Orăşenii din Lwów au făcut unele concesii negustorilor din Lublin, dar acestea nu au fost unilaterale. Orăşenii din Lublin au făcut eforturi serioase pentru a obţine de la regii poloni privilegii speciale referitoare la comerţul de tranzit. În ciuda opoziţiei orăşenilor din Cracovia, în anul 1450, Cazimir Iagello a îngăduit deschiderea unui drum care, pornind de la Lwów, străbătea Rusia îndreptîndu-se spre Nord prin oraşele Belz, Hrubieszów, Krasnistaw, Lublin, Kazimir ajungînd la Radom, unde se bifurca, o ramură apucînd spre Wroclaw iar cealaltă spre Poznan[10]. În urma deschiderii acestui drum, negustorii din Lublin şi desigur cei din Wroclaw şi Lwów, au putut să-şi intensifice legăturile comerciale nesocotind dreptul de depozit al Cracoviei[11]. Foarte probabil că pe acest drum mergeau Nicolae Schumpetra, Bartholomeus şi alţi negustori din Lublin la Lwów şi de acolo, probabil pe

---

Przeglad Polski, 148, 149 şi 150, Krakow, 1903; idem, *Handel Krakowa w wiekach Ś·ednich. Rozprawy Akademii Umiejetnosci*, 44, Krakow, 1903; Charewiczowa L., *Handel Średniowiecznego Lwowa*, Lwów, 1925. Din literatura romînească menţionăm lucrările lui N. Iorga, I. Nistor, şi înainte de toate P. P. Panaitescu. *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen-Age*, în «Revista Istorică Romînă», 1933.

[6] Matowist M., *op. cit.*, p. 72—73.

[7] *Ibidem*, p. 67.

[8] «Akta radzieckie poznańskie», tom. I, 1434—1470, sub redac. K. Kaczmarczyk, Poznan, 1925, nr. 44: „Item coram nobis constitutus providuo Petrus Zeloni publice est confessus, quod Andreas Byalogrodzicz sibi V 1/2 marc., quas sibi tematur vite et racionabiliter persolvit".

[9] «Archiwum Kurii Biscupiej w Lublianie», t. I, K, 76 şi 77. Vezi de asemenea Wadowski A., *Koscioly lubelskie*, Lublin, 1905, p. 24—25.

[10] «Biblioteca H. Lopacinski din Lublin», Ms. nr. 36, textul complet editat de către Bialkowski L., în lucrarea *Lublin na Stasrych szlakach handlowich*, Pamietnik Lubelski, t. III, Lublin, 1938, p. 290.

[11] Problema începuturilor şi dezvoltării acestor drumuri pînă la sfîrşitul secolului XV a fost tratată de autorul acestui articol în lucrarea *Lublin a handel Wroclawia z Rusia w XIV i XV w.*, «Rocznik Lubelski», t. III, Lublin, 1960.

drumul moldovenesc, prin Suceava, Iaşi şi Cetatea Albă la Caffa. În felul acesta s-au stabilit strînse legături economice între Lublin şi oraşele comerciale ale Moldovei printre care poate şi Iaşul.

După ce Caffa şi Cetatea Albă au fost cucerite de către turci, drumul moldovenesc îşi pierde din importanţa pe care o avusese mai înainte. Bogatelor companii italiene le-au luat locul negustorii greci, care dispuneau de resurse mult mai limitate.

În urma descoperirilor geografice se schimbă sistemul european al drumurilor comerciale. Drumurile terestre îşi pierd din importanţă, iar cele maritime capătă un rol deosebit. Aceste transformări se resimt puternic şi în Polonia. Unele oraşe ca Lwówul, Wroclawul şi mai ales Cracovia, care-şi datoraseră prosperitatea legăturilor comerciale răsăritene, sînt foarte serios afectate de aceste schimbări. Cracovia îşi pierde şi poziţia sa politică, capitala Poloniei mutîndu-se la Varşovia, care se dezvoltase destul de puternic. Creşte de asemenea importanţa Poznanului şi Lublinului.

Legăturile economice cu statul moscovit, ca şi rolul de intermediar al comerţului polonez cu Lituania au determinat în mare măsură dezvoltarea puternică a Lublinului în secolul XVI. În această etapă oraşul devine vestit prin iarmaroacele sale care atrag numeroşi negustori din Polonia şi ţările vecine. Pentru rolul pe care-l dobîndise Lublinul în comerţul polonez din secolul XVI, deosebit de edificatoare sînt cîteva cifre referitoare la tanzacţiile efectuate la Cracovia. Din registrele vamale ale acestui oraş pe anii 1538/1539 rezultă că în această perioadă au venit dinspre Lublin sau au plecat spre acest oraş 503 care încărcate cu mărfuri. În aceeaşi perioadă au venit dinspre Lwów sau au plecat spre acest oraş numai 152 care [12]. În anul 1594 din Cracovia se îndreptau spre Lublin 232 care cu marfă, spre Wroclaw 161, spre Gdansk 93, spre Lwów 91, spre Poznan 17, spre Varşovia 16, iar spre Torun numai 12 care [13]. Aceste cifre reflectă rolul preponderent pe care l-a cucerit Lublinul în comerţul cracovian. Puterea economică a Lublinului nu se mai bazează pe comerţul cu mărfuri de provenienţă orientală, mai ales de „coloniale", ci pe relaţiile economice cu Cracovia, Wroclawul şi Gdanskul [14].

În secolul XVI, cînd Lublinul ajunge la o mare înflorire, relaţiile sale economice cu Moldova aveau un rol cu totul secundar. Din Moldova se aduceau în Polonia, la Lublin şi Zamosk anumite cantităţi de vin [15].

---

[12] Rybarski R., *Handel i polityka handlowa Polski* w *XVI* stuleciu, Tom. II, Poznan, 1929, p. 189 şi urm.

[13] Vezi Malecki J., *Handel zewnętrzny Krakowa* w *XVI* w., în «Zeszyty Naukowe Wyzszej Szkoly Ekonomicznej w Krakowie», nr. 11, Prace z zakresu historii gospodarczej, Krakow, 1960, p. 91—92.

[14] Malecki J., *op. cit.*, p. 135.

[15] Nistor I., *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV — XVI Jh.*, Gotha, 1911, p. 28.

Încercarea lui Jan Zamojski de a deschide un nou drum comercial din Polonia spre Turcia prin Moldova [16] s-a terminat cu un eşec [17]. În a doua jumătate a secolului XVI Lublinul capătă un important rol politic şi cultural în istoria Poloniei. În anul 1569 în acest oraş se pun bazele politice ale uniunii polono-lituaniene, care a primit denumirea de „Uniunea de la Lublin". În anul 1578 în acest oraş s-a fixat cea mai înaltă instanţă judecătorească a Poloniei, aşa-numitul „Tribunal al coroanei".

Lublinul devine în această vreme un centru literar şi artistic deosebit de important. Aici a înflorit aşa-numita „cultură a veacului de aur" şi marii scriitori ai timpului, printre care Nicolai Rej şi Jan Kohanowski, au avut strînse legături cu acest oraş. În sfîrşit, în Lublin a apărut grupul „Fraţii polonezi", care, în condiţiile accentuării contradicţiilor de clasă din cadrul statului feudal polon, se plasau pe poziţii progresiste şi chiar revoluţionare.

În cea de a doua jumătate a secolului XVII, cînd Polonia a fost teatrul a nenumărate războaie şi oraşele ei au avut mult de suferit, a decăzut şi Lublinul. El nu s-a putut reface în secolul XVIII cînd Polonia decade şi teritoriul ei se împarte între Rusia, Prusia şi Austria. În secolul XIX populaţia oraşului a crescut destul de lent. În perioada războaielor napoleoniene ea era de 7.000 locuitori iar în 1860 se ridică la aproximativ 20.000 oameni. În cea de a doua jumătate a secolului XIX în oraş apar o serie de întreprinderi industriale legate, mai ales, de producţia agricolă (fabrici de zahăr, bere, vagoane, maşini agricole, mori). Oraşul nu a putut deveni un puternic centru industrial nici în perioada dintre cele două războaie mondiale. El a ajuns totuşi unul dintre cele mai însemnate centre ale mişcării muncitoreşti. Lublinul a înscris pagini de glorie în istoria Poloniei, în timpul celui de al doilea răboi mondial, cînd, sub conducerea Partidului Comunist Polonez, populaţia a dus o aprigă luptă împotriva ocupanţilor fascişti. În cadrul Republicii Populare Polone, Lublinul a devenit un puternic centru economic şi cultural, cu o populaţie de 170.000 locuitori şi cu minunate perspective de dezvoltare.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИСТОРИИ ГОРОДА ЛЮБЛИНА

Краткое содержание

Город Люблин, расположенный у расчленения Люблинской возвышенности рекой Быстшице, ещё с конца XII века стал важным экономическим и административным центром. В 1357 году Люблин

[16] *Ibidem*, p. 74—75; Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Romînilor*, XI, nr. 180, p. 717; Herbst St., *Zamosc*, Warszawa, 1954, p. 22.

[17] Pentru expediţia lui Jan Zamoyski în Moldova cf. *Historia Polski*, P.A.N., Tom. I, partea a 2-a; Vezi de asemenea Gonţa A. I., *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în «Studii», XIII (1960), nr. 4, p. 141—156.

получил городской статут и, после ликвидации Галицко-Владимирского княжества, приобрёл значение центрального рынка.

Получив в 1392 году право держать четырнадцатидневную ярмарку и складочное право на 8 дней, Люблин стал развиваться довольно быстрыми темпами. Его развитию содействовало также и географическое расположение у пересечения весьма важных для международной торговли сухопутных дорог. Складочное право Львова и Кракова тормозило торговлю Люблина, принуждая люблинских купцов вести борьбу за устранение этого препятствия. Жители Львова должны были сделать некоторые уступки люблинским купцам, которые вели торговлю с Каффой. С 1450 года Казимир Ягеллончик разрешил им открыть новый торговый путь, проходивший через Россию и делавший связь с Вроцлавом (Бреславлем) и Познанью.

Захват Каффы и Аккермана турками и, вызванный великими географическими открытиями, переворот в международной торговле сильно повлияли на экономическое положение Львова и Кракова. Однако город Люблин, процветание которого не зависело от торговли с Востоком, продолжал развиваться. Особенно высокого экономического и культурного уровня Люблин достиг в XVI веке.

Начиная со второй половины XVII века, когда Польша стала театром опустошительных войн, для дальнейшего развития Люблина создались неблагоприятные условия. В экономическом отношении до окончания второй мировой войны он не выдвигался среди остальных польских городов. Лишь после установления народно-демократической власти город Люблин стал крупным промышленным и культурным центром, перед которым открываются широкие перспективы развития.

ASPEKTE AUS DER GESCHICHTE DER STADT LUBLIN

Zusammenfassung

An der Grenzlinie zwischen den bergigen Gegenden im Süden und dem Hochland im Norden liegt die Stadt Lublin, die sich scohn Ende des 12. Jahrhunderts zu einem bedeutendem ökonomischen und administrativen Zentrum entwickelte. Im Jahre 1357 wurde dann Lublin, durch ein Statut, als Stadt anerkannt und nach der Abschaffung des Fürstentums Halici-Vladimir, begann die neue Stadt die Rolle eines Zentralmarktes zu spielen.

Eine weitere Eutwicklung der Stadt, die an der Intersektion bedeutender Handelswege lag, erfolgte dann nach dem Jahre 1392, als Lublin das Recht auf einen 14-tägigen Jahrmarkt erhielt. Da aber Lembergs und Krakaus Recht auf Aufbewahrung das Handelswesen Lublins störte, trachtete die Kaufmannschaft der Stadt diese Hindernisse zu beseitigen. Die Lemberger sahen sich also genötigt den Bürgern Lublins, welche mit Caffa einen regen Handel treibten, einige Zugeständnisse zu machen und im Jahre 1450 gestattete ihnen Ca-

zimir Jagello einen Handelsweg zu schaffen, der Russland durchquerte und Lublin mit Breslau und Posen in Verbindung setzte.

Nachdem Caffa und Cetatea Albă von den Türken erobert wurden und machdem sich das internationale Handelswesen, als Folge der geographischen Eutdeckungen, änderte, hatten einige Städte, wie zum Beispiel Lemberg und Krakau, darunter zu leiden Lublin aber, dessen Gedeihen keinswegs von dem Handel mit dem Orient abhängig war, entwickete sich weiter. Während des 16. Jahrhunderts nahm Lublin einen bedentenden ökonomischen und kulturellen Aufschwung.

Mit Beginn der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts, als Polen der Schauplatz verwüstender Kriege wurde, konte sich Lublin nicht weiter entwickeln. Bis nach dem 2. Weltkrieg, spielte Lublin im ökonomischen Leben Polens keine bedeutende Rolle. Erst nach der Einsetzung des volksdemokratischen Regimes, entwickelte sich Lublin zu einem der bedeutendsten industriellen und kulturellen Zentren und es wurden ihm die schönsten Perspektiven eröffnet.

ECOURI ALE REVOLUȚIEI MUNTENE ȘI MAGHIARE DIN ANUL 1848—1849 ÎN MOLDOVA

DE

GH. PLATON

Cauze decurgînd din procesul obiectiv de dezvoltare internă, la care s-au adăugat unele împrejurări specifice, reprezentate de o serie de calamități naturale ca seceta, lăcustele, epidemia de holeră și epizotia, au adîncit la maximum mizeria maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului 1848—1849.

Analiza atentă a condițiilor interne dovedește că existau toate trăsăturile proprii situației revoluționare. Ascuțirea contradicțiilor sociale, expresie a crizei acute a sistemului feudal, amenința să dea naștere unei mișcări generale îndreptate direct împotriva regimului patronat de Mihail Sturza și de clasa pe care acesta o reprezenta.

La conturarea stării de spirit revoluționare, un important rol — care trebuie să fie subliniat — l-a avut și ecoul produs în Moldova de revoluțiile munteană și maghiară.

Grefată pe fondul situației interne, pe condițiile obiective care permiteau izbucnirea unei insurecții generale, influența revoluțiilor din țările vecine — cu toate greutățile cu care știrile pătrundeau atunci în Moldova — a avut darul să întărească încrederea maselor în triumful ideilor de libertate socială și națională.

Ocîrmuirea din Moldova a adoptat măsuri severe pentru a opri sau a contracara efectul pe care ideile revoluționare le-ar fi putut avea asupra maselor moldovene. Prin caracterul și amploarea lor, aceste măsuri, încadrate în sistemul general de represiune internă, dovedeau, fără putință de tăgadă, că granițele și măsurile de represiune nu au constituit obstacole în calea ideilor comune de luptă socială și națională care animau spiritele în cele trei țări romînești în timpul anului revoluționar 1848.

Sublinierea aspectelor principale ale acestei probleme va contura și mai pregnant realitatea pe care o reprezenta situația revoluționară din Moldova în timpul anului 1848—1849. Este tocmai ce ne propunem în comunicarea de față.

I. Revoluţia din Ţara Romînească, după cum se ştie, a izbucnit în condiţiile în care mişcarea revoluţionară moldoveană fusese înfrîntă, conducătorii acesteia expulzaţi, fugiţi peste graniţă sau aflaţi sub severa supraveghere a organelor autorităţii de stat, cînd trupele ţariste intraseră deja în ţară, cînd Moldova era teatrul unei vaste şi sistematice acţiuni represive. Este de presupus — chiar dacă ştirile directe nu sînt prea numeroase în această privinţă — că programul revoluţiei muntene şi mai ales punctul al 13-lea, privitor la desfiinţarea iobăgiei şi la împroprietărirea ţăranilor, a avut un profund ecou în Moldova.

Cu toată cenzura instituită de Mihail Sturza şi cu tot regimul sever de pază a graniţei dinspre Ţara Romînească, opinia publică moldoveană nu putea rămîne străină de evenimentele care se petreceau dincolo de Milcov. Articolele înflăcărate din presa revoluţionară munteană care cereau „Unirea cu Moldova" [1], în care moldovenii erau îndemnaţi să ridice „stindardul libertăţii" şi să lupte împreună cu muntenii pentru a doborî „zidul dezunirii", pentru a alcătui „un singur trup precum sîntem un singur suflet" [2], acelea în care se sublinia tăria care ar rezulta din unirea eforturilor revoluţionare comune, pentru înfăptuirea unei „Romînii" în care să domnească libertatea [3], nu puteau să nu aibă ecou, măcar într-un cerc restrîns, mai ales cînd îndemnurile la unire nu făceau numai obiectul unor formulări abstracte. Se cunosc în acest sens demersurile şi tratativele purtate cu ocîrmuirea moldoveană [4].

Se pare că propaganda revoluţionară pentru popularizarea programului revoluţiei muntene se efectua activ în întreaga Moldovă. Este semnificativ în acest sens un ordin al Departamentului din lăuntru, adresat isprăvniciei de Suceava la 22 iulie 1848, din care rezultă că anumiţi oameni „să poartă prin ţinut şi împărţesc cocărzi ce sînt semne neîncuviinţate a sistemei de acum a Valahiei împărţind între lăcuitori feliurite vorbe ademenitoare" [5].

Răspîndirea ideilor revoluţionare era cu atît mai lesnicioasă în regiunile limitrofe graniţei, cu cît, din interese dictate de ocupaţiile lor obişnuite, ţăranii satelor de margine treceau frecvent de o parte şi de alta a hotarului [6]. Stărostia Putnei comunica administratorului

---

1 «Popolul Suveran», din 19 iulie 1848 şi «Pruncul Romîn», din 13 iulie 1848 în *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. II, p. 628—629 şi 484—485.

2 «Pruncul Romîn», din 28 iunie 1848, *Ibidem*, f. 139—140.

3 «Pruncul Romîn», din 12 iunie 1848. *Ibidem*, tom. I, p. 547—548.

4 *Ibidem*, tom. III, p. 88 (Notiţă din „Le National", din 1 septembrie 1848).

5 Documentul se află expus la Muzeul Unirii din Iaşi. Tot în acelaşi sens pledează şi informaţiile privitoare la arestarea erodiaconului Evgheni venit din Bucureşti fără paşaport. Arh. St. Iaşi, Tr. 1312, op. 1483, nr. 1664, f. 27. (Raportul ispravnicului de Roman din 14 august 1848). Vezi şi *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. III, p. 459—460.

6 Aşa, de pildă, locuitorii satului Năneşti-Putna arătau într-o cerere adresată stărostiei la 2 aprilie 1847 că „. . fiind cu apropiere de partea Valahiei, ce mai multă hrană a noastră de pîine şi alte sămănături producturi ne este în partea

ţinutului Rîmnic, în iunie 1848, că a primit dispoziţii din partea Departamentului din lăuntru să nu mai permită trecerea în Moldova a locuitorilor din Principatul vecin „purtînd asupra lor cocardă şi eşarfe romîneşti ce sînt semne neîncuviinţate de ocîrmuire“ [7]. Obstrucţiile pe care stărostia Putnei le făcea în relaţiile cu autorităţile administrative muntene, îl determină pe Scarlat Turnavitu, administratorul ţinutului Rîmnicul Sărat, să constate că aceste manevre urmăresc „să rupă comunicaţia la noi [sic] spre a putea prelungi timpul tiraniei asupra fraţilor noştri Moldoveni, care doresc a fi şi la dînşii dreptate şi frăţie şi a căror dorinţă va creşte tot mai repede văzîndu-o la noi“ [8].

Justeţea afirmaţiei din „Pruncul Romîn“ conform căreia ţăranii din Moldova „toţi sînt gata a se revolta, nemaiputînd suferi robia, mai vîrtos de cînd aflară că fraţii lor sînt liberi“ [9], este confirmată atît de realitatea internă în general, cît şi de cazurile care vădesc influenţa directă a revoluţiei muntene.

Spre deosebire de elementele revoluţionare care-şi manifestau mai mult platonic intenţia de a stabili legături cu revoluţia din Ţara Romînească [10], ţăranii şi-au dat deschis adeziunea la ideile acesteia. Chiar dacă nu putem da crezare întrutotul unor informaţii apărute în presa străină, potrivit cărora ţăranii din regiunea muntoasă, în special, ar fi pornit înarmaţi cu topoare şi furci „pentru a merge să-şi verse sîngele pentru apărarea constituţiei fraţilor lor“ [11], sînt alte mărturii din care se degajă că, cel puţin în satele din vecinătatea graniţei cu Muntenia, ţăranii s-au pronunţat deschis în favoarea revoluţiei din Principatul vecin. Este interesantă de semnalat, în acest sens, o cerere a viitorului caimacam N. Vogoride adresată Vistieriei la 12 februarie 1851. Acesta notează că „în anul tulburării din Valahia de care se molipsisă şi graniţa Moldovei“, 95 de locuitori împreună cu familiile lor, din opt sate ale sale din ţinutul Covurlui, Putna şi Tecuci, „prin smomire“, au trecut graniţa în Muntenia stabilindu-se acolo [12]. Este un indiciu — destul de concludent, de altfel — care confirmă puternica influenţă exercitată de revoluţia din Principatul vecin.

Desigur, adeziunea nu se putea manifesta făţiş. Ocupaţia ţării ca şi represiunea iniţiată de domnitor stînjeneau serios pronunţarea des-

---

aceea, de care în partea noastră avem strîmtoare, nu avem locuri pentru arătură ca să ne sămănăm cîte ceva“. Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.036, nenumerotat. Vezi şi Tr. 1352, op. 1535, nr. 1120, passim.

[7] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. II, p. 55—56. (Raportul administratorului de Rîmnic adresat Ministerului trebilor din lăuntru la 24 iunie 1848).

[8] *Ibidem*, tom. III, p. 62—63. (Raportul din 30 iulie 1848).

[9] *Ibidem*, p. 212—214.

[10] T. Bălan, *Activitatea refugiaţilor moldoveni în Bucovina la 1848*. Sibiu, 1944, p. 81—83, anexa nr. 29.

[11] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. IV, p. 365. (Corespondenţă din Iaşi, către „Le National“ din 14 septembrie 1848).

[12] Arh. St. Iaşi, Tr. 1768, op. 2017, nr. 427, f. 53—57. Vezi şi *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, Ed. Dir. Gen. a Arh. St., Buc. 1960, p. 425.

chisă. Deşi Mihail Sturza putea comunica Porţii că a întrebuinţat toate mijloacele „pentru a combate influenţa tulburărilor ivite în provincia Valahia"[13], aceasta a constituit o realitate care a contribuit într-o însemnată măsură la adîncirea stării de spirit revoluţionare[14].

II. În urma înăbuşirii mişcării din martie, atenţia ocîrmuirii Moldovei şi a lui M. Sturza s-au concentrat asupra prevenirii prin orice mijloace a extinderii ideilor revoluţionare în rîndul maselor. Pentru realizarea acestui obiectiv au fost utilizate toate mijloacele: de la măsurile represive pentru aplicarea cărora au fost mobilizate toate forţele reacţionare interne, la campania de diversiune pentru abaterea atenţiei maselor de la lupta revoluţionară, la izolarea Moldovei de restul lumii prin instituirea unei severe cenzuri şi întărirea pazei graniţelor. Această din urmă măsură devenise cu atît mai necesară cu cît Imperiul austriac vecin, înspre care Moldova avea graniţa cea mai întinsă, fusese cuprins de flăcările revoluţiei.

Temerile lui M. Sturza erau cu atît mai justificate cu cît, cel puţin la început, pînă la dezlănţuirea contrarevoluţiei, autorităţile austriece, cu intenţii politice bine determinate, înlesniseră fuga revoluţionarilor moldoveni şi permiteau activitatea acestora în cadrul grupului de la Cernăuţi[15].

Încă din cursul lunii aprilie 1848, încep să fie luate severe măsuri de pază a graniţei. Sarcina revenea, în cea mai mare măsură, tot locuitorilor satelor de margine. Astfel, se dau dispoziţii pentru blocarea potecilor mici „socotite netrebnice", în vederea opririi circulaţiei[16] şi, în acelaşi timp, se instituie un sever control asupra acelora care intră în Moldova.

Temerile cu privire la răspîndirea ideilor revoluţionare erau cu atît mai întemeiate cu cît rapoartele unora dintre dregători confirmau existenţa unor propagatori ai acestora în satele din lungul graniţei. Astfel, de pildă, ispravnicul ţinutului Dorohoi raporta Visteriei, la 24 iulie 1848, că în urma controlului efectuat în satele din apropierea graniţei cu Bucovina a descoperit un număr de locuitori trecuţi din cealaltă parte „*sub mască de a cumpăra sare şi titiun, care purtîndu-să printre locui*torii de aici, presurînd soiuri de vorbe tulburătoare liniştii îndemnînd

---

[13] *Ibidem*, p. 279.

[14] Este interesant de notat faptul că, în conformitate cu dispoziţiile generalului Duhamel, în urma acţiunilor de dezarmare a locuitorilor din Ţara Romînească, măsura este extinsă şi asupra părţii moldovene a oraşului Focşani. Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15. 024, f. 4—6 (Duhamel către M. Sturza, 5 noiembrie 1848).

[15] Autorităţile austriece doreau să cîştige simpatia romînilor pentru Imperiul Habsburgic, „cu scopul de a-şi putea duce, astfel, la îndeplinire planurile expansioniste în Ţările Romîne". Cf. St. Pascu, *Contribuţii la cunoaşterea mişcării revoluţionare de la 1848, din Moldova*, «Studia Universitatum Victor Babeş et Bolyai», tomus III, nr. 8, series IV, fasciculum 2, Historiae, Cluj, 1958, p. 99.

[16] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. I, p. 350—351 (Circulara din 26 aprilie 1848).

pre aceştia spre a să împotrivi atît la datoriile lor cătră proprietari precum şi în plata dărilor către hazne [17].

Contrarevoluţia cercurilor conducătoare feudalo-burgheze din Imperiul Habsburgic care a avut drept rezultat izbucnirea revoluţiei muncitorilor din Viena, la sfîrşitul lunii august 1848, continuată apoi de insurecţia maghiară şi de luptele de baricadă din capitala austriacă, au avut darul să provoace serioase motive de îngrijorare ocîrmuirii moldovene.

Din documentele timpului, ofise domneşti, ordine sau circulare ale Departamentului din lăuntru sau ale Hătmăniei, se degajă teama că locuitorii Moldovei, a căror stare de spirit era bine cunoscută autorităţilor, vor urma exemplul maghiarilor şi al romînilor de peste munţi. Pentru a se evita o asemenea eventualitate, se intensifică măsurile de pază a graniţei. Astfel, se înmulţeşte numărul plăeşilor care sînt dublaţi de slujitori ai isprăvniciilor. Ispravnicul ţinutului Bacău îşi exprima îngrijorarea în legătură cu faptul că în cazul în care secuii ar încerca să treacă în Moldova, ungurii care locuiesc în satele Principatului, care întreţin strînse legături cu cei de peste munţi, ar putea să se „zmerduiască", lucru care ar comporta grave complicaţii [18]. Incapabilă să prevină prin propriile sale mijloace o asemenea eventualitate, ocîrmuirea moldoveană apelează la sprijinul trupelor ţariste al căror comandament acorda o atenţie doesebită evenimentelor care se desfăşurau în Imperiul Austriac [19]. O parte din trupe sînt dislocate pe graniţa dinspre Bucovina şi Transilvania, iar comandanţii moldoveni ai graniţei sînt subordonaţi celor ţarişti.

Disensiunile dintre revoluţionarii romîni şi maghiari — care au uşurat sarcina reacţiunii habsburgice — şi represaliile la care erau supuse satele romîneşti, au determinat un mare aflux de locuitori din Transilvania spre Moldova [20]. În legătură cu primirea acestora, s-au dat dispoziţii speciale potrivit cărora cei veniţi trebuiau să dea „înscris cu jurămînt că ei vor fi credincioşi în acest Prinţipat" [21]. De asemenea, autorităţile

---

[17] Arh. St. Iaşi, Tr. 1768, op. 2017, nr. 479. Ca urmare a acestui fapt, se intensifică măsurile pentru paza „cu străşnicie" a graniţei. *Anul revoluţionar 1848 în Moldova*, red. M. Roller, p. 252—253, 255, 256.

[18] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. V, p. 112, 136 şi *Anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 274—275 (Rapoartele adresate comandantului Miliţiei, D. Sturza, de către comandantul graniţei dinspre Transilvania şi de ispravnicul ţinutului Bacău). În legătură cu influenţa revoluţiei maghiare vezi datele oferite de N. Macovei, în comunicarea *Despre pătrunderea revoluţionarilor unguri în Moldova (1848)*, «Studii şi cercetări ştiinţifice», Istorie, anul XIII, f. 2, 1962, Acad. R.P.R., Filiala Iaşi.

[19] Din adresa lui D. Sturza către generalul Moller, din 16 octombrie 1848, se desprinde că existau temeri nu numai în privinţa satelor locuite de unguri. Acesta, cerînd sprijinul, nota că „năvălirea secuilor poate a insufla duh răzvrătitor şi între locuitorii Moldovei din care mulţi, prin satele megieşite cu graniţa, sînt unguri". *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. V, p. 175.

[20] *Ibidem*, p. 284—285 (Raportul isprăvniciei de Neamţ din 28 oct. 1848) şi *Anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 276, 286 şi passim.

[21] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. V, p. 318—320, 518, 562, 718, 719

trebuiau să se convingă că aceştia, venind în Moldova, „năzuiescu spre scăpare iar nu vin cu vreun alt rău scop" [22].

Exista temerea, îndreptăţită, de altfel, că sub acest pretext s-ar putea strecura în Moldova elemente revoluţionare care, prin activitatea lor, puteau aduce prejudicii liniştii interne [23].

Dispoziţiile cu privire la modalităţile de trecere a graniţei, date în acord cu cele ale generalului Moller [24], cuprindeau următoarele puncte din care se desprindea, aşa cum, de altfel, o atestă şi alte documente [25], că teritoriul Moldovei era pus la dispoziţia contrarevoluţiei habsburgice.

1) Trupele austriece sau locuitorii „sprijinitori puterii pravilicești" care, sub presiunea armatelor revoluţionare, „vor fi nevoite" să treacă în Moldova sau în Ţara Romînească, vor fi primite fără să fie dezarmate.

2) Ungurii revoluţionari care ar trece hotarul, vor fi primiţi „în priivire iubirii de oameni" însă vor trebui să predea armele.

3) În eventualitatea în care trupele revoluţionare ar încerca să pătrundă cu forţa în Principat, li se va opune rezistenţă fără însă a se depăşi graniţa cu Austria. Priveghetorii de ocoale sînt avizaţi în mod special că, într-o asemenea eventualitate, „să stăruiască cu satele megieşite, pe cît se vor pute apăra" [26].

4) Funcţionarii de pe graniţă trebuiau să informeze imediat comandamentele trupelor de ocupaţie, atît în cazul intrării în ţară a oştilor sau a locuitorilor „lucrători în folosul împăratului austriecesc", cît şi în acel al pătrunderii detaşamentelor revoluţionare [27].

Mişcările trupelor revoluţionare sau imperiale, ciocnirile armate dintre acestea precum şi starea de spirit a locuitorilor, fac obiectul unor

---

22 *Anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 286.

23 La 7 noiembrie 1848, D. Sturza comunica Departamentului din lăuntru că a fost informat că, la zăstava Dorna, un număr de locuitori din Bucovina ar stărui să fie primiţi în Moldova. „Pentru ca nu cumva oarecare răzvrătitori — menţiona acesta — sub mască că voescu a se aşeza în Moldova să uneltească ademeniri necuviincioasă între locuitorii din Moldova", s-au dat dispoziţii să fie cercetaţi cu atenţie. Ispravnicii de Neamţ şi Suceava primesc instrucţiuni similare. Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15.155.

24 *Anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 291.

25 Astfel, legătura dintre trupele austriece din Bucovina şi sudul Transilvaniei se stabilea prin Moldova şi Ţara Romînească. La 17 ianuarie 1849 ispravnicul de Suceava raporta că un căpitan austriac, venit din Sibiu, a expediat „ştafetă tare grabnică" colonelului Urban care se afla la Dorna şi căruia i se cerea să înainteze în Transilvania. De asemenea, la 27 aprilie 1849, Departamentul din lăuntru comunica aceleiaşi isprăvnicii că austriecii sînt autorizaţi să transporte din Bucovina, prin Moldova, la Galaţi şi apoi spre Orşova, puşti, muniţii pentru tunuri şi altele. Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 130, 441—442.

26 Ibidem, f. 19. Ridicarea satelor trebuia să constituie o măsură extremă, luată în ultimă instanţă. De aceea, se atrăgea atenţia că dispoziţia trebuie să rămînă secretă. Ea urma să fie adusă la cunoştinţa locuitorilor numai atunci cînd împrejurările o vor impune. *Anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 304—305 (Ordinul isprăvniciei de Botoşani către stegarul de slujitori, din 28 decembrie 1848).

27 Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2012, nr 1997, f. 24—25.

numeroase rapoarte pe care slujbașii de pe graniță erau îndatoriți să le expedieze periodic autorităților de resort[28].

Cu toate zvonurile — intenționat răspîndite și amplificate — în privința pretinselor masacre și jafuri săvîrșite în Bucovina și Transilvania de către trupele generalului Bem[29], victoriile acestuia împotriva trupelor imperiale intrate în derută[30] precum și informațiile cu privire la comportarea armatei de sub conducerea sa[31], au avut un larg ecou în Moldova, cel puțin în regiunea din vecinătatea graniței.

Deși documentele cunoscute pînă acum nu o atestă direct, putem presupune totuși că populația Moldovei a privit cu simpatie revoluția maghiară care afișase în programul său largi libertăți sociale. În acest sens pledează numeroase documente oficiale care semnalează prezența în țară a unor revoluționari unguri care, cu toată strădania autorităților, n-au putut fi descoperiți. Deși cifrele indicate în informațiile oficiale sînt evident exagerate, adevărul este că aceștia erau ascunși de locuitorii satelor care, în felul acesta, cel puțin, își manifestau adeziunea cu revoluția de dincolo de Carpați.

Într-un ofis din 4 decembrie 1848, adresat isprăvniciei de Roman, domnitorul arată că a fost informat că în unele sate ale ținutului ar fi ascunși 250 oameni „unguri și leși revoltanți". Atrăgînd atenția asupra faptului că „mistuirea în țară a unor așa fețe streine este de sminteală scoposului public", M. Sturza recomandă să se facă cercetări „cu scumpătate" prin sate și toți străinii descoperiți să fie predați celui mai apropiat comandament militar[32]. Generalul Moller, la rîndul său, înștiința de asemenea că a fost informat că „ungurii tulburători din Transilvania au umblat tainic prin Moldova pentru cumpărarea pripasălor, de focuri împușcătoare". Ispravnicii sînt autorizați să avertizeze pe proprietari că, în eventualitatea în care asemenea oameni umblă prin sate, sînt datori să înștiințeze imediat pe comandanții de graniță[33].

Agenția austriacă însăși, intervine cerînd să se ia măsuri severe de pază la punctul Oituz, Ghimeș și Tulgheș pentru a prinde pe acei

---

28 Ibidem, passim. Vezi și *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 298, 299, 300, 301, 302, 306—307, etc. și Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.636, passim.

29 În numeroase rapoarte se arată că ungurii „ar fi făcut îndestule prăzi și omoruri între oameni. . ." sau „pe unde trec fac cele mai aspre și neauzite omoruri", ori, pricinuesc „omoruri și prădăciuni". *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 300—302. Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 38, 39.

30 La 24 decembrie 1848, comandantul trecătoarei Dorna raporta că toate „cătanele austriecești ce erau pe la cerdacuri, toate au fugit spre scăpare". Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 39.

31 Astfel, de pildă, la 29 decembrie 1848, ispravnicul de Botoșani raporta că armatei lui Bem, alcătuită din diverse naționalități și în componența căreia intră și „legheonul studenților pribegiți din Viena", îi este proprie „o aspră disciplină ostășească". Referindu-se la agitațiile populației din Bucovina, dregătorul notează că trec în Moldova „cei mai mulți închipuiți cu mijloace". Mențiunea este interesantă infirmînd zvonurile tendențioase. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 306—307.

32 *Ibidem*, p. 294.

33 Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 52 (Ordinul Departamentului din lăuntru către isprăvnicia de Suceava, din 31 decembrie 1848).

din revoluţionari care ar încerca să treacă în Moldova. Se atrăgea atenţia că „răzvrătitorul de căpetenie" Ladislau Berczinski a venit în Moldova sub numele fals de Gaspar Simon şi se află ascuns la moşia Ruginoasa proprietate a logofătului C. Sturza. Ispravnicul este însărcinat să cerceteze imediat veridicitatea acestei informaţii[34].

Insistenţelor agenţiei austriece — care şi mai tîrziu va solicita „prietenoasa conlucrare a guvernului Moldovei" pentru prinderea şi predarea celor mai de frunte revoluţionari maghiari care eventual ar trece în Moldova şi a căror semnalmente sînt date în detaliu şi transmise ispravnicilor[35] — li s-au dat curs cu o promptitudine care este simptomatică pentru starea de spirit a locuitorilor din Moldova. În vasta acţiune iniţiată pentru depistarea revoluţionarilor maghiari se reflectă îngrijorarea ocîrmuirii cu privire la faptul că revoluţia din Ungaria şi Transilvania, prin exemplul oferit, de luptă armată pentru libertăţi sociale şi naţionale, ar putea determina aprinderea scînteii revoluţionare şi în Moldova unde spiritele erau pregătite în acest sens.

Ţelurile revoluţiei maghiare nu erau străine locuitorilor moldoveni. Ţăranii, mai ales, ştiau că revendicarea cea mai arzătoare, desfiinţarea iobăgiei şi împroprietărirea, constituia obiectivul cel mai important al acesteia. Este semnificativă în sensul acesta menţiunea dintr-un raport al privighetorului ocolului Şomuz care, comunicînd trecerea în Bucovina a unor oameni, nota că unii din locuitorii satelor nutreau credinţa „că în partea Bocovinei ar fi slobozi de lucrare boerescului"[36].

Reprezentanţii regimului feudal din Moldova, în propriul lor interes, trebuiau să colaboreze cu reacţiunea habsburgică.

---

[34] Ibidem, f. 55 (Ordinul din 3 ianuarie 1849).

[35] Cf. N. Şendrea, *Cîteva lucruri în legătură cu ultimele momente ale revoţiei ungureşti din 1848*, în «Analele Moldovei», vol. I, fasc. 1—IV, Iaşi, 1841, p. 18—24. Vezi şi Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 248—254 şi *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 365 şi urm.

[36] Arh. St. Iaşi, Tr. 1463, op. 2012, nr. 1595, f. 62 (Raportul adresat isprăvniciei ţinutului Suceava la 7 februarie 1849). Sînt şi alte documente din care rezultă că locuitorii Moldovei erau informaţi asupra evenimentelor din Transilvania şi Ungaria. Astfel, de pildă, ispravnicul de Roman raporta Departamentului din lăuntru, la 14 ianuarie 1849, următoarele fapte: Doi locuitori din satul Porceşti, întorcîndu-se de la Iaşi, s-au oprit la o crîşmă din Teţcani. Acolo erau şase care braşoveneşti însoţite de cîtiva unguri precum şi alţi locuitori, tot unguri, din satul Gherăeşti. După plecarea acestora, cîrciumarul a relatat celor doi locuitori conţinutul discuţiilor purtate. Astfel, „ungurii braşoveni bănuie celor de aice că cum îi rabdă inima să privască în ce confuzii de bătălii sînt ei şi nu sar a le da agiutor, că dacă ungurii cîţi sînt aici s-ar uni cu cei din ceia parte, ar face o bună ispravă". Cei din Moldova au răspuns „că ei cum să sae cu mîinile goale". În cele din urmă, ungurii din Braşov au declarat că la întoarcerea lor din Iaşi se vor înţelege mai bine. Cei doi locuitori, oprindu-se în Roman, au relatat şi altor săteni cele auzite. Interesant de observat că la interogatoriul ce se ia la Iaşi celor 11 cărăuşi, aceştia declară că sînt dintre romînii care au fost jefuiţi de unguri. *Anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 322—325.

Campania de depistare a suspecţilor, în categoria cărora intrau toţi străinii, se desfăşoară pe scară largă [37]. Într-un ofis din 4 ianuarie 1848, domnitorul, revenind asupra dispoziţiilor anterioare, cu privire la prinderea şi predarea revoluţionarilor, dispune organizarea mai temeinică a supravegherii satelor pentru descoperirea străinilor „revoltaţi" din Transilvania. Noile măsuri sînt justificate, notează domnitorul, de faptul că mulţi dintre revoluţionari. „pentru ca să scape.. ar fi trecut pe furiş în Moldova, prin munţi şi s-ar fi mistuind prin sate, prin tîrguri, pe la odăi, pe la tîrle şi pe la crîşme, în porturi schimbate şi supt nume străine... supunîndu-se la slujbe şi alte îndatoriri particulare" [38].

Instrucţiunile prevăd ridicarea şi a acelor oameni care intraseră în Moldova cu paşapoarte eliberate de guvernul revoluţionar condus de Kossuth[39].

Grija pentru prevenirea izbucnirii revoluţiei şi în Moldova este în mod egal manifestată şi de comandantul trupelor de ocupaţie. Aceasta era cu atît mai justificată cu cît, după cît se pare, revoluţionarii unguri căutau să obţină informaţii cît mai exacte asupra efectivului trupelor dislocate pe graniţă şi a locurilor în care acestea se aflau amplasate[40].

Se iau măsuri pentru deplasarea mai rapidă a curierilor pe linia graniţei[41], se intensifică acţiunea de supraveghere prin sate şi de observare a mişcărilor trupelor maghiare [42], repetîndu-se dispoziţiile anterioare[43]. Mai mult decît atît, la începutul lunii februarie, se procedează la strîngerea armelor pe care le posedau locuitorii. Informaţii în privinţa acestei operaţii avem doar pentru ţinutul Suceava. Presupunem însă că ea a fost extinsă şi asupra celorlalte ţinuturi. Astfel, numai în ocoalele Siret şi Muntele, s-au adunat un număr de 412 puşti şi 172 pistoale [44] care au fost depuse în păstrarea vornicilor sau la curţile boiereşti. Pretextul care a justificat această măsură a fost acela că

---

[37] *Ibidem*, p. 322, 334, 370—372, 385, 388, etc. şi Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, p. 2020, nr. 16.636. passim.

[38] Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 62 şi N. Iorga. *Despre revoluţia de la 1848 în Moldova*, Buc. 1938, p. 26—28, anexa XL şi XLIII.

[39] *Ibidem*, p. 32—33, anexa LIV.

[40] La 29 ianuarie 1849, isprăvnicia Suceava comunica funcţionarilor în subordine că a fost informată de polcovnicul Alexandrov, comandantul trupelor din ţinuturile Neamţ şi Suceava, că trei revoluţionari unguri, Ed. Beöthi, M. Perczel şi P. Vasvary, „prin taină, au trecut în prinţipatul Moldovei pentru de a lua ştiinţă de nr. oştilor rosieneşti aşezate în Moldova şi de locurile aşezării lor, ba încă şi în scopul purtării mai departe a lor urmare şi nu vor întîrzia a trece în Valahia spre invitare de tulburare". Dregătorul, atrăgînd atenţia asupra „gingăşimei ce o poartă această împregiurare", recomandă să se facă cercetare „cu de-a-măruntul pe la moşii, pe la vechilii moşiilor unde sînt leşi şi nemţi, pe la ferăsai...". Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 189.

[41] Ibidem, f. 193, 196.

[42] Ibidem, f. 211, 213, 217, 245, 230, 246, etc.

[43] Ibidem, f. 247. La 7 februarie 1849 se repetă ofisul din 4 ianuarie. Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 31, anexa nr. LI.

[44] Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 260—264, 284—285, 337, Este indicat numărul de arme ridicat din fiecare sat.

locuitorii care posedau arme, pădurarii, plăeşii sau alţii, ar putea să le vîndă eventualilor emisari unguri care umblau prin Moldova cu scopul de a aduna arme, alimente şi furaje, necesare aprovizionării armatei revoluţionare.

Circulare redactate în termeni foarte drastici erau aduse la cunoştinţa vornicilor, pasnicilor precum şi a locuitorilor care erau înştiinţaţi „că nimeni să nu îndrăznească a vinde armele la tulburătorii unguri şi *ori cui*, că vor fi aspru pedepsiţi" [45]. La 10 februarie 1849 operaţia era terminată[46].

Realitatea însă era cu totul alta decît aceea care se desprinde din notificările oficiale. Adevărul temei care a impus această măsură era teama de izbucnirea unei mişcări populare interne. Cel puţin în momentul acela, armata revoluţionară maghiară, în cadrul căreia, aşa cum se desprinde şi din rapoartele comandanţilor de graniţă, erau şi mulţi romîni [47], nu aveau nevoie de armele existente în Moldova. Armamentul necesar era furnizat de trupele imperiale care, în acest timp, la Bistriţa, suferiseră o grea înfrîngere. În legătură cu aceasta, privighetorul ocolului Muntele, din ţinutul Suceava, raporta la 1 februarie 1849 că, după acţiunea de la Bistriţa, cînd ungurii i-au alungat „foarte cumplit" pe austrieci, „....în care război ce au urmat, mulţi din oastea austriecească au rămas morţi şi răniţi,... se vorbeşte că ungurii, în furia în care ei au pornit, au să păşască mai departe în prinţipaturile Austriei"[48].

Teama ca victoriile trupelor maghiare să nu antreneze şi o ridicare a maselor în Moldova, a determinat, credem, această măsură cu caracter preventiv. Procedînd astfel, ocîrmuirea demonstra, de altfel, că întregul şir de măsuri luate pentru prinderea revoluţionarilor strecuraţi în Moldova ca şi pentru paza graniţei, urmăreau nu apărarea ţării împotriva unei eventuale „năvăliri" a acestora — aşa cum se încercase a se justifica la sfîrşitul anului 1848 — ci înlăturarea oricărei posibilităţi de a se stabili vreun contact, sub orice formă, între populaţia Moldovei şi armata revoluţionară.

Este cert, comandantul armatei revoluţionare maghiare, cel puţin acum, nu avea intenţia să intre în Moldova, deşi, dacă ar fi făcut-o, condiţiile ar fi fost cu totul altele decît cele din vara anului 1849. Acum, armatele revoluţionare se aflau în plină ofensivă şi trecerea hotarelor nu ar fi implicat nici un fel de obstacol serios. În calcul vor fi intrat, desigur, şi evitarea unor complicaţii internaţionale determinate de prezenţa trupelor ţariste în Moldova. Din rapoartele primite de ocîrmuire cu privire la mişcările trupelor revoluţionare din Transilvania şi Bucovina se desprinde evident acest lucru. Astfel, într-un

---

[45] Ibidem, f. 336 (Raportul privighetorului ocolului Muntele din 10 februarie 1849. Sublinierea este a noastră).

[46] Ibidem, f. 337.

[47] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.636, f. 273 (Raportul ispravnicului de Neamţ din 12 mai 1849).

[48] Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 323.

asemenea raport se arată că la 25 decembrie 1848 generalul Bem, însoţit de circa 600 călăreţi, a venit pînă la vama din Dorna. După ce a fost informat că trupele ruse se află la o depărtare de trei ceasuri de graniţă, s-a retras din nou. În raport se notează în continuare că intenţia ungurilor este să taie comunicaţia dintre Bucovina şi Transilvania şi să împiedice accesul trupelor imperiale din Galiţia. Se aprecia chiar că armatele revoluţionare ar intenţiona să treacă în Galiţia pe la Stanislav[49].

Un alt raport, relatînd ciocnirile dintre unguri şi austrieci şi înfrîngerile suferite de aceştia din urmă, sublinia că revoluţionarii, „pentru Moldova, n-au nici o îngrijire de scop ca să calce hotarăle, ce zic şi strigă că ei cu Austria au război pînă cînd nu va rămîne un ungur, de nu le va încuviinţa împăratul austriecesc ponturile care ei le cer. ."[50].

Sînt puţine informaţiile — şi unele din ele le-am semnalat — din care să putem desprinde ecoul direct pe care l-a avut în mase revoluţia maghiară. Situaţia internă însă, care la începutul anului 1849 se menţinea la fel de critică, dădea serioase temeiuri de îngrijorare atît ocîrmuirii interne cît şi Rusiei ţariste. Măsurile preventive luate în vederea înlăturării eventualităţii reprezentate de o ridicare a maselor moldovene — în rîndul acestora se situează, în primul loc, intrarea în ţară a trupelor contrarevoluţionare — constituie un indiciu concludent că situaţia era considerată ca fiind gravă.

În cursul lunilor următoare, mersul ostilităţilor este urmărit cu aceeaşi atenţie[51] iar controlul intern pentru depistarea revoluţionarilor sau a publicaţiilor revoluţionare se desfăşoară cu toată energia. Documentele oficiale semnalează în continuare existenţa în Moldova a unor presupuşi agitatori[52]. Cercetările, deşi nu dau rezultate pozitive[53], dovedesc că starea de spirit era deosebit de încordată.

---

49 Ibidem, f. 42.

50 Ibidem, f. 321 (Raportul privighetorului ocolului Muntele din 16 februarie 1849).

51 Ibidem, f. 338, 347, 372 şi passim.

52 În cursul lunii martie se dau porunci ispravnicilor să prindă pe unii emisari polonezi sau să confişte şi să aresteze pe acei la care s-ar găsi unele broşuri poloneze cu conţinut revoluţionar îndreptate „împotriva Rosiei şi Austriei, pentru răsturnarea acestor imperii". Cf. *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 380—381 şi Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2013, nr. 1997, f. 396. În luna următoare, de asemenea, se dau dispoziţii în conformitate cu indicaţiile generalului Moller, pentru prinderea acelor străini „care vin din staturile evropiene apusene spre răspîndirea subversiilor revoluţionare". *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848*, p. 387. Dispoziţiile acestea sînt reînnoite prin ofisul domnesc din 18 aprilie 1849 în care se notează că vor fi arestaţi nu numai acei care umblă prin ţară „in scopuri vinovate politiceşti", ci chiar acei „cu purtare de prepus". Vor fi primiţi în ţară numai cei cu paşapoarte austriece sau „a altor staturi legale". *Ibidem*, p. 388 şi N. Iorga, *op. cit.*, p. 36—37, anexa XLV şi Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 413.

53 Negustorul Gölder, proprietarul întreprinderii de fabricat conserve de la Galaţi devine victima zelului depus de comisarul tîrgului Fălciu. Fiind găsit fără paşaport sau răvaş de drum, este arestat. La interogatoriu, declarîndu-şi calitatea de supus englez, arată că nu are acte însă „este cunoscut în toată ţara că umblă prin tîrguri şi pe la boierii posesori şi proprietari de cumpără cirezi de boi şi vaci". Arh. St. Iaşi, Tr. 1339, op. 1521, nr. 214, f. 14—16, 38, 48.

Intrarea trupelor revoluţionare maghiare în Moldava a accentuat panica în rîndurile reprezentanţilor feudalismului. Fără să insistăm asupra acestei probleme, deoarece faptele sînt, în general, cunoscute[54], ne vom mărgini să amintim doar contramăsurile luate de ocîrmuire pentru menţinerea liniştii interne.

Este greu de precizat ecoul intervenţiei trupelor revoluţionare şi a proclamaţiilor semnate de generalul Bem. Informaţii directe în legătură cu aceasta lipsesc. Este de presupus — şi aceasta este firesc — că acţiunile revoluţionarilor maghiari pe teritoriul Moldovei nu au rămas fără urmări. Măsurile întreprinse de ocîrmuire vădesc că aceasta a privit cu toată seriozitatea gravele implicaţii interne care ar fi putut fi determinate de intrarea în ţară a revoluţionarilor unguri.

Cele două proclamaţii lansate de Bem, la 10/22 şi 12/24 iulie 1849, una adresată locuitorilor iar cealaltă autorităţilor civile ale oraşului şi districtului Tg. Ocna [55] — şi se pare că acestea n-au fost singurele — au avut, probabil, o circulaţie destul de largă.[56]

La 12 şi 13 iulie, prin două ordine succesive, Departamentul din lăuntru, înştiinţînd isprăvniciile din Neamţ, Suceava şi Putna despre intrarea armatelor maghiare în Moldova, le cere să supravegheze cu atenţie întreaga întindere a graniţei şi să raporteze imediat în eventualitatea în care graniţa ar fi trecută şi prin alte puncte[57].

Conform hotărîrii Sfatului,[58] sînt trimise ordine ispravnicilor pentru a strînge toate proclamaţiile lansate către populaţia satelor. În acelaşi timp, se atrage atenţia dregătorilor să manifeste o deosebită grijă „priveghind cu mare scumpătate ca acele proclamaţii să nu aibă vreun fel de înrîurire între norod şi să nu prilejească bântuluire lăcuitorilor". Reuşita acţiunii — se specifică în continuare în ordin — depinde de „deşteapta priveghere şi vrednicie dregătorului"[59].

Din materialul documentar publicat[60] şi mai ales din interpretarea insuficientă a unor informaţii, s-a tras concluzia, fără să se analizeze mai bine faptele, că „lumea fugea îngrozită lăsîndu-şi avutul în părăsire".[61] Din felul în care sînt înfăţişate lucrurile s-ar părea că inter-

---

54 Cf. Gh. Duzinchievici, *Un episod din revoluţia de la 1848—1849 trecerea generalului Bem în Moldova*, în «Anuarul muzeului Bucovinei», Cernăuţi, 1944, p. 145—213 şi Nic. Şendrea, *O încălcare a hotarului Moldovei de către ungurii insurgenţi în vara anului 1849*, Iaşi, 1943.

55 Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 160.

56 Comandantul garnizoanei ocnelor raporta, la 16 iulie 1848, că ungurii „trimit spioni în toate părţile şi invitează pe locuitori la arme pentru care au şi slobozit şi alte proclamaţii". *Ibidem*, p. 188, anexa XV. În ziua de 16 iulie, numai în ocolul Trotuşului, aşa cum raporta Sfatului Departamentului din lăuntru, s-au strîns un „număr de 25 proclamaţii din nou tipărite şi cu totul osăbite de acele pînă acum trimisă". *Ibidem*, p.195, anexa XXI.

57 Arh. St. Iaşi, Tr. 1763. op. 2012, nr. 1997, f. 505—506, 590.

58 Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 184—186, anexa XII.

59 Arh. St. Iaşi, Tr. 1339, op. 1521, nr. 214, f. 28 şi Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 512.

60 Gh. Duzinchievici, *op. cit.*

61 *Ibidem*, p. 167.

venția trupelor revoluționare maghiare a avut un efect contrar celui scontat.

Este drept, evenimentul a stîrnit o oarecare derută în mijlocul locuitorilor. Aceasta a fost accentuată de faptul că lipsa de disciplină a unora dintre detașamente a prilejuit rechiziționarea arbitrară a produselor locuitorilor din unele sate. [62] De asemenea, un rol important trebuie să-l fi avut, credem, și faptul că proclamațiile nu pomeneau nimic de soluționarea prin luptă a revendicărilor cu caracter social ale țărănimii. Însă, așa-numita „panică" din rîndul locuitorilor era prea mare ca să fi fost provocată, în mod exclusiv, de teama unor eventuale jafuri. După cît se pare, frămîntarea țăranilor avea și alte temeiuri mai adînci. Tocmai de acestea ocîrmuirea avea motive să fie îngrijorată mai mult.

Veridicitatea acestei presupuneri poate fi dovedită, printre altele, chiar și de acele documente care au servit la concluzia contrarie. Astfel, una din cele mai reprezentative piese din categoria acestora o constituie raportul adresat Sfatului de către Departamentul din lăuntru, la 16 iulie 1849. [63] Aici este redată și relatarea boierului Alecu Aslan care se plîngea că locuitorii, îngroziți, „și-au părăsit casele cu toate, lăsîndu-și și chiar vitele". Proprietarul era îndreptățit să considere faptul acesta drept o „catastrofă" pe care „ochiul o privește lăcrămînd" deoarece grînele i se scuturau pe cîmp. Cu toate îndemnurile sale, locuitorii „nu s-au supus supt cuvînt de spaima ce poartă". S-ar părea, așa cum rezultă de aici, că împrejurările constituiau un pretext bine venit pentru locuitori de a refuza să îndeplinească obligațiile de boieresc.

Ocîrmuirea nu a întîrziat să ia măsuri pentru „liniștirea" locuitorilor. În fiecare ocol sînt rînduiți cîte doi boieri cu această misiune. Postelnicului Ilie Gherghel i se recomandă să coordoneze acțiunile și „să ia măsurile cuvenite, potrivit cu împregiurare, întru liniștirea satelor îngrozite". De asemenea, i se mai cere ca, în ținuturile pe unde va trece, să constate care este „duhul" locuitorilor și „aflînd din partea lor vreo pornire de pribegire sau groază de a părăsi lucrare gospodăriilor, să iai cuvenitele măsuri de liniștire"[64]. Acțiunile postelnicului s-au extins, în egală măsură, și asupra ținuturilor Putna și Tecuci. Trebuie observat că locuitorii acestor două ținuturi nu aveau nici un motiv să fie îngrijorați. Cu toate acestea, au putut să fie liniștiți abia după ce dregătorii au luat măsuri apreciate ca fiind „după cele mai active și bune chibzuiri"[65].

---

[62] Comisia, special instituită, pentru evaluarea pagubelor pricinuite, le apreciază, în iunie 1850, la suma de 252.487 lei și 16 parale. *Ibidem*, p. 221, anexa XXXVII. Este interesant de notat, totuși, că la retragerea din Moldova, Bem a plătit produsele achiziționate eliberînd și o chitanță de 3355 florini pentru despăgubirea proprietarului din Filipești. *Ibidem*, p. 201—202, anexa XXVII.

[63] *Ibidem*, p. 189—190, anexa XVI.

[64] *Ibidem*.

[65] *Ibidem*, p. 202—203, anexa XXVIII (Raportul către Sfat al Departamentului din lăuntru, din 25 iulie 1849).

După cît se poate constata, frămîntările țărănești aveau un caracter extins și deosebit de profund. Ocîrmuirea avea în vedere mult mai puțin panica locală, provocată de indisciplina unora din detașamentele maghiare, decît influența pe care contactul cu populația și proclamațiile le puteau avea în rîndul maselor. Acțiunile întreprinse aveau în vedere tocmai contracararea acestei influențe. Pe această linie se plasează atît misiunea postelnicului Gherghel și cea a căpitanului Asaki, căruia i se recomandă să facă cercetare în ținutul Bacău, fără „ce mai mică zvoană"[66], cît și circulara secretă din 18 iulie 1849.

Prin acest ultim document se atrăgea atenția dregătorilor asupra proclamațiilor lui Bem și a înrîuririi „ce asămine invitări ar pute pricinui în duhul fețălor rău cugetătoare". Recomandîndu-se a se manifesta o „vajnică priveghere pentru liniștea obștei", se dădeau instrucțiuni pentru prevenirea și combaterea energică a oricărei încercări de răscoală[67].

Din toate acestea se desprinde faptul că, în Moldova, spiritele erau departe de a fi liniștite. Chiar dacă lipsesc mărturiile directe în legătură cu anumite mișcări produse sub influența revoluției maghiare, avem suficiente probe din care se desprinde că și în această perioadă frămîntările maselor, ale țăranilor în speță, erau destul de intense[68]. Avînd în vedere tocmai situația internă, ocîrmuirea s-a străduit să înlăture, prin orice mijloace , încercările de a se canaliza aceste frămîntări pe drumul unei răscoale generale.

Căpitanul Asaki însuși, în raportul pe care-l înaintează superiorilor săi, referindu-se la situația și starea de spirit a locuitorilor ținutului Bacău, după retragerea trupelor generalului Bem, nota că „după starea de față a acelor lăcuitori, ar trebui o isprăvnicie și o poliție mai puternică"[69].

---

[66] Arh. St. Iași, Tr. 1710, op. 1942, nr. 506, f. 7 (Ordinul Inspectorului General al Miliției, din 14 iulie 1849).

[67] În circulară se nota, printre altele: „cînd ai înțălegi că urmează în ținutul d-tale vreo necuviință sau vreun îndem din partea vreunei fețâ la o faptă neertată de legi... deîndată grabnic să raportuești luînd cele mai gingașă măsuri pentru potolirea unor așa urmări. Iar dacă din întîmplare s-ar descoperi și fapte înaintate, prin adunări, iscăliri de acturi nelegiuite și alte de asămine, să periorisăști de îndată pe acei cutezători. Măsura aceasta se va pune în lucrare numai la o neapărată nevoi și la o vădită faptă, căci la dinpotrivă, o măsură pripită și nepotrivită cu gingașa fire a înpregiurărilor, ar aduce pe d-ta în gre răspundere. Se lasă dar în buna d-tale chibzuire a feri pre cît se poate această asprime și a nu abuza de această tainică lucrare precum și de aplicația ei". Cheltuielile implicate de desfășurarea acestei acțiuni urmează să fie suportate de Departament. Isprăvnicia de Fălciu, de pildă, mobilizează un număr însemnat de oameni pentru efectuarea acestei operații. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 214, f. 27.

[68] De frămîntările țărănești din această perioadă ne ocupăm într-o lucrare specială.

[69] Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 201—202, anexa XXVII și Arh. St. Iași, Tr. 1710, op. 1942, nr. 506, f. 46—47: (Raportul Inspectorului General al Miliției, din 22 iulie 1849).

Intrarea trupelor revoluţionare maghiare n-a provocat o ridicare a maselor în Moldova, deşi, după cît se pare, adeziuni izolate au fost [70], nu pentru faptul — aşa cum s-a afirmat — că aici „n-avea cine să se răscoale" [71]. Condiţii obiective interne încă existau. Acestea provocaseră şi întreţineau în interior o stare de spirit revoluţionară pe care ocîrmuirea a avut-o în vedere continuu în toate acţiunile pe care le-a întreprins. Cauzele pentru care intrarea trupelor revoluţionare maghiare în Moldova n-au aprins scînteia care să antreneze la luptă masele populare sînt multiple.

În primul rînd, ca şi în anul 1848, de altfel, lipseau acele forţe interne capabile să organizeze şi să conducă o insurecţie populară. Programul de revendicări al burgheziei şi boierimii liberale moldovene, deşi mai clar formulat după înfrîngerea din martie şi mai complet sub raport ideologic, presupunea, totuşi, mijloace legale de realizare. Masele nu erau chemate să-l înfăptuiască prin luptă armată. În afară de acesta, elementele cele mai radicale ale mişcării revoluţionare moldovene erau, în momentul acesta, în afara hotarelor ţării.

În afară de faptul că un imbold extern, aşa cum trebuie considerat actul pătrunderii în Moldova a trupelor revoluţionare maghiare, nu putea determina, printr-un simplu cantact, o ridicare de mase, trebuie să adăugăm că revoluţia maghiară, ea însăşi, era pe punctul de a fi înăbuşită de forţele coalizate ale contrarevoluţiei europene şi ale reacţiunii interne. De altfel, chiar Moldova era ocupată de trupe contrarevoluţionare. De asemenea, episodul maghiar a survenit într-un moment în care frămîntările interne depăşiseră punctul lor culminant, fiind în descreştere.

Tot pe aceeaşi linie, dacă sensul luptei de eliberare a poporului maghiar era cunoscut populaţiei moldovene, ruptura dintre revoluţia maghiară şi cea a romînilor din Transilvania nu se poate să nu fi avut repercusiuni şi dincoace de Carpaţi, mai ales că aceste disensiuni au degenerat în lupte armate la care, adeseori, populaţia de pe marginea graniţei a fost martoră şi care era atestată, în egală măsură, de numeroşii transilvăneni care au trecut în această perioadă în hotarele Moldovei. Aceste fapte, larg exploatate de ocîrmuirea internă, au influenţat într-o oarecare măsură atitudinea maselor din Moldova. Mai mult decît atît, proclamaţiile lui Bem, după cîte ştim, nu cuprindeau îndemnuri pentru lupta împotriva duşmanului intern, a feudalismului şi a reprezentanţilor acestuia [72]. În asemenea condiţii, ele nu puteau să aibă un caracter manifest, mobilizator.

Cu toate acestea, episodul din vara anului 1849 a avut importanţa sa bine determinată. Intrarea în Moldova a trupelor revoluţionare maghiare, deşi nu a provocat — şi nici nu putea să provoace — ridicarea

70 În acest sens ar putea fi interpretată afirmaţia lui M. Drăghici cu privire la „învinovăţiţii" care „au pătimit" la trecerea lui Bem. Cf. *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iaşi 1857, p. 221.

71 Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 166.

72 Vezi, în această privinţă şi I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, Buc. 1889, p. 312—393, 395—396.

maselor, a verificat totuşi adînca frămîntare din interior[73], evidenţiind cu mai multă tărie acuta criză în care să zbătea regimul feudal.

Revoluţiile din Ţara Romînească, Transilvania şi Ungaria, prin ecoul pe care l-au avut în Moldova şi prin măsurile ce le-au impus ocîrmuirii, au contribuit la menţinerea şi adîncirea stării de spirit revoluţionare în rîndul maselor populare.

ОТЗВУКИ ВАЛАШСКОЙ И ВЕНГЕРСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1849—1849 ГГ. В МОЛДОВЕ

Краткое содержание

Накануне и во время революции 1848—1849 гг. в Молдове также сложилось революционное положение. Анализ внутренних условий страны доказывает наличие всех характерных черт революции.

В процессе сложения революционной ситуации в Молдове большую роль сыграли революции, происходившие в Валахии, Трансильвании и Венгрии. Несмотря на то, что эти революции не имели решающей роли в развитии политических событий, они поддерживали и углубляли революционный дух в Молдове. На основе тщательного исследования и внимательной переоценки опубликованных документальных материалов, исследуя также богатую архивную информацию, автор приходит к выводу, что молдавские правящие круги делали большие усилия, стараясь предупредить распространение революционных идей в народных массах.

С этой целью были приняты более строгие меры для охранения границ, усилилась цензура, был установлен более строгий внутренний контроль. Был выработан также план для защиты страны в случае вторжения в Молдову венгерских революционных войск. Для предупреждения вооружённого восстания было конфисковано оружие. Эта мера касалась даже тех лиц, которые по своему служебному званию должны были носить оружие, как например, лесники или „plăieşi" (феодальное сословие, которое охраняло границы). Представители молдавского феодального режима вообще активно сотрудничали с габсбургской реакцией.

Все эти мероприятия, которые по своему характеру и широкому размаху составляли одну общую систему внутренней репрессии, оказались бессильными противостоять идеям общей национальной и социальной борьбы, которые воодушевляли народные массы трех румынских княжеств в 1848 году.

---

[73] Într-un raport adresat Porţii, scoţîndu-şi în evidenţă meritele cîştigate în acţiunea de combatere a mişcării revoluţionare, Mihail Sturza subliniază pericolul care ar fi rezultat din unirea forţelor revoluţionare din Moldova şi Ţara Romînească cu cele ale poporului maghiar. Cf. *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 390.

Вступление революционных венгерских войск в Молдову летом 1849 года, как это видно из проанализированного автором внутреннего положения страны, имело огромный отзвук. Несмотря на то, что присутствие венгерских войск в Молдове не вызвало и не могло вызвать открытого народного восстания, оно способствовало выявлению существовавшего в народе брожения и подчеркивало глубокий кризис молдавского феодального режима.

LES ÉCHOS DES RÉVOLUTIONS VALAQUE ET HONGROISE DE 1848—1849 EN MOLDAVIE

Résumé

La veille et pendant les années 1848—1849 il y avait en Moldavie une situation révolutionnaire. L'analyse des conditions intérieures relève l'existence des symptômes qui en sont caractéristiques.

Dans la création de cette situation révolutionnaire un rôle qui doit être souligné est celui des échos produits en Moldavie par les révolutions de Valachie, de Transylvanie et de Hongrie. L'influence des révolutions des pays voisins — quoique non déterminante pour l'évolution de la situation intérieure — a maintenu et approfondi l'état d'esprit révolutionnaire.

En recherchant et réconsiderant le matériel documentaire publié et en utilisant les riches informations puisées des archives, l'auteur met en relief les faits qui attestent l'écho des dites révolutions en Moldavie et il montre aussi, les efforts déployées par le gouvernement moldave pour empêcher l'extension des idées révolutionnaires. Ainsi on adopte des mesures nouvelles, plus sévères, pour surveiller les frontières ; la censure et le contrôle intérieur sont renforcés. De même, une série de mesures est établie, en vue de la éventuelle pénétration des armées révolutionnaires hongroises en Moldavie. Pour prévenir une emeute armée des habitants, tous sont désarmés, même ceux qui par la nature de leur travail — plaïechs (plăieşi) ou garde forestiers — devaient être armés.

Généralement, les représentants du régime féodal moldave ont activement collaboré avec la réaction autrichienne.

Par leur ampleur et par leur caractère, toutes ces mesures — encadrées dans le système général de répression intérieure, prouvaient que les frontières et les restrictions ne pouvaient pas constituer des entraves contre les idées communes de lutte sociale et nationale qui ranimaient les esprits des trois pays roumains, pendant l'année révolutionnaire 1848.

L'entrée des armées révolutionnaires hongroises en Moldavie — l'été de 1849 — a produit — comme le prouve l'analyse de la situation intérieure — un puissant écho. Bien que cet écho n'ait pas determiné — il ne le pouvait pas — le soulèvement du peuple, il a montré le sérieux trouble intérieur, soulignant encore une fois la crise aiguë du régime féodal.

SITUAŢIA DACIEI DUPĂ ANUL 271 e.n.

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR

DE

NICOLAE GOSTAR

Anul 271 marchează una din cele mai importante cotituri din istoria Daciei. În acest an are loc desfiinţarea provinciei Dacia, eveniment, în urma căruia, au loc mari schimbări în regiunile Dunării de jos. În anul 271 împăratul Aurelian ordonă «evacuarea» provinciei nord-dunărene, cu care ocazie încetează să mai existe provincia întemeiată de către împăratul Traian. Motivele care l-au determinat pe împăratul Aurelian să părăsească acest teritoriu par să fi fost, judecînd după slabele informaţii deduse din izvoarele literare, de natură pur strategică. Este vorba de apărarea, în mai bune condiţii, a *limes*-ului dunărean, adică a celor două provincii, Moesia inferior şi Moesia superior, care au avut mult de suferit începînd cu anul 238. Nu poate fi vorba despre o situaţie critică în Dacia, deoarece această provincie a avut mult mai puţin de îndurat de pe urma atacurilor carpilor şi goţilor. Cu alte cuvinte, necesitatea unei mai bune apărări a *limes*-ului dunărean l-au obligat pe împăratul Aurelian să dislocheze numeroasele unităţi militare din Dacia şi să le plaseze pe linia Dunării. În urma studierii monumentelor epigrafice s-a putut constata că cele două legiuni dacice — *legio XIII gemina şi legio V Macedonica* — se găsesc, începînd cu anul 271, pe malul drept al Dunării.

---

* Relativ la continuitatea elementului daco-roman la nord de Dunăre, după anul 271, a se vedea: C. D a i c o v i c i u, *Problema continuităţii în Dacia*, în A.I.S.C., III (1936—1940), p. 200—207, 240—270; id., *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucureşti, 1945, p. 191—257; M. M a c r e a, *Monetele şi părăsirea Daciei*, în A.I.S.C., III (1936—1940), p. 271—305; **И. Т. К р у г л и к о в а — Дакиа в эпоху римской оккупации**, Moscova, 1955, p. 157—159; K. H o r e d t, *Contribuţii la Istoria Transilvaniei în sec. IV—XIII*, Bucureşti, 1958, p. 11—40; D. T u d o r, *Oltenia romană*[2], Bucureşti, 1958, p. 337—373; M. M a c r e a, D. T u d o r, *Istoria Romîniei*, I (sub red. acad. C. Daicoviciu, acad. E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ştefan), Bucureşti, 1960, p. 615—637, 647—665; acad. C. D a i c o v i c i u, acad. Em. P e t r o v i c i şi Gh. Ş t e f a n, *Ist. Rom.*, I, p. 775—809; I. N e s t o r, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în RRH, 3, 1964, p. 384 şi urm.

Care a fost situația Daciei după anul 271, cînd Aurelian ordonă «evacuarea» provinciei ? Judecînd după izvoarele literare, regiunea nord-dunăreană ar fi devenit o *terra deserta*. Izvoarele arheologice și numismatice infirmă însă acest lucru. Totodată însă, izvoarele literare nu menționează care a fost situația, la nord de Dunăre, îndată după anul 271. Nu se spune nicăieri cine sînt noii stăpînitori ai Daciei. În general se admite că cei care ocupă teritoriul abandonat de Aurelian sînt triburile vizigoților. Dar, atît izvoarele literare cît și cele arheologice nu arată prezența vizigoților pe întregul spațiu carpato-dunărean, după anul 271.

Cu anul 271 se produc multe schimbări la nord de Dunăre. Noua situație a însemnat o mare răsturnare, atît în ceea ce privește echilibrul politic al imperiului roman la Dunărea de jos, cît și istoria regiunilor nord-dunărene. În sec. IV chiar numele de Dacia nu mai are însemnătatea pe care o avusese înainte. Prin *Dacia* nu se mai înțelege fosta provincie ci întregul teritoriu nord-dunărean.

Datorită profundei schimbări a situației existente, în cursul sec. III—IV s-au produs transformări mari la nord de Dunăre. Acum au loc mari deplasări ale populațiilor dacice, carpice, sarmatice și germanice. Se poate spune, că în cursul sec. III—IV existau mai multe formații politice la nord de Dunăre și totodată nu poate fi vorba de o unitate etnică pe acest teritoriu. În primul rînd, de-a lungul Dunării se păstrează un teritoriu ocupat de garnizoanele romane ale provinciilor sud-dunărene. În Banat apare, în mod sigur în partea de cîmpie, populația iazygilor sarmați, alături de populația provincial-romană, care a rămas pe loc. Regiunea Crișanei este ocupată de aceiași iazygi și probabil germanii gepizi. Mai greu este de a se preciza, care a fost populația, care ocupă regiunile fostei provincii pe teritoriul Transilvaniei. Noii stăpînitori s-ar putea să fie victualii (o seminție germanică), alături de care însă nu lipsește populația romanică rămasă pe loc după anul 271. O situație similară poate să fi fost și în Oltenia. Cîmpia munteană rămîne în stăpînirea sarmaților roxolani, alături de care însă nu lipsește populația autohtonă, dacică. Podișul Moldovei este în stăpînirea carpilor, împreună cu care vor supraviețui resturile vechii populații dacice, iar în regiunile de stepă vor trăi triburile sarmate. Aceeași situație s-ar părea că se prezintă în regiunea de dealuri a Munteniei. Regiunea cuprinsă între Prut și Siret, cursul inferior, este ocupată de populația germanică a taifalilor, împreună cu care vor conviețui elemente carpice. În sfîrșit, la răsărit de Prut sesizăm prezența goților thervingi, dușmanii cei mai de temut ai imperiului roman și care în permanență vor amenința *limes*-ul dunărean.

Este greu a se limita hotarele care despărțeau regiunile ocupate de aceste populații atît de diferite. Probabil că existau și alte formații mai mici. Nu este exclus apoi, ca populația supusă, dacică și romanică, să fi trecut de pe un teritoriu pe altul. După cum putem judeca, din izvoarele arheologice, în acestă vreme populația romanică a depășit înspre

est frontierele provinciei Dacia, iar populaţia dacică din Moldova a înaintat, se pare, spre vest, pătrunzînd în fosta provincie.

Zona de ocupaţie romană de pe malul stîng al Dunării astăzi este dovedită de descoperirile arheologice şi epigrafice. Cu probabilitate, aşezarea romană de la Pancevo, aproape de vărsarea Tisei în Dunăre, a fost menţinută şi după anul 271. O cetate romană tîrzie, judecînd după planul transmis de Marsili, a putut să existe şi la Kubin [1], localitate identificată cu *Constantia* din sec. IV. Mai jos de Kubin, la Palanca Nouă, care ar corespunde cu *Lederata*, staţionau în sec. IV unităţi auxiliare şi stăpînirea romană se menţine aici pînă în sec. IV [2]. La Pojejena de Sus s-a găsit o cărămidă cu ştampila *[l]egi(o) VII Cl(audia) C(uppis)*, din care deducem că aici a staţionat o parte din această unitate [3]. Probabil că şi aşezarea romană de la Moldova Veche continuă după 271, unde recent s-a descoperit un tezaur de 962 monede de bronz din sec. IV [4]. Cărămizile ştampilate găsite la *Dierna* (Orşova) arată că aici au staţionat unităţi ale provinciei Dacia ripensis, cum sînt bunăoară: *(legio) XIII (gemina), D(acia) r(i)p(ensis) Dierna* şi *Da(cia) r(ipensis) Diana* [5]. Din Not. Dig. or. XLII, 37 ştim că la *Zernis* (=Dierna) se găsea un *praefectus legionis tertiae decimae geminae*. Procopius, De aedif. IV, 6, spune că localitatea *Zerne* este rezidită de Iustinian. Informaţiile de după 271 sînt numeroase pentru localitatea *Drobeta* (Turnu-Severin). Astfel, castrul roman de aici a fost refăcut pe timpul lui Constantin I [6]. Materialul epigrafic aici este mult mai abundent. În afară de ştampilele de pe ţigle şi cărămizi, găsim un altar închinat lui *Iupiter cortalis* de către *Lupus tribunus*; acest monument poate fi datat după anul 271 [7]. Ştampilele de pe ţigle şi cărămizi arată prezenţa unităţilor din Dacia ripensis, ca *le(gio) XIII g(emina) P(ontibu)s*. Alte ştampile prezintă unităţi din localităţile sud-dunărene, ca *D(a)cia) r(ipensis) Diana* şi *D(acia) r(i)p(ensis) Aquis* [8]. Din Not. Dig. or XIII, 16, 24 cunoaştem la Drobeta un *cuneus equitum Dolmatarum Divitensium* şi *un auxilium primorum Daciscorum*. La Desa s-a găsit ştampila *l(egio) XIII g(emina) Rat(iaria)*, adică un detaşament al acestei unităţi care staţiona la *Ratiaria*, pe malul opus al Dunării [9]. Dar cele mai multe unităţi ale Daciei ripensis, pe malul stîng al Dunării, au fost documentate prin ştampilele de pe cărămizile aflate la *Sucidava* (Celei). Citām astfel: *l(egio) V M(acedonica), l(egio) V M(acedonica) Oes(co), l(egionis) V M(acedonicae) co(ho)rs III, co(ho)rs III, l(egionis) V M(acedonicae) p(rae)p(ositus) c(ohortis) III, leg(ionis) V M(acedonicae)*

[1] Aloysio Ferd. Com. Marsili, *Danubius Pannonico-Mysicus*, tom. II, Haga-Amsterdam, 1726, p. 9—10, fig. XII.
[2] Tudor, *Ist. Rom.*, I, p. 655, 661.
[3] Tudor, S.C.I.V., 1958, p. 374—379.
[4] B. Mitrea, S.C.I.V., 1962, p. 221.
[5] Tudor, S.C.I.V., 1960, p. 347.
[6] Tudor, *Oltenia rom.*, p. 355—358.
[7] *Ibidem*, p. 155, 382.
[8] Tudor, S.C.I.V., 1960, p. 346—347.
[9] *Ibidem*, p. 345.

c(ohors) IIII, l(egio) V M(acedonica) Var(inia), eq(uites) n(umeri) C(onstantianorum), a(uxi)l(ium) M(ariensium)?, c(uneus) e(quitum) D(almatarum)?, Da(cia) r(i)p(ensis) etc.[10]. Aici stăpînirea romănă-bizantină, pînă în sec. VI, este mai bine ilustrată, atît de izvoarele literare, epigrafice, arheologice cît și numismatice. Săpăturile de la Turnu-Măgurele au dezvelit o fortificație romană din sec. IV, care ar putea fi identică cu cetatea *Turris*, despre care vorbește Procopius, De bell. Goth. III, 14, 32[11]. Tot de la Procopius, De aedif. VI, 7, știm că în fața localității *Transmarisca* (Turtucaia), exista, pe malul stîng al Dunării, *Constantiana Daphne*[12]. Probabil că au mai fost și alte puncte întărite de-a lungul Dunării. Unul din acestea a fost la vărsarea Siretului în Dunăre, la Bărboși unde, pe ruinele vechiului castellum roman, în sec. IV s-a construit un turn de formă poligonală[13]. Prezența unei garnizoane romane la Barboși în sec. IV este dovedită și prin monede.

În concluzie, malul stîng al Dunării forma o zonă în care romanitatea era prezentă. În mod sigur că această zonă nu se limita numai la teritoriul restrîns al acestor cetăți. Săpăturile de la Sucidava au dovedit, că soldații din această garnizoană făceau și agricultură.[14] În consecință, trebuie să admitem că aceste cetăți, care erau mai mult decît niște simple capete de pod, aveau un *territorium*, a cărui întindere nu poate fi stabilită. Nu ne putem da seama, dacă valul care traversează Oltenia și Muntenia de la vest la est (Brazda lui Novac), datat în sec. IV,[15] limitează acest teritoriu. Probabil că nu. Descoperirile romane tîrzii de la Romula nu pot fi luate drept criteriu al întinderii acestei zone. Ar fi posibil însă, ca acel castellum de la Frumoasa (pe cursul inferior al rîului Vedea și nu departe de Dunăre), din sec. IV, să fi făcut parte din acest teritoriu, în care se menținea romanitatea și deci să limiteze înspre nord această zonă. Mult mai plauzibilă este însă ipoteza, pe care o deducem pe baza inscripției miliariului de la Sucidava, în care se spune că împăratul Constantin I a construit un drum la nord de Dunăre pe o distanță de 1000 de pași[16]. Probabil că aceasta era întinderea spre nord a teritoriului menținut de romani după 271. Deși, această zonă era foarte îngustă, totuși, cele cîteva secole (din 271 pînă în sec. VI) de stăpînire romană a avut o consecință deosebită pentru *barbaricum* de la nordul Dunării. Îndelungata viață militară în așezările de pe cursul inferior al acestui fluviu a lăsat urme în limba latină balcano-dunăreană. Amintim numele localității *Costolaț*, care îl schimbă pe cel vechi, *Viminacium*, în *Castellum*, de unde numele actual; sau cuvîntul romî-

---

[10] *Ibidem*, p. 336—342.
[11] Tudor, *Ist. Rom.*, I, p. 655.
[12] Tudor, *Oltenia rom.*, p. 358.
[13] N. Gostar, *Materiale*, VIII (1962), p. 508.
[14] Tudor, *op. cit.*, p. 353.
[15] *Ibidem*, p. 201—207.
[16] *Ibidem*, p. 401.

nesc „ţintă", dintr-un sermo militaris, *(via) quintana*, ca şi „sat" din *fossatum* etc. [17].

Mult mai greu este să cunoaştem care a fost adevărata situaţie în restul provinciei Dacia. O dată cu retragerea aureliană majoritatea localităţilor romane încep să decadă în mod brusc. Nu putem însă afirma că viaţa s-a stins cu totul în aceste aşezări cu puternice tradiţii de viaţă şi organizare municipală. Vom analiza aici rezultatele cîtorva descoperiri efectuate în localităţile mai importante, cunoscute înainte ca avînd o viaţă intensă, sau din castrele militare mai de seamă. Exceptăm de la această analiză punctele întărite de-a lungul Dunării şi ţinute sub permanentă ocupaţie romană.

Înfloritorul oraş (probabil *colonia) Romula* a continuat să existe, în condiţii mult mai modeste, şi după anul 271. În sec. IV viaţa aici este dovedită prin monede şi ceramică caracteristică acestei vremi [18].

Aşezarea civilă de la Cioroiul Nou, prin natura fortificaţiei, are un caracter tîrziu. Materialul numismatic şi ceramic, găsit în incinta şi în afara aşezării, arată o continuitate de viaţă şi după anul 271 şi care poate fi urmărită pînă în sec. VI [19].

Castrul de la Răcari a fost folosit şi în sec. IV şi următoarele. Săpăturile mai vechi executate aici au arătat că porţile castrului au fost blocate, formînd un fel de zid. Urmele locuinţelor tîrzii, cu bogat material arheologic din sec. IV—VI, au fost găsite în interiorul castrului. În afară de fibule şi fragmente ceramice, cele mai preţioase dovezi sînt monedele, emisiuni de bronz din sec. IV—VI (Diocleţian, Constantin I, Constantin II, Constanţiu II, Valens, Theodosiu II şi Iustin I) [20].

Despre o continuitate de viaţă se poate vorbi şi în preajma castrului de la Săpata de Jos. La o distanţă de cca. 200—300 m de castru s-a descoperit un număr de monede de argint, care încep cu Traian şi ajung pînă la Valens şi Valentinian I [21]. Ar putea fi vorba de un tezaur. Amintim însă că pe locul unde s-au găsit monedele au fost aflate şi fragmente ceramice.

Castrul roman de la Jidava probabil că a continuat să fie folosit drept o aşezare civilă întărită şi în anii de după evacuarea aureliană. Acest lucru îl putem deduce după monedele aflate în afara castrului, anume emisiuni de bronz de la împăraţii Constantin I, Iulian Apostatul, Iustin I şi Iustinian [22].

Monedele de bronz, emisiuni ale epocii constantiniene, din castrul de la Mehadia, dovedesc că şi aici a continuat viaţa în sec. IV. S-ar putea ca acest castru să fi fost folosit cu ocazia războaielor lui Constantin, sau a urmaşilor săi, la nord de Dunăre [23].

---

[17] P. Skok, *Sermo militaris*, în *Antidoron Michaeli Abramić*, II (*Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku*, LVI—LIX/2, 1954—1957), p. 113—122.

[18] Tudor, *Oltenia rom.*, p. 168; id., *Ist. Rom.*, I, p. 657.

[19] Tudor, *Oltenia rom.*, p. 177.

[20] *Ibidem*, p. 245—246.

[21] Mitrea, S.C.I.V., 1960, p. 192.

[22] Tudor, S.C.Ş., Iaşi, 1953, p. 483—484; id., *Oltenia rom.*, p. 239.

[23] Macrea, *Studii*, I (1949), p. 139; Tudor, *Ist. Rom.*, I, p. 655.

La Becicherecul Mare, unde în trecut au fost găsite urme de edificii romane [24], s-a aflat un tezaur compus din 81 monede de la Constanțiu II și Constantius Gallus, emisiuni din Siscia și Sirmium [25]. Aceasta ar fi o dovadă că așezarea a continuat și în sec. IV.

De la *Tibiscum* au ajuns în colecția Muzeului raional din Lugoj mai multe monede de bronz din sec. IV [26].

La *Sarmizegetusa* urmele de viață sînt numeroase după anul 271. În afară de lucrări privind edificii tîrzii, cele mai convingătoare sînt monedele din sec. IV, aflate atît pe teritoriul coloniei cît și în ruinele amfiteatrului [27].

Micia, puternic castru și așezare civilă din vremea provinciei, judecînd după materialul arheologic și numismatic, a continuat să existe și în sec. IV—VI [28].

La *Apulum* mormintele, materialul ceramic (vase și lucerne), monedele dovedesc o viață destul de însemnată în sec. IV—VI [29].

Un monument funerar, cu caracter păgîn, de la *Ampelum*, refolosit apoi în epoca creștină, dovedește că localitatea a continuat și în sec. IV [30].

La *Alburnus Maior* s-a aflat mai demult o lucernă de lut, piriformă, caracteristică pentru sec. IV—V [31].

Centrul meșteșugăresc de la Cristești și-a continuat activitatea și în sec. IV. În afară de materialul ceramic aflat aici, sau în alte localități dar provenind din atelierele de la Cristești, dovada cea mai evidentă sînt tot monedele găsite pe locul așezării antice. Alături de emisiunile sec. II—III, care ajung pînă la Aurelian (doi antoninieni), amintim antoninienii și monedele de bronz de la Probus, Constantius Chlo-

---

[24] B. Milleker, *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás elötti idökböl* vol. II, Timișoara, 1899, p. 14; M. Garașanin și D. Garașanin, **Археолошка налазишта у Србиjи**, Beigrad. 1951, p. 216—217.

[25] B. Kuzsinszki, *Arch. Ért.*, 1896, p. 448.

[26] Inedite.

[27] Horedt, *Contribuții la Ist. Trans.*, p. 36; id., *Ținutul hunedorean în sec. IV—XII*, în *Contribuții la cunoașterea Reg. Hunedoara*, 1956, p. 103—104; Macrea, *Ist. Rom.*, I, p. 616; I. Winkler, S.C.N., II (1958), p. 408; Acad. C. Daicoviciu — H. Daicoviciu, *Ulpia Traiana*, București, 1962, p. 33—34.

[28] Horedt, în *Contribuții la cunoașterea Reg. Hunedoara*, p. 104, 105, 107; id., *Contrib. Ist. Trans.*, p. 39; I. I. Russu, *Materiale paleocreștine din Transilvania*, în «Studii teologice», 1958, p. 316—317; Winkler, S.C.N., II (1958), p. 409; Macrea, *Ist. Rom.*, I, p. 621.

[29] Horedt, *Contrib. la Ist. Trans.*, p. 27—28; Russu, *op. cit.*, p. 314—316; Macrea, *op. cit.*, p. 618; A. Popa, în *Acta Musei Regionalis Apulensis*, IV (1961), p. 221—224. Despre monedele romane, care au circulat la Apulum, vezi Winkler, în *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Gessellschafts und Sprachwissenschaftliche Reihe*, Jg. XI, (1962), p. 617—624.

[30] Daicoviciu, A.I.S.C., II (1930—1935), p. 206—207; Russu, *op. cit.*, p. 326—327; Macrea, *op. cit.*, p. 618.

[31] Inedită, în Muzeul Arheologic din Cluj, inv. I, 8056.

rus, Valeria Augusta, Constanțiu II (16 bucăți), Valentinian I (4 bucăți) și Honorius [32].

De la *Potaissa* se cunosc obiecte cu caracter creștin din sec. IV și următorul. Viața a continuat aici atît pe teritoriul fostului castru al legiunii V Macedonica, cît și pe locul orașului antic; se cunosc monede de la Dioclețian, Licinius, Constantin, I, Crispus și Valentinian I [33]. Nu demult s-a descoperit pe teritoriul orașului antic, în ruinele unui edificiu, o monedă de bronz de la Valentinian I [34].

La *Napoca* se cunoaște un mormînt creștin în sarcofag confecționat dintr-un cippus funerar păgîn, precum și alte descoperiri de obiecte din sec. IV—VI. Dintre monede, ca descoperiri mai vechi, amintim o monedă de bronz de la Crispus și un solidus de la Theodosiu II [35]. Cele mai clare urme de viață din perioada post-aureliană se pot cunoaște datorită unei recente descoperiri de șapte monede de bronz, aflate pe teritoriul orașului antic, de la împărații Tacitus, Probus și Carinus [36].

În sfîrșit, în nordul Daciei, la *Porolissum*, la est de castru, s-au descoperit șase morminte în sarcofag de cărămidă și 11 fără sarcofag, datînd, probabil, din vremea imediat următoare anului 271 [37]. Continuitatea de viață la Porolissum este dovedită și de monede din epoca constantiniană [38].

În concluzie putem afirma că în toate aceste 13 localități, care înainte au avut un rol important în viața provinciei, din punct de vedere economic sau militar, continuitatea este pe deplin asigurată. Este adevărat că acum, de altfel ca și în alte regiuni cuprinse chiar în imperiu, întinderea orașelor este mult redusă. Și în Dacia orașele își micșorează mult teritoriul locuit, ca dovadă sînt înmormîntările de la Apulum și Porolissum, care se fac chiar pe locul vechilor edificii părăsite [39]. În Dacia, spre deosebire de restul imperiului, aceste centre orășenești își pierd caracterul urbanistic, pe care l-au avut înainte.

În afară de continuitatea în ceea ce privește viața fostelor centre ale provinciei, mai observăm și o neîntreruptă activitate meșteșugărească. Este adevărat că după retragerea aureliană meșteșugurile decad mult, totuși ele n-au dispărut. Se poate susține că în așezările mai importante, unde viața a continuat în condiții modeste, unii dintre meșteșugari au rămas pe loc, continuînd să lucreze pentru populația locală.

Activitatea meșteșugarilor olari de la Cristești poate fi sesizată pe cale arheologică. Într-un cimitir de incinerație, de la sfîrșitul sec.

---

32 Horedt, *Contrib. la Ist. Trans.*, p. 32; Z. Székely, S.C.N., II (1958), p. 469—473.

33 Horedt, *op. cit.*, p. 38; Russu, *op. cit.*, p. 319—322; Macrea, *op. cit.*, p. 618.

34 I. Țigăra, S.C.N., III (1960), p. 550.

35 Daicoviciu, *op. cit.*, p. 204—206; Horedt, *op. cit.*, p. 31, 39; Russu, *op. cit.*, p. 322—323; Macrea, *op. cit.*, p. 618—620.

36 Mitrea, S.C.I.V., 1961, p. 150.

37 O. Floca, în *Sargetia*, II (1941), p. 51—54; Macrea, *op. cit.*, p. 620.

38 Macrea, *ibidem.*

39 *Ibidem.*

III, aflat la Iernut, pe locul numit Fundu Bedeelor, urnele funerare, foarte probabil, că erau confecționate în oficinele olarilor de la Cristești. Un mormînt, care a putut fi salvat, conținea o urnă cinerară de culoare gălbui-cărămizie, care atît ca formă cît și ca pastă este obișnuită în epoca stăpînirii romane. În afară de capac, mărgele și oase calcinate, în urnă s-a mai aflat și o monedă de bronz a împărătesei Severina, emisiune din Tarraco din anul 275. În virtutea acestei descoperiri este clar că putem vorbi, în mod neîndoielnic, de continuitatea populației romanice, pe teritoriul fostei provincii, după anul 271. Descoperirea ne mai arată, că maniera de confecționare a produselor ceramice de la Cristești continuă, într-o formă puțin modificată, seria vaselor romane din perioada provinciei [40]. De altfel, aici la Iernut, nu departe de Fundu Bedeelor, s-au aflat urmele unei *villa rustica* din epoca provinciei. Continuitatea de viață aici este dovedită și de cele 11 monede romane, care se înseriază de la Sever Alexandru pînă la Licinius II [41].

Credem că putem vorbi și despre o tradiție în ceea ce privește confecționarea lucernelor. Este adevărat că unele sînt importuri din provinciile vestice Daciei. Dar pot fi și confecționări locale, judecînd după aspectul celor descoperite la Apulum sau Alburnus Maior.

Nici cunoașterea metodelor de construcție a zidurilor de piatră, cu mortar sau lut, nu a fost uitată. Exemplele cele mai grăitoare sînt zidurile tîrzii de la Palatul Augustalilor sau zidirea intrărilor amfiteatrului de la Sarmizegetusa sau a porților castrelor din fosta provincie. Putem aminti, tot aici, mormintele în sarcofag de cărămidă de la Apulum și Porolissum, ca și cele de la Tîrgu Mureș [42].

Mai existau în fosta provincie și acei *lapidarii*. Confecționarea sarcofagului creștin de la Napoca, precum și reutilizarea monumentului păgîn de la Ampelum, sînt dovezi în acest sens.

În mod sigur că meșteșugurile s-au perpetuat și în alte domenii. Mulți dintre acei *fabri* de la Sarmizegetusa și de la Apulum au rămas pe loc, continuînd să-și exercite meseria. Populația rămasă nu s-a putut dispensa de produsele fierarilor, giuvaergiilor etc.

Continuitatea vieții la Ampelum și Alburnus Maior, după cum s-a căutat să se demonstreze mai sus, dovedește că și exploatarea zăcămintelor de aur, bineînțeles că în proporții mult reduse, nu a încetat nici după 271.

Una din întrebările care survin, ca fiind drept o consecință a părăsirii Daciei, este problema scrierii. Pe drept cuvînt, lipsa monumentelor epigrafice, după anul 271, ne face să ne punem întrebarea dacă, în fosta provincie, a mai existat, sau nu, populație care știa să scrie și să citească. Este adevărat că după anul 271, cei care își comandau monumente de piatră, scrise, s-au retras o dată cu autoritățile și armata. Populația rămasă, se pare, că nu mai ținea la obiceiul dedicațiilor de altare epigrafice, sau de a pune pietre scrise pe morminte. Totuși există

40 N. Vlassa, S.C.I.V., 1962, p. 153—156.
41 Mitrea, S.C.I.V., 1962, p. 220—221.
42 Floca, *op. cit.*, p. 51—54; Macrea, *op. cit.*, 618, 620.

cîteva dovezi, destul de puţine deocamdată, datorită cărora putem vedea că scrisul n-a fost cu totul uitat. Înainte de toate, amintim numerosul material epigrafic descoperit în localităţile de sub stăpînirea romană de pe malul stîng al Dunării şi în special cel descoperit la Sucidava. În fosta provincie însă, după cum era şi firesc, monumentele epigrafice sînt destul de rare. Indiferent dacă aceste monumente erau de import, totuşi ele relevă faptul că în Dacia mai existau oameni care înţelegeau scrisul latin. În primul rînd, inscripţia cu monogramul creştin de la Biertan [43] este unul din cele mai categorice monumente ale epigrafiei în Dacia post-aureliană. În aceeaşi categorie intră şi inscripţia de pe inelul de argint de la Micia [44]. Mai amintim ştampila A.O.E. de pe o lucernă, aflată, probabil, în una din aşezările minierilor din Munţii Apuseni [45]. Obiectul, dintr-un lut slab ars, intră în categoria lucernelor piriforme, caracteristice sec. IV—V. Această ştampilă este încă una din puţinele dovezi epigrafice de după anul 271 [46]. Pe bună dreptate se susţine că şi inscripţia CIL III 8030 de la Romula, care conţine formula VOTIS X FELICITER, datează din sec. IV [47]. Aceasta, în cazul că este o inscripţie romană tîrzie, nu mai poate fi considerată ca fiind un obiect de import. Tot o scriere, datorită localnicilor, sînt cele două simboluri creştine, A *(alpha)* şi Ω *(omega)*, de pe fundul sarcofagului de piatră de la Napoca. Cu alte cuvinte, putem afirma, că locuitorii provinciei încă mai păstrau tradiţia scrierii şi legăturile culturale cu regiunea romanizată dunăreană ca şi cu provinciile latine de răsărit.

Existenţa vechilor localităţi din Dacia şi în cursul secolelor de după anul 271 prezintă dovada că şi vechile drumuri romane, care legau aceste centre, au mai fost folosite după «evacuare». O dovadă categorică, cu excepţia miliariului lui Constantin I de la Sucidava, nu avem. Într-un pasaj din Ammianus Marcellinus, XXXI, 3, 5, unde se vorbeşte de luptele lui Athanaric cu hunii, printre altele se arată: *ad usque vicesimum lapidem misit*, din care putem deduce existenţa între Prut şi Nistru a unui drum mai vechi roman, folosit şi în sec. IV. O mărturie toponimică pentru folosirea unor vechi drumuri romane, după pătrunderea slavilor în regiunile nord-dunărene, ar fi termenul pentru localităţile: *Bran* (trecătoare barată de castrul de la *Rîşnov)*, Poarta de la *Brănişca* (loc îngust pe Mureş la vest de castrul de la Micia) şi *Branişte* (în apropiere de locul unde se făcea trecerea prin valul roman Şerbeşti-Tuluceşti din sudul Moldovei) [48].

Criteriul, prin care se caută să se dovedească continuitatea populaţiei romanice la nord de Dunăre, îl formează descoperirile de monede. Acum, se poate afirma, că după anul 271 moneda romană n-a încetat să circule

---

43 Horedt, A.I.S.C., IV (1941—1943), p. 10—16.
44 Russu, *op. cit.*, p. 316—317; Macrea, *op. cit.*, p. 621.
45 Floca, în *Sargetia*, I (1937), p. 68—69.
46 Gostar, în *Arheologia Moldovei*, I (1960), p. 195.
47 Tudor, *Oltenia rom.*, p. 168.
48 Gostar, în *Materiale*, VIII (1962), p. 510.

pe teritoriul fostei provincii. De obicei, ea este prezentă în fostele orașe romane, dar și în așezări mai mici, sau necunoscute ca fiind locuite în epoca provinciei. Se cunosc mai multe tezaure din această vreme [49]. Importante sînt însă acele tezaure care conțin monede din sec. II—IV. Datorită lor, putem afirma, că este vorba de o tezaurizare, care a continuat neîntrerupt pînă în sec. IV. Astfel, se cunoaște tezaurul de la Nireș, descoperit în 1954, cu monede de argint de la Nero pînă la Sever Alexandru, dar ultima monedă este un bronz de la Constantin II [50]. Recent, în anul 1963, s-a descoperit la Răcășdia (reg. Banat) un tezaur de peste 2 000 de monede de bronz din sec. III—IV [53]. Deși nu a fost găsit pe teritoriul fostei Dacii romane, tezaurul de la Bicaz, aflat în 1957, îl menționăm aici pentru importanța lui deosebită. Este vorba de un tezaur, compus din 16 monede, din care au putut fi recuperate și studiate numai nouă. Tezaurul cuprinde o tetradrahmă, mai mulți denari și un antoninian. Cea mai veche monedă este de la regele macedonean Alexandru I; continuă apoi cu monede romane republicane, imperiale din sec. I—III și se încheie cu o monedă de argint de la Constantius II [54]. O asemenea compoziție este caracteristică pentru tezaurele de pe teritoriul provinciei, ceea ce ne face să bănuim o deplasare, în cursul sec. IV, a populațiilor romanice spre răsărit. Moneda însă, de largă circulație pe teritoriul provinciei, este moneda de bronz din sec. IV. Ea se regăsește în fostele așezări romane, care continuă și în sec. IV [55]. Putem afirma, că aceasta era moneda uzuală pentru populația rămasă pe loc, obișnuită cu folosirea ei în vederea schimbului. Moneda de bronz din sec. IV nu cunoaște o circulație curentă în afara fostei provincii. Nu o regăsim decît incidental în așezările aparținînd culturii Sîntana-Cerneahov și deci nu o putem pune pe seama goților sau a altor neamuri, ci numai a populației romanice de pe teritoriul fostei provincii. Nu este exclus însă, ca aceste neamuri străine, pătrunse pe teritoriul provinciei, în urma contactului cu populația daco-romană, să-și fi însușit folosirea monedei de bronz. Ca dovadă că moneda era folosită în mod special de populația romanică este constatarea că ea se depunea și în morminte, așa cum cerea ritualul păgîn roman. Amintim aici numai două descoperiri recente, anume moneda de bronz din anul 275 din urna de incinerație de la Iernut (vezi mai sus) [56] și moneda de

---

[49] Repertoriul tezaurelor cu monede romane de după 271, aflate în Transilvania, la H o r e d t, *Contrib.*, p. 11 și urm., la care se mai poate adăuga, M i t r e a, S.C.I.V., 1961, p. 150, tezaurul, compus din 15 monede de bronz de la Constantin I, Constantin II, Constanțiu II și Valentinian I, aflat la Cipău. Repertoriul tezaurelor de pe teritoriul Olteniei, la T u d o r, *Oltenia rom.*, p. 103—104.

[50] D. P r o t a s e, S.C.N., I (1957), p. 149—171; H o r e d t, *op. cit.*, p. 33.

[51] H o r e d t, *ibidem.*

[52] H o r e d t, *op. cit.*, p. 39.

[53] Inedit, în Muzeul din Oravița; informație încă neverificată.

[54] Ț i g ă r a, S.C.N., II (1958), p. 468—469.

[55] Monedele din 271 — sec. V, aflate izolat sau în așezările romane de pe teritoriul Transilvaniei, la H o r e d t, *op. cit.*, p. 11 și urm.

[56] V l a s s a, *op. cit.*, p. 154—155.

bronz aflată în mormîntul de incinerație din necropola de la Bratei (raion Mediaș) din sec. IV—V [57]. O monedă romană de bronz de la Constantin I și alta de la Valentinian I au fost aflate în două morminte de inhumație de la Apulum [58]. În același timp însă, în mormintele aparținînd culturii Sîntana-Cerneahov sau Poienești, ori în cele sarmatice, moneda de obicei nu figurează în inventarul funerar. Putem deci afirma că depunerea monedei în morminte este continuitatea unei tradiții păgîne romane.

Ultima problemă, care se pune, este numărul populației rămase în Dacia după anul 271. La aceasta însă nu putem să dăm nici măcar un răspuns aproximativ [59]. Cu tot stadiul, destul de înaintat al cercetărilor din zilele noastre, încă nu sîntem în măsură să apreciem, care a fost populația Daciei, chiar în linii mari vorbind, în sec. II—III. Se susținea, că în provincia Dacia ar fi locuit aproximativ un milion de oameni [60]. Dar această cifră este greu de a fi considerată chiar aproximativă. În mod sigur că, după 271, populația Daciei a scăzut în mod simțitor; aceasta se poate vedea din faptul că orașele și localitățile mai importante, dacă nu au rămas complet pustii, în orice caz slab locuite. Deducem deci, că o dată cu retragerea armatei și a administrației, a plecat majoritatea populației orășenești. Rămîne însă să se cerceteze așezările mici, fostele *villae rusticae*, gospodăriile mărunte și izolate, care probabil că au continuat să existe și după anul 271. În afară însă de această populație agricolă, în mod sigur că au rămas pe loc păstorii (crescătorii de vite și de oi) de pe întinsele *pascua*, al căror avut nu putea fi atît de ușor dus în sudul Dunării. Cu alte cuvinte, nu putem încă aprecia care a fost raportul dintre populația evacuată și cea rămasă pe loc.

Ca o concluzie a argumentării de mai sus, putem susține că provincia Dacia nu a devenit o *terra deserta* după anul 271. Ceea ce se susține astăzi de către istoricul Andreas Alföldi în *Historia Mundi*, vol. IV, p. 280, că împăratul Aurelian „a mutat ambele legiuni dacice în Moesia și *a așezat în jurul lor resturile romanității dacice*" (sublinierea noastră), nu se bazează pe cercetările și studiile recente. Deși această afirmație se face într-o lucrare de largă sinteză, fiecare frază însă trebuie să fie bine justificată, ținîndu-se seama de toate descoperirile, studiile și investigațiile aparținînd acestui domeniu de cercetare.

---

[57] Mitrea, S.C.I.V., 1962, p. 219—220, după informațiile lui I. Nestor.

[58] Horedt, *op. cit.*, p. 28—92; Macrea, *op. cit.*, p. 618. Menționăm aici și articolul recent al lui D. Krandzalov, *Comment distinguer dans les matériaux archéologiques des pays balcaniques la population romanisée des Slaves et des autres éléments ethniques*, extr. din «Acta Universitatis Palackianae Olmucensis, Historica» VIII, 1964, p. 61 „si nous avons des doutes sur l'existance d'une population autochtone romanisée dans l'ancienne Dacie trajane, après son abandon par les Romains, son existence au sud du Danube est indiscutable"; astăzi însă asemenea îndoieli nu mai pot fi justificate.

[59] Merită totuși atenție încercarea lui Horedt, *op. cit.*, p. 41 și urm.

[60] V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la Gurile Dunării*, București, 1923, p. 8.

Provincia Dacia, datorită continuităţii elementului roman după anul 271, nu a devenit propriu-zis un *barbaricum*. După cum am arătat, formele de viaţă romană — economice şi culturale — se menţin în proporţii mai reduse, mai modeste şi în cursul sec. IV—V. În sec. VI ele încep să slăbească, ca apoi treptat să se stingă şi să dispară cu totul. Continuitatea vechii populaţii daco-romane va trebui căutată, de data aceasta, sub alte forme de cultură materială şi spirituală.

ПОЛОЖЕНИЕ ДАКИИ ПОСЛЕ 271 ГОДА

Краткое содержание

271 год представлят собой один из самых важных здвигов в истории Дакии. В этом году произошло упразднение дакийской провинции, после чего происходят в областях нижнего Дуная большие изменения.

Какое было положение Дакии после 271 года когда император Аврелиян приказал „эвакуацию" провинции? Вдоль Дунайского левобережия римская окупация продолжается вплоть до VI века н. э. Археологический и эпиграфический материал, и *Notitia dignitatum*, показывают что в Кубине (Constantia), Паланка Ноуа (Lederata), Пожежена де Сус, Молдова Веке, Оршова (Dierna), Турну Северине (Drobeta), в Десе и Челеях (Sucidava), в Турну Мэгуреле (Turris?), Constantiana Daphne и в Барбошах, находились военные подразделения юго-дунайских провинций.

В остальной территории провинции Дакии, в городах и военны центрах, жизнь протекала также как и ранше. Следы продолжительности быта нашли в местностях Ромула, Чероюл Ноу, Рэкарь, Сэпата де Жос, Жидава, Мехадия, Бечкерекул Маре, Тибискум, Сармизегетуса, Мичиа, Апулум, Ампелум, Албурнус Маиор, Кристешть, Потаисса, Напока и Пороллиссум. Прослеживается также и промысловая непрерывная деятельность в этих местностях. Мастерские гончарных ремесленников из Кристештах продолжают свою деятельность и после 271 года. Погребальные урны из могильника у с. Иернут, датируемые после 271 года, были изготовлены в местной мастерской. Не был забыт даже и метод сооружения каменных стен. В бывшей провинции продолжали существовать и камнерезы (lapidarii), которые сооружали каменные гробницы или же придавали хрестиянские формы древним памятникам.

Продолжителчность жизни в Ампелуме и Албурнусе Маиор доказывает что эксплуатация золотых рудников не прекратилась после 271 года довольно достаточно доказательств существуя теперь, что жители, оставшиеся на местах, сохранили традиции латинской письменности.

Бронзовая римская монета продолжает существовать и после 271 года, и находится в повседевном обиходе только на территории бывшей провинции.

В заключение Дакийская провинция не стала пустой страной (terra deserta) после 271 года. Римские бытовые формы—экономические и культурные — существуя вплоть до VI века н. э.

LA SITUATION DE LA DACIE APRÈS L'ANNÉE 271 n.è
L'ÉTAT ACTUEL DES RECHERCHES

Résumé

L'année 271, date où la Dacie fut abandonnée par le Romains, a constitué un moment capital dans l'histoire de cette province et a déterminé de grands changements dans les régions du bas Danube.

Quelle a été la situation de la Dacie après l'année 271, quand l'empereur Aurélien ordonnait „l'évacuation" de la province? Le long de la rive gauche du Danube l'occupation romaine se maintient jusqu'au VI-e siècle. Le materiel archéologique et épigraphique, ainsi que *Notitia Dignitatum*, montre qu'à Kubin *(Constantià)*, Palanca Nouă *(Lederata)*, Pojejena de Sus, Moldova Veche, Orșova *(Dierna)*, Turnu Severin *(Drobeta)*, Desa, Celei *(Sucidava)*, Turnu Măgurele *(Turris?)*, *Constantiana Daphne* et Barboși, stationnaient les troupes des unités militaires des provinces sud-danubiennes.

Dans le reste de la province Dacie, dans les villes et les centres militaires, la vie continue. Des restes de la continuité de vie romaine ont été trouvés à *Romula*, Cioroiul Nou, Răcari, Săpata de Jos, Jidava, Mehadia, Becicherecul Mare, *Tibiscum*, *Sarmizegetusa*, *Micia*, *Apulum*, *Ampelum*, *Alburnus Maior*, Cristești, *Potaissa*, *Napoca* et *Porolissum*. On observe aussi dans certaines de ces localités une activité artisanale interrompue. Les ateliers des artisans potiers de Cristești continuent d'être en pleine activité égalément après l'année 271. Les urnes funéraires du necropole de Iernut, datant d'après l'année 271, ont été confectionnées dans ces ateliers. Ni la connaissance des méthodes de construction des murs en pierre n'a pas été oubliée. Dans l'ancienne province il existait encore *lapidarii* (les tailleurs en pierre), qui travaillaient des sarcophages en pierre ou adaptaient à des formes chrétiennes les monuments plus anciens. La continuité de la vie à Ampelum et Alburnus Maior prouve que l'exploitation des gisements d'or n'a pas cessé après l'année 271. Il y a aujourd'hui assez de preuves que les habitants, restés sur place, gardaient la tradition de l'écriture latine.

La monnaie romaine de bronze continue aussi après l'année 271 et connaît une circulation courante uniquement sur le territoire de l'ancienne province.

Bref, tous ces faits mènent à la conclusion que la Dacie, loin de devenir après 271 une *terra deserta*, a gardé jusqu'au VI-e siècle les formes romaines d'organisation économique et culturelle.

ASPECTE ALE LUPTEI REVOLUŢIONARE DIN ORAŞELE GALAŢI ŞI BRĂILA ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE IZBUCNIRII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1911—1914)

DE

C. MARINESCU şi I. BREZEANU

Activitatea revoluţionară desfăşurată de proletariatul din ţara noastră în cursul primului deceniu al secolului al XX-lea, în condiţiile adîncirii contradicţiilor de clasă, a pregătit terenul pentru refacerea Partidului Social Democrat, în anul 1910. Reconstituirea P.S.D. din Romînia a avut o importanţă deosebită pentru mişcarea muncitorească deoarece el a contribuit la ridicarea conştiinţei politice a clasei muncitoare, la organizarea luptei sale revendicative.

O dată cu reconstituirea partidului, la Galaţi s-a înfiinţat o secţie locală care s-a bucurat de sprijinul şi îndrumarea celor mai înaintaţi conducători ai muncitorimii Ştefan Gheorghiu, Alecu Constantinescu, M. Bujor, P. Ionescu, I. Stoianovici şi alţii. O activitate bogată a desfăşurat şi secţia locală a P.S.D. din Brăila.

Autorităţile de aici arătau că partidul social democrat „a reuşit să înscrie în afară de muncitorii din port şi căruţaşi, pe muncitorii de alte categorii din oraş încît numărul lor atinge o cifră mare." [1] Ele îi informau pe superiorii lor asupra faptului că fruntaşii muncitorimii au reuşit „a-i organiza şi a-i solidariza pe muncitori constituind azi o forţă cu care au de luptat." [2]

Începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea a marcat o pronunţată înrăutăţire a condiţiilor de viaţă a maselor populare da-

[1] A. S. G. Fond Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor Galaţi, fotocopia nr. 3, din 26 mai 1910.

În raport era scris „o cifră care trebuie să dea de gîndit oricui". Textul a fost apoi şters, printr-o linie orizontală, făcîndu-se completarea „mare".

[2] Ibidem.

torită crizei agricole din anul 1912, războiului balcanic din 1913 şi izbucnirii primului război mondial imperialist din 1914.[3]

Intensificarea exploatării, generată de cauzele arătate, a făcut să crească combativitatea proletariatului din Galaţi şi Brăila. Această combativitate şi-a găsit expresia în amploarea şi în numărul mare de acţiuni revendicative, pe care le-au organizat docherii în unire cu celelalte categorii de muncitori portuari şi industriali. Căpitănia portului Brăila, arăta Inspectorului general al navigaţiei şi porturilor din Galaţi, la 26 mai 1910, că mişcările din oraş „nu mai au un caracter economic şi nu mai sînt lupte pentru îmbunătăţirea soartei lor, ci un caracter mai mult politic, căutînd prin toate mijloacele a se afirma ca o forţă care să impuie în toate condiţiunile şi vederile lor."[4]

La amploarea acţiunilor revendicative a contribuit, de asemenea, activitatea pe care au desfăşurat-o sindicatele. Acestea s-au întărit din punct de vedere organizatoric şi propagandistic. Sindicatul lucrătorilor din portul Brăila, înfiinţat în anul 1909, şi sindicatul similar din portul Galaţi, înfiinţat în anul 1910, au avut un rol important în organizarea luptelor muncitoreşti din aceste oraşe. În anul 1912 sindicatele din Brăila numărau 820 de muncitori organizaţi din totalul celor 6 775 cît numărau sindicatele din întreaga ţară.[5]

Acţionînd cu hotărîre, sindicatul muncitorilor docheri, deşi de curînd înfiinţat, a organizat în mai-iunie 1910 o grevă generală — una din cele mai importante lupte ale muncitorilor din Romînia de la începutul secolului al XX-lea. La grevă au participat lucrători de la fabrica de cuie „Nedelcu P. Chercea", fabrica de celuloză, fabrica de ciment „Grigore Cantacuzino", fabrica de scînduri „Predingher", Rizeria romînă, Rizeria Cantacuzino, Moara Varna, Depozitul de petrol Aurora, căruţaşii de la moara Violatos, tăvălucarii de la gară, cărăuşii din oraş pentru construcţii, birjarii, muncitorii de la cărbuni, muncitorii de la manufactură, muncitorii de la cherestea din docuri, cojocarii, căruţaşii din port şi muncitorii de la cereale.[6] Numărul greviştilor s-a ridicat la 10.000 de muncitori. Prin caracterul ei larg, de masă, greva din 1910 a aruncat masca de pe faţa regimului burghezo-moşieresc, făcînd să apară „istoria tragică a Romîniei adevărate, a Romîniei celor umiliţi şi înflămînziţi".[7] Organizaţia sindicală al cărei prestigiu a crescut con-

---

[3] N. D. Cocea, referindu-se la situaţia muncitorimii brăilene, arată în ziarul „Dimineaţa" Nr. 8491 din 5 mai 1913 că „De doi ani e criză în Brăila. Mai întîi un an agricol prost şi, apoi conflictul balcanic. Amîndouă cauzele acestea au făcut să înceteze aproape complet munca în port. De doi ani 3000 de muncitori trăiesc, numai D-zeu ştie cum din datoriile care acum îi strîng de gît". Situaţia era identică şi la Galaţi.

[4] A. S. G. Fond Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor Galaţi (fotocopie) Nr. 3 din 26 mai 1910.

[5] N. Vopoiu, *Din istoria organizaţiilor profesionale ale clasei muncitoare din Romînia în anii 1910—1914*, în «Studii» anul XV, Nr. 4, 1962, p. 820.

[6] „Romînia Muncitoare", anul VI, seria a II-a, nr. 26 din 6 iunie 1910.

[7] Ibidem, nr. 25 din 3 iunie 1910.

siderabil cu prilejul acestei greve, s-a întărit şi mai mult în anii următori. Sub îndrumarea sindicatelor din Galaţi şi Brăila, proletariatul din aceste oraşe a înscris pagini glorioase de luptă împotriva exploatatorilor, pentru condiţii de trai mai bune, pentru libertăţi democratice, pentru stăvilirea intrării Romîniei în războaiele nedrepte de jaf şi cotropire puse la cale de burghezia imperialistă în Peninsula Balcanică. Lupta împotriva exploatării patronale a dus la izbucnirea unor greve de mari proporţii. Aşa de pildă, în ianuarie 1911 lucrătorii cismari de la fabrica de încălţăminte „Drăgan" din Galaţi au declarat grevă, protestînd împotriva exploatării sîngeroase la care erau supuşi prin prelungirea zilei de muncă pînă la 15 ore şi a salariilor derizorii, care variau între 6 şi 1,40 lei. Nu erau rare cazurile cînd muncitorii din această fabrică lucrau numai cîte o jumătate de zi şi primeau, corespunzător, numai jumătate din salariu. Un apel adresat de ziarul „Romînia Muncitoare" chema lucrătorii cizmari din ţară să nu accepte a se angaja în fabrica lui „Drăgan", deoarece prin aceasta ar lovi în interesele greviştilor gălăţeni.[8]

În acelaşi an, în iunie 1911, a izbucnit o grevă în docuri. Peste 1600 de docheri s-au solidarizat cu muncitorii de la fabrica „Goetz" aflaţi în grevă. În ciuda ameninţărilor armatorilor că vor îndruma vasele cu mărfuri în porturile Fiume şi Odesa[9] muncitorii din port au continuat greva, timp de 3 săptămîni obţinînd, în cele din urmă satisfacerea revendicărilor formulate.

Muncitorimea gălăţeană a dovedit multă combativitate în perioada campaniei electorale din februarie 1911. Candidatul Secţiunii locale a P.S.D. la Galaţi a fost M. Gh. Bujor, cunoscutul fruntaş al mişcării muncitoreşti din ţara noastră, din acea perioadă. În sprijinul candidaturii depuse, Comitetul electoral local a desfăşurat o vie activitate propagandistică prin conferinţe şi expuneri, ţinute în săli publice şi în cluburile muncitoreşti, precum şi prin materiale de agitaţie cu scopul de a face cunoscut programul partidului. Au fost răspîndite : 1.500 manifeste program, 700 de broşuri cu programul partidului, 13.500 manifeste, 700 de placarde cu numele candidaţilor, 200 de placarde prin care era demascată politica antipopulară a partidelor guvernamentale, 1.100 cărţi de vizită ale candidaţilor P.S.D.[10]

Ziarul „Romînia Muncitoare" sublinia cu satisfacţie interesul cu care oamenii muncii din oraş participau la întrunirile organizate de Comitetul electoral, în ciuda piedicilor ce li se ridicau în cale.[11] Alegerile s-au ţinut în ziua de 20 februarie. În seara acelei zile, peste 1.000 de muncitori, adunaţi în faţa Primăriei, aşteptau rezultatele scrutinului. Ei au transformat adunarea într-o puternică manifestaţie de protest împotriva maşinaţiunilor cu care partidele de guvernămînt şi-au „asigurat" majoritatea în alegeri. Au răsunat neîntrerupt, lozincile „Trăiască vo-

[8] „Romînia Muncitoare", anul VI, seria II, nr. 91 din 27 ianuarie 1911.
[9] L. Măglaşu, *Istoria mişcării muncitoreşti din porturi*, p. 76—77.
[10] „Romînia Muncitoare" nr. 101, anul VI, seria II din 27 februarie 1911.
[11] Ibidem.

turile cinstite", „Jos voturile cu bani", „Jos voturile smulse prin teroare", „Trăiască tovarăşul Bujor", „Trăiască Partidul Social-Democrat".[12] Maiorul care comanda unitatea militară, însărcinată cu menţinerea ordinei, le striga muncitorilor că „asta-i revoluţie". El ordonă soldaţilor să sune din goarnă, şi să ia arma în mînă.[13] Mulţimea nu se lasă intimidată şi, din piepturile tuturor, încep să răsune cîntecele redeşteptării proletare: „Internaţionala", „Pe steagul roşu", „Marseilleza" şi altele.[14]

La Brăila, o dată cu anul 1911, începe şirul unor înverşunate lupte muncitoreşti îndreptate împotriva patronilor care introduc pe scară cît mai largă, elevatoarele mecanice, în port.

Acestea, departe de a uşura munca lucrătorilor, constituiau în mîna patronilor, un nou instrument de exploatare. Prin introducerea maşinilor la încărcatul şi descărcatul vaselor, patronii urmăreau să-i subjuge mai uşor pe muncitori, să dispună, după plac, de forţa lor de muncă. În aceste condiţii, patronii, sub ameninţarea cu concedierea puteau să-i silească să lucreze după cum şi se dicta.

În anul 1912 s-au înregistrat, de asemenea, numeroase acţiuni greviste în Galaţi şi Brăila, determinate fie de izbucnirea primului război balcanic (1912), fie de înmulţirea elevatoarelor în port. Cunoscutul manifest „Război, războiului", lansat de P.S.D., a fost răspîndit în mii de exemplare, şi la Galaţi şi Brăila, în port, în fabrici, în cartiere. În ziua de 29 septembrie 1912 şi în zilele următoare (la 29 septembrie a fost lansat manifestul) s-a organizat la Galaţi o mare întrunire antirăzboinică la care au participat numeroşi cetăţeni — bărbaţi şi femei a căror soţi erau concentraţi. Continuînd lupta contra elevatoarelor, docherii brăileni au organizat în 1912 o mare grevă. Greviştii cereau patronilor să renunţe la concedierea muncitorilor o dată cu introducerea maşinilor. Greva s-a extins în întregul port şi apoi şi la fabricile principale din oraş. A intervenit armata. În tot oraşul circulau patrule, iar comuna Brăiliţa, locuită în majoritate de lucrători portuari, a fost izolată de oraş printr-un cordon de jandarmi. Multe vapoare străine, ce se aflau în port, au arborat steaguri roşii, în semn de solidaritate frăţească cu greviştii.[15]

La grevă au participat 7.000 de muncitori. În ziua de 12 iunie, greviştii au organizat o întrunire în grădina „Căpriş", după care a avut loc o puternică manifestaţie de stradă. Autorităţile au fost cuprinse de panică. Patronii au fost nevoiţi să cedeze.[16]

La sfîrşitul anului 1912 (6—9 decembrie), în cadrul unui Congres al muncitorilor din porturile Brăila, Galaţi, Constanţa şi Sulina, ţinut la Brăila, s-a constituit Uniunea Sindicatului de transporturi pe apă. Uniunea îşi avea şi un organ de presă „Tribuna transporturilor" care a

---

12 Ibidem.

13 Ibidem.

14 Ibidem.

15 L. Măglaşu, *După 25 de ani. Raportul moral al Secretariatului central al Uniunii muncitorilor din porturi şi transporturi din România, prezentat Congresului jubiliar de la Constanţa din 5, 6, 7 şi 8 noiembrie 1937.*

16 *Ibidem*, p. 4.

apărut cu o periodicitate diferită între anii 1913—1915 sub redacţia lui Ştefan Gheorghiu. Uniunea s-a transformat într-o organizaţie de ramură, puternică, care a ajutat considerabil la creşterea şi întărirea rolului sindicatelor în rîndurile muncitorilor din porturi. Desfăşurînd o intensă muncă politică şi organizatorică, Uniunea le-a insuflat muncitorilor voinţa de luptă, le-a dezvoltat conştiinţa forţei lor proletare.

Rolul pe care Uniunea l-a avut în organizarea şi coordonarea mişcărilor din porturile Galaţi şi Brăila a fost subliniat atît de presa muncitorească cît şi, indirect, de rapoarte ale Căpităniei portului şi ale Administraţiei docurilor, adresate Inspectoratului general al navigaţiei şi porturilor, ori Direcţiei Generale a transporturilor din Bucureşti. Într-un astfel de raport din 25 aprilie 1913, Căpitănia portului Brăila, speriată de avîntul mişcărilor din port, arată că „toată mişcarea de propagandă e condusă în oraş de la sediul Uniunii Sindicatelor, unde se iau toate hotărîrile de muncitori, şi, de unde nu avem nici un mijloc de a anihila influenţa propagandiştilor faţă de muncitori".[17] Deruta autorităţilor apare conturată şi mai puternic în rapoarte ca acelea prin care ele cereau Ministerului de resort să ia „măsuri energice şi cît mai grabnice, spre a se curma răul cît mai este timp, căci astfel vom rămîne la discreţia organizaţiilor muncitoreşti, care profitînd de slăbiciunea măsurilor luate pînă acum, au ştiut să se organizeze şi să formeze un bloc contra căruia trebuie să luptăm acum din greu".[18]

Autorităţile au fost nevoite să recunoască deschis faptul că organizaţiile sindicale erau foarte puternice. „Situaţia la care am ajuns din cauza sindicatului este de natură a ne îngriji în cel mai înalt grad" — consemna un raport al Căpităniei portului.[19] Că sindicatele reprezentau o forţă dintre cele mai puternice o dovedeşte cu prisosinţă greva docherilor din Brăila, din aprilie-mai 1913. Datorită acţiunilor întreprinse de Uniunea Sindicatelor, greva s-a transformat într-o grevă generală, la care au participat muncitorii din toate sectoarele de producţie ale oraşului. Patronii, speriaţi de dîrzenia lucrătorilor docheri, recurgînd la metoda tipică strategiei burgheze a dezbinării, au început să-i învrăjbească pe muncitorii romîni cu acei ce aparţineau minorităţilor (în portul Brăila lucrau — alături de muncitorii romîni — numeroşi levantini: turci, armeni şi persani). Prin dezbinare, patronii căutau să frîngă unitatea proletară, să slăbească forţa muncitorilor.

Docherii brăileni au dat însă dovadă de solidaritate frăţească, neacceptînd să lucreze unii fără alţii — romîni fără levantini. Levantinii, deşi au fost bătuţi, schingiuiţi şi ameninţaţi cu expulzarea, pentru a accepta să lucreze fără romîni au îndurat schingiuirile, dar n-au cedat.[20]

În timpul grevei, muncitorii din Brăila, în fruntea cărora se găsea Ştefan Gheorghiu, au organizat aproape în fiecare zi, întruniri şi manifestaţii de stradă. Greva a luat proporţii uriaşe. Ea a cuprins mun-

---

17 A. S. G. Inspectoratul general al navigaţiei porturilor, Galaţi, Dosar Nr. 11.
18 Ibidem.
19 Ibidem.
20 A. S. G. Dosar cit.

citorii din Galaţi, Sulina, Tulcea şi din alte centre din ţară, s-a combinat cu mitinguri entuziaste şi demonstraţii de masă. La 5 mai 1913, greva a devenit generală însumînd peste 12.500 de participanţi.[21] Un număr de peste 500 de muncitori gălăţeni au pornit la Brăila, pe jos, pentru a participa la greva generală de aici. Pe la jumătatea drumului, în satul Vădeni, ei au fost întîmpinaţi de 300 de căruţe din Brăila care i-au transportat în oraş.[22]

În toate oraşele din ţară, Bucureşti, Constanţa, Ploieşti, Călăraşi, Bacău, Mărăşeşti, Piteşti, Turnu Severin etc., cluburile social-democrate şi organizaţiile sindicale au organizat întruniri în cadrul cărora muncitorii şi-au manifestat solidaritatea cu greva generală din Brăila.[23]

Semnificativ este faptul că una din marile întruniri ale muncitorilor portuari din Brăila organizată în timpul grevei a fost transformată, datorită prezenţei lui Ştefan Gheorghiu, într-o puternică demonstraţie antirăzboinică (greva a avut loc în ajunul intrării Romîniei în cel de-al doilea război balcanic).

Mari întruniri îndreptate împotriva războiului balcanic au avut loc şi la Galaţi. La o astfel de întrunire, la 22 iunie 1913, Ştefan Gheorghiu a rostit un înflăcărat discurs împotriva războiului şi arăta că amestecul Romîniei în războaiele balcanice constituie o pagină ruşinoasă în istoria poporului romîn. În luna august 1913 au loc alte două mari întruniri organizate de Secţiunea locală a P.S.D. din Romînia. Cu prilejul întrunirii din 10 august, I. Stoiculescu, unul dintre conducătorii social-democraţi din localitate, a descris ororile războiului şi a vorbit despre miile de oameni căzuţi pe cîmpul de luptă ca urmare a mizeriei, epidemiei de holeră şi oboselii.[24]

La întrunirea din 25 august 1913 au luat cuvîntul şi cîţiva din foştii participanţi la campania din Bulgaria, care au înfăţişat drama în care a fost împins poporul de clasele exploatatoare. Vorbitorul A. Ordonski a zugrăvit umilinţele pe care le-au îndurat soldaţii, pe front, din partea superiorilor lor.[25]

Participarea Romîniei la războiul balcanic a agravat considerabil mizeria maselor. Principalele mărfuri de consum — zahărul, uleiul, făina etc. au început să fie dosite şi speculate. Preţurile alimentelor erau inaccesibile maselor populare. Chiar şi în presa burgheză, din acea vreme, se întîlneau titluri ale unor articole de acestea: *Scandaloasa scumpire a zahărului, Scumpirea traiului* etc. Chiar dacă erau scrise în scopuri demagogice, ele exprimau o crudă realitate. Într-un articol publicat în buletinul Camerei de comerţ şi industrie din Galaţi, unul din exponenţii burgheziei locale scria că „mişcările muncitoreşti se ţin lanţ"[26], şi prin aceasta el exprima un adevăr. Cuprins de îngrijorare el arăta că

---

21 „Tribuna transporturilor", Anul I, nr. 4 din 1 iunie 1913.
22 Ibidem.
23 „Romînia Muncitoare" anul IX nr. 36 din 12 mai 1913 şi nr. 38 din 19 mai 1913.
24 „Romînia Muncitoare" Anul IX nr. 39 din 11 august 1913.
25 Ibidem.
26 „Buletinul Camerei de comerţ şi industrie" nr. 96 din 19 sept. 1913.

„chestiunea muncitorilor în stadiul în care a ajuns astăzi constituie o adevărată primejdie pentru poporul nostru." [27] Primejdia privea firește, clasele exploatatoare și nu poporul, așa cum pretindea autorul articolului.

Din șirul de greve care au avut loc în anul 1913, a produs o vădită îngrijorare greva din septembrie a lucrătorilor de la fabrica de cherestea „Goetz" cu care s-au solidarizat de la început muncitorii din port și apoi toți muncitorii gălățeni. [28]

În dimineața zilei de 24 septembrie, muncitorii cărbunari, de la agenție, de la cereale, căruțașii etc., în loc să meargă în port, la lucru, s-au adunat la sediul sindicatului, în strada Maramureș de unde au pornit spre Bădălan, într-o impresionantă demonstrație de stradă. În Bădălan, pe o tribună improvizată, muncitorul M. C. Enăchescu, fruntaș al Secției locale P.S.D., a deschis mitingul de solidaritate al muncitorilor din Galați cu cauza dreaptă a cherestegiilor de la „Goetz". [29] La miting au luat parte și delegați ai muncitorilor din Brăila trimiși aici pentru a reprezenta orașul vecin. [30]

Declararea unei greve generale, chiar de o zi, în condițiile mobilizării generale, cînd organele represive erau gata pregătite să înăbușe orice tentativă de „dezordine", arată încă o dată tăria organizațiilor muncitorilor din Brăila, confirmă curajul și experiența lor revoluționară de luptă.

În august 1913 s-a înregistrat o grevă a ucenicilor de la fabrica metalurgică „Wolf". [31]

Lupta muncitorilor din Galați și Brăila a continuat în anul 1914 cu aceeași tărie. Ea a fost îndreptată atît împotriva exploatării cît și a războiului care crease un climat favorabil burgheziei de a se îmbogăți pe spinarea oamenilor muncii.

S-a produs o creștere considerabilă a numărului șomerilor. La Galați, în 1914, din 14.105 de muncitori, mai lucrau doar 9.216, restul fiind șomeri. Cel mai mare număr de șomeri s-a înregistrat în rîndurile muncitorilor din port datorită faptului că, o dată cu izbucnirea primului război mondial, transporturile pe Dunăre și Marea Neagră au fost sistate. Din 2.400 de muncitori docheri, mai lucrau în 1915 doar 400. [32]

Chiar acei muncitori care nu fuseseră concediați nu lucrau permanent, ci cu multe întreruperi. Condițiile de viață ale acestora s-au înrăutățit în așa măsură încît ele se deosebeau foarte puțin de cele ale șomerilor. Astfel, la fabrica „Bradea" din Galați unde mai lucra doar o cincime din numărul inițial al lucrătorilor, acestora li s-au scăzut salariile cu 50% în timp ce durata zilei li s-a prelungit la 15—16 ore zilnic. Pentru o muncă atît de istovitoare, lucrătorul primea doar 2,50

27 Ibidem.
28 „Romînia Muncitoare" Anul II nr. 73, din 29 septembrie 1913.
29 Ibidem.
30 Ibidem.
31 „Romînia muncitoare" anul IX, nr. 60 din 15 august 1913.
32 «Analele Institutului de Istorie a Partidului» nr. 3/1958, p. 94.

lei pe zi, ceea ce era în considerabilă discordanță cu prețurile alimentelor.

Partea cea mai avansată a clasei muncitoare, în frunte cu aripa de stînga, revoluționară, din partidul social-democrat arată tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej s-a ridicat cu hotărîre împotriva participării la primul război mondial imperialist, a organizat curajoase greve și demonstrații de protest[33].

Încă din primele luni ale anului 1914 izbucnește la Galați o serie de greve. La 15 ianuarie au intrat în grevă muncitorii de la fabrica „Goetz". Între 26 februarie — 23 martie muncitorii de la aceeași fabrică au declarat o nouă grevă. Cu ei s-au asociat și muncitorii din port. Autoritățile burghezo-moșierești au trimis armata pentru a pune capăt grevei. În ciocnirile care au avut loc între armată și greviști, 13 muncitori au fost răniți, cu baionetele[34].

Acțiunile organizate de proletariatul din Galați și Brăila, în perioada premergătoare intrării Romîniei în primul război mondial, au culminat cu marea demonstrație antirăzboinică de la 13 iunie 1916, prin care miile de muncitori din Galați au spus un „nu" hotărît intrării Romîniei în acel război de cotropire.

---

33 Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la a 40-a aniversare de la crearea Partidului Comunist din Romînia*, Editura politică, București 1961.

34 C. Marinescu, în „Viața nouă" — organ al Comitetului regional P.M.R și al Sfatului popular regional — Galați, nr. 3593 din 1956.

DESPRE SITUAŢIA ŞI LUPTA MASELOR MUNCITOARE DIN ROMÎNIA ÎN ANII 1921 şi 1922

DE

AUREL LOGHIN

Perioada 1917—1921 se caracterizează printr-un puternic avînt al mişcării muncitoreşti internaţionale în care masele muncitoare au reuşit să obţină o serie de drepturi ca: votul universal, ziua de muncă de 8 ore, încetarea stării de asediu, retragerea armatei din fabrici, încheierea contractelor colective, desfiinţarea cenzurii, libertatea presei, control muncitoresc, încetarea evacuărilor forţate, aplicarea reformei agrare ş. a.

Înrăutăţirea situaţiei maselor muncitoare din Romînia în anii de după primul război mondial a dus la mari acţiuni muncitoreşti, greve, demonstraţii, mitinguri, mişcări ţărăneşti, manifestări de nemulţumire ale funcţionarilor şi intelectualilor.

Toate acestea dovedeau cu prisosinţă starea de spirit a celor exploataţi care erau hotărîţi să lupte împotriva regimului burghezo-moşieresc.

Pentru asigurarea succesului în această luptă trebuia realizată unirea tuturor forţelor, conducerea justă a acţiunilor lor.

Procesul creşterii conştiinţei maselor muncitoare, puternicile acţiuni revoluţionare din aceşti ani au culminat cu crearea Partidului Comunist din Romînia. Creat în focul marilor bătălii de clasă din anii 1917—1921, ani care caracterizează o nouă etapă în lupta clasei muncitoare din ţara noastră, P.C.R. şi-a consacrat, încă de la înfiinţarea sa, toate forţele pentru libertatea clasei muncitoare, pentru înlăturarea exploatării omului de către om, pentru făurirea societăţii socialiste.

Burghezia şi moşierimea nu vedeau cu ochi buni apariţia, pe arena politică, a partidului marxist-leninist al clasei muncitoare care demasca în faţa celor ce muncesc politica de trădare naţională, de încurajare a jafurilor de tot felul, „naţionalizările" liberale — sursă de uriaşe pro-

tituri pentru capitaliştii romîni —, afacerile cu bonurile de tezaur, camuflarea averilor inamice, haosul financiar, politica de înfometare şi mizerie, şomajul, însoţitori inevitabili ai orînduirii capitaliste bazată pe relaţii de exploatare. Clasele exploatatoare din Romînia şi-au îndreptat întreg aparatul represiv pentru lichidarea partidului.

Dar cu toată prigoana dezlănţuită de burghezie şi moşierime, în alianţă cu social-democraţii de dreapta şi centriştii, cu toate piedicile puse în calea activităţii partidului, prin arestarea delegaţiilor la Congresul de constituire, cu toate încercările claselor exploatatoare de a lipsi masele muncitoare de conducătorul lor firesc, Partidul Comunist, înfruntînd teroarea şi-a strîns rîndurile, a călit ideologiceşte pe membrii săi şi a luat „asupra sa măreaţa şi totodată istorica sarcină de a restabili unitatea politică şi de acţiune a clasei muncitoare, de a organiza şi conduce lupta muncitorilor, ţăranilor şi intelectualilor pentru ridicarea stării lor materiale, politice şi culturale, pentru o Romînie democratică şi independentă" [1].

În articolul de faţă vor fi prezentate momente din situaţia şi lupta maselor muncitoare din Romînia împotriva încercărilor burgheziei şi moşierimii de a răpi principalele cuceriri ale celor ce muncesc, obţinute în anii avîntului revoluţionar. Aceste încercări se fac tot mai mult simţite în anii 1921 şi 1922 cînd, pe tărîm internaţional, se observă fenomene de descreştere vremelnică a avîntului revoluţionar, cînd burghezia şi moşierimea romînă credea că, prin arestarea delegaţilor la Congresul de constituire a P.C.R., masele muncitoare vor fi lipsite de conducătorul luptei lor. Din documentele vremii, folosite în acest articol, se va putea vedea prezenţa P.C.R. în toate acţiunile celor ce muncesc îndreptate împotriva ofensivei patronale, pentru apărarea cuceririlor obţinute în anii de avînt revoluţionar, se va evidenţia îndrumarea permanentă a luptei muncitorilor, ţăranilor, funcţionarilor şi intelectualilor.

1. În încercarea de a ieşi din criza postbelică, clasele exploatatoare din Romînia şi-au îndreptat atacul împotriva muncitorimii, principala piedică în drumul pentru satisfacerea nelimitatelor tendinţe de îmbogăţire ale capitaliştilor interni, uniţi cu cei externi.

Oligarhia romînă, se arată într-un document al P.C.R. intitulat *Ofensiva capitalului şi situaţia clasei muncitoare*, „recurge la metode cu totul sălbatice de exploatare şi asuprire a muncitorilor. Raţionalizarea capitalistă din Romînia care s-a introdus în condiţiile unei tehnici cu nivel scăzut, s-a făcut printr-o exploatare deosebit de hrăpăreaţă a puterii de muncă" [2].

Ziua de muncă de 8 ore, smulsă de muncitori în unele întreprinderi în anii avîntului revoluţionar, este nesocotită acum de burghezie, deşi Romînia fusese una dintre puţinele state care votaseră în 1919, la Washington, convenţia privitoare la limitarea zilei de muncă de 8 ore.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, Ed. IV, p. 10.

[2] Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Cota A XIII-3, nr. inv. 474, p. 110.

Indiferent de condițiile tehnice, în majoritatea întreprinderilor se lucra între 10—14 ore și chiar 16 ore pe zi.

Deși se percepeau din salariile muncitorilor cote permanente pentru asigurări, lipseau cele mai elementare condiții de protecție a muncii. Numărul accidentelor se înmulțeau cu fiecare an. Astfel, dacă în 1921 s-au înregistrat în întreaga țară 787 de accidente care au dus la invaliditate temporară, 81 la invaliditate permanentă și 59 mortale, în 1922 s-au înregistrat 919 accidente de invaliditate temporară iar mortale 136 [3]. Aceste date, desigur vădit micșorate, nu pot fi însă ascunse de statisticile burgheze care se văd nevoite a le consemna.

Din lipsa protecției muncii, în mine au avut loc explozii și catastrofe miniere care au costat viața a sute de muncitori. Și, deși în 1920, la mina Anina, a avut loc o explozie unde au fost omorîți 182 de mineri, patronii nu au luat nici o măsură pentru securitatea muncii. În 1922 s-au produs alte două catastrofe miniere, de astă dată la Lupeni, în aprilie, cînd au fost omorîți 82 mineri și 10 grav răniți. O altă catastrofă minieră a avut loc în octombrie, cînd 7 mineri au fost asfixiați cu gaze.

Numărul mare de accidente se înregistra mai ales printre muncitorii necalificați, pe care patronii îi exploatau fără milă plătindu-le salarii de mizerie. Capitaliștii nu dădeau nici o despăgubire pentru aceste accidente. Copiii și femeile erau exploatați în mod sălbatic. La un salariu mai mic decît cel al bărbaților, copiii erau obligați să muncească 12—14 ore în șir. Ei erau bătuți și obligați să lucreze și noaptea pentru același salariu mizer. În ateliere prestau o muncă necalificată, împovărătoare, fără a li se da posibilitatea însușirii unei meserii. Ei erau lipsiți de școli unde să se poată pregăti.

Femeile erau supuse aceluiași regim sălbatic de exploatare. „Socialismul", organul de presă al P.C.R. demasca exploatarea nemiloasă a muncitoarelor din fabrici, arătînd că la fabrica „Text" din București unde se lucra fără întrerupere 9 ore pe zi, în tot acest timp ele „sînt cu severitate supravegheate și nu li se îngăduie nici să ducă o îmbucătură de pîine la gură, nici să bea puțină apă" [4].

Aceste condiții insuportabile de muncă în care femeile erau obligate să lucreze, arată numărul mare — chiar în statisticile burgheze —al bolnavelor, în fiecare domeniu de activitate.

Pe lîngă exploatarea sistematică a femeilor și copiilor, patronii introduseseră pentru toți muncitorii sistemul amenzilor spoliatoare și a reținerilor din salarii.

O speculă deșănțată era încurajată chiar de patroni. Deseori, aceștia dispuneau plata direct de la întreprindere negustorilor și cîrciumarilor speculanți așezați în preajma fabricilor.

Astfel, muncitorul, după zile nesfîrșite de lucru, 12—14 ore în șir, primea, drept salariu, ce mai rămînea în urma amenzilor și a aces-

---

[3] *Statistica minieră a Romîniei* pe anul 1929, p. 228.
[4] „Socialismul", an. XVI, nr. 184 din 10 septembrie, 1922, p. 2.

tor rețineri nejustificate din salarii din care profitau speculanții și patronii.

Specula cu alimentele și lemnele luase proporții îngrijorătoare. Împotriva acestor profitori nu se lua nici o măsură.

Muncitorii locuiau în condiții neomenești. În locuințele insalubre, proprietate a fabricilor, bolile aveau un teren prielnic de răspîndire. Dar, și din aceste mizere cocioabe, situate îndeobște la periferia orașului, unde lipseau cele mai elementare condiții de canalizare și transport etc., muncitorii erau evacuați, aruncați în stradă în plină iarnă, dacă patronii voiau.

Această situație se permanentiza. Partidul Comunist a demascat, în broșura ilegală intitulată *Contra războiului imperialist*, condițiile mizere în care muncitorii erau nevoiți să lucreze: „salariile în loc să crească o dată cu scumpetea, scad; ziua de muncă crește mereu; (muncitorii) n-au locuințe unde să se odihnească, lipsa de lucru ajunge tot mai apăsătoare" [5].

Lipsa de lucru lua forme amenințătoare. Nu existau birouri de plasare și nici ajutoare de șomaj. Muncitorii bătrîni erau aruncați pe drumuri. Locul lor îl luau alții, mai tineri, a căror forță de muncă promitea mai mult pentru patroni.

Dacă în unele state exista măcar formal un regim al pensiilor pentru muncitorii bătrîni, în Romînia nici vorbă nu putea fi de așa ceva. Dar și acei care aveau pensie, vorbind de alte categorii, nu de muncitori, ci de invalizi, văduve de război, orfani, toți erau într-o situație de cumplită sărăcie.

Sistemul ocrotirii sociale se caracteriza printr-o centralizare excesivă, cu un personal necalificat și corupt. Partidul Comunist, ridicîndu-se în apărarea celor ce muncesc, chema la luptă împotriva intensificării exploatării din fabrici, a șomajului, a salariului de mizerie, a lipsei de locuințe. El conducea lupta hotărîtă a clasei muncitoare, acțiunea de îmbunătățire a traiului tuturor oamenilor muncii.

Traiul maselor muncitoare din Romînia era unul din cele mai mizere din Europa, fapt ce se oglindește chiar în lucrările burgheze din acea vreme. Aceasta nu înseamnă însă că, în celelalte state capitaliste, situația muncitorimii era mai bună. În Romînia, capitaliștii, strîns uniți în interese de clasă cu capitaliștii occidentali, au accentuat și mai mult mizeria maselor. Trebuind să țină seama de condițiile economice care generau această stare, G. Banu, fost secretar general al Ministerului Muncii este nevoit să constate că „*factorii economici* joacă de asemenea un rol covîrșitor. Toate statisticile arată că mortalitatea copiilor e cu atît mai ridicată cu cît veniturile capului de familie sînt mai scăzute și cu cît mama e obligată a munci într-o perioadă mai avansată a sarcinii. Lipsa de repaos a mamei în ultima epocă a graviditătii face ca un mare procent de copii să se nască înainte de vreme cu slabe perspective de supraviețuire" [6].

---

[5] A.I.I.P., Cota A. b. — XIII — 1 nr. inv. 270, p. 20.

[6] G. Banu, *Sănătatea poporului romîn*, Buc., 1935, p. 240.

Scăderea natalității, creșterea mortalității infantile lua proporții în această perioadă. În 1921, la 1.000 de locuitori, erau 39,5 născuți; în 1925 — 36,3 [7]. Morții de vîrstă școlară erau în 1920, 8,5 [8].

Lipsea asistența medicală. Un medic revenea la mai mult de 2.000 locuitori [9], în timp ce un jandarm la aproximativ 400.

Bolile sociale ca: tuberculoza, sifilisul, malaria, pelagra, conjunctivita granuloasă, cancerul etc. făceau ravagii în rîndul maselor populare, secerînd anual zeci de mii de vieți.

Problema alimentației populației a stîrnit îngrijorare chiar în cercurile burgheze. Aspectul grav al lipsei de alimentație, recunoaște același autor burghez, citat mai sus, „își găsește expresia în ceea ce privește alimentația copiilor mici. Mijloacele materiale nu permit mamei să cumpere nici lapte nici zahăr" [10]. Ei erau alimentați cu cartofi, mămăligă, covrigi [11]. Populația muncitoare se alimenta extrem de slab, datorită posibilității minime de cîștig. „La populația periferică a orașelor consumul cărnii este foarte redus" [12] se arată în lucrarea lui G. B a n u, *Sănătatea poporului romîn*.

Pe lîngă salarii mizere, alimentație proastă, locuințe insalubre, muncitorii mai erau nevoiți să suporte regimul neomenesc introdus în fabrici, unde se ajungea pînă la aplicarea pedepselor corporale, ca în colonii. „Din toate părțile ne sosesc plîngeri care relevează că demnitatea omenească a lucrătorilor nu e respectată și că bătaia se introduce (în fabrică) ca pe vremurile dinaintea războiului" [13], arăta ziarul partidului „Socialismul". Lucrătorii de la fabrica „Vulcan" au protestat împotriva maltratării muncitorilor [14].

Regimul bestial instaurat de oligarhia burghezo-moșierească este demascat în continuare de ziarul „Socialismul' care arată: „că la noi se bate la poliție, la siguranță, în armată, în școală, asta-i lucru vechi" [15].

În fabrici, ordinea era garantată de jandarmerie și regimul burghezo-moșieresc nu s-a sfiit chiar să militarizeze unele întreprinderi, să rechiziționeze muncitori pe care să-i oblige să presteze o muncă forțată în folosul capitaliștilor.

Ca rezultat al intensificării exploatării, capitaliștii realizau profituri uriașe. Astfel, din bilanțul anual al societății „Astra Romînă" se constată un beneficiu net de **80% în 1920; 95% în 1921 și 165% în** 1922 [16], în timp ce muncitorilor nu li s-a acordat nici cel mai mic spor de salariu.

---

[7] *Ibidem.*
[8] *Idem*, p. 257.
[9] G. B a n u, *Șomajul intelectual în Romînia*, Buc., 1933, p. 15.
[10] G. B a n u, *Sănătatea poporului romîn*, p. 111.
[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem.*
[13] „Socialismul" an. XVI, nr. 187 din 21 sept. 1922, p. 1.
[14] A.I.I.P dos. 42.438—9.841, fila 30.
[15] „Socialismul" an. XVI, nr. 187 din 21 sept. 1922, p. 1.
[16] Al. T o p l i c e a n u, *Lupta pentru petrol*, Buc., 1923, p. 103.

În întreprinderile gălățene, profitul acționarilor era mai mare decît salariile a 400 de lucrători [17]. În anul 1921, acționarii realizează aici 6.288.353 lei pe cînd tuturor muncitorilor, aproape 400, li s-a plătit, pentru o muncă ce trecea adesea peste 11 ore pe zi, suma de 6.000.000 lei [18].

Întărirea reacțiunii și a exploatării maselor muncitoare, prin introducerea muncii în acord, în condițiile unei tehnici înapoiate, introducerea sistemului Taylor etc., au fost posibile numai datorită faptului că, în ofensiva sa, capitalismul a găsit mișcarea muncitorească dezmembrată.

În timp ce reacțiunea reușise să-și unească forțele împotriva clasei muncitoare, muncitorimea era lipsită de unitate, atît pe tărîm politic cît și pe tărîm sindical.

Conducătorii oportuniști au refuzat frontul unic propus de comuniști, tocmai în acest timp și în aceste probleme vitale ale muncitorimii. Dar comuniștii au condus cu curaj grevele împotriva tuturor spărgătorilor unității clasei muncitoare, antrenînd, în această luptă împotriva patronilor, muncitori de cele mai diferite convingeri politice.

În mai 1921, au avut loc greve ale muncitorilor zidari, dulgheri, tîmplari și ale celor din industria lemnului. Muncitorii s-au ridicat împotriva impozitului pe salariu.

Siguranța din Cluj raporta că „Socialiștii-comuniști îi îndeamnă la grevă" [19] pe muncitori.

În primăvara anului 1921, a avut loc greva muncitorilor forestieri din comuna Rumeli Bistrița—Năsăud [20], a muncitorilor din industria lemnului din Valea Mureșului. Ei s-au ridicat împotriva încercărilor patronilor de a reduce salariile și a mări ziua de muncă la 10 ore [21].

În fața valului mereu crescînd al grevelor muncitorilor din industria lemnului din Tg. Mureș, patronii și siguranța au intrat în panică. Siguranța consemna într-un raport secret că „dintre lucrătorii fabricii e imposibil a fi corupt vreunul de către noi" [22].

În mai 1921, s-a desfășurat o grevă a textiliștilor din Lugoj care au părăsit lucrul, pentru că patronul le-a redus salariul cu 25% [23]. Tot la Lugoj, în septembrie 1921, a avut loc o grevă la fabrica de calapoade, muncitorii ridicîndu-se împotriva zilei de lucru de 10 ore [24].

În octombrie 1921 a avut loc greva de la fabrica de tricotaje din Arad. În decembrie textiliștii s-au aflat din nou în grevă.

În anul 1921 numărul grevelor a crescut. Greva muncitorilor din industria lemnului de pe Valea Mureșului și grevele textiliștilor din Arad au pus în derută oligarhia. Patronii au încercat, prin locauturi,

---

17 „Socialismul" an. XVI, nr. 187 din 21 sept. 1922, p. 1.
18 *Ibidem.*
19 A.I.I.P. dos. nr. 2921 special, vol. I, fila 00046.
20 Loc. cit., fila 00050.
21 Loc. cit., fila 00097.
22 Loc. cit., fila 00175.
23 Loc. cit., dos. nr. 2921 special, vol. II, fila 00073.
24 Loc.cit., fila 00138.

să acționeze împotriva muncitorimii. Ei nu s-au rezumat numai la atît, ci, cerînd ajutor aparatului represiv au intensificat teroarea. Bestialitățile regimului se concretizează prin înăbușirea grevelor, prin evacuarea forțată a muncitorilor din locuințele aparținînd fabricilor.

Începutul guvernării liberale în 1922 se manifestă prin ordinul de a fi izgoniți din locuințele fabricii 850 de muncitori din Arad.

Aici, pe lîngă evacuarea muncitorilor din locuințe, „lucrătoarele arestate în timpul nopții, au fost siluite de poliție"[25]. Copii au fost maltratați.

Muncitorii comuniști s-au ridicat împotriva acestor samavolnicii, demascînd metodele teroriste ale patronilor. În mai 1922 ei au condus greva ceferiștilor de la Grivița, care s-au ridicat împotriva menținerii prețurilor obiectelor ce le executau la nivelul prețurilor din 1916. Manevrele patronilor care voiau să înșele muncitorimea arătînd că s-a făcut totuși o majorare față de prețurile de atunci (1916) au fost demascate de comuniștii care au arătat că s-au introdus „prețuri noi pentru lucrările ce nu existau"[26], pentru celelalte rămînînd aceleași prețuri vechi.

În august 1922 se desfășoară o puternică grevă a muncitorilor din Arad care cer mărirea salariilor, o nouă clasificare a lucrătorilor pe categorii, despăgubiri în natură pentru hainele uzate la lucru, respectarea persoanei delegaților muncitorilor care se prezentau cu revendicări (delegații muncitorilor fuseseră arestați). Muncitorii de la toate întreprinderile din Arad s-au solidarizat cu greviștii de la „Astra" rămînînd în grevă o lună de zile.

În fața acestei situații amenințătoare, care dovedea unitatea de luptă a muncitorimii arădene, patronii au fost nevoiți să satisfacă cerințele muncitorilor și astfel greva a luat sfîrșit.

În octombrie 1922, a izbucnit o nouă grevă. Muncitorii arădeni cereau: recunoașterea zilei de muncă de 8 ore, sporirea salariilor și recunoașterea consiliilor muncitorești. Armata a pătruns cu forța în sala unde delegații prezentau revendicările, urmărind să-i evacueze.

3.800 muncitori ai fabricii „Astra", deși militarizată, au organizat o grevă pasivă de o oră. Ofițerii au ordonat asaltul cu baioneta, dar muncitorii au primit pe soldați cu brațele încrucișate. Soldații uluiți n-au îndrăznit să tragă.

Muncitorii, astfel, printr-o deosebită organizare, care se datora comuniștilor, au obținut începerea tratativelor, care s-au desfășurat apoi, nu în stilul cazon pe care voiau să-l impună patronii. În fața acestei situații patronii au fost nevoiți să cedeze, admițînd ziua de lucru de 8 ore, o pauză pentru masă de 25 minute și mărirea salariilor. Aceasta însă pentru a cîștiga timp, pentru ca, apoi, să retracteze, sub motiv că delegatul C.F.R. nu-și dăduse consimțămîntul asupra salariului și deci acest lucru nu mai e valabil, conform promisiunii.

Cei 3.800 de muncitori declară o nouă grevă pasivă.

---

[25] „Aurora", an. II, nr. 77 din 26.I.1922, p. 1.
[26] A.I.I.P., dos. nr. 42.137—1.135, fila 2.

Comandantul zonei de război a ordonat atacul cavaleriei. Muncitorii i-au primit însă tot cu brațele încrucișate. Comuniștii i-au sfătuit să nu răspundă provocărilor.

„A doua încercare de asasinat în masă a dat greș"[27], scria ziarul „Socialismul", organul de presă al partidului.

Toți muncitorii din Arad s-au solidarizat cu cererile muncitorilor de la „Astra" și „Marta". Comandantul militar al fabricii „Astra" văzînd această solidaritate, ca rezultat al activității comuniștilor, declară: „voi stîrpi eu țara de bolșevici"[28], ceea ce dovedea, evident, neputința lui de a opri un proces istoric.

Patrule militare circulau pe străzi, muncitorimea arădeană fiind supusă dictaturii militare.

Ziarul „Socialismul" arăta că la Arad „muncitorimea a stat unită și nu a dat ascultare conducătorilor care combăteau formarea frontului unic"[29], bonzii sindicali.

Cei care au susținut patronii au fost social-democrații de dreapta, dușmani fățiși ai frontului unic. „Tribuna socialistă" organul de presă al P.S.D. din Transilvania, încerca să arate că totul s-ar fi putut desfășura „pe cale pașnică și s-ar fi înconjurat militarizarea. Conducătorii de acolo însă, care sînt cunoscuți ca tulburători în apele bolșevismului, nu s-au putut astîmpăra... declarînd grevă"[30].

Nici nu se putea o declarație care să demaște mai mult social-democrații de dreapta.

Comitetul Central al Partidului Comunist a subscris bani pentru ajutorarea greviștilor. Același lucru l-a făcut Comitetul regional din Transilvania care a trimis greviștilor suma de 10.000 lei.

Susținuți de social-democrații de dreapta, guvernul și presa înfeudată burgheziei, au prezentat în mod denaturat evenimentele din Arad. Dacă social-democrații de dreapta prezentau pe comuniști ca vinovați de începerea grevei, guvernul, urmărind o diversiune, arăta că această mișcare revendicativă a fost condusă de iredentiștii maghiari. El a dispus expulzarea a sute de muncitori maghiari, trimițîndu-i în mîinile reacțiunii hortyste, iar pe muncitorii romîni în temnițe.

Greviștilor li s-a înscenat un proces care s-a judecat în 1923. Apărători din oficiu au fost desemnați ofițerii care au tras în muncitori la 13 decembrie 1918.

În anii 1921 și 1922 în fața ofensivei patronale asupra nivelului de trai, muncitorimea, condusă de comuniști, a răspuns atacurilor prin greve, prin demonstrații.

Numărul conflictelor de muncă și al greviștilor a crescut simțitor în anul 1922.

---

27 „Socialismul", an. XVI, nr. 196 din 22 oct. 1922, p. 3.
28 Idem, nr. 204 din 19 noiembrie 1922, p. 1.
29 Idem, nr. 182 din 3 septembrie 1922.
30 Citat în „Socialismul" nr. 204 din 19 noiembrie 1922, p. 1

Astfel, dacă în 1921 s-au înregistrat 87 de greve cu participarea a 11.685 [31] de salariaţi şi cu 80.592 [32] ore de muncă pierdute, în anul 1922 s-au înregistrat 180 de greve cu 17.500 participanţi [33] şi 197.988 ore de lucru pierdute [34].

S-au mai înregistrat şi o serie de conflicte latente care nu au dus pînă la grevă, în număr de 635 în 1921 şi 1.122 [35] în 1922 la care au participat 38.745 salariaţi în 1921 şi 60.791 [36] în anul 1922.

Puternicele greve care au avut loc în anii 1921 şi 1922 dovedesc creşterea spiritului de luptă al muncitorilor care, conduşi de comunişti, s-au opus cu hotărîre ofensivei patronale. Cele mai multe acţiuni de împotrivire au avut loc, în aceşti ani, în Transilvania, Banat şi Capitală, unde industria era mai dezvoltată, unde gradul de concentrare şi organizare a muncitorilor era mai pronunţat.

2. Exploatarea nemiloasă şi teroarea nu se răsfrîngea numai asupra clasei muncitoare. Ea se extinsese şi asupra ţărănimii.

Prin „definitivarea" reformei agrare, care fusese făcută de liberali în condiţiile descreşterii avîntului revoluţionar pe plan internaţional şi intern, setea de pămînt a ţărănimii nu fusese potolită. Marea majoritate a ţăranilor rămăsese fără pămînt, iar cei ce-l obţinuseră nu aveau cu ce să-l lucreze.

Lipseau credite pentru a fi investite în agricultură. Ministrul liberal Vintilă Brătianu declara în 1924, la o consfătuire a agronomilor din Bucureşti, că „nu poate da nici un ban pentru ajutorarea şi încurajarea agriculturii" [37]. Aceasta dintr-un buget de 24 miliarde de lei.

În urma acestei reforme pămîntul intrase în mîinile oamenilor politici, în mîinile chiaburilor, înalţilor funcţionari, jandarmilor şi altor sprijinitori ai oligarhiei. Aceştia dădeau pămîntul în arendă, după preferinţe, fapt care a stîrnit nemulţumirea ţăranilor. Numeroase sînt cazurile cînd ţăranii îşi trimit împuterniciţii lor să protesteze la comisia agrară.

Atunci cînd ţăranii din comuna Belfir, jud. Bihor, sînt aduşi în faţa judecăţii pentru motivul că au îndrăznit să ceară dreptate, ei demască falsitatea învinuirilor şi răspund demn, arătînd că frămîntările din sat s-au datorat faptului că „populaţia fiind nemulţumită... de felul cum s-a împărţit pămîntul luat în arendă de comună, a ridicat protest la Comisia Agrară din Oradea Mare, care a adus o hotărîre şi cu care s-au întors în comună împuterniciţii populaţiei" [38].

Ţăranii mai erau nemulţumiţi şi de modul cum li se dădeau în folosinţă păşunile, izlazurile, pădurile.

---

[31] *Anuarul statistic al Romîniei 1927*, p. 292.
[32] Idem, p. 293.
[33] Idem, p. 292.
[34] Idem, p. 293.
[35] *Anuarul statistic al Romîniei 1927*, p. 292.
[36] *Ibidem*.
[37] A.I.I.P., Cota A. VIII, Inv. 138, pp. 5.
[38] Loc cit., fond. 96; dosar nr. 3069—773, fila 28.

Tot în județul Bihor, în comuna Dumbrăveni, țăranii s-au împotrivit jandarmilor din postul Uileac care le interziseseră tăierea lemnelor de foc din pădurea comunală.

Cîțiva țărani au fost trimiși în judecată pentru „rebeliune". În drum spre postul de jandarmi, sătenii au ieșit pentru a elibera pe cei arestați pe nedrept. Jandarmii au deschis focul omorînd un țăran. Pentru aceasta nimeni nu a fost pedepsit. Autoritățile au motivat că jandarmul se găsea în „exercițiul funcțiunii". În schimb, țăranii „rebeli" au fost trimiși în judecată, purtați pe drumuri, batjocoriți, pentru ca, nefiind probe, acțiunea să se stingă.

Nemulțumirile țăranilor ating deseori, în întreaga țară, proporțiile unor răscoale. Ei se ridicau împotriva aparatului de stat, împotriva funcționarilor comunali, sprijinitori ai regimului oligarhic.

Din documentele secției a V-a a Statului Major, care informează în mod secret Biroul 2, reiese că se observă agitație cu ocazia împărțirii izlazurilor și aplicarea reformei agrare. S-au semnalat incidente. Locuitorii din comuna Tîmpeni (Olt) au sărit la jandarmi pentru faptul că i-au oprit să pășuneze vitele în pădure [39], iar la Posada, 300 de locuitori s-au revoltat ducîndu-se la vila prințului Bibescu spre a o devasta [40].

Țăranii mai erau nemulțumiți de prețurile pe care le primeau pentru cereale. Astfel statul cumpăra vagonul de grîu cu 12.000 lei vînzîndu-l apoi cu 80.000 lei [41]. Nemulțumiri în rîndurile țăranilor se manifestau și în privința arenzilor spoliatoare. Astfel, chiar unii politicieni burghezi sînt nevoiți să recunoască faptul că pămînturile concesionate protejaților și favoriților politici pe 70—80 lei ha [42] constituiau un bun prilej de speculare a țăranilor cărora li se arenda pe 1.500—2.000 lei hectarul [43].

Toate aceste măsuri, ca plata mare a arenzilor, taxe mari de export, plăți de asigurare, taxe de barieră, cotizații la camerele agricole, nesfîrșite corvezi și prestații la comună etc. etc., aduseseră țărănimea la un nivel de viață extrem de scăzut.

Locuințele țăranilor erau din cele mai proaste. Chiar unii demnitari burghezi sînt nevoiți să arate că marea majoritate a locuințelor *țărănești erau cu lut pe jos, făcute din bîrne, întunecoase, prost aerisite* [44]. Cel mai mare număr al neștiutorilor de carte se observa între țărani.

Referindu-se la situația țărancei, același G. Banu, fost secretar general al Ministerului Muncii, arăta că „maternitatea prelungită, în condiții de supramuncă și de higienă defectuoasă, provoacă numărul

---

[39] Loc. cit., fond Otopeni, dos. nr. 42830—14, fila 2.

[40] Loc. cit., dos. nr. 10.355—1037, fila 1.

[41] D. A. Gheorghiu-Cirișanu, *Pe povîrnișul prăpastiei*, Buzău 1923.

[42] D. A. Gheorghiu-Cirișanu, *Domnia corbilor*, 1923, p. 48.

[43] *Ibidem.*

[44] G. Banu, *Sănătatea poporului romîn*, p. 124.

mare al acelor femei istovite fiziceşte înainte de vreme, atinse de îmbătrînire precoce" [45].

Nici copiii nu erau cruţaţi de exploatarea nemiloasă capitalistă la sate. Ei erau supuşi, încă de la o vîrstă fragedă, la munci istovitoare, „cu corolarul ei de neînlăturat, recunoştea fostul secretar general al Ministerului Muncii, sustragerea unui număr important de copii de la frecventarea şcolii. Dezavantajul este astfel dublu : a) istovirea fizică, prin muncă, b) lipsă de cultură, analfabetism. O caracteristică comună tuturor copiilor din păturile muncitoare e *subnutriţia*" [46].

Dar subnutriţia nu atinsese numai copiii, ci întreaga populaţie ţărănească. Hrana ţăranului era compusă, după cum recunosc înşişi autorii burghezi, din „mămăligă cu ceapă — şi chiar aceasta lipsindu-i de multe ori, mai cu seamă spre primăvară" [47]. Porumbul forma principalul aliment în hrana ţărănimii şi „în toată durata postului... hrana ţăranului este compusă din *mămăligă* întovărăşită *exclusiv numai din alimente vegetale*" [48].

Hrana pe care şi-o putea procura ţăranul nu-i satisfăcea nici cele mai elementare cerinţe fiziologice. Porumbul lipsea adeseori de pe masa lui. În medie, statisticile burgheze constată că pe cap de locuitor revenea o cantitate de consum de 700 g pe zi, cînd cele mai modeste calcule arată un minimum necesar de 1.000 g. Dar nici această cantitate insuficientă de porumb nu-i era asigurată ţăranului. Şi chiar, *„dacă ţăranul ar poseda-o de fapt în tot cursul anului nu poate fi îndestulătoare pentru a-l hrăni pe dînsul şi pe ai săi*" [49], se recunoaşte în lucrările burgheze, care nu puteau trece cu vederea mizeria de nedescris a ţărănimii.

Consumul de carne, care în 1909 era de 3 kg pe an, pe cap de locuitor, sătean, ajunsese în 1926—27 la 2,77 kg [50]. N-a sporit nici cantitatea de peşte nici a altor alimente „în schimb însă consumul de basamac şi ţuică la sate, e mai mare... decît consumul laptelui" [51].

O statistică burgheză, căreia putem să-i dăm crezare, arată că „reducînd cifrele (cîtimele) băuturilor la alcool absolut găsim că, în Romînia, se bea cel puţin *10 litri* alcool... de cap de locuitor [52] pe an.

Cei ce cercetau modul cum se efectua nutrirea ţăranului sînt nevoiţi să afirme, fără înconjur, că hrana lui era neîndestulătoare în tot timpul anului, nu numai în perioada de post cînd aceasta se rezuma doar la ceapă şi mămăligă, ci şi în rest, ţărănimea în majoritatea ei fiind subnutrită, atît calitativ cît şi cantitativ. „E o stare deznădăjduitoare, aproape de necrezut că ar fi cu putinţă să existe, să domine în „grî-

---

45 *Idem*, p. 131.
46 *Idem*, p. 132.
47 D. A. Urbeanu, *Probleme sociale. Primejdia degenerării poporului romîn şi nevoia întregirii hranei ţăranului*, Buc 1927, p. 12.
48 *Idem*, p. 15.
49 *Idem*, p. 24.
50 *Idem*, p. 26.
51 *Ibidem*.
52 Al. Obreja, *Alcoolismul*, Buc., 1927, p. 23.

narul Europei"; cu toate acestea e perfect adevărat"[53], arăta D. A. Urbeanu în lucrarea *Probleme sociale. Primejdia degenerării poporului romîn și nevoia întregirii hranei țăranului.*

Cei care erau departe de a simpatiza cu comunismul sînt nevoți să recunoască starea mizeră în care fusese adusă țărănimea de către regimul burghezo-moșieresc. „Nu fac aluzie la nedreptatea socială întruchipată în această hrană de mizerie, căci nu sînt bolșevic, arăta D. A. Urbeanu, îmi fac numai datoria de a pune în evidență consecințele patologice inevitabile, strîns legate de acest fel cu desăvîrșire neîndestulător de a se nutri al țăranului, și a releva dezinteresarea obștească pentru problema hranei poporului, pentru urmările de denutrire la care dă naștere[54]. Și mai departe, arată același autor, „repet cu toată convingerea cele susținute de mine încă acu' un sfert de veac: *că dacă 1/5 din populația țării s-ar nutri cum trebuie restul de 4/5 ar rămîne în suferință*"[55].

Iată ce este nevoit să declare un om care recunoaște că nu are nimic de-a face cu bolșevismul, nefăcînd aluzie la nedreptatea socială, dar neputînd, totuși, trece peste ea.

Singurul apărător al maselor țărănești spoliate de capitalism a fost P.C.R. care a văzut izvorul tuturor acestor rele, în acea nedreptate socială la care reprezentanții burgheziei nu voiau să facă aluzie. *P.C.R. a fost cel care a căutat să lămurească masele țărănești că răul nu trebuie căutat în guvernarea unui partid sau altul, ci în însăși nedreapta orînduire capitalistă.*

Țărănimea n-a dus-o mai bine nici sub guvernarea lui Averescu, nici sub cea a partidului liberal care a falsificat legea împroprietăririi, nu avea s-o ducă mai bine — după cum s-a dovedit — nici sub guvernarea partidului țărănesc al cărui șef, Ion Mihalache, cel ce umbla îmbrăcat în straie țărănești, a declarat deschis, în 1926, în parlament: „noi nu am fost niciodată și nu sîntem partizanii luptei de clasă".

Acest partid, intitulat pentru înșelăciune „partid țărănist", a susținut oligarhia în a menține țara într-o țară a bordeielor, a subnutriției și analfabetismului.

Ducînd lupta hotărîtă, nu pentru revendicări de moment, ci pentru înlăturarea orînduirii nedrepte, P.C.R. a fost cel care a dat semnalul, în fața pericolului degradării agriculturii, în fața accentuării mizeriei maselor țărănești. El a fost cel care a demascat falsitatea regimului oligarhic, care prin discursuri voia binele țăranului, în realitate aducîndu-i la sapă de lemn.

P.C.R. va fi cel care, conducînd lupta țărănimii exploatate, va cere exproprierea pămînturilor moșierești, împărțirea lor fără nici o plată, nici din partea țăranilor, nici din partea statului, anularea ipotecilor și a tuturor datoriilor cămătărești, scutirea de orice impozite a țăra-

---

53 D. A. Urbeanu, *Probleme sociale* . ., p. 30.
54 *Ibidem*, p. 28.
55 *Ibidem*, p. 30.

nilor cu un venit mai mic de 100.000 lei pe an, eliberarea ţăranilor condamnaţi pentru participare la răscoala din 1907, desfiinţarea legii învoielilor agricole, libertatea deplină de organizare a ţăranilor, desfiinţarea gărzilor comunale etc. [56]

Formulînd astfel de revendicări Partidul Comunist se situa pe poziţia apărării intereselor vitale ale celor ce muncesc, de apărare a maselor de milioane ale ţărănimii.

3. Nu numai masele direct producătoare sufereau exploatarea capitalistă ci şi categoriile mijlocii. Situaţia funcţionarilor era destul de grea.

Marea majoritate a micilor funcţionari, exploataţi în întreprinderi şi birouri, trebuia să facă faţă asaltului mereu crescînd al speculei.

Salariile funcţionarilor nu au crescut în raport cu scumpetea. Reprezentanţii partidului poporului, partidul lui Averescu, cel ce ordonase, în 1907, să se tragă în ţăranii răsculaţi, căutînd să critice guvernul liberal pentru a-l face vinovat de situaţia grea a celor ce muncesc, la care, desigur şi ei contribuiseră, arătau că „punctul cel mai scoborît al calvarului funcţionărimii a fost în anii 1922—1925 cînd puterea ei de cumpărare mijlocie dobîndită prin salarii şi accesorii bugetare a fost de numai 69—74%" [57] în comparaţie cu 1921.

Pe lîngă scumpirea neobişnuită a articolelor de strictă necesitate, funcţionarii trebuiau să mai suporte specula chiriilor, care se urcau din lună în lună.

Funcţionarii erau nemulţumiţi pentru că nu li se respecta repaosul duminical, că nu aveau un statut care să le garanteze o încadrare stabilă fapt care le crea nesiguranţa zilei de mîine.

În perioada guvernării liberale, se observă o creştere a numărului funcţionarilor în medie cu 12.000 [58] anual. Liberalii aveau nevoie de aceasta pentru întărirea birocraţiei, pentru transformarea categoriilor mijlocii, funcţionarii, într-o masă de manevră a oligarhiei.

Un fenomen îngrijorător, îl constituie, nu mărirea numărului de funcţionari, ci creşterea nejustificată a „funcţionarilor de grad superior faţă de slujbaşii mici" [59].

Mărirea fondurilor de salarii nu a adus o îmbunătăţire a slujbaşului mijlociu, ci a funcţionarului superior. Din bugetele alcătuite de liberali, se observă o serie întreagă de funcţii fără rost, dubluri de posturi etc., care grevau finanţele ţării. „Sumele crescînde, plătite drept salariu de bază ne arată însă că creşterea numărului funcţionarilor superiori faţă de cei inferiori a devenit excesivă" [60], relatau reprezentanţii partidului poporului învinuindu-i pe liberali.

---

[56] A.I.I.P., Cota—VII—2, nr. inv. 138, p. 14—15.

[57] Partidul poporului — *Studiu asupra situaţiei ţării în martie 1920—ianuarie 1922 şi aprilie 1926*, Buc., 1927, p. 101.

[58] *Idem*, p. 100.

[59] *Ibidem*.

[60] *Ibidem*.

Aceştia erau stîlpii regimului, cei care aranjau afacerile, cei care făceau intervenţii pentru licenţe de export etc. Aceştia erau cei care completau moravurile specifice burgheziei, arbitrar, brutalitate, corupţie, desfrîu etc. Din rîndurile lor se recrutau delapidatorii care fugeau peste graniţă sau intrau în puşcărie, după ce jefuiau din plin avutul obştesc.

Înşişi reprezentanţii burgheziei sînt nevoiţi a lua atitudine în faţa acestei situaţii. „Să apreciem şi să răsplătim cum se cuvine munca, cinstea şi capacitatea, cerea un politician burghez D. A. Gheorghiu-Ciri-şanu. Mijloacele vor fi suficiente dacă vom determina pe conducătorii noştri să desfiinţeze sinecurile care pompează mai mult de jumătate din bugetul ţării şi dacă ne vom debarasa de acei ce necinstesc locul ce-l ocupă şi compromit corpul funcţionăresc" [61].

Nemulţumirile funcţionarilor mici şi mijlocii se intensifică. La administraţia financiară Prahova nemulţumirile au mers pînă acolo încît funcţionarii ameninţau că dacă nu li se vor satisface revendicările vor demisiona „în bloc pe ziua de 1 iunie 1921"[62].

Secţia a IV-a a Statului major informează Biroul 2, în modul cel mai secret, că se observă o solidaritate în rîndurile funcţionarilor care „în cazul cînd guvernul nu ar aproba justele lor revendicări se va decide greva generală a funcţionarilor"[63].

Înţelegînd că uniţi vor fi şi mai puternici, funcţionarii au început, în urma muncii de lămurire dusă printre ei de comunişti, acţiunea de organizare în sindicate.

În anul 1921 au avut loc congrese locale ale funcţionarilor publici la Bacău, Brăila, Ploieşti etc. la care au asistat delegaţi din alte oraşe.

În acelaşi an, a avut loc un congres la Bucureşti unde s-au formulat precis revendicările şi s-a votat statutul unic al funcţionarilor. Acest congres a fost salutat prin ziarul „Funcţionarul", organ al funcţionarilor din Transilvania şi considerat ca întîia adunare a funcţionarilor din întreaga ţară. Sîntem cu toţii convinşi—arătau funcţionarii din Transilvania — că numai prin unire şi deplină înţelegere putem să obţinem acele drepturi, pe care timpurile le cer [64].

La congresul funcţionarilor comerciali, care are loc la Cluj, la 20—21 august 1922, unde participă reprezentanţi ai funcţionarilor din Bucureşti, Arad, Lugoj, Oradea Mare, Satu-Mare, Timişoara, Tg. Mureş etc., în rezoluţia votată se arată că „nici o mişcare nu este mai mult îndreptăţită cu aceea a funcţionarilor publici, care sînt plătiţi cu salariu de foame faţă de enorma scumpete a traiului. Înşelaţi şi amăgiţi de atitea ori pînă acum, funcţionarii publici nu trebuie să se mai încreadă în promisiunile deşarte ale guvernaţilor, ci să-şi pună nădejdia numai în propriile lor forţe. Funcţionarii publici trebuie să înţeleagă că poziţia lor faţă de stat este aceea a oricărui salariat faţă de patronul lui, că

---

61 D. A. Gheorghiu-Cirişanu, *Pe povîrnişul prăpastiei*, p. 18—19.
62 A.I.I.P., dos. nr. 9864—425, fila 00107.
63 Loc. cit., dos. nr. 42.830—14, fila 2.
64 „Funcţionarul", an. I, nr. 2—3 din 15 februarie 1921.

ei fac parte din mare familie a clasei muncitoare de la a cărei principii de organizare şi tactică de luptă ei trebuie să se inspire" [65].

În faţa mişcării de protest mereu crescîndă a funcţionarilor, liberalii au introdus sistemul concedierilor „pentru instigaţie la grevă printre funcţionari" [66].

Această metodă de intimidare este demascată de presa comunistă care arăta că atunci „cînd nu pot să omoare prin gloanţe liberalii se mulţumesc să omoare prin foame" [67].

Dar ei nu se mulţumeau numai cu concedieri, ci trimiteau în faţa curţii marţiale pe cei care, militarizaţi, nu se prezentaseră în timpul grevei la serviciu. Astfel, doi oficianţi poştali „ofiţeri de rezervă, au fost trimişi înaintea curţii marţiale a corpului I-iu armată, pentru că, fiind mobilizaţi pe loc la oficiul Craiova, cu ocazia grevei funcţionarilor poştali — nu s-au prezentat la serviciu, deşi ambii luaseră cunoştinţă de ordinele de chemare" [68], se raportează Ministerului de Război.

Nemulţumirile nu existau numai în rîndurile funcţionarilor, ci şi în rîndurile foştilor funcţionari, care acum erau nevoiţi să trăiască dintr-o pensie mizeră.

Regiunea militară Prahova raporta forurilor în drept că între pensionarii civili şi militari, se observă o oarecare nemulţumire din cauza insuficienţei pensiilor, ei susţinînd că „datorită scumpetei excesive a traiului, mor literalmente de foame" [69].

Guvernul liberal a fost nevoit să constate că majoritatea funcţionărimii alcătuită din funcţionarii mici şi mijlocii, ura oligarhia, că dintr-însa nu se putea face uşor o masă de manevră.

Funcţionarii mici şi mijlocii vedeau, atît în partidul liberal, cît şi în marii funcţionari, slujitori cu credinţă ai acestui partid, pe adevăraţii lor exploatatori.

4. Partid „acultural şi acefal" [70], cum îl numeşte Şt. Zeletin, reprezentantul neoliberalismului, partidul liberal a urît şi ştiinţa şi cultura.

Intelectualii au fost nevoiţi să suporte în timpul guvernării liberale cele mai mari umilinţi. Şomajul intelectual, situaţia penibilă de a ocupa orice post pentru o bucată de pîine, persecuţiile acelora care nu **voiau să gîndească aşa cum dorea burghezia, n-au lipsit din arsenalul guvernării** liberale.

Somajul intelectual a atins avocaţii, arhitecţii, scriitorii, ziariştii, farmaciştii, profesorii, dar mai ales învăţătorii.

Învăţătorii au căutat în această perioadă să se unească, să se organizeze, pentru a prezenta în comun revendicări guvernului. La con-

---

65 „Socialismul", an. XVI, nr. 180 din 27 august, 1922, p. 3.
66 Idem, nr. 185 din 14 septembrie, 1922, p. 2
67 Ibidem.
68 A.I.I.P. dos. nr. 42.826—27, fila 146.
69 Loc. cit. dos. nr. 9864—425, fila 00014.
70 Şt. Zeletin, *Neoliberalismul*, Buc., 1927, p. 99.

gresul din mai 1921 ei şi-au propus „organizarea asociaţiei învăţătoreşti unitare pe tot cuprinsul pămîntului romînesc"[71].

Ei propuneau, de asemenea, „o acţiune energică şi solidară pentru obţinerea unei îmbunătăţiri a situaţiei... materiale... la capătul cărei acţiuni să fie — de va trebui — chiar demisia în masă a tuturor învăţătorilor"[72].

Înfruntînd umilinţele de tot felul, intelectualii progresişti s-au alăturat cu încredere mişcării muncitoreşti, înţelegînd drumul luminos indicat de învăţătura marxist-leninistă.

Sprijinind mişcarea intelectuală, care crease în unele ţări organizaţii de luptă împotriva imperialismului războinic — cităm grupul intelectualilor francezi „Clarté", a cărui întemeietor şi conducător era Henry Barbusse — precum şi iniţiativa unor intelectuali înaintaţi de a se uni pe tărîm internaţional sub lozinca „cine este împotriva burgheziei acela este cu noi", intelectualii progresişti din ţara noastră au luat parte activă la lupta pentru demascarea exploatării burghezo-moşiereşti.

Intelectualii înaintaţi din Iaşi, grupaţi în jurul ziarului „Scînteia", ce apăra interesele intelectualităţii, îşi afirmau astfel poziţia faţă de mişcarea muncitorească : „Trebuie să ne interesăm îndeaproape de sfera muncitorească, pentru a descoperi tuturor intelectualilor viaţa mizeră şi interesele identice cu ale lor şi a crea astfel condiţiile unei lupte comune. Şi aceasta nu „coborîndu-ne printre muncitori, cum atîţia intelectuali „generoşi" au făcut-o, ci studiind şi viaţa producătorilor în general, ca pe una din feţele vieţii *clasei desmoştenite din care în majoritatea lor şi intelectualii fac parte*" [37] (subl. aut.).

Afirmîndu-şi originea proletară, intelectualii ieşiţi din rîndurile clasei muncitoare vor lupta cu hotărîre pentru eliberarea de sub despotismul capitalist. Lupta lor împotriva asupririi era călăuzită de modul de a acţiona al muncitorimii căci ei afirmau : *„Numai în forma combativă, puternică a muncitorimii, vom găsi un sprijin efectiv*"[74] (subl. aut.).

Influenţa ideilor marxist-leniniste se face simţită în opera unor savanţi romîni cu renume mondial care sînt exemplu şi imbold pentru generaţia tînără a oamenilor de ştiinţă de după război. Aceşti înaintaşi ca : Victor Babeş, Gh. Marinescu, Grigore Antipa ş.a. au contribuit prin munca lor plină de abnegaţie, prin crercetările lor, la pătrunderea şi dezvoltarea concepţiei marxist-leniniste, atît în ştiinţă cît şi în acţiunea de eliberare a celor ce muncesc de sub jugul exploatării.

Savanţi ca : Em. Racoviţă, I. Cantacuzino, C. I. Parhon aveau legături directe cu mişcarea muncitorească atît din ţară cît şi din străinătate.

Poeţii A. Toma şi Emil Isac s-au alăturat mişcării muncitoreşti devenind militanţi activi în lupta pentru eliberarea celor oropsiţi.

---

[71] „Vremea nouă"—revistă didactică, an. VII, nr. 5, mai 1921.
[72] Ibidem.
[73] „Scînteia", an. I, nr. 18 din 27 octombrie 1923, p. 3.
[74] Ibidem.

Poetul G. Topîrceanu va stigmatiza, în pagini de o rară sesibilitate, pe îmbogățiții din război, pe corbii care s-au înfruptat din plin „din prînzul marelui măcel".

Scriitorii Mihail Sadoveanu, Gala Galaction, Barbu Lăzăreanu, Ion Pas ș.a. au demascat cu iscusită măiestrie, în lucrările lor, putregaiul societății burgheze, dînd glas poporului înșelat, care se ridica împotriva nedreptei orînduiri.

Grafica realistă, pusă în slujba poporului, s-a manifestat, prin contribuția lui N. Tonitza în ilustrarea paginilor ziarului Partidului Comunist „Socialismul", unde, caricaturile pe teme sociale reprezentau un aspru rechizitoriu asupra practicilor oligarhiei liberale, care a tras în țărani în 1907, în muncitori în 1918 și a ilegalizat în 1924 partidul clasei muncitoare.

I. Iser, Camil Ressu s-au afirmat pe tărîmul plasticii în acțiunea de protest împotriva capitalismului.

Împotriva clasei muncitoare și a țărănimii, împotriva tuturor forțelor progresiste oligarhia liberală și-a îndreptat ura.

Situația materială a muncitorilor, țăranilor, funcționarilor, intelectualilor, ne înfățișează tabloul sumbru al stării de mizerie în care masele muncitoare din Romînia fuseseră împinse de regimul burghezo-moșieresc, regim bazat pe relații de exploatare, pe silnicie și întuneric.

Masele exploatate în modul cel mai sălbatic de capitaliștii romîni, în strînsă legătură cu capitaliștii occidentali, căutau o ieșire din impas, își căutau, în acele clipe grele, conducătorul care să le conducă cu mînă sigură în bătălia de clasă ce se impunea.

Anii 1921 și 1922 se caracterizează prin numeroase acțiunii de luptă ale maselor muncitoare, sub conducerea partidului marxist-leninist, împotriva valului de teroare îndreptat de burghezie și moșierimea romînă asupra celor ce muncesc în scopul ieșirii din criza postbelică. Anul 1922 prezintă, pentru Romînia, semnele începutului stabilizării vremelnice și parțiale a capitalismului, începutul consolidării reacțiunii interne, fapt care aduce noi nenorociri maselor muncitoare..

În aceste condiții, sub conducerea partidului marxist-leninist, lupta va continua în forme noi, superioare. Materialul prezentat mai sus arată unele momente ale acestei lupte.

Partidul Comunist din Romînia, înarmat cu teoria marxist-leninistă asupra legilor de dezvoltare a societății, era singurul partid care înțelegea aspirațiile maselor, era singurul partid care își dădea seama că politica partidelor burgheze nu putea duce decît la înrăutățirea condițiilor de viață ale celor ce muncesc. Masele muncitoare, sărăcite de pe urma războiului și a jafului capitalist, înșelate de demagogia partidelor burgheze și în special de cea a liberalilor, urmărind activitatea Partidului Comunist care se afla pretutindeni în fruntea luptei pentru pace, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață a celor ce muncesc, vedeau în el singurul lor conducător.

Experiența amară a maselor a arătat acestora destul de clar că ieșirea din haosul în care burghezia împinsese țara nu putea fi realizată decît de un partid revoluționar, ale cărui principii să se confunde cu aspirațiile maselor.

Revenea deci, ca o necesitate istorică, partidului comuniștilor, această sarcină extrem de grea și complicată.

Partidul Comunist din Romînia, rezultat al procesului istoric de dezvoltare a luptelor revoluționare ale clasei muncitoare, continuatorul celor mai bune tradiții ale mișcării socialiste a ridicat pe o treaptă superioară lupta dusă de veacuri de masele populare pentru eliberarea lor socială și națională.

Partidul Comunist studia cu atenție fiecare aspect al societății romînești de după război, participînd activ, ori unde era vorba de interesele celor ce muncesc. El a reușit să se situeze încă din primele zile ale existenței sale în fruntea maselor explotate, să se afirme ca o forță socială de care va trebui să se țină seama în întreaga viață politică a țării.

Astfel îl găsim prezent în uriașa luptă dusă împotriva pregătirilor făcute de către capitalismul antantist în vederea războiului antisovietic. Partidul a demascat planul Antantei care urmărea transformarea nu numai a țărilor balcanice ci și a Romîniei și Poloniei, ca state limitrofe Rusiei Sovietice, în cap de pod al agresiunii capitalismului mondial împotriva primului stat al muncitorilor și țăranilor liberi.

Partidul arăta tuturor celor ce muncesc că numai proletariatul poate lua și conduce, în asemenea condiții, cauza păcii.

Analizînd cu atenție situația internă, partidul nu se rezuma numai la acțiunea de demascare a jafului capitalist, ci dădea și soluții de ieșire din impasul în care burghezia împinsese țara.

La Congresul partidului din octombrie 1922 se vor lua în discuție problemele izvorîte din situația Romîniei de după război. La acest Congres, pe lîngă problemele vieții interne de partid s-a luat în discuție și extrem de importanta problemă a atragerii maselor și conducerea lor hotărîtă în lupta împotriva orînduirii capitaliste.

Activitatea desfășurată de P.C.R. încă din primii ani ai existenței sale, a demonstrat faptul că pe arena vieții politice din Romînia a apărut forța ce va avea cea mai puternică influență asupra maselor muncitoare pe care le va conduce cu hotărîre în luptă pînă la succesul deplin — instaurarea dictaturii proletariatului și construirea societății comuniste.

DESPRE RELAȚIILE ROMÎNO-GERMANE LA SFÎRȘITUL CRIZEI ECONOMICE DIN 1929—1933

DE

E. BOLD și I. AGRIGOROAIE

Criza economică din 1929—1939 a determinat o însemnată slăbire a pozițiilor de clasă ale burgheziei și moșierimii din Romînia care, în neputința de a-și menține dominația într-o formă neschimbată, s-au orientat tot mai mult spre fascism.

Gh. Dimtirov arăta de altfel că „în condițiile izbucnirii unei crize economice profunde, a agravării bruște a crizei generale a capitalismului și creșterii spiritului revoluționar al maselor muncitoare... burghezia dominantă caută tot mai mult salvarea în fascism, pentru ca să poată lua unele măsuri excepționale de jefuire a oamenilor muncii, să pregătească un război imperialist tîlhăresc, să atace Uniunea Sovietică, ... și pe baza tuturor acestora să preîntîmpine revoluția"[1].

Pornind de la aceste considerente, nota de față își propune să arate, pe scurt, cum la sfîrșitul crizei economice din 1929—1933 cercurile conducătoare romînești se orientează spre fascism, concomitent cu intensificarea relațiilor economice romîno-germane și pătrunderea capitalului german în economia romînească.

După înfrîngerea Germaniei și Austro-Ungariei în primul război mondial, bunurile acestora și capitalul financiar investit în Romînia, care reprezenta, înainte de 1916, 40% din totalul capitalului străin[2], au fost „lichidate" și împărțite, conform tratatelor de pace, între Anglia, Franța și Romînia.

Cu toată această „lichidare" a bunurilor germane, capitalul german s-a menținut totuși în Romînia, în special în sectorul asigurărilor. În celelalte ramuri, capitalul german ocupa o poziție neînsemnată, în intre-

---

[1] Gh. D i m i t r o v, *Opere alese*, E.P., Buc., 1959, p. 227.

[2] *Studii privind istoria economică a Romîniei*, vol. I, Edit. Academiei R.P.R., Buc., p. 189.

prinderi de importanţă secundară, care, „n-au tentat pe amatorii de preluare a capitalului inamic" [3].

În timpul crizei economice din 1929—1933 însă, capitalul german a desfăşurat o intensă activitate, străduindu-se să-şi recîştige vechile poziţii pierdute după primul război mondial. El a reuşit, în acest timp, să se infiltreze în domeniul bancar, în domeniul comerţului, în idustria petrolieră, metalurgică, energie electrică, chimică, etc., fiind, aşa după cum aprecia un ziar străin, „unul din concurenţii capabili şi primejdioşi pentru celelalte capitaluri şi reuşind... să atragă de partea sa o bună parte din cercurile burgheze din Romînia" [4].

Trebuie subliniat însă, că în ciuda acestei pătrunderi a capitalului german în anii crizei, celelalte capitaluri străine, engleze, franceze, americane, olandeze, belgiene continuau să aibă prioritate în economia romînească [5].

Relaţiile politice dintre Romînia şi Germania au purtat, pînă în perioada de care ne ocupăm, amprenta divergenţelor ivite după primul război mondial, din refuzul Germaniei de a plăti despăgubirile impuse prin tratatul de la Versailles. În urma presiunilor exercitate de marea finanţă engleză şi americană, concomitent cu negocierile purtate de reprezentanţii politici romîni, pentru contractarea împrumutului de stabilizare, a avut loc la 10 noimbrie 1928, la Berlin, semnarea unei convenţii destinată să lichideze diferendele financiare între Germania şi Romînia. Convenţia preconiza ca guvernul german să plătească Romîniei suma de 75.000.000 mărci pînă la 1 aprilie 1931 iar Romînia, renunţînd la drepturile ce decurgeau din tratatul de la Versailles, relua si datoria antebelică faţă de Germania. Cele două guverne declarau că o dată cu semnarea convenţiei, toate chestiunile de ordin financiar rămase în suspensie între ţările respective, erau considerate definitiv lichidate [6]. Prin convenţie deci, regimul burghezo-moşieresc din Romînia renunţa la unele drepturi considerate pînă atunci legitime, acceptînd obligaţii împovărătoare, în speranţa obţinerii împrumutului de stabilizare.

În urma împrumutului de stabilizare din 1929, la care Banca Reichului (Deutsche Reichsbank) a participat cu 20.000.000 mărci, Romînia se angaja să plătească Germaniei suma de 595.000.000 mărci în care intrau:

1. Trei împrumuturi antebelice	525.000.000 mărci
2. Tranşa germană a împrumutului din 1929	20.000.000 mărci
3. Credite îngheţate (aproximativ)	50.000.000 mărci

[3] *Contribuţii la istoria capitalului străin în Romînia*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., Buc., 1960, p. 92.

[4] Din ziarul „Politika" din Belgrad, 28 mai 1931, în Arh. M.A.E., CL, Problema 71, Romînia, 1920—1931, vol. I.

[5] *Contribuţii la istoria capitalului străin în Romînia*... p. 238.

[6] *Ibidem*, p. 404.

[7] Arhiva M.A.E., C 17, vol. XLI, Germania, relaţii cu Romînia, 1930—1934, Raport din Berlin, nr. 3351, 3 sept. 1932.

La această sumă se va adăuga ulterior tranșa germană a împrumutului din 1931 cu dobînzile respective.

Cercurile conducătoare romînești, urmărind obținerea sumelor necesare plății datoriilor externe, pe lîngă faptul că au mărit numărul impozitelor directe sau indirecte, au forțat și exportul țării în condițiile scăderii însemnate a prețurilor mărfurilor exportabile. Scăderea catastrofală a prețurilor la produsele agricole romînești, introducerea a numeroase taxe prohibitive și în general criza piețelor externe au creat serioase dificultăți comerțului exterior al Romîniei. În afară de acestea, în anii crizei, și structura exportului Romîniei a suferit importante schimbări. În anul 1928, 34% din exportul Romîniei îl ocupau cerealele, leguminoasele și semințele. În același an produsele petrolifere reprezentau aproximativ 30% din totalul mărfurilor exportate. În virtutea cauzelor menționate mai sus, exportul produselor cerealiere și leguminoase scade treptat atingînd în 1933 numai 28% din totalul exportului, în timp ce produsele petrolifere ocupau în același an peste 55%. De asemenea, exportul de animale, produse animale și al lemnului scade de la aproximativ 29% în 1928, la 5% în 1933[8].

Se constată, totodată, o înrăutățire a relațiilor comerciale, în special, la exportul produselor agricole, a animalelor, a lemnului cu țări considerate aliate sau prietene ca: Franța, Cehoslovacia, Iugoslavia și Polonia.

Comerțul nostru exterior, de pildă, a fost, în toți anii crizei, deficitar cu Cehoslovacia. Între anii 1929 și 1930 acest deficit s-a ridicat la suma de 3,5 milioane lei[9]. În mai 1933 guvernul francez și cel cehoslovac au sporit taxele asupra importului de produse animale. În aceeași perioadă, Polonia lua măsuri restrictive împotriva produselor romînești [10]. La rîndul ei, Iugoslavia a făcut numeroase greutăți la tranzitul mărfurilor romînești spre Elveția și Italia, fapt semnalat în cameră și în presă în repetate rînduri [11].

În aceste condiții se observă o tendință de orientare a comerțului exterior al Romîniei spre Germania, cu toate piedicile puse de țările aliate în frunte cu Franța și chiar de guvernul german. Această orientare era favorizată și de faptul că numeroși oameni de afaceri și bancheri germani cereau insistent guvernului lor „să se aranjeze trecutul (cu Romînia — n.n.) spre a se lăsa loc la operațiuni noi, pe baze ordonate" [12].

În iunie 1929, comercianții orașului Hamburg și-au manifestat dorința de a stabili legături economice cu Romînia. În acest sens, i s-a vorbit ministrului romîn la Berlin, Petrescu-Comnen, despre crearea

8 *Enciclopedia Romîniei*, vol. IV, p. 479 ș.u.

9 „Adevărul", 14 sept. 1933.

10 Ibidem, 27 mai 1933.

11 Monitorul Oficial, Partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Adun. Deput. Nr. 113 din 15 noiemb. 1925; „Adevărul" — 3 ian. 1933 și 10 aug. 1933.

12 Arh. M.A.E. C 17, vol. XLI, Germania, relații cu Romînia, 1930—1934, Raport Nr. 227, Berlin, 25 ian. 1932.

unei flote de comerţ pe Dunăre, de participarea capitalului german la comerţul de petrol, de acordarea unor credite pentru construcţii ieftine, etc [13].

Pe de altă parte şi în Romînia se făcea o intensă propagandă în favoarea unui schimb de mărfuri cu Germania. În cameră se făceau aluzii puţin voalate la adresa „aliaţilor" care-şi manifestau „lipsa de solicitudine pentru producţia noastră" şi care, aşa după cum am mai arătat, puneau piedici exportului de mărfuri romîneşti. De aceea se cerea „libertatea de a găsi aiurea debuşeuri pe care ele (statele aliate — n.n.) nu le pot oferi" [14], adică să se intesifice exportul spre unele ţări care manifestau interes pentru mărfurile romîneşti, cum era Germania. Tot în Cameră, V. Madgearu sublinia faptul că Germania era „una din ţările care reprezintă pentru noi unul din cele mai însemnate debuşeuri" [15], dar se cerea guvernului german să renunţe la politica de protecţionism vamal, politică instaurată, de altfel, de toate ţările capitaliste în timpul crizei economice din 1929—1933.

Considerînd că piaţa germană ar putea absorbi produsele de export romîneşti, mai ales că cercurile financiare şi comerciale germane manifestau interes pentru reluarea relaţiilor economice cu Romînia, clasele conducătoare de la noi căutau să convingă guvernul german că o politică de protecţionism excesiv era „contrară chiar intereselor germane" [16]. Petrescu-Comnen, ministrul Romîniei la Berlin, atrăgea, de altfel, atenţia cancelarului von Papen, că dacă ţările agrare nu pot exporta, aceasta înseamnă că ele „nu vor mai putea să importe produse manufacturiere şi *ceea ce este mai grav, vor fi nevoite să-şi creeze chiar o industrie proprie*" [17], (sublinierea noastră). Fără îndoială că ministrul romîn dorea să obţină unele avantaje în ce priveşte exportul produselor romîneşti în Germania şi considera că, în acest sens, „ameninţarea" cu crearea unei industrii proprii, va avea efectul dorit. În orice caz, acest lucru ne arată încă o dată, că menţinerea Romîniei ca ţară „eminamente agrară" era un obiectiv permanent al politicii cercurilor conducătoare romîneşti şi, se înţelege, al capitaliştilor străini. Numai intenţia, manifestată formal, de a dezvolta o industrie proprie constituia un fapt atît de „grav" încît putea fi întrebuinţat ca mijloc de presiune pentru obţinerea unor avantaje comerciale.

La puţin timp după instaurarea fascismului în Germania, în relaţiile economice şi politice cu Romînia au survenit unele schimbări. Greutăţile semnalate anterior au fost în mare parte lichidate iar relaţiile politice au purtat din ce în ce mai evident amprenta orientării burghezo-moşierimii din Romînia spre fascism. Totodată, se manifestă intenţia regimului hitlerist de a atrage în sfera sa de influenţă ţările

[13] Ibid. Telegramă din Berlin Nr. 7156, 3 iunie 1929.
[14] Monit. Of. Nr. 38, 4 aprilie 1934, p. 1618. Partea III, Dezb. Parl. Ad. Deput.
[15] Ibid. Nr. 69, şedinţa din 21 iulie 1933, p. 2475.
[16] Arhiva M.A.E., C 17, Vol. XLI, Germania, relaţii cu Romînia, 1930—1934. Raport Nr. 33 din 3 sept. 1932.
[17] Ibidem.

din sud-estul european, țări în care, înainte de primul război mondial, capitalul german jucase rolul cel mai important.

La sfîrșitul crizei economice, Germania a reușit să ocupe primul loc în exportul nostru de cereale, adică 12%, înaintea Austriei (11,6%) și a Franței (11%)[18]. Din grupul celor șase țări care absorbeau 60% din totalul exportului și controlau cu circa 65% importul Romîniei făcea parte și Germania, după Anglia, Franța, Belgia și înaintea Austriei și Italiei. În aceeași perioadă, în exportul nostru de lemne, Germania ocupa locul al doilea, după Ungaria și Franța și primul loc (95%) în exportul de ouă[19]. Cu toată această intensificare a relațiilor comerciale, Hitler repeta cu multă insistență dorința regimului său de a obține avantaje mai mari pe piața romînească. Pentru aceasta, capitaliștii germani plăteau unele produse ale țărilor dunărene și în special pe cele romînești cu 20—30% mai mult de cît prețul oferit în comerțul mondial[20], concurînd chiar pe viitorii aliați Italia, Ungaria, Austria, iar burghezia și moșierimea din Romînia a mărit cantitatea de mărfuri exportabile spre Germania. S-a ajuns ca pînă la 31 oct. 1933 exportul romînesc în Germania să crească cu 17% față de aceeași perioadă a anilor precedenți. De asemenea un grup de capitaliști germani au cumpărat tot prisosul grîului romînesc din recolta anului 1933 și o parte din prisosul orzului, în schimbul importului mărfurilor germane și a eliberării creditelor înghețate în Romînia[21].

Concomitent cu intensificarea relațiilor economice germano-romîne, se observă în Romînia o orientare mai evidentă a cercurilor conducătoare spre fascism. Documentele P.C.R. au demascat încă de atunci atitudinea partidelor politice burgheze care cereau aplicarea din ce în ce mai largă a metodelor fasciste de luptă împotriva mișcării revoluționare, atît de puternice în timpul crizei economice. Sistematic, s-a introdus starea de asediu în centrele industriale, uzinele și minele au fost militarizate, s-a aplicat un regim terorist pentru lucrătorii feroviari iar organizațiile revoluționare de masă au fost desființate[22]. Rolul militarilor și a camarilei regale în viața politică a țării s-a întărit[23], iar organizațiile fasciste au fost încurajate și finanțate chiar de guvernele burghezo-moșierești[24].

Cercurile conducătoare din Romînia, pentru a-și putea menține dominația, acționează spre instaurarea dictaturii personale a regelui.

[18] „Adevărul", 12 martie 1933.

[19] Ibidem.

[20] Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, Tome VIII-ème, *Les crises du XX-e siècle*, II. De 1929 a 1945, Hachette, Paris, 1958, p. 75.

[21] Arhiva M.A.E., C 17, vol. XLI, Germania, relații cu Romînia, 1930—1934. Telegramă Nr. 2160/16, Praga, 13 noiemb. 1933, Anexa I, traducerea articolului intitulat *Germania pătrunde în Romînia cu prilejul tratativelor economice ale Micii Înțelegeri la Praga*, publicat în ziarul „Narodny Listy", 10 noiembrie 1933.

[22] *Documente din Istoria P.C.R. 1929—1933*, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 628.

[23] *Ibid.*, p. 629.

[24] *Ibidem.* În ziarul „Scînteia" din noiemb. 1933 se scria că:.. ofensiva fascistă s-a intensificat, organizațiile fasciste deschise, fiind de-a dreptul sprijinite de guvern, înaintarea către dictatura fascistă și-a grăbit ritmul. (Arh. Centrală a Inst. de Ist. a P.M.R., Buc. „Scînteia", an. IV, 14 noiemb. 1933).

În acest sens Alexandru Vaida-Voievod, într-un discurs, a cerut modificarea constituţiei în vederea întăririi puterii regelui şi a rolului acestuia în viaţa de stat. Chiar şi unii social-democraţi — menţionează un document al C.C. al P.C.R. — îl prezentau pe Carol ca „prieten" al muncitorilor şi-l considerau drept un „rege democrat" [25].

În discursurile unor şefi de partide sau grupări politice şi în special în activitatea cuziştilor şi a membrilor Gărzii de fier, era vădită încercarea de a-l imita pe Hitler şi de a lansa ideea dictaturii personale a unui „conducător salvator" [26]. Toate partidele burgheze practicau în propaganda lor ideile cele mai şovine, încercîndu-se instigarea muncitorilor şi ţăranilor romîni contra maselor muncitoare ale naţionalităţilor conlocuitoare. Toate aceste forme de manifestare erau — după cum menţionează un document al P.C.R. — „mijlocul politic cel mai important în mîinile burgheziei pentru pregătirea măsurilor fasciste în viitor şi pentru fascizarea statului"... [27]

Intensificarea relaţiilor comerciale şi politica de fascizare a ţării erau fapte care arătau că „în cazul unui conflict politic Romînia nu va fi contra Germaniei" [28]. Pentru întărirea acestor relaţii regimul hitlerist punea unele condiţii care vizau părăsirea aliaţilor Romîniei şi destrămarea Micii Înţelegeri [29]. Guvernanţii romîni cunoşteau faptul că regimul hitlerist se arăta nemulţumit de reorganizarea Micii Înţelegeri, că pentru el toate tratatele internaţionale ca Pactul Ligii Naţiunilor, Tratatul de la Locarno, Pactul Briand-Kellog, etc., nu aveau nici un fel de importanţă, că Hitler era obsedat de ideea unui război, că în sfîrşit Germania înţelegea „să-şi adapteze relaţiile sale economice la o „politică nouă" pe care pare a voi să o ignoreze faţă de ţările cu care nu se găseşte în relaţii politice strînse" [30]. Pentru atragerea unor ţări cu bogate resurse materiale, cum era Romînia, de exemplu, cercurile conducătoare hitleriste formulau fraze demagogice, menţionînd că relaţiile economice ale aliaţilor cu Germania urmau să se rezolve prin „desfiinţarea clauzei naţiunii celei mai favorizate şi introducerea de contingente pe ţări", prin desfiinţarea taxelor vamale, etc. [31] Conform acestei politici, Romîniei i-ar fi revenit rolul de exportatoare de petrol, în special, şi apoi a cerealelor, produselor alimentare şi a seminţelor oleaginoase. Imperialismul german condiţiona însă asemenea relaţii de părăsirea de către Romînia a aliaţilor ei şi intrarea în orbita de influenţă germană [32].

Adaptarea Romîniei la această „politică nouă", însemna deci ruperea relaţiilor tradiţionale cu vechii aliaţi, acapararea bogăţiilor ţării necesare războiului plănuit de Hitler.

Pentru acel moment însă, deşi cercurile conducătoare romîneşti se orientau spre fascism şi se manifestau pentru lărgirea relaţiilor econo-

---

25 Documente din Ist. P.C.R., *op. cit.* p. 628.

26 Ibid. p. 629.

27 Ibidem.

28 Arh. M.A.E. Buc. C 17, vol. XLI. Raport conf. Nr. 1915/P.R. 3, Berlin, iun. 1933.

29 Ibid. Telegrama Nr. 688, Berlin, 8 martie 1933.

30 Ibid. Raport conf., Nr. 1915/P.R. 3, Berlin, iunie 1933.

31 Ibidem.

32 Ibidem.

mice și politice cu Germania, părăsirea „aliaților" și încadrarea în frontul țărilor agresoare a Romîniei era prematură. Mai întîi pentru că masele populare în frunte cu proletariatul romîn condus de P.C.R. s-au ridicat împotriva fascismului cu ocazia luptelor din ianuarie—februarie 1933 și în al doilea rînd pentru faptul că cercurile burgheze erau legate prin zeci de interese de monopolurile franceze, engleze, americane. În acel moment lucrurile s-ar fi complicat dacă aceste capitaluri urmau să fie îndepărtate sau înlocuite de capitalul german. Așa se expilcă de ce, atunci cînd hitleriștii s-au arătat nemulțumiți de reorganizarea Micii Înțelegeri și subliniau că acest fapt ar împiedica relațiile economice și politice [33], reprezentantul Romîniei la Berlin, s-a grăbit să intervină și să arate că „țările agrare și mai precis Mica Înțelegere n-au fost niciodată împotriva Germaniei. Dimpotrivă, — afirma Petrescu-Comnen — dorința de apropiere și de cordială colaborare a țărilor Micii Înțelegeri cu Germania a fost în mod public manifestată în nenumărate rînduri, de reprezentanți calificați ai politicii externe" romînești și cehoslovace. Ministrul romîn la Berlin cerea, totuși, ca factorul politic să nu influențeze raporturile economice [34]. Este adevărat că raporturile economice n-au avut de suferit ci dimpotrivă, ele au cunoscut o dezvoltare. Dar evenimentele din acel moment ne arată încă o dată caracterul duplicitar al politicii dusă de cercurile burgheze romînești, adică păstrarea „prieteniei tradiționale" cu puterile capitaliste ale fostei Antante, dar și relații de apropiere cu foștii inamici și în primul rînd cu Germania. Această politică va fi dezastruoasă pentru Romînia, din momentul în care „aliații tradiționali" vor ceda în fața agresiunii germane. Romînia va fi subordonată total intereselor mașinii de război germane. Răspunderea pentru o astfel de politică cade asupra celor mai reacționare cercuri ale burgheziei și moșierimii romînești care, deși cunoșteau scopurile de cucerire ale lui Hitler, încă de la instaurarea regimului fascist în Germania, au fost de acord cu aceste planuri [35]. Așa, de pildă, încă din 1933 din rapoartele amănunțite ale lui Petrescu-Comnen, se știa că Hitler, în eventualitatea unui război, punea mare bază pe Romînia și alte țări dunărene și pe bogățiile naturale ale acestora [36], se știa că drumul de cucerire al Germaniei trebuia să treacă peste Austria, de-a lungul Dunării, spre Ucraina și sudul Uniunii Sovietice cu importantele sale surse de petrol [37], că față de Cehoslovacia

[33] Ibid. Telegrama Nr. 688, Berlin, 8 martie 1933.

[34] Ibid. Telegrama Nr. 1835, Berlin. 9 iunie 1933.

[35] Numeroase rapoarte ale lui Comnen, trimise guvernului romîn de la Berlin, relatau că din discuțiile purtate de acesta cu Hitler, Goebbels, von Bülow, A. Rosenberg, G. Deitz și alții reieșea faptul că „dacă Germania nu dorește un război imediat cu vecinii săi, nu exclude cel puțin ideea unui viitor război și că se pregătește în vederea declanșării lui" (v. Arh. M.A.E. C 15, vol. XLI, Telegrama Nr. 2105, 1 iulie 1933).

[36] Ibid. Telegrama Nr. 1690, Berlin, 26 mai 1933.

[37] Petrescu-Comnen raporta că Rosenberg a avut o întrevedere cu H. Detterding, căutînd să-l cîștige de partea Germaniei prin deschiderea perspectivei spre Ucraina, sudul U.R.S.S. și regiunea Caucazului cu importantele sale surse de petrol. (Ibid. Raport nr. 2108, Budapesta, 27 iunie 1933. Planurile de expansiune germane în Romînia).

„hrănesc intențiuni ostile" că se gîndeau la destrămarea alianțelor în care intra și Romînia, etc.[38]. Toate acestea puteau ușor duce la ideea că drumul de cucerire manifestat de hitleriști trebuia să treacă peste Romînia, care, așa după cum s-a mai spus, urma, conform planurilor fasciste, să fie adaptată la așa-zisa „politică nouă" a Germaniei.

Încercarea de a preveni subjugarea totală a Romîniei față de imperialismul german prin reorganizarea Micii Înțelegeri și crearea Înțelegerii Balcanice de către N. Titulescu ca și abordarea principiului securității colective de către acesta, principiu elaborat de Uniunea Sovietică, s-a lovit de rezistența burgheziei și moșierimii romîne. Înlocuirea lui N. Titulescu cu Victor Antonescu în 1936 ca și intensificarea politicii de fascizare a țării demonstra că „întregul curs al evenimentelor politice din Romînia arătau că cercurile reacționare, în frunte cu guvernul de atunci, se orienta categoric spre fascism"[39]. Considerînd că fascismul este singura soluție în apărarea dominației de clasă, cercurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii au promovat o politică de trădare a intereselor naționale, subordonînd, în întregime, economia țării fascismului german, au introdus fățiș fascismul în țară și au aliat Romînia statelor agresoare, în războiul criminal antisovietic.

[38] Idem.
[39] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. IV, p. 17.

ASPECTE DIN LUPTA ANTIFASCISTĂ A MUNCITORILOR DIRECŢIEI REGIONALE C.F.R. IAŞI

DE

D. BOŢESCU, M. MORĂRAŞU, I. HAGIU

Apărut din agonia generală a capitalismului — şi acest lucru este valabil şi pentru Romînia — fascismul a reprezentat o încercare disperată şi violentă a celor mai reacţionare vîrfuri ale burgheziei şi rămăşiţelor feudale de a-şi menţine dominaţia de clasă, de a scutura încă o dată povara crizei generale a sistemului capitalist pe umerii maselor populare.

Într-o perioadă de timp, care privită retrospectiv pare scurtă, fascismul a aruncat poporul nostru, ca pretutindeni unde el a acaparat puterea, într-un val de beznă şi teroare înzecit în comparaţie cu oricare altă epocă anterioară de dominaţie a burgheziei şi moşierimii. Fără priză în mase, regimul fascist din Romînia s-a menţinut timp de patru ani, în primul rînd datorită sprijinului larg acordat de Germania hitleristă şi terorii celei mai violente cunoscută în istoria ţării noastre.

Evenimentul petrecut la 6 septembrie 1940 a însemnat o schimbare nu numai a formei, ci şi a conţinutului dictaturii fasciste.

Pe plan intern, dictatura legionaro-antonesciană a avut ca trăsături distinctive înăsprirea terorii, devenită metodă directă de guvernare, militarizarea completă, a economiei naţionale, intensificarea — într-un ritm fără precedent — a pregătirilor de război, desfiinţarea în formă şi conţinut a ultimelor drepturi şi libertăţi cetăţeneşti, iar pe plan extern, înfeudarea totală a ţării intereselor Germaniei naziste.

Prin proclamarea statului romîn ca stat naţional legionar, la 14 septembrie 1940, Antonescu îşi făcea cunoscută hotărîrea de a renunţa la balastul formelor de guvernare democrat-burgheze, specifice perioadelor anterioare, în favoarea unei dictaturi de tip fascist.

Trebuie menţionat faptul că, atît în perioada 6 septembrie 1940—24 ianuarie 1941, cînd a guvernat împreună cu Garda de Fier, cît şi

în perioada 24 ianuarie 1941 — 23 august 1944 — atitudinea regimului fascist antonescian față de masele populare în general și în special față de clasa muncitoare, a rămas aceeași.

Printre primele măsuri cu caracter antimuncitoresc se numără desființarea breslelor prin decretul-lege nr. 3979 din 18 decembrie 1940 [1]. Urmărind lichidarea deplină a oricăror posibilități de organizare legală a clasei muncitoare în spiritul tradițiilor ei revoluționare, decretul din 18 decembrie 1940 a constituit o puternică lovitură dată muncitorimii, căci în acel moment elementele cele mai înaintate din rîndurile ei, urmînd indicația P.C.R. cuceriseră puternice poziții în bresle transformîndu-le dintr-o unealtă a reacțiunii, într-un instrument eficace de luptă legală în slujba intereselor clasei muncitoare [2].

Măsura referitoare la desființarea breslelor nu s-a produs izolat. Ea a fost conjugată cu multe măsuri care defineau poziția oficialităților față de clasa muncitoare. În acest sens trebuie amintită militarizarea întreprinderilor și instituțiilor. Pe lîngă subordonarea deplină a economiei naționale necesităților de război, militarizarea a reprezentat una din principalele forme de supraveghere și înăbușire a luptelor maselor populare. Fiind socotiți ca „rechiziționați" [3], muncitorii și celelalte categorii de salariați au fost constrînși la o disciplină de muncă consemnată în regulamente militare. Marile întreprinderi se aflau sub o permanentă supraveghere îndeplinită de organele poliției și armatei romîne și germane [4]. Durata zilei de lucru a fost mărită printr-un decret lege la 10 ore [5]. În funcție de necesități, comandanții militari ai întreprinderilor aveau latitudinea să ridice durata zilei de lucru pînă la 12 ore și să suspende odihna în zilele de duminică și sărbători legale [6].

---

[1] „Monitorul Oficial" din 18 decebrie 1940.

[2] Conf. art. lui Gh. Savu, *Unele aspecte ale folosirii de către P.C.R. a breslelor împotriva dictaturii regale (1938—1940)* în «Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.», nr. 2, 1963, p. 36 și urm.

[3] „Prin militarizare se înțelege punerea sub regim de control, disciplină și jurisdicție militară a instituțiilor și întreprinderilor de stat sau particulare, precum și a întregului personal al acestora care va fi socotit ca rechiziționat. Întreprinderile militarizate se află, pe timpul militarizării, sub controlul Marelui Stat Major. Personalul militarizat este supus, pentru orice abatere derivînd direct din serviciile ce-i sînt încredințate, disciplinei și jurisdicției militare". Arhiva Direcției Regionale C.F.R. Iași, Dos. neinventariat, fila 11.

[4] Atelierele C.F.R. Nicolina, Iași, erau supravegheate de 10 patrule mixte alcătuite din cîte șase militari romîni, trei germani și un polițist. Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. — în continuare se va citi: ACIIP — dos. 6496 — 159, fila 38. În exercitarea terorii, în afara organelor represive ale regimului antonescian (siguranță, jandarmerie, armată), au avut o însemnată participare și unele organe represive hitleriste (Gestapoul. Abwehrul). După cum reiese din declarațiile unor persoane apropiate de Antonescu, în Romînia „aliată" își exercitau misiunea 11 servicii hitleriste de acest gen. *Procesul marii trădări naționale*, Buc., 1946, p. 155.

[5] Decret-lege din 2 octombrie 1941 asupra regimului muncii în timp de război Conf. *Codul general al Romîniei*. Culegere de C. Hamangiu, vol. XXIX, 1941, partea a II-a, p. 1848.

[6] *Ibidem*.

Mai mult decît atît, conformîndu-se cu stricteţe cererilor imperative ale guvernului hitlerist, guvernul antonescian a trimis la lucru în Germania un mare număr de muncitori romîni, care au fost internaţi în tabere de muncă şi supuşi unui regim de mizerie şi teroare [7]. În intenţia iniţiatorilor hitlerişti subordonarea totală a Romîniei intereselor Germaniei hitleriste trebuia să ducă, printre altele, la desfiinţarea treptată a industriei romîneşti şi la transformarea Romîniei într-o anexă agrară a Germaniei. Paralel cu aceasta s-a urmărit ideea desfiinţării proletariatului din Romînia „contaminat de bolşevism" [8]. De aceea, atenţia organelor represive s-a îndreptat îndeosebi asupra regiunilor industriale unde procentul muncitorilor în rîndurile populaţiei era mare. Unele dări de seamă ale organelor represive fasciste mărturiseau că în unele localităţi „pătura muncitoare... şi în special muncitorii C.F.R. sînt pătrunşi de idei comuniste şi lupta cu aceştia a fost foarte grea" [9]. Pe această linie se înscrie ordinul dat de Antonescu, la 27 mai 1941, ca toţi conducătorii şi membrii ai P.C.R. din Iaşi, Constanţa, Ploieşti, Bucureşti şi Giurgiu să fie internaţi în lagăre, şi ordinul Ministerului de Interne din 11 iunie 1941, adresat poliţiei şi jandarmeriei, de a pregăti ridicarea în masă a comuniştilor din întreaga ţară, între 15 şi 20 iunie 1941 [10].

În mod firesc rezistenţa antifascistă s-a închegat în jurul clasei muncitoare, politic cea mai conştientă, economic cea mai lovită.

Întreaga politică dusă de regimul fascist din Romînia pe plan naţional se reflectă cu fidelitate în cele mai diverse manifestări ale vieţii şi în Moldova.

Încă din primăvara anului 1941, în Moldova, regiune învecinată direct cu Uniunea Sovietică, au fost dispuse numeroase unităţi hitleriste destinate atacului antisovietic. Întreaga regiune a devenit, în sens propriu, o bază de plecare la atacul împotriva Uniunii Sovietice. Una din consecinţele noii situaţii a fost aceea că Moldova, cunoscută în trecut ca o regiune cu importante resurse agro-alimentare, a fost complet secătuită, cunoscînd încă înainte de izbucnirea războiului flagelul foametei [11].

---

[7] Conf. art. lui Popescu-Puţuri, *Principalele trăsături ale regimului politic din Romînia în perioada dictaturii militare fasciste şi a agresiunii hitleriste* în «Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R.», nr. 6, 1963, p. 77—78.

[8] *Idem*, p. 97.

[9] Arhiva M. A. I., Pachetul nr. 51, N. C. 315 (adresa M. St. Major nr. 380196, din 12 iunie 1941 şi anexa nr. 1, p. 4 la această adresă), citat după Gh. Zaharia, *Unele date cu privire la teroarea fascistă din Romînia (1940—1944)*, în «Analele Institutului de Istorie a Partidului»... nr. 6, 1963, p. 107—108.

[10] Arhiva M.A.I. Dos. 40010, vol. 8, fila 59 (ordinul M.A.I. către Dir. Gen. a Poliţiei nr. 2/1941 şi fila 34 (ordinul nr. 3591 din 1 iunie 1941, către Dir. Gen. a Poliţiei). Conf. Gh. Zaharia, *art. cit.*, p. 107.

[11] În lunile mai, iunie şi iulie 1941 pe piaţa Iaşului a lipsit cu desăvîrşire carnea fiindcă — potrivit instrucţiunilor — ea fusese rezervată pentru armată, iar prisos nu exista. (Arhivele Statului Iaşi, fond. Prefecturii, dos. 3/1941, fila 410). Inspectorii

Întrucît Moldova urma să devină în scurt timp linia a doua a frontului, teroarea exercitată asupra populației în această parte a țării a îmbrăcat forme deosebit de ascuțite [12]. În cartierele muncitorești Nicolina și Socola din Iași au fost înființate posturi provizorii de jandarmi cu misiunea de a supraveghea și reprima orice încercare ostilă regimului [13]. Casele persoanelor cunoscute ca adversari politici ai regimului sau ale celor socotiți ca avînd o atitudine „de indiferență" față de regim au fost puse sub o permanentă supraveghere din partea siguranței [14].

Teroarea asupra minoritarilor, mai ales asupra evreilor, a îmbrăcat forme abominabile. La Iași, în zilele de 27—30 iunie 1941, au fost asasinați într-un mare progrom peste 8 000 de oameni [15]. De asemenea din județele din nordul Moldovei, pînă la sfîrșitul lunii decembrie 1941, au fost deportați în lagăre peste 38 000 de evrei [16].

Prigoana s-a extins și asupra adepților unor convingeri religioase socotite ca „dizolvante" (baptiști, adventiști etc.), care au fost ridicați și internați în lagăre [17].

În acest climat de teroare și lipsuri materiale ce se accentuau de la o zi la alta, resentimentele populației față de regimul fascist s-au intensificat treptat, mergînd de la opoziția pasivă pînă la sabotarea directă a măsurilor întreprinse de regimul fascist și a mașinii de război hitleriste.

În rezistența antifascistă au participat reprezentanți ai întregului popor, dar cea mai masivă participare a avut-o clasa muncitoare. Fenomenul este valabil pentru întreaga țară.

Deși Moldova era una din regiunile cele mai înapoiate în timpul regimurilor trecute, cu o economie bazată în primul rînd pe agricultură, cu o industrie slab dezvoltată și repartizată neuniform și — în consecință — cu un proletariat mai puțin numeros și răspîndit în întreprinderi mici, totuși chiar în aceste condiții, și aici în fruntea luptei revoluționare pentru doborîrea regimului fascist au stat muncitorii. Dintre muncitori, mai ales în unele centre din Moldova ca Iași, Pașcani, Galați, se detașează prin număr, tradiție și spirit de organiza-

---

Atelierelor C.F.R. Nicolina și C.F.R. Pașcani făceau cunoscut Dir. C.F.R., într-un raport confidențial că „sînt zile cînd la masa de prînz lucrătorii mănîncă doar mămăligă rece cu ceapă, căci pîinea a devenit un lux". Arhiva Atelierelor C.F.R. Pașcani, dos. neinventariat, fila 226.

[12] Arh. Statului Iași, fond Prefecturii, dos. 6/1941, fila 59 și urm. (cuprinzînd rapoartele speciale ale siguranței Iași către Corp. 4 A. referitoare la măsurile deosebite).

[13] Ibidem.

[14] Ibidem.

[15] Arh. Statului Iași, fond Prefecturii dos. 14/1941, fila 33—34 și ziarul „Prutul" din 27 iunie 1941.

[16] *Cartea neagră (fapte și documente)*, vol. 3, Buc., 1947, p. 13, 134, 143.

[17] Din județele Huși, Baia, Iași și Suceava au fost internați în lagăre, sub acest pretext, pînă la 30 decembrie 1942, aproximativ 800 persoane. Arh. St. Iași fond. Prefect. dosar, 8/1942, fila 50—51 și Arh. St. Suceava, fond Prefect. dosar 1/1942, fila 7.

re ceferiştii. Cele trei mari centre feroviare din Moldova, Iaşi, Paşcani şi Galaţi [18] au cunoscut în anii fascismului momente de luptă intensă împotriva regimului antonescian şi a războiului purtat de acesta în alianţă cu Germania hitleristă. Prezenţi la toate marile acţiuni iniţiate de P.C.R. încă înainte de 6 septembrie 1940, împotriva procesului de fascizare a ţării, ceferiştii din zona Dir. Generale C.F.R. Iaşi au avut faţă de regimul legionar antonescian o atitudine de permanentă ostilitate concretizată în numeroase şi variate acte de sabotaj.

Care era situaţia generală a muncitorimii ieşene în acea perioadă?

Din cauza lipsei de materii prime, industria din Iaşi îşi micşorase simţitor producţia. Lipsa de materii prime a dus, printre alte consecinţe, la concedieri masive în rîndurile muncitorilor [19]. Unele întreprinderi industriale au încetat, din aceeaşi cauză, complet activitatea [20], cu excepţia întreprinderilor care lucrau pentru armată, celelalte şi-au redus producţia în raport cu posibilităţile de aprovizionare cu materii prime, transformînd în şomeri un număr apreciabil de muncitori [21]. Întregul ciclu de restricţii impuse de regimul antonescian prin trecerea economiei ţării în stare de război, a făcut ca aprovizionarea cu materii prime — în special pentru întreprinderile mici cum erau, în majoritatea lor [22], cele din Iaşi — să devină o problemă extrem de complicată, ceea ce a contribuit la agravarea condiţiilor de trai ale muncitorilor. Muncitorii rămaşi la locul de muncă erau — după cum recunoşteau chiar autorităţile locale — retribuiţi „cu totul insuficient pentru a-şi satisface chiar şi cele mai modeste necesităţi" [23]. De fapt salariul real al muncitorului, chiar în limitele cele mai scăzute, nu concorda niciodată cu cel de pe statul de plată. Pe lîngă amenzile aplicate pe scară largă pentru cele mai mici greşeli „pentru a-i deprinde pe lucrători cu o disciplină riguroasă de muncă" [24], muncitorii au fost obligaţi să subscrie la împrumutul reîntregirii iniţiate de guvernul antonescian imediat după declararea războiului [25]. Apoi, muncitorilor li se reţinea pentru societatea „Muncă şi lumină", pentru întreţinerea

---

[18] Majoritatea unităţilor feroviare din Moldova făceau parte, din punct de vedere administrativ, din cadrul Dir. Reg. C.F.R. Iaşi.

[19] În cursul lunii aprilie 1941 erau înregistraţi la Iaşi 400 de şomeri din ramurile tîmplărie, pielărie şi metalurgie. În anii 1942 şi 1943 cifra a rămas aceeaşi (cu mici modificări), deşi mulţi muncitori fuseseră între timp mobilizaţi. ACIIP, dosar 6229—83, fila 00126.

[20] În aprilie 1941 fabrica „Ţesătura" fiind lipsită de materii prime necesare a oprit producţia. ACIIP, dosar 3/1941, fila 32.

[21] Arh. St. Iaşi, fond Prefect. dosar 3/1941, fila 32.

[22] În perioada amintită, în Iaşi existau 64 ateliere şi fabrici, „Finanţe şi industrie" din 23 ianuarie 1945.

[23] La începutul anului 1941 majoritatea muncitorilor de la C.F.R. şi din industria textilă din Iaşi erau salarizaţi cu 2500 lei lunar. Spre sfîrşitul anului 1943 media salariului crescuse la 11000 lei în timp ce chiria pentru o cameră depăşea adeseori suma de 10.000 lei. ACIIP, dosar 629—83, fila 00043; dosar 221, fila 26; dosar 3750, vol. 28, fila 00686.

[24] Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 26.

[25] ACIIP, dosar 5934, fila 336.

mormintelor eroilor[26] etc., ceea ce restrîngea și mai mult veniturile lor. Concomitent cu șomajul cronic și cu micșorarea treptată a cîștigului net, la adîncirea pauperizării contribuia și o altă cauză: scumpirea crescîndă a articolelor de primă necesitate, în special a alimentelor. Introducerea cartelelor n-a putut asigura minimul necesar fiecărui muncitor. Majoritatea alimentelor raționalizate nu se distribuiau, uneori, luni întregi, muncitorii trebuind să-și procure cele necesare traiului numai la preț de speculă[27]. Afirmația este valabilă pentru întregul personal inferior al Direcției Regionale C.F.R. Iași. Perioade îndelungate de timp, muncitorii atelierelor Nicolina n-au primit nimic din rațiile de zahăr, ulei și făină de grîu menționate în cartele[28]. Rația de pîine a scăzut pînă la 300 grame de persoană și era de proastă calitate[29]. Sarcina distribuirii mărfurilor raționalizate revenea oficiilor de aprovizionare, economatelor, înființate pe lîngă întreprinderi și instituții. În realitate, datorită acordurilor economice încheiate cu Germania, precum și speculei și afacerilor întreprinse de elementele aflate în conducerea acestor oficii, economatele nu și-au putut îndeplini niciodată misiunea pentru care fuseseră create[30].

Insuficiența mijloacelor de întreținere aflate la dispoziția muncitorilor ceferiști este oglindită într-unul din memoriile înaintate Direcției Generale C.F.R. de către muncitorii atelierelor C.F.R. Pașcani în iunie 1941[31]. În acest memoriu muncitorii cereau: 1) majorarea salariilor de bază cu 40%; 2) majorarea alocației de chirie cu 30%, calculată la salariul de bază; 3) sporirea coeficientului la lucrul în acord de la 6,30 la 10; 4) să se revină asupra suprimării alocației de scumpete care să fie mărită la 800 lei; 5) să se acorde primă de producție de 5,7 și 10% la numărul de locomotive reparate; 6) organizarea rațională a muncii și repartizarea echitabilă a salariilor; 7) reorganizarea economatelor pentru aprovizionarea muncitorilor cu alimente, haine, lemne etc., plătibile în rate lunare; 8) acordarea de îmbrăcăminte de serviciu corespunzătoare fiecărui anotimp.[32].

Memoriul probează cît de precare erau condițiile economice în care trăiau ceferiștii și explică, în bună măsură, atitudinea lor ulterioară față de regim. Acest memoriu a fost întocmit într-o perioadă cînd

---

26 Arh. St. Iași, fond. Prefect. dosar 217, fila 69.

27 ACIIP, dosar 5934, fila 360 și Arh. St. Iași, fond. Prefect. dosar 3/1941, fila 53.

28 Pe lîngă alimentele menționate în text, au fost perioade cînd și pîinea lipsea zile întregi. Așa s-a întîmplat în ultimul trimestru al anului 1941 în lunile aprilie, mai și noiembrie 1942, în februarie 1943. ACIIP, dos. 5934, fila 360 și Arh. St. Iași, Prefect. dosar 3/1941, fila 413.

29 Arh. St. Iași, fond. Prefect., dosar 3/1941, fila 414.

30 „Moldova Roșie" an. II, nr. 7 din februarie 1941.

31 Arh. Atelierelor C.F.R. Pașcani, dosar neinventariat, fila 110.

32 În răspunsul la acest memoriu, Direcția Regională C.F.R. arăta că nu poate satisface revendicările (fără să dea explicație), dar menționa că întrucît un memoriu asemănător a fost trimis și de muncitorii atelierelor Nicolina, va sosi o comisie pentru a ancheta situația. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași dos. neinventariat, fila 12.

Direcţia Regională C.F.R. Iaşi ducea o ofensivă sistematică asupra salariilor muncitorilor din Atelierele C.F.R. Nicolina şi C.F.R. Paşcani. Pe această linie se înscrie hotărîrea Direcţiei Regionale C.F.R. Iaşi de a reduce preţul la lucrul în acord cu aproape o jumătate faţă de cel în vigoare la începutul anului 1941 [33].

Mari nemulţumiri erau semnalate şi printre muncitorii Atelierelor C.F.R. Galaţi. După cum reiese dintr-un raport confidenţial al Direcţiei Atelierelor C.F.R. Galaţi „nemulţumirile sînt provocate de salariile mici, scumpetea mare, transpunerii pe umerii celor rămaşi a sarcinilor de producţie ce reveneau înainte celor concediaţi, orariul ridicat de lucru. Datorită acestei situaţii — conchide raportul — peste 90% din lucrători sînt ostili regimului domnului general" [34].

Nu putem încheia schiţa fondului economic pe care s-au desfăşurat acţiunile ceferiştilor împotriva regimului fascist, fără a pomeni de atitudinea acestuia faţă de muncitorii minoritari.

În conformitate cu politica generală dusă de guvernul antonescian în vederea pregătirii sub toate aspectele a războiului antisovietic, Direcţia Generală C.F.R. a dispus ca toţi muncitorii şi funcţionarii aparţinînd minorităţilor naţionale (mai puţin cei germani) să fie îndepărtaţi din serviciu. Pe baza acestor dispoziţii Direcţia Regională C.F.R. Iaşi a concediat, chiar din prima jumătate a anului 1941, 200 de muncitori şi funcţionari aparţinînd minorităţilor naţionale [35]. După începerea războiului măsura a fost extinsă fiind concediaţi peste 95% din muncitorii minoritari cuprinşi în zona Direcţiei Regionale C.F.R. Iaşi [36]. Foarte puţini din aceştia s-au bucurat de „privilegiul" de a fi şomeri majoritatea au fost internaţi în lagăre „ca suspecţi politici" [37].

Muncitorilor romîni asupra cărora plana bănuiala de a fi simpatizanţi ai P.C.R., li s-a aplicat ca primă sancţiune mutarea disciplinară în alte centre feroviare din ţară [38].

Starea generală de lucruri schiţată mai sus constituie principala explicaţie a ostilităţii permanente cu care muncitorii ceferişti au privit regimul fascist şi au acţionat pentru doborîrea lui.

Acţiunile ceferiştilor îndreptate împotriva regimului antonescian au îmbrăcat două aspecte principale: 1 — sabotajul economic, care *avea ca scop slăbirea potenţialului militar al Romîniei burghezo-moşiereşti şi al Germaniei hitleriste în eforturile depuse de acestea în cadrul războiului antisovietic*; 2 — sabotajul politic, constînd în refuzul

[33] ACIIP, dosar 5934, fila 255.

[34] ACIIP, dosar 39291—57, fila 5.

[35] ACIIP, fond 1, dosar 16, vol. 32, fila 417.

[36] Ibidem.

[37] Sub acest pretext au fost internaţi în lagăre, numai în cursul lunii iulie 1941, peste 100 ceferişti din atelierele C.F.R. Nicolina, C.F.R. Paşcani şi C.F.R. Galaţi. ACIIP, fond. 1, dosar 14, vol. 21, fila 43.

[38] În cursul lunii iunie 1941, au fost mutaţi disciplinar la Arad, Simeria şi Satu—Mare 20 de ceferişti de la Atelierele Nicolina sub acest pretext, ACIIP dosar 5790—16, fila 280 şi fond 8, dosar 1627, fila 504.

muncitorimii ceferiste de a se încadra în normele „ordinii noi" instaurate de regimul fascist.

Sub ambele aspecte, sabotajul întreprins de ceferiştii ieşeni a contribuit din plin la şubrezirea poziţiilor regimului fascist din Romînia.

Pe linia sabotajului economic se înscriu: deraierele şi ciocnirile provocate trenurilor militare cu destinaţia front; distrugerea traseelor de cale ferată; întîrzierea trenurilor militare; nerespectarea, sub cele mai diverse motive, a programului de lucru.

Cea mai frecventă formă de sabotaj a fost nerespectarea programului de lucru. „Prin îndepărtarea străinilor (muncitorilor aparţinînd minorităţilor naţionale — n.n.) socotim că am creat condiţiile ca lucrul în ateliere să se desfăşoare conform programului" [39] — glăsuia unul din rapoartele inspectorului Atelierelor C.F.R. Nicolina. Autorul raportului se înşela însă, fapt dovedit de cele petrecute ulterior. Muncitorii romîni, rămaşi la locul de producţie nu erau de loc dispuşi să contribuie la respectarea programului. Rapoartele întocmite, în aceeaşi problemă, după începerea războiului infirmau optimismul primului raport. În cadrul serviciilor Direcţiei Regionale C.F.R. Iaşi, în ultimul trimestru al anului 1941, datorită absenţelor de la lucru „sub cele mai diverse pretexte" [40] s-au pierdut cca. 300 zile muncă [41]. Pedepsele aplicate şi ameninţarea cu trimiterea pe front în caz de recidivă, n-au putut curma această stare de lucruri. În 1942, deşi raportul folosit nu menţionează decît situaţia din semestrul al doilea, numărul absenţelor s-a dublat, înregistrîndu-se un număr de 680 zile de muncă pierdute [42]. Această situaţie a pus în alarmă Direcţia Regională C.F.R. şi — mai ales — conducerea Atelierelor C.F.R. Nicolina şi C.F.R. Paşcani, unde se semnalau cele mai numeroase absenţe. Ca primă sancţiune, patru muncitori au fost concediaţi, iar alţi doi trimişi pe front [43].

Pentru anul 1943, deşi rapoartele şi notele informative înaintate periodic Dir. Gen. C.F.R. nu conţin date statistice privitoare la numărul zilelor muncă pierdute, rezultă totuşi din numărul mare de pedepse aplicate pentru acest motiv, că cifra absenţelor s-a menţinut ridicată [44]. Cîteva date disparate, confirmă, de asemenea, numărul mare de absenţe nemotivate. De exemplu, în ziua de 23 august 1943 au lipsit nemotivat de la lucru 83 muncitori din Atelierele Nicolina; în ziua de 25 august 32 de muncitori; în ziua de 26 august 30 de muncitori [45].

---

[39] Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 26. Raport din 20 iunie 1941.

[40] Ibidem, fila 29.

[41] Ibidem.

[42] Arh. Dir. Reg. C.F.R. dosar neinventariat, fila 22.

[43] Ibidem.

[44] Sînt citate peste 30 de sancţiuni (amenzi, carceră etc.) aplicate de organele Dir. Reg. C.F.R. personalului din raza Direcţiei pentru absenţe nemotivate de la lucru. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dos. neinventariat, fila 16 şi urm. şi ACIIP fond 5, dosar 974, fila 108.

[45] ACIIP fond 5, dos. 974, fila 108 şi dos. 5817—20, fila 115 şi Arh. St. Iaşi fond Prefect., dosar 29/1943, fila 47.

În anul 1943 luase fiinţă, din iniţiativa P.C.R., Comitetul Patriotic ceferist, care activa pe lîngă Uniunea Patrioţilor şi grupa în jurul său pe toţi salariaţii acestei întreprinderi dornici să contribuie la răsturnarea regimului fascist. Comitetului patriotic ceferist i-a revenit sarcina de a coordona întregul sabotaj C.F.R. Primul manifest adresat ceferiştilor spunea: „Fraţi ceferişti! Salvarea voastră din această nenorocire stă în organizarea grupurilor de patrioţi antihitlerişti, pentru ieşirea imediată din război şi încheierea păcii, pentru răsturnarea guvernului Antonescu şi formarea unui guvern din reprezentanţii tuturor grupărilor antihitleriste. Nici-un tren spre front cu muniţii, armată, alimente! Jos războiul hitlerist!"[46].

Materialele de arhivă cercetate pînă acum nu ne dau o imagine suficient de clară a felului cum acest comitet a activat la Iaşi, dar din unele referiri, în tangenţă, făcute de organele represive în diverse rapoarte şi note, reiese că avea numeroşi membri[47]. Numărul mare de absenţe de la lucru din primele patru luni ale anului 1944[48], par să confirme faptul că comitetul patriotic ceferist activa cu succes la Iaşi şi Paşcani.

Oficialităţile recunoşteau deschis că această formă de sabotaj „provoacă mari pagube şi este greu de combătut"[49].

Frecvent a fost folosit şi sabotajul concretizat prin provocarea întîrzierii trenurilor militare cu destinaţia front. Dările de seamă şi rapoartele întocmite de Direcţia Regională C.F.R. Iaşi menţionează cu regularitate că „peste 90% din întîrzieri sînt nemotivate"[50]. În folosirea acestei forme de sabotaj au fost antrenaţi în afară de muncitori, impiegaţi de mişcare şi alţi funcţionari. Întîrzierea provocată trenurilor militare devenise o problemă greu de rezolvat. Iată cîteva exemple:

În perioada 25 iunie 1941 — 1 martie 1942, pe linia Bîrlad — Iaşi, 60 de trenuri cu trupe şi muniţii destinate frontului au fost reţinute fără motive temeinice, ajungînd la destinaţie cu patru-cinci ore întîrziere[51].

---

[46] Fototeca Inst. de ist. a Partidului, fond B, clişeu 1430.

[47] O notă a siguranţei din Iaşi relatează că la Nicolina în februarie 1944, au fost reţinuţi pentru cercetări 12 muncitori, bănuiţi a fi membri ai Comitetului patriotic ceferist, iar din altă notă, din aprilie 1944, rezultă că alţi 10 muncitori de la Atelierele C.F.R. Nicolina şi Atelierele C.F.R. Paşcani au... fost condamnaţi pentru acelaşi lucru. Arh. St. Iaşi, fond Prefect., dosar 6/1944, filele 32—35.

[48] Nota informativă înaintată Dir. Gen. C.F.R. nu dă o cifră exactă pentru aceste patru luni, dar menţionează că „numărul absenţelor de la lucru s-a mărit faţă de anul trecut". Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dos. neinventariat, fila 13.

[49] Ibidem.

[50] ACIIP, fond 8, dosar 1656, fila 00790.

[51] Uneori cîte 10 ore chiar, cum a fost cazul trenului german 7014 care în loc să ajungă la Ungheni pe data de 10 decembrie 1941, ora 7, a ajuns la ora 16,40 „fiind oprit fără motiv la semnale". Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 18 şi ACIIP, fond 8, dosar 1656, fila 00790.

Tot în aceeaşi perioadă, pe ruta Bacău-Paşcani-Iaşi, 50 de trenuri militare au fost reţinute nemotivat în mai multe staţii, ceea ce a făcut ca ele să sosească la destinaţie cu mari întîrzieri [52].

Pe data de 12 noiembrie 1942, un tren care se îndrepta spre front a fost reţinut fără vreun motiv plauzibil, timp de 14 minute în halta Iteşti-Bacău. Acelaşi tren ajungînd la Paşcani a fost oprit la semnal cca. 20 de minute. La interogatoriul luat de organele militare, impiegatul a motivat că din cauza zăpezii acul semnalului n-a funcţionat normal [53]. Asemenea cazuri se produceau aproape zilnic.

Direcţia Regională C.F.R. Iaşi raporta la sfîrşitul lunii noiembrie 1943 că pînă la acea dată „întîrzierile provocate trenurilor militare din neglijenţa personalului ce deserveşte traseele din raza Direcţiei noastre însumează sute de ore" [54].

Prin urmare se recunoştea făţiş că această formă de sabotaj luase proporţii şi nu era vorba nicidecum de simple întîmplări. De altfel, sancţiunile aplicate personalului de pe traseul respectiv probează că acest fenomen trebuie considerat sabotaj. La începutul anului 1944, 30 de acari, impiegaţi şi manipulatori au primit diferite pedepse pentru astfel de „neglijenţe": 20 au fost sancţionaţi cu reţineri din salariu; 7 au fost retrogradaţi, iar 3 au fost înaintaţi tribunalului militar [55].

În mod deosebit se impune atenţiei sabotajul concretizat prin distrugere totală sau parţială a transporturilor militare, mai ales a celor germane. Din materialele cercetate rezultă că în perioada 10 septembrie 1940 — 1 mai 1944 s-au petrecut în zona Direcţiei Regionale C.F.R. Iaşi 11 cazuri de mari accidente şi ciocniri, provocate trenurilor militare ce se îndreptau spre front [56]. Dintre acestea 9 s-au încheiat cu distrugerea parţială a trenurilor respective, de obicei locomotiva şi cîteva vagoane, iar două cu distrugerea completă a trenurilor, în ambele cazuri fiind vorba de transporturi militare germane [57].

În realitate numărul accidentelor de acest fel trebuie să fi fost mai mare căci după cum mărturiseau inspectorii Direcţiei Regionale C.F.R. „asemenea fenomene au devenit aproape obişnuite în ultimul timp" [58]. Accidentele au fost organizate cu ajutorul personalului din diverse servicii C.F.R.: mecanici, fochişti, acari, frînari, impiegaţi de mişcare etc. [59].

Din cele 11 cazuri de deraieri şi ciocniri, 10 s-au petrecut cu complicitatea mecanicilor şi fochiştilor care remorcau trenurile respective.

---

52 Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 14.

53 ACIIP, fond 8, dosar 1656, fila 00791.

54 Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 18.

55 Ibidem, fila 29 (notă informativă de serviciu).

56 ACIIP, fond 8, dosar 1656, fila 00697, 00693, 00695, 00706, 00711, 00720, 00723, 00729, 00773, 00747, 00780; fond 4, dosar 741, fila 204, fond 1, dosar 371, fila 130; Arh. St. Iaşi, fond 1676, dosar 23, fila 730, 874 şi Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi dosar neinventariat, fila 8, 14, 22, 38.

57 Ibidem.

58 Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dos. neinventariat, fila 23.

59 Ibidem, fila 25.

În sprijinul acestei afirmaţii pledează argumentul că în toate cele 10 cazuri mecanicii şi fochiştii s-au salvat de la moarte şi numai în cel de-al 11-lea caz mecanicul a fost ucis[60]. Încă un argument îl constituie faptul că 5 dintre mecanici şi 2 dintre fochişti au fost înaintaţi tribunalului militar pentru a fi judecaţi[61]. În mod obişnuit accidentele se produceau în cursul nopţii, la intrarea trenurilor în staţii; pe linia pe care urma să intre trenul militar erau lăsate de către personalul de manevră o locomotivă cu unul sau mai multe vagoane; aceasta se întîmpla mai ales în preajma acelor, cînd viteza era destul de mare, iar posibilităţile de frînare reduse. Aşa s-a întîmplat la 22 octombrie 1940 în gara Paşcani[62] şi la 31 octombrie 1940 în apropierea gării Mirceşti[63].

Alteori, cei care au organizat nemijlocit accidentele au fost acarii, care manevrînd greşit acele produceau deraierea sau ciocnirea trenurilor militare. Astfel s-au produs accidentele de la Ciurea în noaptea de 10 septembrie 1940[64] şi la Vatra Paşcani, în noaptea de 26 februarie 1942[65].

Mecanicii romîni de pe locomotivele care remorcau trenuri militare germane au contribuit esenţial la aceste acte de sabotaj. Ciocnirile provocate intenţionat în gara Iaşi, la 11 martie 1942[66] în gara Socola, la 13 septembrie 1942[67] şi în gara Paşcani la 25 februarie 1943[68] au putut avea loc numai cu consimţămîntul mecanicilor şi fochiştilor de pe locomotivele respective.

Tot ca sabotaj trebuie apreciată şi distrugerea unor porţiuni de cale ferată înaintea trecerii trenurilor militare, cum s-a întîmplat în noaptea de 30 ianuarie 1943[69] pe distanţa Bîrnova-Ciurea, avînd ca rezultat întreruperea circulaţiei un timp îndelungat.

Pentru a provoca deraierea unor trenuri militare revizorii de vagoane au aplicat uneori metoda defecţiunii anticipate a frînelor de la vagoane, făcînd imposibilă frînarea în timpul coborîrii pantelor[70]. Prin procedeul amintit a fost provocată deraierea parţială a unui tren care transporta pe front efectivul unui batalion german de geniu, în noaptea de 16 martie 1944, pe distanţa Piciorul Lupului-Iaşi[71].

---

60 Ibidem, fila 27.

61 Nota informativă menţionează ce pedepse au primit. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 28.

62 ACIIP, fond 8, dosar 1656, fila 00693.

63 Ibidem, fila 00695.

64 Ibidem, fila 00697.

65 Acarii au motivat manevra greşită a acelor prin faptul că au primit comanda greşită, ibidem, fila 00711.

66 Este vorba de ciocnirea trenurilor germane 7571 şi 6648, ibidem, fila 00720.

67 Este vorba de trenul permisionar german 717, Berlin—Odesa, ibidem, fila 00747

68 Ibidem, fila 00808.

69 Pentru a ajunge la acest rezultat, ceferiştii intercalau în garnitura trenului ce preceda trenul militar un vagon cu roţile defecte. ACIIP, fond 8, dosar 1656, fila 00800 şi 00805 şi Arh. Dir. C.F.R. Iaşi, dosar neinvent., fila 55 (notă de anchetă).

70 Arh. Dir. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 50.

71 Ibidem.

Autoritățile militare și polițienești romîne și germane, ca și inspectorii Direcției Regionale C.F.R. Iași însărcinați cu anchetarea acestor cazuri, recunosc că acestea, în proporție de 90%, sînt acte de sabotaj [72]. Pentru intimidare, Direcția Regională C.F.R. Iași a hotărît, după consultarea prealabilă a Siguranței, să afișeze în ateliere și în stații un extras din decretul-lege, emis de Antonescu, privitor la pedeapsa cu moartea [73].

Ceferiștii Direcției Regionale C.F.R. Iași au plătit scump rezistența lor antifascistă [74]. Jertfele lor, izvorîte dintr-o înaltă conștiință patriotică, specifică clasei muncitoare, au avut o contribuție importantă la subminarea regimului fascist, înscriindu-se pe fondul general al luptei dusă de întreaga noastră clasă muncitoare împotriva regimului antonescian.

În aceste acte de sabotaj au fost distruse, total sau parțial, aproximativ 14 locomotive, peste 50 de vagoane, importante cantități de armament și muniții, iar o parte din efectivul unităților hitleriste și-a găsit moartea în urma accidentelor provocate de ceferiști [75].

În încleștarea uriașă de forțe desfășurată în răsărit, actele ceferiștilor din zona Dir. Reg. C.F.R. Iași, au reprezentat un aport însemnat la insuccesele mașinii de război fasciste.

Așa cum arătam mai sus, sabotajul economic s-a împletit strîns cu sabotajul politic.

Refuzul muncitorilor ceferiști de a subscrie la politica noului regim a început chiar din primele zile de existență a acestuia. El rezultă dintr-o serie de fapte de mai mare sau mai mică importanță, toate însă bogate în semnificații. Muncitorii ceferiști au boicotat noua politică sub toate aspectele, începînd cu formele exterioare de manifestare ale acesteia și terminînd cu însuși fondul ei.

Primele manifestări, deocamdată timide, ale refuzului muncitorilor ceferiști din zona Direcției Regionale C.F.R. Iași de a împărtăși politica regimului legionaro-antonescian, s-au produs cu ocazia sărbătoririi de către legionari a „victoriei" de la 6 sept. 1940. Dorind să dea

---

[72] Ibid. filele 56, 60, 67, 68 (note de anchetă).

[73] „Se pedepsesc cu moartea acei care : 1) îndeamnă prin viu grai sau prin orice mijloace la manifestații sau acțiuni cu caracter de uneltire împotriva ordinii publice existente ; 2) tipăresc, scriu, desenează sau multiplică, în orice mod, manuscrise schițe etc., care conțin îndemnuri la săvîrșirea unui act sau la manifestarea unei idei care constituie o uneltire împotriva ordinii existente în stat ; 3) îndeamnă la infracțiuni contra liniștei publice ; 4) instigă contra armatei ; 5) fac propagandă pentru răsturnarea ordinii sociale existente în stat ; 6) coalizează funcționarii contra siguranței statului. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, dosar „mișcări ceferiste", fila 8.

[74] Într-o informație înaintată Dir. Reg. C.F.R. la 20 ianuarie 1944, referitoare la noi angajări de personal, Dir. Reg. C.F.R. Iași arată că aceste angajări sînt necesare, întrucît „din vechiul personal parte s-a transferat în alte centre, parte a fost luat pe front, iar 60 se află în judecata tribunalului militar pentru acte de sabotaj, ibid., fila 71.

[75] Cifrele de mai sus nu sînt menționate în statisticile oficiale. Ele reprezintă calculul făcut de autori prin adunarea pierderilor provocate de aceste acte de sabotaj, pierderi amintite în notele și dările de seamă cercetate.

un caracter de masă acestei sărbători, organizaţia legionară din Iaşi a răspîndit manifeste în oraş invitînd populaţia la miting [76]. În întreprinderi şi instituţii, elementele legionare au făcut o intensă propagandă pentru a-i determina pe salariaţi să participe la miting, uzînd uneori de ameninţări [77]. Dintre ceferişti, doar vîrfurile administraţiei au participat, muncitorii şi chiar funcţionarii boicotînd mitingul [78].

Ulterior s-a încercat atragerea ceferiştilor în orbita politicii legionare pe căi ocolite, prin serbări, procesiuni religioase etc. De fiecare dată organizatorii diversiunilor cultural-religioase au trebuit să-şi înregistreze cu amărăciune eşecul [79]. Pentru acest motiv muncitorii de la Nicolina au suferit intense persecuţii ; cei cunoscuţi ca avînd o veche atitudine antifascistă au fost închişi şi bătuţi de bandele de legionari [80]. Adeseori, în cartierele muncitoreşti Nicolina şi Socola au avut loc încăierări între muncitori şi legionari [81].

Un caz concludent s-a petrecut cu prilejul manifestaţiilor legionare din 8 noiembrie 1940 la Iaşi, manifestaţii la care au participat regele Mihai şi conducătorii noului regim — Antonescu, Horia Sima şi alţii. Autorităţile legionare, în urma mobilizării făcute, scontau pe un număr mare de participanţi. S-au adunat însă doar cîteva sute de oameni, printre ei nefiind decît vreo 12 muncitori ceferişti [82], care în urma ameninţărilor cu concedierea au putut fi adunaţi la manifestaţie.

Muncitorii ceferişti ai Direcţiei Regionale C.F.R., alături de celelalte categorii de muncitori, şi-au menţinut atitudinea faţă de regim şi după rebeliunea legionară din 21—24 ian. 1941. Refuzul de a lua act oficial de hotărîrile guvernului, de a participa la plebiscit, de a participa la sărbătorirea „victoriilor" de pe front, de a subscrie la împrumutul reîntregirii, de a denunţa pe propagandiştii P.C.R., toate acestea au adîncit prăpastia dintre muncitori şi regimul dictatorial fascist, contribuind la subminarea poziţiilor acestuia.

Timp îndelungat muncitorii din Atelierele Nicolina au refuzat să semneze listele de subscripţie la împrumutul reîntregirii. Lor li s-au alăturat mecanicii şi fochiştii depourilor de locomotive din Iaşi şi Paşcani, precum şi o parte din personalul administrativ [83]. Alături de celelalte categorii de muncitori şi salariaţi din ţara noastră, refractari politicii regimului fascist, ceferiştii Dir. Reg. C.F.R. Iaşi au contribuit la eşecul împrumutului lansat de Antonescu [84].

76 Arh. St. Iaşi, fond 1678, dosar 36/1940, fila 57.

77 Ibidem, fila 58.

78 Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 80.

79 Ibidem.

80 În seara zilei de 26 sept., patru muncitori de la Nicolina au fost bătuţi de legionari în stradă „pentru cuvinte jignitoare la adresa legiunii", iar o zi mai tîrziu alţi trei au fost închişi pentru acelaşi motiv la poliţia legionară. Ibidem, fila 82.

81 Ibidem, fila 88.

82 Ibidem, fila 89.

83 ACIIP, ds. 5934, fila 336 şi Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, ds. neinventariat, fila 10.

84 Rezultatul (pe întreaga ţară) a fost acela că numai jumătate din obligaţiile emise au putut fi acoperite ACIIP, ds. 63, fila 26, „Presa liberă" 24 sept. 1941.

Refractară a fost poziţia ceferiştilor şi faţă de plebiscitul iniţiat de Antonescu la 9 nov. 1941. Rapoartele oficiale ale Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, consemnează faptul că, din numărul total de salariaţi, peste 85% au absentat de la vot sub diferite pretexte [85]. Primul „tur de scrutin" transformîndu-se într-un veritabil fiasco, guvernul antonescian a ordonat autorităţilor aducerea populaţiei cu forţa la vot [86]. „Muncitorii au păstrat vechiul spirit de frondă, care în împrejurările de azi constituie un neîndoios succes al propagandei comuniste" [87] — notează Dir. Atelierelor C.F.R. Nicolina, făcînd în continuare recomandarea că „se impun măsuri mai drastice ca eventualele surprize să nu se poată produce" [88]. Într-adevăr, luînd act de această recomandare siguranţa din Iaşi a arestat şi deferit Curţii Marţiale un număr de 32 muncitori din Atelierele Nicolina, „care au făcut agitaţie împotriva plebiscitului" [89].

Ceea ce autorităţile indicau a fi drept „un spirit de frondă" era în realitate cu mult mai mult; era o ostilitate dură, o ură adîncă şi constantă, necunoscută încă la noi în istoria relaţiilor dintre muncitori şi asupritori; era o părticică din riposta, consemnată timp de patru ani în notele informative ale organelor de represiune, dată de clasa muncitoare celui mai întunecat regim de asuprire economică, socială şi politică cunoscut în istoria ţării noastre. Evenimentele precedente şi cele următoare au demonstrat acest lucru.

Acolo unde teroarea se dovedea ineficace, regimul a promovat diversiunea apropierii de muncitori. În acest sens amintim că dispoziţia guvernului antonescian de a se serba ziua de 1 Mai sub semnul înfrăţirii între clase a fost privită de muncitori ca o provocare la care au răspuns prin refuzul de a participa la sărbătoare [89].

Aceeaşi atitudine au adoptat muncitorii ceferişti faţă de societatea „Muncă şi lumină", creaţie a regimului fascist cu rol de promovare a ideologiei şi politicii fasciste în rîndul muncitorimii. Pentru ca la conferinţele şi serbările organizate în cadrul societăţii „Muncă şi lumină" să se poată asigura un minimum de auditori, administraţia Atelierelor Nicolina recurgea la ameninţări [90]. După ce cu multă trudă erau adunaţi 30—40 muncitori, lipsa de atenţie afişată ostentativ dovedea preţuirea de care se bucurau eforturile conducerii de a „culturaliza" masa de muncitori [91]. Cu atît mai fireşti apar aceste manifestări dacă ţinem seama de faptul că majoritatea conferinţelor şi serbărilor organizate aici aveau ca subiecte popularizarea „personalităţii" generalului Antonescu sau a „succeselor" armatei pe front. Dar manifestările de acest gen nu se opreau aici. Adeseori, în timpul nopţii, pe zidurile

85 Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, ds. neinventariat, fila 38.

86 Ibidem, fila 34 şi „Procesul marii trădări naţionale", Bucureşti 1946, f. 241.

87 Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, ds. neinv., f. 39 şi ACIIP, fond. 1, ds. 18, v. IV f. 442.

88 Ibidem.

89 ACIIP, ds. 6165, fila 00038 şi ds. 5817-20, fila 4.

90 ACIIP, ds. 5817-20, fila 11.

91 Ibidem.

Atelierelor Nicolina apăreau, săpate cu dalta lozinci ca: „Jos călăul Antonescu!", „Vrem pace cu U.R.S.S."[92].

Informatorii Siguranței strecurați printre muncitori raportau și alte fapte semnificative privitoare la starea de spirit a muncitorilor feroviari. În pauzele de lucru, discuțiile erau purtate mai cu seamă în jurul problemei războiului, iar din ele răzbea speranța muncitorilor că prăbușirea regimului fascist se va produce cît mai repede[93]. Pentru astfel de discuții, socotite conspirative, trei muncitori din Atelierele Nicolina au fost condamnați, în febr. 1943, la cîte 10 ani muncă silnică[94].

Fără a epuiza subiectul, din cele cîteva date prezentate mai sus se poate trage concluzia că încercarea regimului fascist din Romînia de a îngenunchia clasa muncitoare a înregistrat un eșec. Cele petrecute în zona Direcției Regionale C.F.R., Iași, în rîndul muncitorilor ceferiști, reflectă pe plan local un fenomen generalizat în întreaga țară. Sabotarea regimului fascist din Romînia a fost sub toate aspectele un fenomen propriu întregii noastre clase muncitoare, întregului nostru popor, desfășurat în toate regiunile țării.

Ofensivei violente întreprinse de fascism, pe planuri diferite, asupra nivelului de trai al clasei muncitoare, i s-a răspuns prin sabotaj și insubordonare politică. Fățiș sau tacit, reprezentanții locali ai regimului fascist au trebuit să recunoască acest adevăr.

Ultimul episod din existența regimului burghezo-moșieresc — fascismul — s-a consumat în iureșul celei mai mari bătălii de clasă cunoscută în istoria luptelor de clasă de la noi, care a culminat cu actul de la 23 August 1944. Actul de la 23 August 1944 a fost punctul culminant al rezistenței îndîrjite depuse de întregul nostru popor în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea P.C.R., în fața fascismului, rezistență care după mai bine de 4 ani a obținut victoria.

În contextul evenimentelor care au premers lui 23 August 1944 lupta muncitorilor ceferiști din zona Direcției C.F.R. Iași împotriva regimului militaro-fascist reprezintă o contribuție însemnată la victoria finală obținută de întregul nostru popor, sub conducerea P.C.R.

[92] Ibidem.

[93] ACIIP, fond 1, ds. 27, fila 43 și Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, ds. „Mișcări ceferiste", fila 36.

[94] ACIIP, ds. 5817-20, fila 66 și fond 1, ds. 18, vol. IV, fila 547.

CU PRIVIRE LA PRIMELE ALEGERI PENTRU DIVANUL AD-HOC DIN MOLDOVA (7/19—15/27 IULIE 1857)

DE

D. RUSU

Prin articolul 24 al Tratatului de la Paris, încheiat la 18/30 martie 1856, se hotăra convocarea în fiecare din cele două Principate a unui Divan ad-hoc. Aceste divanuri, alcătuite prin alegeri din reprezentanţii tuturor claselor societăţii, trebuiau să exprime dorinţa populaţiei cu privire la organizarea definitivă a Principatelor [1].

Elementele separatiste din ţară, sprijinite de puterile europene ostile unirii, pentru a-şi atinge scopul prin alcătuirea unor divane separatiste, îşi îndreaptă atenţia către alegeri, urmărind falsificarea lor. Deoarece la Bucureşti se afla Comisia specială de informare a puterilor europene şi pentru a nu-şi dispersa forţele, separatiştii îşi vor îndrepta atenţia îndeosebi spre Moldova. Acţiunile acestora au întîmpinat însă opoziţia dîrză a unioniştilor şi a maselor populare, care, în timpul pregătirii şi desfăşurării primelor alegeri pentru Divanul ad-hoc din Moldova, au înscris o adevărată pagină de glorie şi eroism în istoria luptelor pentru unitatea naţională.

Diferitele aspecte ale perioadei de formare a statului naţional au făcut obiectul unor numeroase şi interesante studii şi lucrări.

Problema care ne preocupă nu a format obiectul unei lucrări speciale. Informaţii şi aprecieri sînt prezentate în majoritatea lucrărilor care tratează perioada [2].

---

[1] D. A. Sturdza, *Acte şi documente relative la istoria renaşterii Romîniei*, vol. II. Buc., 1889, p. 1082.

[2] Printre lucrările care acordă un spaţiu mai larg acestei probleme cităm: V. Popovici, *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în «Studii şi cercetări ştiinţifice», Acad. R.P.R., Fil. Iaşi, Ist., fasc. 1—2, 1959, p. 5—9; N. Adăniloae, *Ţărănimea şi unirea*, în «Studii privind Unirea Principatelor», Buc., 1959, p. 241—248; Dan Berindei, *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, Buc., 1961 (introducere), p. XVIII—XXVII.

Grupînd informaţiile principale oferite de documentele vremii, considerăm că aducem o contribuţie la cunoaşterea mai deplină a atmosferei în care s-au desfăşurat primele alegeri pentrul Divanul ad-hoc. În acelaşi timp, prin contrast, vom scoate în evidenţă dîrzenia şi eroismul maselor în lupta împotriva reacţiunii separatiste, pentru realizarea unităţii naţionale.

Începutul anului 1857, marchează o nouă etapă în lupta pentru Unire, superioară anului 1856 şi cu obiective mai precise decît pînă atunci. Venirea după moartea lui Teodor Balş a noului caimacam, Nicolae Conache Vogoride [3], separatist notoriu, în slujba Austriei şi Turciei, promulgarea firmanului pentru convocarea Divanului ad-hoc [4], apoi, eliberarea Moldovei de sub ocupaţia austriacă şi, o dată cu aceasta, întrunirea Comisiei de informare a puterilor europene la Bucureşti, toate aceste evenimente, au pus în faţa unioniştilor moldoveni noi sarcini, strîns legate de pregătirea şi desfăşurarea alegerilor care urmau să aibă loc. În această perioadă, pînă la victoriile unioniştilor în alegerile ţinute a doua oară, la sfîrşitul lunii august, mişcarea unionistă, lărgită şi adîncită mult în masele populare, va urma un drum ascendent. Alegerea unui Divan în care unioniştii urmau să aibă majoritatea, era acum obiectivul luptei lor, care se confunda cu lupta întregului popor.

În acest timp, caimacamul Vogoride, cu scopul de a înăbuşi orice tendinţă unionistă, de a împiedica înscrierea unioniştilor în listele electorale, petru a-şi asigura astfel un Divan care să se pronunţe contra Unirii, continuă acţiunea de represiune începută în timpul căimăcămiei lui Teodor Balş, recurgînd la mijloace cu adevărat teroriste. La început, ţinta atacului au fost listele electorale, falsificate în mare măsură în urma presiunilor ocîrmuirii sprijinită îndeaproape de agentul Austriei din Iaşi, Gödel Lannoy.

Listele electorale falsificate, publicate la începutul lunii iunie [5], aşa cum se notează într-o adresă a Comitetului unionist din Bîrlad, „au umplut pe toţi de întristare şi indignare" [6]. Făcute pe baza acestor liste, alegerile nu puteau duce decît la constituirea unui Divan care, în pofida voinţei poporului, aveau să se pronunţe contra Unirii.

[3] La 23 februarie (7 martie) 1857, Vogoride este anunţat de marele vizir că a fost numit caimacam. În aceeaşi zi, Consiliul administrativ trece caimacamului conducerea ţării. Cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. IV, p. 14.

[4] Firmanul, adoptat la Constantinopol la 13 ianuarie 1857, cf. *Ibidem*, vol. III, p. 1049, este promulgat în Moldova la 28 februarie, cf. *Ibidem*, vol. IV, p. 34—35.

[5] Listele şi datele la care urmau să aibă loc alegerile sînt publicate în *Buletinul oficial al Moldovei*, nr. 1—5, respectiv din 30—31 mai şi 1—4 iunie 1857.

[6] D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. IV, p. 878. Referindu-se mai departe la felul abuziv în care au fost întocmite aceste liste, încălcîndu-se şi prevederile deja destul de trunchiate din firman, unioniştii din Bîrlad arătau în continuare: „Noi ne-am plîns de scăpările din vedere a firmanului, dar acum sîntem foarte departe de măcar textul lui". *Ibidem*, p. 878.

Față de această situație, un val de proteste s-a ridicat în întreaga țară. Numeroasele petiții și memorii, precum și cunoscutele reclamații ale neîndreptățiților [7], dovedesc cum nu se poate mai clar abuzul flagrant săvîrșit cu ocazia alcătuirii listelor electorale.

Felul în care fuseseră întocmite listele [8] dusese la întărirea pozițiilor separatiștilor. Intensificarea măsurilor represive și prigoana desfășurată împotriva unioniștilor urmăreau să le asigure reușita deplină în alegeri. Astfel, în cursul lunii iunie, în întreaga țară, a început o adevărată teroare electorală. Nu erau cruțate de măsurile ocîrmuirii și de acțiunile separatiste nici una din categoriile și clasele sociale care trebuiau să participe la alegeri. Cel mai mult au avut de suferit țărănimea și populația orașelor.

Potrivit unor relatări provenite din sursă unionistă, peste tot, în orașe și sate, „jandarmii joacă un rol important în ajunul alegerilor", iar „autoritățile nu înlătureaza nici un mijloc din acele ce pot produce spaimă și descurajare" [9]. Adunările unioniștilor sînt reprimate și apoi interzise, mulți fruntași unioniști sînt arestați, funcționarii care susțineau cauza Unirii sînt îndepărtați din slujbe. Țăranii, mai cu seamă, erau supravegheați cu străşnicie. S-au adoptat măsurile cele mai drastice pentru a preveni mișcările de protest din satele și orașele moldovene [10]. Interesantă de semnalat în acest sens este circulara mi-

[7] În Moldova au fost făcute 679 reclamații, din care au fost primite, în urma analizei lor de către comitetele de cercetare 428. Cf. «Gazeta de Moldavia», nr. 57, Iași, 22 iulie 1857. De asemenea, la Arhivele Statului Iași, în fondul Divanului ad-hoc și al Departamentului de interne se află multe din dosarele comitetelor de reclamații cuprinzînd doar aceste petiții cu conținut aproape identic. Multe dintre ele sînt reproduse în Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 60—100.

[8] Felul în care au fost alcătuite aceste liste este relatat de V. Place într-o depeșă către Walevski, cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 36—37. Vezi și A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*; vol. XII, ed. 3-a, p. 257—258; idem, *Istoria partidelor politice*, vol. I, p. 348—349 și Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 130.

Sprijinind acțiunea de falsificare a listelor electorale, Departamentul din lăuntru, prin numeroase adrese, recomanda organelor locale să dea dovadă de „precauțiune", la întocmirea listelor electorale, ceea ce, de fapt, însemna neadmiterea includerii unioniștilor în ele; cf. Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. 30/1857, fila 14—15, 17, 51 etc.

[9] După adresa Comitetului unionist din Roman către Comitetul Central al Unirii din Iași, din 22 iunie (4 iulie) 1857. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 34.

[10] Dintr-o circulară a Comitetului Unionist din Piatra, aflăm că „starea lucrurilor" în orașul și ținutul Piatra a luat „o față cu totul sălbatecă". Agenții ocîrmuirii și toți slujbașii de aici s-au dedat „a face cele mai nepilduite abuzuri de autoritate" persecutînd pe toți care susțineau Unirea. S-a ajuns ca cererile unioniștilor nici să nu mai fie luate în seamă de organele și instituțiile de stat; *Ibidem*, p. 25.

La Vaslui, prin aceleași metode, „renegați și ucigași de nație" — se arată într-o scrisoare a lui Gr. Cuza către C. Hurmuzaki — „întrebuințează toată activitatea a ademeni, a îngrozi, spre a face mai mare partida turco-austro-căimăcămească". *Ibidem*, p. 31.

La Roman și Galați, ca și în toate celelalte ținuturi, arbitrarul sporește mereu, jandarmii jucînd un rol principal în prigoana împotriva unioniștilor. Astfel, la Galați, după relatarea lui Gh. Sălceanu făcută în cererea de demisie de la Judecătoria Covurluiului „oarecare nelegiuite măsuri înspăimîntătoare" amenințau pe toți locuitorii. Pe străzi erau postate santinele și în timpul zilei. *Ibidem*, p. 163.

nisterială adresată tuturor slujbaşilor statului şi difuzată de priveghetorii de la ocoale prin satele ţinuturilor, în care se dispunea arestarea acelora care vor fi auziţi „vorbind de Unire, sau de niscai-va reforme asupra boierescului, birului şi alte asemenea". Arendaşii erau solicitaţi „să nu cruţe şi să bată pe orice locuitori care nu se vor supune poruncilor lor" [11].

Ca urmare a măsurilor amintite, o stare generală de nemulţumire a cuprins masele populare. Pentru a linişti spiritele, regimul caimacamului simulează revizuirea listelor cu scopul ostentativ mărturisit, de a înlătura aşa-numitele abuzuri care se efectuează cu prilejul întocmirii acestora. Condiţiile în care s-a făcut revizuirea, nu au determinat, decît în foarte mică măsură, schimbarea compoziţiei alegătorilor [12].

În faţa acestei situaţii, unioniştii adoptă o tactică nouă. Părăsind terenul luptei împotriva listelor, care nu mai avea obiect, îşi concentrează toate eforturile spre a împiedica participarea la alegeri a cît mai mulţi dintre alegătorii înscrişi în liste [13].

---

[11] După scrisoarea lui C. Vîrnav către C. Hurmuzaki, din 7/19 iulie 1857. Cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 171.

Asemenea instrucţiuni şi ordine circulare care recomandau „păstrarea liniştei şi ordinei, a respectării legalităţii în alegeri", au fost numeroase în perioada premergătoare alegerilor şi la începutul desfăşurării lor. De fapt, toate aceste circulare nu făceau altceva decît, sub masca „păstrării ordinei şi a respectării legalităţii" să insiste asupra reprimării mişcărilor unioniste, urmărind astfel să împiedice acţiunile unioniştilor şi ale maselor populare îndreptate împotriva teroarei electorale din ţară. Dintre acestea cităm: circulara din 15 aprilie, conform *Buletinului Oficial al Moldovei*, din 15 aprilie 1857 şi Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. 30/1857, f. 61; din 18 iunie cf. Arh. St. Iaşi, tr. 1896, dos. 303/1857, f. 69—70; din 20 iunie, *ibidem*, f. 72 şi Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 85—87; din 29 iunie cf. Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. 30/1857, f. 238—239; din 7 iulie, cf. Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 107; din 8 iulie, *ibidem* p. 109.

[12] Aşa cum plastic se arată într-un protest al alegătorilor din districtul Suceava, „în formarea comitetelor în care prezedue ispravnicii n-a fost nici o garanţie căci aceştia au format listele şi prin urmare făceau parte ca giudecători şi pîrît totodată". Vezi în Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 130—131. Apoi, fără nici un temei erau respinse reclamaţiile persoanelor recunoscute ca unioniste, mai ales cînd acestea aparţineau ţărănimii sau orăşenilor. Cităm cazul răzăşilor din Luncani-Bacău, cf. D. Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 77 şi a acelora din Filipeşti cf. Arh. St. Iaşi, tr. 1896, dos. 292/1857, f. 41.

[13] Întîlnim această idee exprimată mai întîi în „Doleanţele unioniştilor moldoveni către Comisia europeană din Bucureşti, din 22 aprilie (4 mai)". Aici, după ce se arătau toate abuzurile căimăcămiei, întrezărindu-se pregătirea unor alegeri nedrepte, se sublinia „că nu ne va rămîne decît să ne abţinem de la orice participare la alegerile făcute sub astfel de auspici". Cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. IV, p. 498. Mai clar este cuprinsă această hotărîre a unioniştilor moldoveni în protestaţia lor din 8/20 iunie 1857, în care, după relatarea tuturor abuzurilor căimăcămiei, se sublinia că patrioţii moldoveni „se văd în dureroasa nevoie de a se retrage de la orice împărtăşire la nişce alegeri făcute sub jugul înşelăciunii, al împilării, al nedreptăţii. Ei se vor ţinea de o parte, pînă cînd ţara nu va fi pusă în acea stare legală cerută şi hotărîtă de Congresul de Paris". Mai departe, ei protestau „în contra orişicăreia hotărîri, în contra oricărei măsuri, în contra oricărei dorinţe a viitorului Divan ad-hoc, ca unele ce nu pot fi decît rezultatul unor alegeri înşelătoare, ca u-

După o amînare de 8 zile [14], la 7/19 iulie au început alegerile. Acestea urmau să se desfăşoare timp de 7 zile conform programului publicat în prealabil.

Tactica unioniştilor s-a dovedit a fi eficace. Încă din primele zile, abţinerea de la alegeri a devenit un fenomen general. Din rîndurile clerului [15], din cei 192 înscrişi, au participat doar 17 alegători iar dintre boierii mari, au participat la alegeri numai 207 din numărul de 465 înscrişi [16].

Deşi opoziţia alegătorilor din primele două categorii nu a fost prea îndîrjită, totuşi s-a recurs la forţă [17].

Ingerinţele căimăcămiei au atins punctul maxim abia cu prilejul alegerilor de delegaţi din partea micilor proprietari, a locuitorilor pontaşi şi a orăşenilor. Cu acest prilej s-a putut verifica cu mai multă tărie eroismul maselor populare.

Deşi duşmanii Unirii au izbutit, pentru moment, să-şi impună deputaţii [18], spiritul general de nemulţumire şi revoltă a maselor, provoacă o reală îngrijorare. Analiza succintă a felului în care s-au desfăşurat alegerile, vădeşte temeiurile adînci ale protestului popular.

---

nele ce trebuie să fie lovite de nelegalitate, chiar înaintea întrunirii sale". *Ibidem*, p. 912.

Ideea luptei directe contra alegerilor şi a nerecunoaşterii unui divan ales prin asemenea mijloace, o găsim exprimată şi în reclamaţiile contra listelor electorale. Cf. Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 60—100; Arh. St. Iaşi tr. 1896, dos. 289/1857, f. 1, 67, 77, 78.

În fine, în zilele din preajma alegerilor, de la diferitele categorii de alegători din oraşe şi ţinuturi pornesc către organele electorale numeroase proteste privitoare la refuzul de a participa la alegeri. Cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 96—97, 114, 217, 218, 219, ş. a.

[14] Circulara Departamentului de Interne din 29 iunie (11 iulie) către administratorul judeţelor anunţa amînarea alegerilor. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 93—94.

[15] Deja, printr-o adresă a mitropolitului din 6/18 iulie, clerul fusese oprit de la vot. *Ibidem*, p. 148.

[16] *Ibidem*, p. 247, după telegrama lui V. Place către Walewski.

[17] După cum ne relatează o adresă a notabililor din Iaşi către consulii puterilor garante, aici, în aceste zile o desfăşurare de forţe armate pe străzi „a uimit pe locuitori". *Ibidem*, p. 190, 243. Aspecte asemănătoare găsim şi în alte oraşe ale ţării. În districtul Suceava, după cum se arată în actul de alegere al proprietarilor mari, alegerile acestei categorii s-au desfăşurat „sub ameninţarea de baionetă a o mulţime de jandarmi şi plăieşi" care înconjurau pe alegători. *Ibidem*, p. 199. Vezi şi D. Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 112, 113, 116, 117, 121—127, 130—131. Aici sînt cuprinse, pe lîngă protestele alegătorilor contra abuzurilor şi actele relative la constituirea unei comisii guvernamentale de anchetă pentru cercetarea acestor abuzuri.

Din Galaţi se comunică Comitetului Central Unionist că uliţele erau pline de soldaţi şi peste tot se luau măsuri teroriste. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 201.

[18] Numai în urma unor presiuni continui, pe care le găsim repetate în adresele către eforii, cărora li se cerea „ca oricîţi alegători s-ar aduna, să se facă alegerile", s-a reuşit în cea mai mare parte „să se aleagă" deputaţii doriţi dintre pontaşi, orăşeni şi micii proprietari. Cf. Arh. St. Iaşi, dos. 30/1857, f. 370—374 şi 415.

Astfel, în ținutul Romanului [19], asupra căruia avem informațiile cele mai ample [20], ispravnicul și priveghetorii, unelte docile ale căimăcămiei, pentru a obține deputații doriți, au folosit toate mijloacele, începînd cu promisiunile și terminînd cu măsurile teroriste.

Au fost cazuri cînd s-au ales delegați, fără ca să aibă loc alegeri. În două din cele patru ocoale ale ținutului, alegerile de delegați pentru categoria micilor proprietari nici nu s-au mai efectuat. La ocolul Moldovei nu s-a prezentat nici un alegător, iar la ocolul Siretului de Sus datorită rezistenței dîrze a alegătorilor, lucrurile au luat o întorsătură dramatică. Alegătorii din acest ocol, refuzînd să participe la alegeri, au fost duși la Roman și închiși [21]. „Scena aceasta a fost foarte dureroasă", arătau unioniștii din Roman. Cei 39 mici proprietari au fost transportați sub paza slujbașilor „ca niște criminaliști, pentru a-și primi osînda" [22]. Pînă la urmă, „făcîndu-se prea mare huiet", ispravnicul a fost nevoit să-i elibereze [23].

Cei zece alegători din celelalte două ocoale ale ținutului Roman, așa cum notează memoriul citat, au fost aduși în tîrg de privighetori „sub cea mai mare pază, încît nu s-a putut afla nici cînd au venit, nici cînd s-au dus" [24]. Aceștia, de fapt, nici n-au votat. „Fără a le întreba voința" a fost ales Iordache Rugină, om al isprăvniciei [25].

Alegerile delegaților locuitorilor pontași din ocoalele aceluiași ținut, s-au desfășurat în condiții și mai grele. Este important de subliniat că, cu toate amenințările privighetorilor, au fost totuși aleși delegații doriți de mase.

Alegerile care au avut loc la isprăvnicie, au anihilat însă acest prim rezultat favorabil realizat de unioniști. Cei opt delegați de gradul al doilea aduși la isprăvnicie, unii chiar în timpul nopții [26], nu au avut putința să se consulte între dînșii. Mai mult chiar, sub amenințarea jandarmilor și a pompierilor, aflați în mare număr în curtea isprăvniciei [27], au fost forțați să-și dea votul unui deputat impus de isprăvnicie [28].

---

[19] Despre alegerile de aici, rapoartele oficiale menționează în mod cinic că „alegerea deputatului dintre locuitorii pontași s-a desfășurat cu cea mai mare rînduială". Cf. Arh. St. Iași, tr. 1896, dos. 290/1857, f. 27. De asemenea că „alegerea tîrgului Roman s-a desfășurat cu cea mai mare liniște și bună orînduială". Ibidem, f. 15.

[20] Asemenea informații ni le oferă îndeosebi „Memoriul asupra alegerilor din districtul Roman, prezentat Comitetului Central al Unirii din Iași de către Comitetul electoral unionist din Roman în 21 iulie (2 august) 1857" care este însoțit de numeroase anexe. Publicat în D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V. p. 330—350.

[21] Adresa proprietarilor mici din districtul Roman către agentul consular francez, *Ibidem*, p. 241.

[22] Adresa Comitetului unionist din Roman (11/23 iulie) *Ibidem*, p. 242.

[23] D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 333.

[24] *Ibidem*, p. 333.

[25] *Ibidem*, p. 242.

[26] *Ibidem*, p. 343—344.

[27] *Ibidem*, p. 343.

[28] *Ibidem*, p. 334.

Pentru alegerea deputatului orăşenilor, funcţionarii căimăcămiei au întrebuinţat aceleaşi „ameninţări şi ademeniri"[29]. Lucrurile însă nu s-au oprit aici. În ziua alegerilor, localul în care urma să se desemneze candidatul „era plin de jandarmi şi pompieri". De asemenea, în dimineaţa aceleiaşi zile, „peste douăzeci de ţărani, neînscrişi în liste, fură închişi în beciurile casei de alegere, pentru a avea alegători la orice întîmplare"[30]. După o aşteptare zadarnică, cei 24 alegători prezenţi, din numărul total de 104 înscrişi pe listă, au votat pentru candidatul guvernului[31].

Aceeaşi situaţie este şi în ţinutul Botoşani. Aici, alegerile s-au făcut „prin cele mai uricioase ademeniri şi făţişe silnicii", după cum ne informează o adresă a Comitetului unionist din Botoşani[32]. Chiar acei puţini alegători care au votat, în cea mai mare parte, notează aceeaşi adresă, „au fost aduşi cu sila"[33]. Din 27 proprietari au votat doar 11, iar din 222 alegători orăşeni au votat numai 28[34].

Din cauza împotrivirii locuitorilor pontaşi, alegerile delegaţilor acestora în ocoalele ţinutului Botoşani, s-au desfăşurat cu multă greutate. Şi aici, ingerinţele guvernului s-au manifestat în toată deplinătatea lor, abia la alegerile de la isprăvnicie. Opoziţia locuitorilor însă a fost atît de puternică, încît a fost necesară intervenţia şefului jandarmilor. Cu toate silinţele acestuia, şi a jandarmilor din subordine, locuitorii „au rămas statornici în opunerea lor"[35]. Aceştia arătau că nici măcar nu se cunosc între ei, „şi că, prin urmare, nu pot încredinţa unui necunoscut soarta a mii de romîni"[36]. După zădărnicirea încercărilor de a ademeni pe alegători cu diferite promisiuni, ispravnicului îi mai rămînea doar un mijloc „acela al îngrozirii pe care, ca pe cel din urmă, l-a şi pus în mişcare". „Numai aşa, ne relatează un martor ocular, nenorociţii locuitori au fost siliţi a alege pe acela asupra căruia a fost ţintirea dregătorului"[37].

Pentru alegerea deputatului oraşului Botoşani, administraţia locală a utilizat aceleaşi procedee de intimidare[38].

Alegerile s-au desfăşurat la fel şi în ţinutul Dorohoiului[39]. Ele s-au efectuat sub supravegherea directă a preşedintelui judecătoriei, pos-

---

[29] *Ibidem*, p. 335.

[30] *Ibidem*, p. 335.

[31] *Ibidem*.

[32] *Ibidem*, p. 426. Este vorba de o adresă către Comitetul Central Unionist din 29 iulie (10 august) 1857.

[33] *Ibidem*, p. 281.

[34] *Ibidem*.

[35] *Ibidem*, p. 426—427.

[36] *Ibidem*, p. 427.

[37] *Ibidem*, p. 427.

[38] Amănunte cu privire la abuzurile comise cu ocazia alegerii deputatului oraşului Botoşani găsim în „Protestul negustorilor şi meseriaşilor din oraşul Botoşani, către Comisia europeană din Bucureşti din 26 iulie 1857". *Ibidem*, p. 260, 261.

[39] Şi pentru acest ţinut, rapoartele oficiale vorbesc de desfăşurarea alegerilor „în mijlocul celei mai bune armonii şi fără nici de puţine neînţelegeri". Cf. Arh. St. Iaşi, tr. 1896, dos. 535/1857, f. 21.

telnicul Mihalachi Gherghel. Acesta, așa cum se relatează în raportul Comitetului unionist din Dorohoi din 15/27 iulie 1857, „a respins fără rușine alegători, care după înțelesul firmanului, avea drepturi necontestate și dimpotrivă au primit de aceia, care nici după firman nici moralicește ar fi putut lua parte la alegeri: precum interdicți, faliți, nevîrstnici, supt curătorie, ipotecați cu tot avutul lor de către chiar ocîrmuire"[40]. Mai mult, pentru a întări frontul reacțiunii separatiste, cu o zi înainte de alegeri, a fost trimis din Iași, pentru a supraveghea Costache Iorga, considerat drept „unealta cea mai degradată a celor mai nelegiuite fapte"[41]. În asemenea condiții, alegerile nu se puteau desfășura decît în maniera cunoscută și în celelalte ținuturi.

Dintre proprietarii mici au luat parte la alegeri numai 12 alegători.

La rîndul lor, alegerile locuitorilor pontași de asemenea au fost efectuate „sub cea mai mare influență a administrației"[42]. La unele din sate, punînd pecețile pe hîrtie albă, priveghetorii de ocoale „au trecut pe ele numele acelora pe cari au voit"[43]. Folosind aceleași unelțiri, „în ziua alegerii au adunat cîțiva locuitori, închipuind numărul candidaților ce trebuie să fie, cărora li se porunci dintre ei a alege pe un locuitor din satul Drăgășani"[44].

Alegerea deputatului tîrgului s-a desfșurat în sala isprăvniciei unde, după cum se arată într-un raport al Comitetului unionist, „la toate ușile pînă la cea mai afară, era cu jandarmi înarmați păzite, avînd săbiile goale în mînă"[45].

La celelalte ținuturi, așa cum rezultă din datele oferite de rapoartele comitetelor unioniste sau din protestele alegătorilor,[46] au fost folosite aceleași metode și s-au comis aceleași abuzuri față de alegători. Această situație a determinat ca peste tot să se desfășoare o dîrză rezistență din partea unioniștilor.

*

Din datele amintite mai sus, se desprind cu claritate abuzurile care au dominat întreaga desfășurare a primelor alegeri pentru Divanul ad-hoc din Moldova[47].

---

40 D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 268—269.
41 *Ibidem*, p. 269.
42 *Ibidem*, p. 267.
43 *Ibidem*.
44 *Ibidem*.
45 *Ibidem*, p. 268.
46 Pentru ținuturile Piatra, *Ibidem*, p. 368; Tecuci, *ibidem*, p. 259, 260; Bîrlad, *ibidem*, p. 372—373; Galați, *ibidem*, p. 373—375; Iași, *ibidem*, p. 292—293; Vaslui, *ibidem*, p. 375—376.
47 Desfășurarea alegerilor este caracterizată de V. Place într-o telegramă către Walawski astfel: „alegerile sînt terminate în Moldova. Abținerea în țară a fost generală la cele cinci clase și a depășit toate previziunile. Violențele și fraudele comise de guvern, sînt de necrezut... Caimacamul însuși mi-a declarat că el este rușinat de rezultatul acestor alegeri și că el nu poate crede în menținerea unui asemenea divan prin forță". D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 286. De fapt, majori-

Fără a ține seama de normele legale, menite să reglementeze desfășurarea alegerilor, încălcînd fățiș voința întregului popor, reacțiunea separatistă din țară în frunte cu căimăcămia, avînd asigurat sprijinul și ocrotirea din partea puterilor europene ostile Unirii, a folosit alegerile pentru a lovi mișcarea unionistă.

Victoria inițială a forțelor separatiste nu a descurajat frontul unionist. Protestele vehemente ale alegătorilor [48] din toată țara adresate Comitetului Central Unionist și Comisiei de supraveghere din București, pe lîngă faptul că demascau în fața opiniei publice toate ilegalitățile săvîrșite cu prilejul alegerilor, aveau în vedere și anularea acestora [49].

După încheierea alegerilor, situația din țară rămînea la fel de încordată ca și în timpul pregătirii și desfășurării lor.

Atmosfera încordată din interior oferea puternice temeiuri de îngrijorare puterilor europene favorabile unirii. Din motive asupra cărora nu este locul să insistăm aici, unele puteri, pentru a obține anularea alegerilor, au rupt relațiile diplomatice cu Poarta [50].

Dar, anularea alegerilor nu s-a obținut prin sacrificarea intereselor Franței sau ale altei puteri europene, ci prin încălcarea voinței poporului romîn. Deși realizată — ca urmare directă a luptei maselor populare — anularea alegerilor, hotărîtă în înțelegerea de la Osborne [51]

---

tatea corespondenței lui V. Place din această perioadă cuprinde multe informații referitoare la abuzurile săvîrșite în timpul alegerilor. În acest sens, vezi *ibidem*, p. 219, 228—235, 243, 244, 247—248, 252—257, 273, 286, 313—314, 369—370, 377, 382, 408—411, 418—420, 424—426, 429—433 ș. a. Semnificativ este și faptul că dosarele cuprinzînd actele alegerilor pentru ultimele 3 categorii, aflate la Arhivele statului Iași, în cele peste 400 pagini referitoare la desfășurarea alegerilor, nu conțin nici o mențiune privitoare la aceste multiple ilegalități comise în desfășurarea alegerilor. Vezi pentru actele alegerii deputaților pontași Arh. St. Iași, tr. 1896, dos. 302/1857, 208 f.; pentru deputații orășeni, ibidem, tr. 1896, dos. 314/1857, 123 f.; pentru micii proprietari, ibidem, tr. 1896, dos. 353/1857, 147 file.

De asemenea, nici un fel de mențiuni nu găsim în depeșele telegrafice trimise de isprăvnicii Departamentului de Interne, prin care se anunța alegerea deputaților. Vezi ibidem, tr. 1896, dos. 290/1857 pentru proprietarii mici, f. 2—10; pentru tîrgoveți, f. 13—25 și pentru pontași, f. 26—31.

48 Asemenea petiții și memorii vezi în D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 218, 258, 259, 260, 372—373, 292—293 și D. Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 134, 139, 142.

49 Unii dintre unioniștii pătrunși în Divan hotărăsc să demisioneze, ceea ce determină intervenția Departamentului din lăuntru. Cf. D. Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 138—139.

50 La două zile după publicarea listei deputaților (22 iulie/3 august), reprezentanții Franței, Rusiei, Prusiei și Sardiniei de la Constantinopol anunță ruperea relațiilor diplomatice cu Poarta. Cf. D. A. Sturdza, *Însemnătatea dorințelor rostite de Divanul ad-hoc*, vol. I, Buc., 1912, p. 68.

51 T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit Romînia*, studiul unei probleme internaționale, Buc., (f. a.), p. 172.

a servit mai mult ca obiect de compensaţie pentru interesele economice şi politice ale puterilor europene.

Cu victoria unioniştilor în alegerile care s-au ţinut pentru a doua oară în Moldova, la sfîrşitul lunii august şi începutul lunii septembrie, s-a încheiat această primă şi grea etapă din istoria luptei poporului romîn pentru unitatea naţională.

VOLTAIRE ŞI PROBLEMA COLONIALĂ

DE

V. CRISTIAN

Multilaterala activitate a lui Voltaire a constituit obiectul a deosebit de numeroase lucrări; dar, deşi acestea merg uneori pînă la cercetarea unor amănunte cu totul neesenţiale, unele probleme privind activitatea şi concepţiile sale nu au intrat totuşi în sfera preocupărilor istoricilor decît în mod cu totul incidental. Acest fapt se explică şi prin multitudinea de probleme întîlnită în opera iluministului francez dar şi prin orientarea numai spre anumite probleme a cercetătorilor, burghezi în majoritatea lor.

Lucrarea de faţă îşi propune să abordeze tocmai o asemenea problemă neglijată pînă în prezent — felul cum apreciază Voltaire fenomenul colonial. Analiza acestei probleme este de natură să contribuie la precizarea unor aspecte ale ideologiei sale; ni s-a părut însă mai ales deosebit de interesant ca, în condiţiile descompunerii sistemului colonial al imperialismului şi a unei avalanşe de teorii colonialiste şi neocolonialiste, să urmărim cum este apreciat fenomenul colonial de către unul din pregătitorii ideologici ai victoriei capitalismului.

Fireşte că în opera lui Voltaire, ca şi în opera celorlalţi gînditori progresişti contemporani, fenomenul colonial nu ocupă un spaţiu preponderent şi faptul acesta îşi are explicaţiile sale, determinate de situaţia istorică concretă în care au activat. „Principala sarcină a gîndirii filozofice existente în Franţa secolului XVII a fost bătălia împotriva iobăgiei în instituţii şi în idei, lupta împotriva religiei, teologiei şi a rămăşiţelor scolasticii medievale"[1]. Era imposibil însă ca într-un secol în care interesul faţă de America, Asia, Africa, trezit de marile descoperiri geografice de la sfîrşitul secolului XV, era menţinut de numeroasele însemnări de călătorie sau de lucrări cu pretenţii ştiinţifice, într-un secol în care expansiunea colonială capătă un nou avînt şi în

---

[1] *Istoria filozofiei*, I, Editura ştiinţifică, Buc. 1958, p. 440.

care lupta pentru colonii a puterilor europene devine deosebit de acută — este suficient să menţionăm Războiul de şapte ani — filozofii francezi, enciclopedişti prin formaţie şi prin preocupări, să nu dea atenţie acestei probleme. Interesul faţă de fenomenul colonial este vizibil mai ales la Voltaire care îi consacră un spaţiu mult mai mare decît ceilalţi mari gînditori ai secolului său. Au contribuit la aceasta, fireşte, şi spiritul său universal, curiozitatea aproape maladivă, concepţiile sale asupra istoriei universale; în explicarea acestui interes nu trebuie omise însă nici alte cauze.

Voltaire a fost nu numai un exponent al intereselor burgheziei, ci a fost el însuşi un burghez autentic; este cunoscut faptul că a reuşit să adune o avere imensă. Această avere şi tendinţa de a şi-o spori l-au determinat, printre altele, să devină acţionar al Companiei franceze a Indiilor[2], fiind deci interesat în reuşita afacerilor ei; pierderile suferite de aceasta vor avea repercusiuni asupra averii sale[3]. El participă, de asemenea, şi la alte acţiuni maritime şi comerciale.[4] Nu trebuie uitate nici încercările lui Voltaire de a juca un rol în politica europeană[5] care aveau să-l facă la un moment dat să încerce determinarea unei anumite schimbări în politica colonială a Franţei; în 1759 el sugera guvernului francez, în urma unei oferte făcute de englezi prin intermediul fratelui lui Pitt, să vîndă Angliei Canada[6]. Încercarea aceasta, ca şi cea de a orienta politica Franţei spre Lousiana[7], va eşua; ea va prilejui însă lui Voltaire numeroase aprecieri asupra politicii coloniale a Franţei. Să notăm, în sfîrşit, lupta sa îndelungată pentru reabilitarea memoriei lui La Bourdonnais şi Lally-Tolendal, în cursul căreia va face multe observaţii interesante pentru tema pe care o discutăm.

Manifestîndu-şi, din motivele menţionate, interesul pentru problema colonială, filozoful francez a căutat să se informeze cît mai amplu asupra ei. Opera, ca şi catalogul bibliotecii sale, atestă că el a cercetat numeroase lucrări asupra popoarelor din celelalte continente — şi aceste lucrări nu sînt, probabil, singurele cunsultate. Ca şi alţi contemporani — Rousseau de exemplu[8] — Voltaire îşi dă seama însă că informaţiile pe care le oferă acestea nu sînt complete şi nici exacte. Vorbind despre o asemenea lucrare — şi nu despre una dintre cele mai rele — el

---

[2] Voltaire, *Opere alese*, III, E.S.P.L.A. 1960, p. 306; Idem, *Oeuvres complètes*, t. 40, Hachette, Paris 18, p. 131 (în cont. *Oeuvres complètes*).

[3] Într-o scrisoare către Mme d'Epinai (5 august 1761) Voltaire se plîngea că pierderea Pondichéri-ului — cu consecinţele sale — îl costă un sfert din averea sa; *Oeuvres complètes*, t. 38, p. 305.

[4] Cînd regele Spaniei a trimis o flotă împotriva iezuiţilor din Paraguay, Voltaire a furnizat un vas al cărui coproprietar era; *Ibidem*, t. 36, p. 337. Îl întîlnim apoi trimiţînd împreună cu cîţiva prieteni un vas în India; *Ibidem*, t. 29, p. 407.

[5] V. R. Doumic, *La carrière diplomatique de Voltaire*, în «Revue de Deux Mondes», 15 sept. 1898, p. 453—466.

[6] *Oeuvres complètes*, t. 39, p. 245; Voltaire către d'Argental, 2 mai 1763.

[7] *Ibidem*, t. 38, p. 98. Voltaire către d'Argental, 1 noiembrie 1760; *Ibidem*, p. 293, Voltaire către Choiseul, 13 iulie 1761.

[8] Rousseau, *Discurs asupra inegalităţii dintre oameni*, E. S., Buc. 1958, p. 186.

spunea că ea „se adresează mai mult negustorilor decît filozofilor"[9], subliniind cu un alt prilej că „trebuie să citeşti cu un spirit de îndoială toate relatările care ne vin din aceste ţări îndepărtate. Ni se trimit mai degrabă mărfuri decît adevăruri de pe coastele Coromandel şi Malabar"[10]. Voltaire a căutat să suplinească deficienţele acestei literaturi prin lectura unor memorii inedite[11], ca şi prin obţinerea unor informaţii verbale.[12] Este evident că această documentaţie nu putea avea, în condiţiile respective, decît o valoare foarte scăzută;[13] pentru noi este importantă însă nu atît valoarea documentaţiei cît tendinţa lui Voltaire de a o face cît mai cuprinzătoare, ceea ce îi reuşeşte într-o însemnată măsură.

Interesul lui Voltaire faţă de ţările şi evenimentele legate de politica colonială s-a concretizat, printre altele, în redactarea unor lucrări cu caracter special[14] ca şi în rezervarea unor capitole destul de mari în unele din principalele sale scrieri istorice — *Essai sur les moeurs* şi *Précis du siècle de Louis XV*. Analiza aprecierilor pe care le găsim aici, împreună cu a celor răspîndite în întreaga sa operă ca şi în deosebit de vasta sa corespondenţă, ne permite înţelegerea felului cum apreciază Voltaire fenomenul colonial. Pentru aceasta este însă necesar să urmărim, chiar fără a intra în detalii, şi aprecierea unor chestiuni adiacente — descoperirile geografice cu cauzele şi consecinţele lor, metodele colonialiştilor, sclavajul, raportul între popoarele din alte continente şi europeni; este necesară, de asemenea, analiza referirilor concrete privind politica colonială a Franţei.

Voltaire consideră că ceea ce a determinat descoperirile geografice ca şi colonizarea ce le-a urmat a fost „industria umană" care a căutat noi teritorii peste mări şi ţări[15] — idee care se apropie, este drept insuficient de clar, de adevăratele cauze. În aceeaşi lucrare el revine însă asupra acestei idei considerînd că „ceea ce a determinat descoperirea Americii a fost un efort al filozofiei"[16]. Asemenea idei se întîlnesc însă rar în opera sa şi fără explicaţii suplimentare. În schimb, teza că descoperirile se datoresc goanei după înavuţire apare mult mai frecvent şi mai explicit. Încă în lucrarea amintită Voltaire sublinia că „puternicii Europei şi negustorii care îi îmbogăţesc n-au ca scop în toate aceste descope-

---

[9] A. Debidour, *L'indianisme de Voltaire*, în «Revue de la litterature comparée», 1924, p. 28.

[10] *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 211. V. şi t. 10, p. 138, t. 44, p. 241, etc.

[11] *Ibidem*, t. 42, p. 10.

[12] *Ibidem*.

[13] A. Debidour, *op. cit.*, p. 34

[14] Aşa cum sînt *Relation du banissement des jésuites de la Chine, par l'auteur du compère Mathieu* (1768), în care Voltaire găseşte un nou prilej de a satiriza religia şi biserica; *Lettres chinoises, indiennes et tartares, à M. Pauw, par un bénédictin* (1776), şi mai ales *Fragments historiques sur quelques révolutions dans l'Inde, et sur la mort du compte de Lally* (1773), întocmită în scopul reabilitării lui Lally.

[15] *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 200.

[16] *Ibidem*, p. 222.

riri decît noi comori"[17], idee dezvoltată mai ales în *Fragments sur l'Inde* (1773), fiind pusă aici în legătură cu decăderea moravurilor păturilor înstărite ale societății occidentale[18].

Indiferent însă de cauzele care au dus la descoperirile geografice, ele reprezintă, mai ales prin orizontul pe care l-au deschis, un eveniment deosebit de important și Voltaire vorbește deosebit de elogios despre cei care le-au realizat. Portughezii care „au avut gloria de a îndepărta pentru noi capătul pămîntului"[19] și-au creat astfel „o glorie la fel de durabilă ca și universul"[20]; merite revin și spaniolilor care, descoperind America, au realizat „un fel de nouă creație"[21]. În conformitate cu concepțiile sale asupra rolului personalității[22] — ce-i drept, puțin studiate încă — el atribuie o mare importanță acțiunilor întreprinse în această direcție de infantele don Enrico al Portugaliei și de Cristofor Columb, ultimul „dublînd pentru noi opera creației"[23].

Dar dacă descoperirile geografice constituie un eveniment deosebit de pozitiv, nu același lucru se poate spune despre urmările lor. Punîndu-și, ca mulți dintre contemporanii săi, „marea problemă de a ști dacă Europa a cîștigat pătrunzînd în America"[24], el răspunde negativ. Este adevărat că în 1734 Voltaire respingea[25] ideea, susținută mai ales de Montesquieu,[26] că descoperirea Americii ar fi sărăcit și depopulat Spania; mai tîrziu însă el va reveni asupra acestei chestiuni[27], subliniind în mod repetat urmările nefaste ale descoperirilor geografice, chiar pentru Peninsula Iberică. Aurul și diamantele aduse din colonii nu constituie o bogăție reală; ele au determinat însă pe portughezi „să înceteze de a cultiva adevăratele mine care sînt agricultura și manufacturile"[28], ceea ce nu poate fi considerat decît ca fiind deosebit de negativ de către un reprezentant al burgheziei. De altfel, Voltaire subliniază că aurul Americii n-a îmbogățit decît un mic număr de potentați; „publicul n-a cîștigat nimic de aici"[29], ba uneori a pierdut chiar. „Atîtea bogății i-au sărăcit pe portughezi... În această țară regele este bogat și poporul este sărac"[30]. Consecințe asemănătoare au avut descoperirile și pentru Anglia, deși aceasta, mai dezvoltată din punct de vedere economic — și Voltaire își dă seama de importanța acestui factor — a fost adevărata profitoare a

---

17 *Ibidem*, p. 209.
18 *Ibidem*, t. 29, p. 385.
19 *Ibidem*, t. 11, p. 202.
20 *Ibidem*, p. 50.
21 *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 215.
22 „Nu s-a făcut aproape niciodată nimic în lume, spunea el în *Essai sur les moeurs*, decît prin geniul și fermitatea unui singur om care luptă împotriva prejudiciilor mulțimii sau care i le dă". *Ibidem*, p. 50.
23 *Ibidem*, p. 215.
24 *Ibidem*, p. 237.
25 *Ibidem*, t. 23, p. 244.
26 Montesquieu, *Scrisori persane*, E.S.P.L.A. 1957, p.
27 *Oeuvres complètes*, t. 29, p. 284—285; t. 11, p. 220, etc.
28 *Ibidem*, t. 11, p. 293.
29 *Ibidem*, t. 29, p. 384.
30 *Ibidem*, t. 11, p. 239.

lărgirii lumii cunoscute. Referindu-se la luptele Angliei pentru colonii din vremea războiului de şapte ani, filozoful arăta că ele „au îmbogăţit o parte a naţiunii engleze, în timp ce cealaltă gemea sub povara impozitelor celor mai riguroase"[31].

Printre urmările negative ale descoperirilor geografice pentru Europa Voltaire mai menţionează creşterea preţurilor ca şi transformarea consumului produselor coloniale dintr-un lux într-o necesitate — evident pentru anumite categorii ale societăţii. Dar una din consecinţele cele mai grave, asupra căreia revine în mod repetat, este schimbarea care s-a produs în relaţiile internaţionale. Deşi „primele călătorii au avut ca obiect să unească toate naţiunile"[32], deşi „comerţul este făcut pentru a fi legătura naţiunilor, pentru a consola pămîntul şi nu pentru a-l devasta"[33] — remarcăm această idee valoroasă emisă încă în secolul XVIII — s-a ajuns la rezultate cu totul contrarii. Acest fapt care s-a datorat după părerea sa „industriei şi furiei oamenilor"[34], care a avut drept consecinţă că „naţiunile noastre (europene — n. n.) comerciante s-au luptat în America şi Asia oridecîte ori şi-au declarat război în Europa"[35], epuizîndu-şi forţele pentru a se distruge la „capătul lumii". Condamnarea de către Voltaire a acestei situaţii nu poate surprinde; este cunoscută, chiar dacă nu îndeajuns studiată, poziţia sa de constantă blamare a războiului — să ne amintim de excelentele, dar nu singurele, pagini din *Candide*.

„Funeste" pentru Europa, descoperirile şi colonizarea care le-a urmat au fost şi mai nefaste pentru popoarele din Asia, Africa, America. Fără a împărtăşi ideea lui Rousseau despre „bunul sălbatic", Voltaire a dovedit, în general, o atitudine de înţelegere şi compătimire faţă de populaţia celor trei continente. Ideile sale din acest domeniu trebuie analizate însă cu multă atenţie, altfel existînd riscul de a se ajunge la o schemă rigidă, neconformă cu adevărul. Trebuie să avem în vedere mai ales modul diferit în care sînt apreciate diversele populaţii. Astfel, el exprimă adesea o mare admiraţie faţă de indieni şi chinezi, cărora le subliniază în repetate rînduri vechimea civilizaţiei, înaltul grad de cultură şi superioritatea morală[36] ca şi faptul că Europa le datorează o mare parte a cunoştinţelor sale ştiinţifice[37]. Filozoful francez are aprecieri favorabile, chiar dacă nu în mod constant, şi asupra băştinaşilor

[31] *Précis du siècle de Louis XV*, p. 372—373.

[32] *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 236.

[33] *Précis du siècle de Louis XV*, p. 239.

[34] *Oeuvres complètes*, t. 12, p. 242.

[35] *Ibidem*, t. 11, p. 236. „Complicaţia intereselor politice a ajuns la un punct că o lovitură de tun trasă în America poate fi semnalul încleştării Europei". *Ibidem*, p. 242.

[36] Subliniind acest fapt Voltaire şi-a exprimat chiar intenţia de a pleca în India — Voltaire către Chabanon, 7 dec. 1767, *Oeuvres complètes*, t. 42, p. 10. Nu există însă nici un motiv să credem că ar fi fost într-adevăr hotărît să plece, fie în India, fie în Louisiana — cum mărturisea cu un alt prilej. Mult mai reală fusese ameninţarea tatălui său de a-l trimite în colonii, drept pedeapsă a purtării sale din tinereţe; cf. D e r j a v i n, *Voltaire*, Buc. 1947, p. 16.

[37] Vezi şi A. D e b i d o u r, *op. cit.*, p. 29.

din America. Aceştia „cunosc onoarea despre care sălbaticii noştri din Europa (les rustres — n. n.) n-au auzit niciodată vorbindu-se. Ei au o patrie pe care o iubesc şi o apără; încheie tratate; se luptă cu curaj şi vorbesc adesea cu o energie eroică"[38]. Cu totul altfel însă îi apreciază Voltaire pe negri. După părerea sa aceştia ar fi o rasă inferioară, fără capacităţi intelectuale şi calităţi morale[39], susţinînd chiar că însăşi natura i-a plasat într-o stare de inferioritate, făcîndu-i prin aceasta să devină sclavii altor oameni[40], idee care va fi larg folosită de ideologii burghezi ai colonialismului. Chiar dacă el compătimeşte, după cum vom vedea, situaţia sclavilor negri, referirile sale asupra populaţiei africane sînt aproape întotdeauna însoţite de aprecieri dispreţuitoare la adresa lor.

Cauzele acestor aprecieri diferite trebuie căutate, credem, în concepţiile generale ale lui Voltaire. Ca filozof, el nu putea să nu aprecieze pe indieni şi pe chinezi, popoare cu o filozofie foarte dezvoltată; în schimb, populaţiile africane, aflate atunci pe o treaptă inferioară de dezvoltare, nu puteau să se bucure în ochii săi de prea multă stimă. Ca umanist însă, el va manifesta o anumită înţelegere faţă de ele.

Pentru o mai bună înţelegere a ideilor lui Voltaire în această privinţă, este însă absolut necesar să urmărim, şi comparaţia pe care o face între europeni şi popoarele din celelalte continente, afirmaţiile repetate privind superioritatea primilor. Este deosebit de interesant de urmărit aici nu atît sublinierea superiorităţii europenilor asupra populaţiilor din Africa şi Asia — considerată de Voltaire ca rezultînd din însăşi natura lucrurilor[41] — cît asupra indienilor şi chinezilor. Recunoscîndu-le superioritatea asupra europenilor în antichitate, el va sublinia cu mîndrie că situaţia s-a schimbat. „Aceste popoare erau altădată mult superioare popoarelor noastre occidentale în toate artele şi meşteşugurile. Dar noi am recîştigat timpul pierdut"[42]. Superioritatea europenilor se manifestă îndeosebi în domeniul artelor — şi este cunoscut locul important pe care îl ocupă acestea în concepţia istorică a lui Voltaire — domeniu în care celelalte popoare, „în ciuda antichităţii lor şi în ciuda a tot ce natura a făcut pentru ele"[43], nu sînt decît barbari sau copii în comparaţie cu europenii[44]; această situaţie rezultă dintr-o „mare superioritate de spirit şi curaj"[45], de „geniu şi forţă"[46] a

[38] *Oeuvres complètes*, t. 10, p. 14.

[39] *Ibidem*, t. 11, p. 201—203, etc. Ideea este asemănătoare cu cea intitulată in primele ediţii ale lucrării lui Raynal, *Histoire philosophique et politique du commérce et des établissements des Européens dans les deux Indes*; vezi Ives Benot, *Diderot, Pechmeja, Raynal et l'anticolonialisme*, în „Europe", 405—406, janvier—fevrier 1965, p. 140.

[40] *Ibidem*, p. 218—219.

[41] *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 219, 234.

[42] *Ibidem*, p. 208.

[43] Influenţa lui Montesquieu este evidentă deşi Voltaire nu a preluat decît parţial ideea acestuia asupra rolului climei.

[44] *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 208.

[45] *Ibidem*, p. 213.

[46] *Précis du siècle de Louis XV*, p. 328.

acestora din urmă, asupra căreia revine în mod repetat şi care ne arată limitele filozofului francez, determinate de apartenenţa sa socială.

Superioritatea europenilor a determinat, după Voltaire, şi succesele lor în celelalte continente, şi aici merită să fie semnalată importanţa pe care o acordă avansului economic al Europei. „Occidentul, spunea el în 1767, n-a ajuns să reprezinte ceva decît datorită industriei"[47], în supunerea teritoriului de peste mări un rol important jucînd marina şi armamentul său perfecţionat, la aceasta adăugîndu-se şi explicaţii de natură politică şi psihică.

Indiferent însă de felul cum apreciază Voltaire populaţiile celorlalte continente, el subliniază în repetate rînduri urmările nefaste pentru acestea ale descoperirilor geografice şi colonizării. „Popoarele noastre europene, spunea el în 1773, nu au descoperit America decît pentru a o devasta şi a o stropi de sînge, pentru ca în felul acesta să aibă cacao, indigo, zahăr.... chinină"[48], idee întîlnită şi în alte părţi. Condamnarea metodelor barbare folosite de colonialişti l-a condus fireşte pe Voltaire la concluzia că pătrunderea lor în alte continente a fost funestă pentru dezvoltarea acestora. După părerea sa „indienii ar fi fost popoarele cele mai fericite din lume dacă ar fi rămas necunoscute tătarilor şi nouă" [49], apropiere a cărei elocvenţă face inutile comentariile.

Printre cauzele care au determinat ca europenii să fie priviţi de popoarele celorlalte continente ca „duşmani ai naturii umane"[50] trebuie considerat şi sclavajul. Este adevărat că la Voltaire condamnarea sclaviei nu apare la fel de categoric ca la Rousseau; ea se întîlneşte însă aproape întotdeauna atunci cînd este vorba de această instituţie. El combate astfel părerile lui Puffendorf şi Grotius care duceau spre recunoaşterea legitimităţii sclaviei[51], apreciind în schimb combaterea oricărui fel de sclavaj de către Montesquieu[52]. Trebuie subliniat însă că aprecierea sclavajului ca fiind contrar legilor naturii nu este urmată la Voltaire, ca şi la Montesquieu, de altfel, de concluzii practice. Deşi afirmase că „din toate războaiele, cel mai just şi poate singurul just este cel al lui Spartacus"[53] el nu se va pronunţa totuşi pentru desfiinţarea sclaviei, mulţumindu-se doar cu condamnarea ei pe plan teoretic şi compătimirea „tristei situaţii a sclavilor" [54]. Faptul nu poate să ne

---

47 *Ibidem*, t. 41, p. 402.

48 *Ibidem*, t. 29, p. 384. La fel se prezintă lucrurile şi în India. „Les Albuquerques et leurs successeurs ne purent parvenir à fournir du poivre et des toiles en Europe que par le carnage". *Ibidem*.

49 *Ibidem*, t. 17, p. 440.

50 *Précis du siècle de Louis XV*, p. 327.

51 Respingînd afirmaţia lui Grotius că un captiv nu are dreptul să fugă, Voltaire se întreabă: „De ce nu spune el că şi cine e rănit n-are dreptul să se panseze? Natura hotărăşte împotriva lui Grotius". *Oeuvres complètes*, t. 17, p. 440.

52 *Ibidem*, t. 31, p. 305.

53 *Ibidem*, t. 17, p. 440.

54 *Précis du siècle de Louis XV*, p. 446. Vezi şi pasajul din *Candide* unde eroul întîlneşte un sclav pedepsit.

surprindă dacă avem în vedere că, cu tot umanismul său, Voltaire aparţinea acelei categorii a burgheziei franceze interesată în afacerile comerciale de peste mări şi care, în perioada revoluţiei, se va pronunţa pentru menţinerea sclaviei în colonii.

Abordînd problema colonială Voltaire nu putea pierde prilejul de a ataca încă o dată biserica şi religia catolică. El subliniază strînsa legătură dintre colonialişti şi biserică, datînd încă din perioada descoperirilor spaniolilor care „dădeau aproape întotdeauna numele unui sfînt teritoriilor pe care le acaparau şi care zugrumau băştinaşii în numele unui sfînt" [55]. Pătrunzătorul său spirit de observaţie îl duce lesne la concluzia că acţiunea bisericii nu a avut alt scop decît să întărească poziţia cuceritorilor. „Europenii n-au predicat religia lor din America pînă în Japonia decît pentru a-i face pe oameni să servească, ca nişte turme de vite, lăcomiei lor de nesăturat" [56]. Clericii întrebuinţaţi în acest scop au o comportare la fel de imorală ca şi cei rămaşi în Europa. Misiunile de călugări trimise în India, de exemplu, „se ocupă de afaceri profane sub pretextul celor spirituale şi cîştigă adesea mai mulţi bani decît suflete" [57]. În plus, ei sprijină măsurile de teroare ale colonialiştilor [58].

Condamnarea diferitelor aspecte ale colonialismului, ca şi condamnarea cuceririlor în general îl conducea în mod firesc pe Voltaire la blamarea cuceririlor coloniale, chiar dacă el nu face acest lucru suficient de clar întotdeauna iar uneori păstrează unele rezerve asupra cărora vom reveni. „Dacă filozofia şi justiţia s-ar amesteca în certurile oamenilor, spunea el în legătură cu conflictul anglo-francez pentru Canada, ele i-ar face să vadă că englezii şi francezii îşi disputau o ţară asupra căreia nu aveau nici un drept" [59]. De altfel, uneori el se îndoieşte de utilitatea cuceririlor coloniale. Vorbind tot despre Canada, el spunea că „dacă a zecea parte a banilor înghiţiţi de această colonie ar fi fost întrebuinţaţi pentru defrişarea terenurilor necultivate din Franţa, s-ar fi obţinut un cîştig considerabil" [60]. Aceeaşi idee, întărită probabil de insuccesele comerţului francez în India, o întîlnim şi mai tîrziu. „Adevăratele bogăţii, spunea el în 1770, sînt la noi, ele constau în industria (în sensul de totalitate a activităţilor — n.n.) noastră" [61]. El subliniază totuşi importanţa comerţului cu celelalte continente. „De la Vasco de Gama negustorii sînt cei care au schimbat faţa lumii" [62] spunea el în 1773, pronunţîndu-se însă pentru un comerţ paşnic.

Analiza celor de mai sus dovedeşte interesul manifestat de Voltaire faţă de problema colonială şi permite formarea unei imagini asupra

---

55 *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 244.

56 *Ibidem*, p. 215.

57 *Précis du siècle de Louis* XV, p. 365.

58 *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 221.

59 *Précis du siècle de Louis* XV, p. 337. El admite însă obţinerea unor teritorii în mod paşnic.

60 *Ibidem*, p. 369.

61 *Ibidem*, t. 43, p. 112.

62 *Ibidem*, t. 92, p. 385.

concepţiilor sale în acest domeniu. Această imagine ar fi însă incompletă şi chiar inexactă dacă am neglija aprecierile sale asupra politicii coloniale a Franţei, aprecieri care diferă în mare măsură de cele privind fenomenul colonial în general. De data aceasta nu mai vorbeşte filozoful ci burghezul interesat în dezvoltarea comerţului colonial, acţionarul Companiei Indiilor. Din aceste motive, Voltaire se dovedeşte un constant susţinător al politicii coloniale franceze. Faptul acesta apare deosebit de clar în vremea războiului de şapte ani. Fiecare eveniment al luptei coloniale anglo-franceze este viu comentat de Voltaire în bogata sa corespondenţă; de altfel, părerile exprimate aici sînt mai interesante decît cele întîlnite în lucrări, el exprimîndu-se aici mai deschis. El a salutat cu căldură succesele Franţei [63]; dar reflecţiile cele mai importante i le-au prilejuit lui Voltaire nu atît succesele cît insuccesele acesteia, mult mai numeroase în secolul XVIII. Este adevărat că aprecierile exprimate în corespondenţă sînt uneori foarte puţin filozofice. „Mă tem, scria el în vremea războiului de şapte ani, să nu se ducă totul dracului, pe mare şi pe uscat" [64]. Şi dacă, judecînd după aprecierile sale generale, Voltaire nu pare convins de utilitatea coloniilor, atunci cînd se referă la Franţa lucrurile se schimbă. Din stăpînirea Louisianei, spune el, francezii ar putea avea venituri importante; „de aici s-ar putea obţine tutun, mătase, indigo, mii de mărfuri utile, şi s-ar putea face un comerţ mai util încă cu Mexicul" [65].

Oricît ar dori însă Voltaire realizarea unor succese în acest domeniu, el este nevoit să constate că Franţa a rămas în urma altor puteri coloniale şi în special în urma Angliei [66]. Cauzele acestei situaţii sînt, după cum rezultă din analiza operei sale, multiple. Una din ele o constituie, după Voltaire, şi situaţia geografică a Angliei. Poziţia insulară a determinat în mod necesar dezvoltarea marinei şi comerţului ceea ce a conferit Angliei superioritatea asupra Franţei [67]. Aceasta însă nu este singura cauză; ei îi trebuie adăugate altele, decurgînd din situaţia internă a Franţei şi din psihologia francezilor.

După părerea sa, exprimată în mai multe rînduri, francezii nu au înclinaţii pentru expansiunea colonială într-o măsură egală cu englezii şi olandezii [68]. Ca urmare a acestui fapt ei „nu au ştiut să facă niciodată mari stabilimente în afară" [69]. Dimpotrivă, francezii organizau turniruri şi se preocupau de certuri interne în vreme ce alte puteri îşi formau vaste imperii coloniale. „Nefericirea pe care a avut-o multă vreme

---

[63] *Précis du siècle de Louis XV*, p. 446.

[64] *Oeuvres complètes*, t. 37, p. 331. (V. şi t. 44, p. 227). Voltaire către d'Argental. 30 noiembrie 1759.

[65] Considerat ca praf rău mirositor în altă parte.

[66] *Oeuvres complètes*, t. 38, p. 98, Voltaire către d'Argental, 1 noiembrie 1760. V. şi t. 38, p. 51.

[67] *Ibidem*, t. 11, p. 247.

[68] *Ibidem*, t. 29, p. 386; *Précis du siècle de Louis XV*, p. 368.

[69] *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 239.

Franţa de a fi neglijat marea"[70] a avut drept consecinţă faptul că ea a venit tîrziu la împărţirea celor două lumi şi aceasta constituie, sublinia Voltaire, una din cauzele principale ale dezastrelor pe care ea le-a suferit[71].

O altă cauză, pe care însă filozoful francez ne lasă mai mult s-o subînţelegem, este lipsa unor conducători capabili să îndrume acţiunile Franţei în vederea realizării unei active politici coloniale — şi am văzut ce importanţă acordă el personalităţilor. Încercările cîtorva conducători — Henri IV, Richelieu, Louis XIV, Colbert, Law — deşi lăudabile, nu au avut continuitate[72]; au lipsit asemenea oameni în momentele cruciale şi mai ales în secolul XVIII — laudele adresate lui Choiseul datorîndu-se mai mult unor considerente personale. — Voltaire vizînd adesea incapacitatea şi lipsa de înţelegere a guvernului lui Ludovic al XV-lea în problemele coloniale. Era fireşte aici o subliniere a neputinţei statului feudal de a satisface interesele burgheziei.

A mai contribuit la această rămînere în urmă şi felul în care a fost condusă Compania franceză a Indiilor, afacerile necinstite, amestecul acesteia în momente nepotrivite în afacerile băştinaşilor[73], cruzimea de care s-a dat uneori dovadă[74]. Dar o cauză deosebit de importantă rezultă din însăşi situaţia social-politică a Franţei, din poziţia pe care o ocupă negustorii — cei mai interesaţi în această problemă — în societate. Făcînd o comparaţie cu situaţia negustorilor din Anglia, Voltaire spune într-un pasaj din *Lettres philosophiques* care merită să fie citat în întregime: „Negustorul (francez — n.n.) aude el însuşi vorbindu-se atît de adesea cu dispreţ de profesia sa, încît el este destul de prost pentru a roşi; nu ştiu totuşi cine este mai util unui stat, sau un senior bine pudrat, care ştie precis la ce oră se scoală regele, la ce oră se culcă şi care îşi dă aere de măreţie jucînd rolul de sclav în antecamera unui ministru, sau un negustor care îşi îmbogăţeşte ţara, dă din cabinetul său ordine la Surate şi Cairo şi contribuie la fericirea lumii"[75]. Subliniere hotărîtă a superiorităţii burgheziei asupra nobilimii, proclamare a drepturilor celei dintîi la obţinerea puterii politice, acest fragment subliniază că Voltaire s-a străduit, în căutarea cauzelor rămînerii în urmă a Franţei din punct de vedere colonial, să analizeze lucrurile în profunzimea lor, chiar dacă nu a reuşit întotdeauna.

Datorită tuturor cauzelor menţionate, situaţia colonială a Franţei nu era dintre cele mai frumoase, şi filozoful subliniază adesea acest lucru. Referindu-se la rămînerea în urmă a Franţei în acest domeniu şi la insuccesele ei maritime, el scria în 1759 marchizei de Deffand: „Judecaţi, după toate acestea, dacă istoria Franţei este o bucată frumoasă

[70] *Oeuvres complètes*, t. 12, p. 388.
[71] *Ibidem*, t. 29, p. 385.
[72] *Ibidem*, t. 40, p. 131.
[73] *Ibidem*, t. 29, p. 386—387; t. 40, p. 129, etc.
[74] *Ibidem*, t. 37, p. 300.
[75] *Ibidem*, t. 23, p. 68.

care să merite să fie tratată şi citită"[76]. Fragmentul ni se pare reprezentativ şi pentru importanţa pe care Voltaire o acordă problemei coloniale în istoria unei ţări.

Consemnînd rămînerea în urmă a Franţei în lupta pentru colonii el nu pare totuşi dispus să renunţe la ideea că ea poate deveni o mare putere colonială — deşi uneori face asemenea afirmaţii. Pentru aceasta vor trebui luate însă măsuri energice. El vorbeşte adesea de necesitatea unor forţe maritime şi armate puternice, care să fie întrebuinţate în acest scop şi să asigure interesele Franţei. „Aş dori, scria el în 1764, să facem în această privinţă mai mult, să cheltuim mai puţin, şi să nu ne amestecăm să facem nababi decît atunci cînd vom avea destule trupe ca să cucerim India"[77]. Reţine atenţia faptul că de data aceasta, atunci cînd este vorba de interesele concrete, Voltaire renunţă la condamnarea cuceririlor, dimpotrivă le propovăduieşte. Pentru realizarea acestor scopuri era necesar însă un stat care să ţină seama de interesele burgheziei, clasa cea mai interesată în afacerile comerciale. Acest stat nu putea fi statul feudal şi condamnarea repetată a moliciunii acestuia în problema colonială, dovedeşte că Voltaire înţelegea acest lucru, chiar dacă el nu merge pînă la proclamarea în mod deschis a necesităţii unui stat burghez.

Analiza concepţiilor lui Voltaire asupra problemei coloniale arată că poziţia acestuia este deosebit de complexă; ideile valoroase se împletesc uneori cu idei de-a dreptul colonialiste. La fel ca şi alţi ideologi din perioada începuturilor colonialismului[78] el nu poate fi plasat hotărît nici în tabăra colonialistă nici în cea anticolonialistă, decît în cazul în care analizăm izolat afirmaţiile sale. Analiza de ansamblu a acestora ne duce însă la concluzia că el a ocupat o poziţie intermediară. Plasîndu-se pe o poziţie progresistă în aprecierile sale asupra fenomenului colonial în ansamblul său, el poate fi considerat în schimb pentru consideraţiile asupra politicii coloniale a Franţei, ca un adevărat precursor al ideologiei colonialiste franceze de mai tîrziu. Fireşte, aceste aprecieri nu trebuie absolutizate; pentru că, în primul caz el a emis uneori idei retrograde — despre inferioritatea negrilor, de exemplu; la fel, deşi luptă pentru o politică colonială franceză activă el nu admite, în general, folosirea în acest scop a unor procedee barbare.

Trebuie să notăm apoi discordanţa care există uneori între ideile exprimate în operele sale şi cele din bogata sa corespondenţă. Ideile cele mai progresiste apar cu precădere în prima categorie şi faptul nu este surprinzător. Lucrările erau destinate unui cerc larg de cititori şi Voltaire nu putea expune aici idei care ar fi contravenit concepţiilor sale generale; în scrisori însă el se putea exprima mult mai liber — şi ideile privind politica colonială a Franţei sînt expuse cu precădere în corespondenţă. Atunci cînd ideile emise în lucrări contravin cu cele din scri-

---

[76] *Précis du siècle de Louis XV*, p. 331.

[77] *Oeuvres complètes*, t. 40, p. 131; Voltaire către Gilli, dec. 1764.

[78] Vezi J. Bruhat, *Un retour aux sources: colonialisme et anticolonialisme au temps de Robespierre*, în «La Pensée», nr. 100, nov.-dec. 1961, p. 43.

sori, trebuie să apreciem ca fiind exacte pe acestea din urmă, fireşte cu multă atenţie cînd este vorba de o mare diferenţă în timp. Nu trebuie să uităm însă că tocmai lucrările sînt cele care au exercitat o influenţă asupra contemporanilor — Raynal de exemplu [79].

Subliniind contradicţiile care există în referirile sale asupra problemei coloniale trebuie să arătam că ele au explicaţia în apartenenţa sa burgheză. Faptul că acum burghezia este interesată în dezvoltarea progresistă a societăţii a determinat caracterul progresist al concepţiilor sale în aprecierea fenomenului colonial în general; apărînd interesele acesteia el trebuia însă să ajungă, în probleme concrete la aprobarea colonialismului, cu atît mai mult cu cît spre aceasta duceau şi interesele sale materiale. Privind lucrurile în felul acesta, nu mai apare ca surprinzător faptul că acelaşi om care se pronunţase pentru cucerirea Indiei l-a binecuvîntat pe fiul lui Franklin cu cuvintele „God and liberty" [80]; înţelegem dimpotrivă că aceste contraziceri sînt absolut fireşti.

---

[79] Ives Benot, *op. cit.*, p. 139.

[80] Este interesant de menţionat şi faptul că în 1768 Voltaire prevăzuse puterea la care vor ajunge coloniile engleze din America; *Précis du siècle de Louis* XV, p. 374.

CONTRIBUŢII ARHEOLOGICE LA ISTORICUL TOMEŞTILOR ÎN EPOCA FEUDALĂ

DE

N. BARAN şi AL. ANDRONIC

Cercetările întreprinse de colectivul de la Muzeul de Antichităţi din Iaşi în perioada 1952—1956 [1] au contribuit la cunoaşterea şi pe cale arheologică a oraşului Iaşi şi a împrejurimilor, în aşa măsură, încît s-a putut ajunge la importante concluzii privind problemele de antropogeografie în general, şi în special de arheologie şi istorie a regiunii de contact între Cîmpia Moldovei şi Podişul Central Moldovenesc, unde un punct extrem de important îl reprezintă „Coasta Iaşilor" [2].

Cercetările consacrate cunoaşterii în amănunt a populării văii Bahluiului din Cîmpia Moldovenească s-au concentrat în jurul Iaşilor, o atenţie deosebită fiind acordată mai ales regiunii de nord-est şi sud, rămînînd să se cerceteze mai cu de-amănuntul regiunea de est, completîndu-se astfel datele despre aşezările umane cu caracter rural care înconjoară oraşul Iaşi, ca o salbă.

În partea de est a împrejurimilor Iaşului cercetările sînt în curs, însă atenţia noastră a fost atrasă în special de aşezarea feudală din satul Tomeşti, unde în cursul anului 1961 s-a descoperit şi un cuptor de ars ceramică, care datează din sec. XVII—XVIII [3].

Satul Tomeşti, înglobat după ultima raionare în cuprinsul oraşului Iaşi, este aşezat din punct de vedere geografic, în cîmpia joasă a Jijiei

---

[1] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în oraşul Iaşi şi împrejurimi*, în «Studii şi cercetări ştiinţifice», Iaşi, VII (1956), Nr. 2, p. 1 şi urm.

[2] M. David, *Relieful coastei Iaşilor şi problemele pe care le ridică sub raportul geomorfologic şi antropogeografic*, în *Lucrările Societăţii „D. Cantemir"*, Iaşi, 1941, p. 45.

[3] Săpăturile au fost efectuate de Al. Andronic (responsabil), D. Teodor, Eug. Neamţu şi C. Scorpan pe proprietatea săteanului Baran V. Constantin.

şi a Bahluiului [4], făcînd parte din prima centură de sate a oraşului Iaşi şi intrînd, aşa cum ne atestă documentele medievale, în „ocolul tîrgului Eşii" [5]. Prima centură de sate din jurul Iaşilor este formată din satele Dancu, Holboca, Cristeşti, Chipereşti, Chicerea, Goruni, Tomeşti, Vlădiceni, aşezate la est de Iaşi pe terasele Bahluiului. În continuare la sud centura de aşezări rurale se continuă în cuprinsul Coastei Iaşilor şi a văii Bahluiului, cu următoarele sate : Bucium, Ciurea, Hlincea, Valea Adîncă, Galata, Miroslava, Găureni, Uricani. La vest, în cîmpia Bahluiului întîlnim Valea Lupului, Leţcani-Cucuteni, iar spre nord, Munteni, Rediu Tatar, Vultur, Cîrlig, Cuza Vodă, Aroneanu, unde se închide arcul nordic dinspre Cîmpia Moldovei [6]. În satele situate la nord-vest şi sud de Iaşi s-au efectuat cercetări arheologice de suprafaţă, iar în unele sate aşezate în partea estică şi sudică cum ar fi Dancu, Holboca [7] şi Hlincea [8] s-au efectuat şi săpături arheologice sistematice. Mai recent astfel de săpături au fost făcute şi la Tomeşti, cu care ocazie au fost cercetate şi satele din jurul Iaşilor şi din imediata apropiere.

Satul Tomeşti, aşezat în regiunea de „coastă" dintre dealuri [9], favorizat de o serie de factori naturali geografici şi economici, a constituit un loc prielnic de locuire şi chiar de adăpostire, deoarece dealurile care-l înconjoară se arcuiesc în forma literei greceşti omega Ω, lăsînd o singură deschizătură destul de strîmtă de circa 300—400 m spre NE. Aflată în plină pădure de stejar, fag, ulm, corn, avînd fînaţuri din belşug, aşezarea Tomeşti a constituit, prin locul ales, o adevărată fortăreaţă.

Apropierea de apă Bahluiului a constituit un factor primordial în identificarea cu exactitate a toponimicului Tomeşti, pomenit în diversele documente, deoarece aşezarea de care ne ocupăm apare în actele vremii cu menţiunea „Tomeştii din gura Bahluiului". Această aşezare geografică a fost extrem de importantă pentru dezvoltarea vieţii social-economice de aici, deoarece şesul Bahluiului, făcînd parte integrantă din silvo-stepă [10], constituie trecerea de la „cîmpie" la zona de „coastă a Iaşilor", care a oferit din vechime „condiţii naturale şi istorice, cum nu se întîlnesc în multe părţi ale ţării" [11].

Astfel, ulucul Bahluiului încă din vechime a constituit drumul de trecere din ţinuturile estice ale Mării Negre şi Nistrului, spre vest în

---

[4] C. Martiniuc, *Podişul moldovenesc*, în *Geografia fizică a R.P.R.*, Litografia învăţămîntului, 1955, p. 528.

[5] Revista «Ion Neculce», fasc. V, Iaşi, 1925, p. 34—35; cf. *Uricariul*, I, Ed. a II-a, Iaşi, 1871, p. 370.

[6] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 12, 13.

[7] *Şantierul Valea Jijiei*, în SCIV, III, 1952, p. 34 şi urm.

[8] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Şantierul Hlincea*, în SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 302 şi urm.; SCIV, V, 1—2, 1954, p. 233 şi urm.

[9] I. Simionescu, *Ţara noastră*, Ed. a III-a, Buc., 1940, p. 99 şi 168.

[10] M. Răvăruţ, *Flore et végétation du district de Jassy*, Iaşi, 1940, p. 350 şi 351.

[11] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 3.

inima Moldovei şi apoi în Europa Centrală, reprezentînd o arteră comercială extrem de importantă mai ales în epoca prefeudală şi feudală. Regiune bogată în păşuni şi lacuri, şesul respectiv a prilejuit deopotrivă cu „coasta" o mare zonă de impopulare, reprezentînd un adevărat bazin de concentrare de populaţie, în jurul aşezării devenită oraşul Iaşi (fig. 1).

Cercetările arheologice de suprafaţă efectuate de N. Zaharia, ale căror rezultate sînt în curs de publicare[12], permit să se afirme că regiunea de la est de oraşul Iaşi, care înglobează împrejurimile Tomeştilor, a fost populată începînd din paleolitic şi pînă în zilele noastre.

Astfel, prin cercetările anterioare şi recente s-a putut stabili că în jurul oraşului Iaşi la începutul epocii feudale au existat aşezări rurale, care din punct de vedere economic au gravitat către acest centru feudal. Aşezările rurale, începînd cu Dancu, Aroneanu, Şorogari, Cîrlig, Rediu Tatar, Capul Rediului, Valea Lupului, Uricani, Găureni, Miroslava, Valea Adîncă, Hlincea, Bucium şi terminînd cu Vlădiceni[13] păreau a alcătui o centură în jurul Iaşilor, documentînd o populare străveche şi o continuitate de vieţuire din epoca comunei primitive.

De asemenea, recentele descoperiri de la Dancu (bronz, Hallstatt, La Tène, epoca migraţiilor şi epoca feudală), Holboca (sfîrşitul neoliticului, Hallstatt, La Tène, migraţii, feudalism), Chipereşti (neolitic, Hallstatt, La Tène, migraţii, prefeudal şi feudal), Goruni (Hallstatt, La Tène), Tomeşti (neolitic, Hallstatt, La Téne, prefeudal şi feudal), şi Vlădiceni (Hallstatt, La Tène, migraţii, prefeudal şi feudal), dovedesc continuitatea de vieţuire şi în regiunea văii Bahluiului şi Coastei Iaşilor la est de oraşul Iaşi (fig. 1).

Dintre descoperirile menţionate ne interesează în mod deosebit cele de la Tomeşti, efectuate concomitent cu săpăturile sistematice de dezvelirea cuptorului de ars ceramică, în preajma cuptorului, documentîndu-se urme de locuire din epoca comunei primitive şi din perioada feudală.

Astfel au fost descoperite mai multe fragmente ceramice din neoliticul dezvoltat, aparţinînd culturii Cucuteni, faza A, cu pictură din **benzi înguste (*fig.* 2/1—2, 4) şi *faza* B (*fig.* 2/3—4), aceasta din urmă** asociată cu resturi de lipituri de lut, provenite de la podelele locuinţelor .

De asemenea, au fost descoperite şi fragmente ceramice La Tène de tip Lunca Ciurii, provenind de la vase cu buza faţetată (fig. 2/5—6), asociate cu fragmente ceramice de culoare neagră, cu luciu la suprafaţă, de tip bastarnic (fig. 2/7).

---

[12] N. Zaharia, Em. Zaharia şi M. Petrescu-Dîmboviţa, *Contribuţii arheologice la cunoaşterea vechilor aşezări de pe teritoriul Moldovei*, (în curs de apariţie).

[13] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 51, harta.

Cele mai multe fragmente aparțin însă epocii feudale, mai ales feudalismului dezvoltat de cînd datează și cuptorul descoperit. Astfel, fragmentele ceramice găsite provin de la strachini, oale, sfeșnice, precum și de la olane pentru conducte de apă, care documentează existența unei așezări rurale feudale, aflată în strînsă legătură economică cu așezarea orășenească Iași.

De altfel era de așteptat să se găsească în preajma cuptorului ceramică de uz casnic din sec. XVII—XVIII, mai ales că primele știri documentare existente referitoare la satul Tomești sînt din a doua jumătate a sec. XVI. Cel mai vechi document găsit pînă acum, care menționează existența satului Tomești din gura Bahluiului (Bahluiul se varsă în Jijia pe teritoriul satului Tomești, la poalele dealului Doamnei), datează din 15 mai 1584, de la mitropolitul Teofan. Astfel, mănăstirea Golia primea în danie de la acest mitropolit niște chilii și o prisacă în hotar cu Tomeștii „și iarăși să se știe că hotarul merge de la drumul vechi unde sînt pietrele, de-a curmezișul locului pînă la stufărișul care este lîngă Bahlui, și de la strîmtura care este dinspre Tomești... pînă la pîrîul ce se numește pîrîul Cozmoaiei"[14].

Știrile documentare de la începutul sec. XVII menționează că satul Tomești era sat domnesc, făcînd parte din ocolul tîrgului Iași. Astfel, în documentul de la 20 aprilie 1622 de la Ștefan Tomșa se face mențiunea „care sat a fost domnesc și se află în ocolul tîrgului Eșii"[15].

În decursul secolelor următoare așezarea s-a dezvoltat și în legătură cu centrul economic existent la Iași, așa cum o dovedește descoperirea cuptorului de ars ceramica neagră, un gen de producție meșteșugărească rurală, dar care deservea, indiscutabil, și piața tîrgului Iași, unde ceramica neagră de uz casnic era desigur căutată.

Săpăturile sistematice de la Tomești au avut scopul să dezvelească în întregime cuptorul săpat (fig. 3) și să salveze pe cît posibil întreaga construcție și, în cazul cînd acest cuptor ar fi prezentat un interes deosebit privind sistemul de construcție, să procedeze la demontarea lui și aducerea la Muzeu, pentru a îmbogăți cu noi piese originale expoziția sectorului feudal.

În acest scop a fost trasată o casetă dreptunghiulară de dimensiunile 5,50×3,80 m orientată E—V cu latura mare și N—S cu latura mică, care apoi, dată fiind orientarea gropii olarului, a fost lărgită spre est și spre sud (fig. 4).

Forma rotund-alungită, ca de pară, a cuptorului care a fost dezvelit treptat, a apărut la adîncimea de 0,40 m față de solul actual, observîndu-se totodată distrugerea camerei de ardere a ceramicei încă din vechime, probabil din cauza deselor lucrări de sapă și de arătură pe locul cercetat.

La adîncimea de 0,55—0,65 m au apărut brațele radiare ale grătarului cuptorului, frînte și prăbușite în focar. Totodată a apărut și pilonul

[14] *Documente privind istoria Romîniei, Moldova, sec. XVI*, vol. III, p. 255—256, doc. 308.

[15] Gh. Ghibănescu, *Ion Neculce*, fasc. V, Iași, 1925, p. 33—34.

de la care porneau braţele radiare, sprijinite pe peretele circular al cuptorului pe o gardină special amenajată. Pilonul de formă dreptunghiular-alungită, cu capetele rotunjite, lung de 1,10 m, mai păstra doar întreg un singur braţ, de fapt cel mai scurt, aşezat în dreptul gurii cuptorului (fig. 3). În rest, s-au observat foarte bine locaşurile de unde porneau braţele radiare, stabilindu-se că acest cuptor a avut 14 braţe, fixate două imediat la gura cuptorului, şi cîte şase braţe pe fiecare latură a pilonului. Toate braţele grătarului sînt de formă tronconică alungită şi puţin curbate în sus, pentru a rezista la presiunea ceramicei aşezată pentru ardere pe acestea. Braţele grătarului mai păstraseră în miez nuielele carbonizate cu ajutorul cărora se construise grătarul respectiv.

Observaţiile efectuate la degajarea completă a pilonului cuptorului au dus la constatarea că acest cuptor a fost săpat direct în pămînt, cruţîndu-se la mijlocul focarului, un pilon dreptunghiular alungit, care a împărţit în două focarul cuptorului. Prin construirea celor 14 braţe radiare, care au alcătuit grătarul cuptorului, s-a realizat împărţirea acestuia în două camere suprapuse: dedesubt focarul şi deasupra camera de ardere a ceramicei. Astfel, cuptorul de la Tomeşti face parte dintr-o catgeorie de cuptoare foarte larg răspîndite în Moldova în epoca feudală şi anume a cuptoarelor de olărie cu două camere suprapuse. Ca sistem de amenajare a pilonului şi grătarului, acest cuptor prezintă însă trăsături caracteristice proprii, ceea ce ne face să-l considerăm o variantă, întîlnită pentru prima dată în Moldova, a cuptorului cu două camere suprapuse. Astfel, apare pentru prima dată un pilon, care, deşi are rol de perete despărţitor, nu desparte totuşi complet focarul în două camere, lăsînd loc pentru circulaţia aerului cald şi la partea opusă gurii cuptorului. De asemenea, pentru prima dată se întîlneşte un grătar construit din 14 braţe, dispuse împerecheat pe ambele laturi ale pilonului, în locul plăcii perforate atît de des întîlnite la cuptoarele medievale din Moldova. După toate probabilităţile camera de ardere a ceramicei a fost boltită.

Imediat lîngă gura cuptorului, care a fost rotundă, se afla camera fochistului, avînd ca şi întregul cuptor o uşoară înclinare în pantă dinspre vest spre est (fig. 4). Pe fundul camerei, de formă aproape rectangulară, s-a găsit, alături de fragmente ceramice identice cu cele din cuptor, foarte multă cenuşă.

Întregul cuptor era ars la cenuşiu în interior, pereţii prezentînd o ardere la negru-cenuşiu de circa 5—6 cm, şi numai la gură şi pe fundul camerei fochistului din preajma gurii cuptorului, o ardere la roşu pe o grosime de 3—6 cm. În jurul peretelui cuptorului ars la negru-cenuşiu se observă o ardere *in situ* la roşu a lutului galben pe o grosime de 4—5 cm.

Atît pereţii cît şi pilonul şi braţele radiare prezintă urme de feţuire repetată, ceea ce denotă folosirea mai îndelungată a cuptorului, şi probabil, o reamenajare a acestuia.

Cuptorul de la Tomeşti a fost folosit pentru arderea unei ceramici de uz casnic, de culoare neagră-cenuşie, cu luciu negru la suprafaţă,

cauzat prin depunerea carbonului, deoarece arderea se făcea fără oxigen.

Fragmentele ceramice scoase din cuptor provin de la două categorii de vase: a) lucrate din pastă fină, bine ornamentate cu roata dințată și b) lucrate din pastă amestecată cu scoici pisate, arse neuniform și cu ornament pictat, cu humă albă și neagră.

De asemenea, fragmentele ceramice au permis să se stabilească mai multe categorii de vase: ulcioare, vase borcan, străchini și oale simple cu o toartă.

Din prima categorie se remarcă un vas întregit (fig. 5) și fragmente de vase cu buza dreaptă, puțin rotunjită, cu o canelură sub buză, gîtul înalt, și cu un decor cu rotița dințată imediat sub gît și pe corpul vasului încadrînd în două linii o bandă de linii vălurite incizate cu dinții ascuțiți ai rotiței dințate (fig. 5). Tot din această categorie fac parte și străchinile, la fel decorate în interior cu linii vălurite incizate.

Din a doua categorie fac parte fragmente de oale cu o toartă, pictate la exterior cu alb și negru, în linii drepte, vălurite sau cu ochiuri.

De asemenea în cuptor s-a găsit și o cană de sticlă cu un mîner.

Atît mediul în care a fost descoperit cît și forma cuptorului, precum și sistemul de construire al grătarului și mai ales ceramica descoperită aici ne îndreptățește să considerăm acest cuptor ca fiind de factură rurală, folosit la arderea unei ceramice cu largă răspîndire în mediul rural, dar și în mediul orășenesc, și să-l datăm în sec. XVII—XVIII, cînd începe să se folosească pe scară largă pictarea ceramicei cu humă și să se întrebuințeze ornamentul din linii simple, vălurite și ochiuri. Tot în această vreme reapare și decorul incizat cu rotița dințată, folosit anterior și părăsit în sec. XVI.

Descoperirea acestui cuptor în satul Tomești constituie un important document referitor la viața social-economică a așezării feudale de aici.

Avînd în vedere faptul că încă din sec. XVII, Tomeștii, fost sat domnesc, intrase în ocolul tîrgului Iași, putem presupune că încă din acea vreme satul furniza pe piața locală a tîrgului Iași pe lîngă produsele specifice economiei rurale și o parte din produsele sale ceramice.

Prezența acestui cuptor, care după toate probabilitățile constituie un element recent descoperit din totalitatea cuptoarelor de ars ceramică existente la Tomești și încă nedescoperite, ale cărui produse de factură rurală erau larg răspîndite și în mediul tîrgurilor medievale, trebuie pusă în legătură cu necesitatea schimbului existent între sat și tîrg la sfîrșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII. De altfel olăriile de la Tomești erau renumite la acea vreme, deoarece renumite erau lutăriile de aici [16]. Botanistul Iulius Edel amintește în jurnalul său din 1835 de

[16] Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, în «Studii și materiale de Istorie medie», III, 1959, p. 172.

olăriile de la Tomeşti [17], ca de un lucru foarte important, deoarece acestea sînt menţionate alături de fabrica de piele a lui Başotă de la Holboca.

Ştirile documentare din sec. XVII dovedesc legături strînse între Iaşi şi Tomeşti şi pe plan politic, interesantă în acest sens fiind ştirea că Ştefan Tomşa ridică nişte steaguri de călăraşi aflate în Tomeşti [18], folosind această trupă la înăbuşirea răscoalei boierilor, care au strîns trupe de lefegii şi-au organizat tabăra în Cucuteni, de unde au cerut lui Ştefan Tomşa să părăsească domnia [19].

În sec. XVIII—XIX satul, intrat în proprietatea mănăstirii Golia, aducea un venit destul de mare cifrat în anul 1851 la 3843 galbeni anual [20]. Cu cîţiva ani mai înainte, conform statisticii oficiale din 1846, satul avusese circa 110 familii impozabile [21], ceea ce echivala cu circa 550 locuitori, reprezentînd o aşezare rurală destul de populată, în care nu lipseau meşteşugarii olari, ale căror vestigii rămase sub forma ceramicei prelucrate sau sub forma cuptorului de ars ceramică, dovedesc ocupaţii multiple, legate de existenţa unei pieţe economice locale destul de dezvoltate la acea vreme, facilitîndu-se schimbul economic atît de necesar între satul şi tîrgul medieval moldovenesc din epoca respectivă.

Cuptorul a fost complet demontat şi transportat integral la Muzeul de Antichităţi din Iaşi.

---

[17] D. Ciurea, *Ştiri istorice relative la Moldova din jurnalul inedit al botanistului Julius Edel* (1835), în «Studii şi cercetări ştiinţifice», Iaşi, VI (1955), 1—2, p. 57.

[18] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* Ed. M. Kogălniceanu, Iaşi, 1852, p. 232.

[19] *Ibidem,* p. 231.

[20] *Uricariul,* VI, Iaşi, 1875, p. 102.

[21] *Uricariul,* XV, Iaşi, 1889, p. 401.

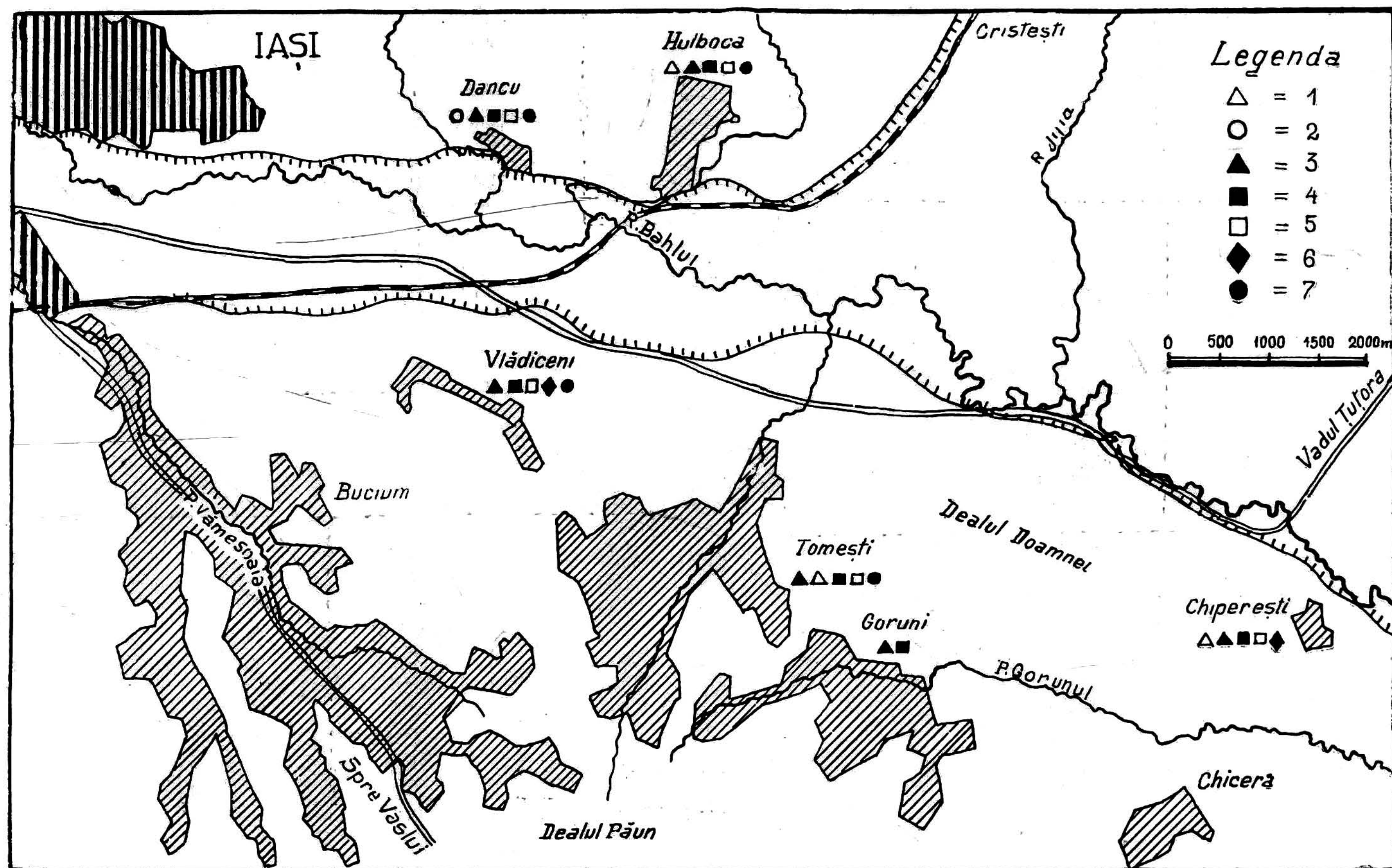

Fig. 1 Harta așezărilor de la est de orașul Iași; 1 — neolitic, 2 — bronz, 3 — Hallstatt, 4 — La Tène, 5 — epoca migrațiilor (sec. III—IV e.n.), 6 — epoca prefeudală, 7 — epoca feudală.

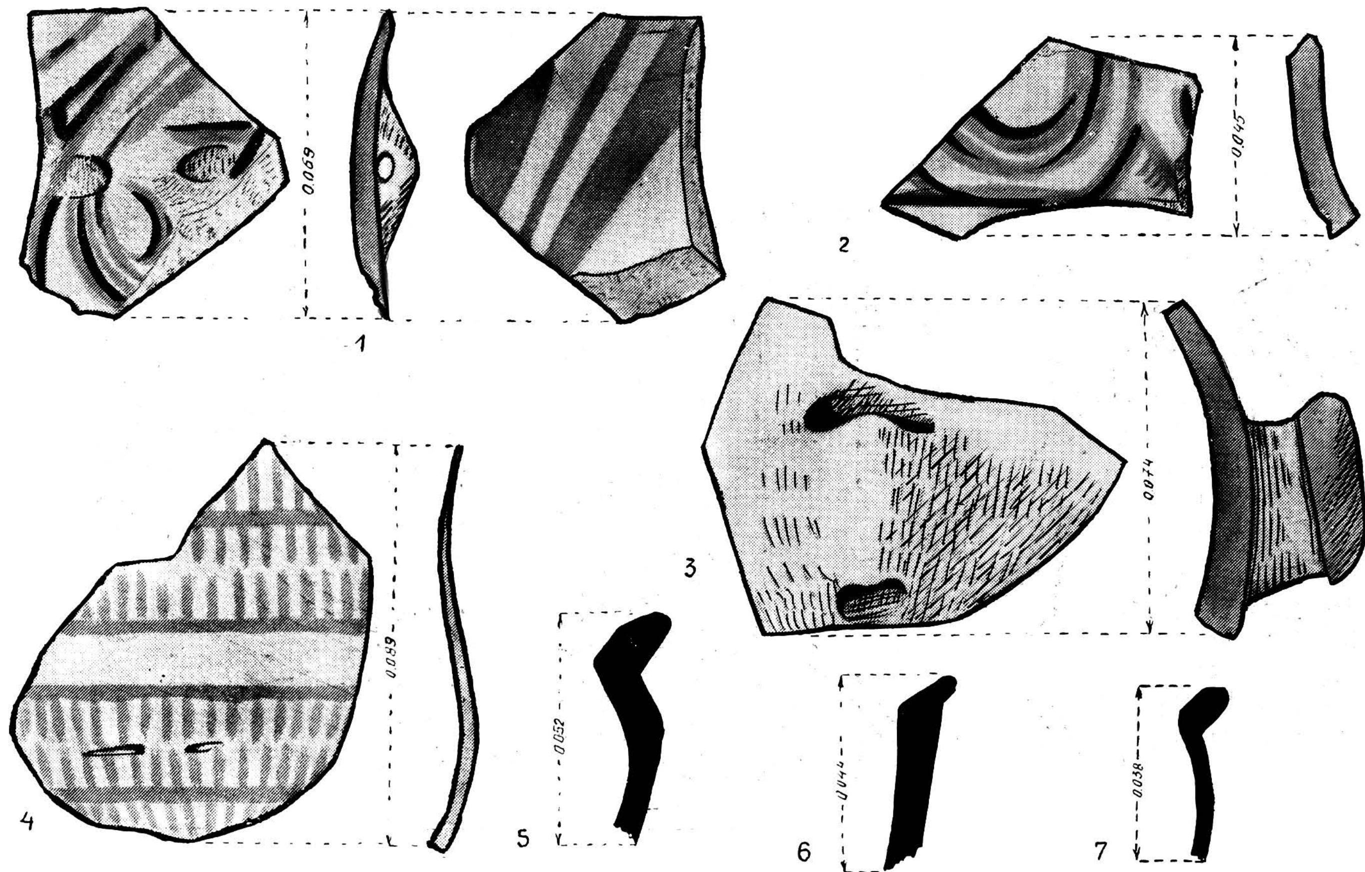
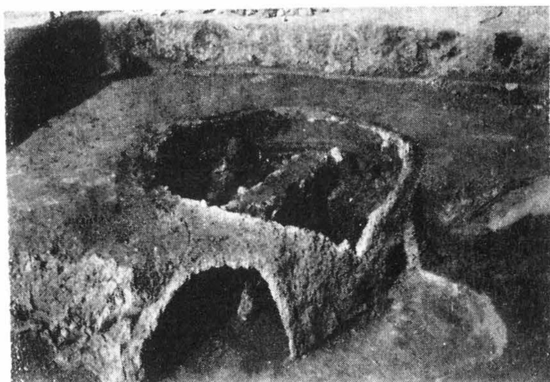
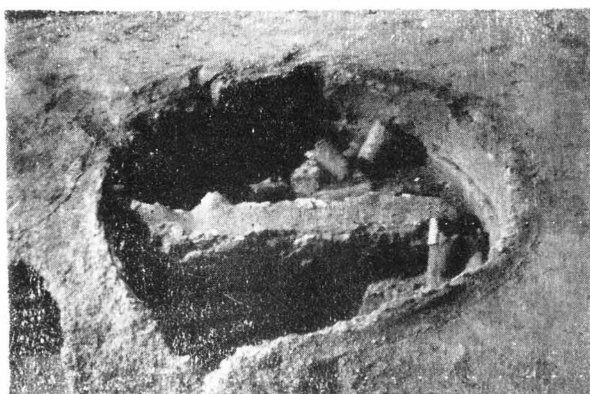

Fig. 2. Tomești—Iași. Fragmente ceramice din epoca comunei primitive: 1—2, 4 — Cucuteni A, 3 — Cucuteni B, 5—6 — La Tène, tip Lunca Ciurii, 7 — La Tène, tip bastarnic.

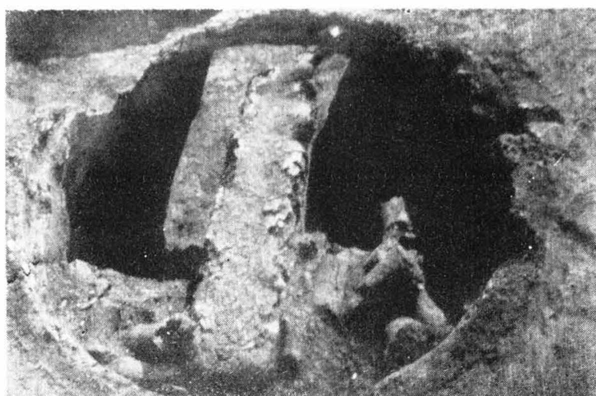

Fig. 3. Tomești—Iași. Vederea cuptorului de ars ceramică neagră.

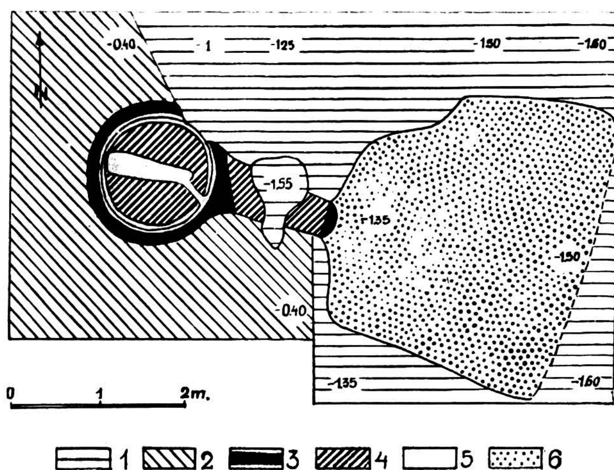

Fig. 4. Tomeşti—Iaşi. Planul cuptorului: 1 — lut galben (solul viu), 2 — brun roşcat, 3 — ardere la roşu *in situ*, 4 — vatra cuptorului, 5 — peretele cu brațele şi pilonul cuptorului, 6 — groapa fochistului cu resturi de cenuşă.

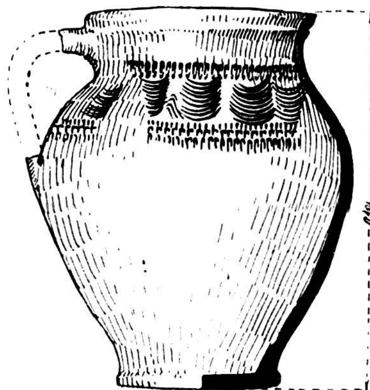

Fig. 5. Tomeşti—Iaşi. Vas din sec. XVII—XVIII.

FR. PALL. *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Romînească și Moldova în anii 1447—1448*, în „Studii", an. XVI (1963), nr. 3, p.1049—1073.

O problemă importantă care trebuie să stea în atenția oricărui cercetător este aceea a stabilirii unei cronologii cît mai exacte a evenimentelor. O dată fixată incorect sau cu mare aproximație poate atrage după sine explicația inexactă a evenimentului respectiv sau a altor evenimente cu care acesta este în legătură.

Lucrul acesta este cu atît mai important (și mai dificil de realizat) pentru primele secole ale evului mediu unde mai mult decît pentru alte perioade se resimte lipsa izvoarelor.

Deși s-au realizat progrese însemnate în stabilirea unei cronologii cît mai exacte a evenimentelor istorice, inexactități în datarea unora se mai păstrează și astăzi și înlăturarea lor este una din preocupările constante ale istoricilor.

Pe această linie se încadrează și articolul lui Fr. Pall[1], care ne-a prilejuit rîndurile de față.

Trecînd cu vederea un document important, o serie de istorici dataseră în mod diferit expediția lui Iancu de Hunedoara pentru înlăturarea lui Vlad Dracul de la tronul Țării Romînești[2]. Această neconcordanță se datorește, printre altele, se arată în lucrare, tocmai faptului ca le-a scăpat complet din vedere actul emis de Iancu de Hunedoara la 10 noiembrie 1447, din Sighișoara, prin care din cauza pornirii expediției contra lui Vlad Dracul, Iancu amînă un proces dintre căpitanul unei cetăți și doi orășeni din Sibiu. Acest document este unul din argumentele de care Fr. Pall se folosește ca să demonstreze că expediția împotriva lui Vlad Dracul n-a pornit mai devreme de sfîrșitul toamnei anului 1447. În sprijinul acestei idei mai citează șase documente[3] care arată că în cursul lunii noiembrie 1447 Iancu se afla încă în Transilvania.

Autorul consideră că expediția lui Iancu de Hunedoara în Țara Romînească a avut loc, în perioada 23 noiembrie — 16 decembrie 1447. În același sens pledează și actul emis de Iancu de Hunedoara la 4 decembrie 1447 din Tîrgoviște, act în care acesta folosește pe lîngă titlul său obișnuit pe acela de „din mila lui dumnezeu voievod al părților transalpine". Acest act a fost considerat, pînă nu de mult, fals. Pe baza analizei sale Fr. Pall a ajuns la concluzia autenticității lui. Ceea ce i-a dat posibilitatea ca, respingînd datările propuse pînă în prezent, să precizeze că expediția lui Iancu în Țara Romînească ca și uciderea lui Vlad Dracul au avut loc înainte de 4 decembrie 1447.

---

[1] Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Romînească și Moldova în anii 1447—1448*, în „Studii", an. XVI (1963), nr. 5, p. 1049—1069.

[2] Astfel: N. Iorga accepta începutul anului 1448; I. Minea începutul anului 1447; C. C. Giurescu decembrie 1446; P. P. Panaitescu aprilie 1448.

[3] Documentele sînt: 29 octombrie 1447 din Aiud; 4 și 6 noiembrie 1447 din Mediaș; la 12 noiembrie din Sighișoara; la 17 și 23 noiembrie din Brașov.

În ceea ce privește scopul expediției, autorul consideră că el a fost de natură politică; Vlad Dracul trecuse de partea turcilor, după cum reiese din lucrare, în vara anului 1447 și nu în 1446, cum se considera pînă în prezent.

În legătură cu cele două probleme tratate, autorul abordează și chestiunea urmașilor la tron ai lui Vlad Dracul. Fr. Pall consideră că a urmat la tron Dan — care n-ar fi avut însă o autoritate efectivă, deoarece Iancu „continua să considere Țara Romînească complet subordonată politicii sale" [4]. Acestuia i-a urmat Vladislav în timpul căruia, după părerea autorului, Dan s-ar fi menținut totuși într-o parte a țării — Oltenia; este adevărat însă că în lucrare această afirmație nu este argumentată.

Urmărind să integreze țările romîne într-un front comun antiotoman, Iancu de Hunedoara a întreprins o intervenție în Moldova ca o continuare și completare a acțiunii sale în Țara Romînească.

Unele din concluziile la care ajunge Fr. Pall în această privință prezintă un deosebit interes pentru studierea acestei perioade. Astfel, el consideră că amestecul în Moldova pentru înlăturarea lui Roman al II-lea de către Petru al II-lea nu s-a făcut sub conducerea personală a lui Iancu de Hunedoara — acesta fiind ocupat cu pregătirea expediției ce urma să o întreprindă la sudul Dunării.

În ce privește problema comandantului corpului expediționar al lui Iancu de Hunedoara în Moldova ea este lăsată însă deschisă.

Autorul arată apoi că această intervenție a avut loc la începutul anului 1448 și nu în august 1447 cum menționează *Istoria Romîniei* [5]. Observația sa ni se pare întemeiată deoarece Tratatul de *Istoria Romîniei*, în sprijinul ideii că Petru al II-lea ajunge domn la Suceava în august 1447 cu ajutorul lui Iancu de Hunedoara (sublinierea noastră), aduce ca argument un document care nu are nici o legătură cu această problemă. Documentul indicat de *Istoria Romîniei* se referă la o danie făcută de Petru al II-lea și Roman al II-lea (e vremea cînd domneau încă împreună — august 1447) mănăstirii de la Neamț [6]. S-ar fi impus însă argumentarea ideii că în perioada decembrie 1447 — începutul lunii februarie 1448 Iancu de Hunedoara se afla în apropierea hotarelor Moldovei — la Brașov, Sf. Gheorghe, Odorhei, Bistrița.

Ajungînd la asftel de concluzii era și firesc ca autorul să nu fie de acord nici cu vechea datare a cedării Chiliei lui Iancu de Hunedoara de către Petru al II-lea. După părerea sa cedarea are loc la începutul anului 1448 și nu în iunie-iulie, cum susține P. P. Panaitescu. Considerăm că problema aceasta rămîne încă deschisă; de altfel menționăm că vorbind despre acest eveniment *Istoria Romîniei* nu indică nici o dată.

Ca o dovadă a legăturilor strînse dintre Iancu de Hunedoara și Petru al II-lea, Fr. Pall indică ajutorul militar constînd în trei mii de călăreți, trimis de Petru al II-lea lui Iancu.

Autorul conchide că nu trebuie să vedem în Iancu de Hunedoara un „făcător de voievozi" (p. 1065); în același timp însă nu trebuie să uităm că el a fost un feudal care uneori s-a lăsat condus de propriile sale interese sau ale partidei feudale pe care se sprijinea.

Ar mai fi de adăugat că sublinierea lui Fr. Pall cu privire la felul cum s-a desfășurat procesul de diferențiere a obștiilor romînești din Maramureș, Hunedoara și Banat, interesantă fără îndoială, nu-și afla locul, credem, în cadrul articolului de față.

Considerăm că meritul principal al lucrării constă în aceea că autorul și-a propus și a reușit în bună măsură să elucideze unele probleme din această perioadă a evului mediu. Acest merit este cu atît mai mare cu cît sărăcia izvoarelor necesită rezolvarea unor importante dificultăți.

A. Prună

---

[4] Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Romînească și Moldova în anii 1447—1448*, în „Studii", an. XVI (1963), nr. 3, p. 1060.

[5] *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 421.

[6] Pt. cf. vezi „Documente", A, veac XIV—XV, p. 223—224.

DINU C. GIURESCU, *Ion Vodă cel Viteaz*. Editura științifică, București, 1963, p. 220 + 15 figuri.

De la apariția monografiei lui B. P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, în 1865 [1], interesul pentru această domnie a crescut. În perioada care a urmat, alte surse documentare au furnizat date noi referitoare la domnia lui Ion Vodă. Publicarea colecției, *Documente privind istoria Romîniei, A, Moldova*, de către Academia R.P.R., a permis studierea mai aprofundată a acestei perioade. De altfel, în ultimii ani, o serie de studii valoroase au contribuit la elucidarea unor importante probleme privind istoria Moldovei din secolul al XVI-lea, pregătind astfel terenul și pentru tratarea amănunțită, de pe pozițiile marxism-leninismului, a domniei lui Ion Vodă. Bazat pe o informație științifică bogată, Dinu C. Giurescu prezintă domnia lui Ion Vodă sub toate aspectele și într-o viziune nouă, superioară scrierilor anterioare.

Autorul își împarte lucrarea în șapte capitole și anume: I. Domnia lui Ion Vodă în izvoare și istoriografie; II. Ion Vodă cel Viteaz înainte de domnie; III. Dobîndirea și consolidarea domniei; IV. Politica internă a lui Ion Vodă; V. Politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Ion Vodă; VI. Lupta împotriva turcilor; VII. Urmașii lui Ion Vodă cel Viteaz.

În primul capitol sînt analizate izvoarele interne și externe, care conțin informații privitoare la domnia lui Ion Vodă. Atenția autorului este concentrată îndeosebi asupra cronicilor interne, iar dintre cele externe, asupra celor polone. Cronicile interne acordă spațiu relativ larg domniei lui Ion Vodă. Într-o formă sau alta, toți cronicarii care tratează evenimentele din această vreme, sînt adepții concepțiilor și intereselor boierești și clericale. Reprezentanți ai intereselor marii boierimi și ai clerului, ei nu găsesc decît cuvinte dușmănoase la adresa domnului. Azarie prezintă pe Ion Vodă ca pe un domn lacom și născocitor de munci grele pentru oameni. Grigore Ureche și Nicolae Costin au căutat să justifice trădarea boierimii în luptele din 1574 prin argumente neconvingătoare cum ar fi acela al disproporției de forțe între moldoveni și turci. Autorul subliniază faptul că, și cronicarii poloni (Gorecki, Lasicki, Paprocki) judecă evenimentele prin prisma intereselor nobilimii polone și a ideologiei clericale. În ciuda lipsurilor pe care le constată la cronicarii poloni, el arată, că opera lor rămîne o importantă sursă de informații asupra evenimentelor din timpul acestei domnii. Analizînd problema istoriografiei, autorul arată că, deși problemele legate de domnia lui Ion Vodă au preocupat pe mulți istorici, pînă acum singura lucrare mai amplă a fost monografia lui B. P. Hasdeu, asupra căreia D. C. Giurescu se oprește îndeosebi. Monografia lui B. P. Hasdeu este o operă istorică modernă în care unele fapte sînt apreciate în mod corect. Unele părți negative se datoresc orientării sale idealiste. Depășită astăzi ca informație și în unele privințe ca interpretare, se făcea simțită apariția unei lucrări care să trateze pe baze noi evenimentele din timpul acestei domnii.

Preocupat de elucidarea problemei originii lui Ion Vodă, autorul constată în continuare că izvoarele oferă știri contradictorii în această privință. Unii cronicari (Gorecki, Bielski) l-au prezentat pe domn ca fiind de origine poloneză, în vreme ce alții (Grigore Ureche, N. Costin) îl mai numesc, pe bună dreptate, și „Armeanul", după originea mamei sale. Autorul, în concordanță cu concluziile la care s-a oprit Hasdeu, consideră că Ion Vodă este fiul nelegitim al lui Ștefăniță și astfel nepot al lui Bogdan cel Orb și strănepot al lui Ștefan cel Mare.

În capitolul următor, al treilea, se analizează împrejurările în care Ion Vodă a obținut domnia și se insistă asupra măsurilor pe care le-a luat în vederea consolidării ei. După mai mulți ani de peregrinări prin diferite țări europene, în ianuarie 1572, Ion Vodă, care se găsea exilat în insula Rodos, este chemat la Istambul și investit oficial ca domn al Moldovei în locul lui Bogdan Lăpușneanu. În martie 1572, noul domn se instala în scaunul Moldovei. Încercarea lui Bogdan Lăpușneanu de a redobîndi tronul Moldovei cu ajutorul protectorului său, regele Poloniei Sigismund August, a fost sortită eșecului.

---

[1] Monografia *Ion Vodă cel Cumplit* a fost reeditată în 1894, 1926 și 1942.

Autorul urmărește cu multă atenție orientarea noului domn în problemele de politică internă. Astfel, se arată, pe bază de documente, că îndată ce a ocupat tronul Ion Vodă a schimbat radical componența divanului, din vechiul sfat domnesc doar cinci boieri își mai mențin pozițiile. Ca și în timpul altor domni, boierii nemulțumiți complotează împotriva lui Ion Vodă. Ei s-au grupat în jurul lui Ionașcu Zbierea, fost mare vornic al Țării de Jos în timpul domniei lui Bogdan Lăpușneanu, dar planurile lor fiind descoperite, organizatorul a fost pedepsit cu moartea. Descoperirea complotului demonstra totuși că măsurile luate pînă atunci de domn erau insuficiente pentru consolidarea puterii sale. Autorul arată că Ion Vodă a înțeles, că pentru conducerea statului îi erau necesari dregători devotați și că el și i-a ales din rîndurile boierimii mici și mijlocii. În marile dregătorii au fost instalați oameni noi: Dumbravă, despre care N. Iorga afirmă că a venit din Țara Romînească, vornic al Țării de Sus și apoi al Țării de Jos, Lupe Huru pîrcălab la Hotin, Toader și Topa sînt pîrcălabi de Roman, Eremia „Cernăuțeanul" vel postelnic și apoi portar de Suceava etc. Prin atitudinea sa fermă față de complotiști — în multe cazuri adversari ai membrilor sfatului domnesc — domnul și-a cîștigat sprijinul acestora din urmă. Temîndu-se însă de instaurarea unei autorități centrale stabile și în același timp dornici de a-și păstra pozițiile dobîndite, acești dregători l-au susținut doar temporar pe Ion Vodă. Ei au văzut în colaborarea cu turcii — de astfel ca și mulți dintre înaintașii lor — unica posibilitate de-al îndepărta.

Autorul urmărește, apoi, politica domnului față de cler și mai ales față de mănăstiri. Pe baza documentelor, autorul subliniază că la începutul domniei, Ion Vodă a socotit necesar să emită acte prin care să întărească proprietatea mănăstirească. Prin aceasta, el continuă politica dusă de predecesorii săi. Materialele documentare existente dau autorului posibilitatea să constate, așa cum de altfel au făcut-o și alți cercetători, că în orientarea domniei față de biserică s-a produs curînd o schimbare radicală. Unele documente consemnează confiscarea proprietății unor mănăstiri ca Moldovița, Gura-Humorului, Sf. Ilie — Suceava. Se pare că aceste măsuri au luat proporții neașteptate și în mod firesc au provocat neliniștea clerului. Confiscarea averii ca și pedepsirea unor reprezentanți ai bisericii (călugărul Molodeț, popa Cosma, episcopul Gheorghe), fac parte din măsurile luate de domn pentru întărirea puterii centrale. În fruntea ierarhiei bisericești au fost așezați oameni credincioși, iar activitatea clerului a fost subordonată stăpînirii laice. Măsurile luate de Ion Vodă nu au lezat numai biserica oficială, cea ortodoxă, ci și pe cea catolică. Misionarul catolic Niccolo Barsi și mai tîrziu episcopul franciscan Marcus Bandinus amintesc de măsurile luate de domn împotriva mănăstirii dominicane din tîrgul Siret. Prin confiscarea averilor clericale, domnul „a urmărit să micșoreze puterea materială a clerului potrivnic politicii sale autoritare și să folosească parte din bunurile dobîndite pentru a înzestra cu pămînt pe slujitorii cîrmuirii sale" (p. 94). De pe urma acestei măsuri au beneficiat, în special, oamenii domniei care slujeau în aparatul de stat. Autorul ajunge la concluzia că domnul nu a făcut nimic pentru îmbunătățirea situației țăranilor. Ei au continuat să dea dijmă, să presteze renta în muncă sau să plătească renta în bani și dările către vistierie. Este totuși de presupus că măsurile autoritare ale domnului au putut fi de natură să frîneze, într-o oarecare măsură, abuzurile boierimii și clerului, și să cîștige simpatia țărănimii iobage și a orășenimii. Lupta antiotomană, deschizînd noi perspective în fața elementelor exploatate din sînul societății moldovenești, acestea au constituit principala forță militară și au demonstrat un deosebit atașament față de domn, remarcat de altfel și de cronicarii străini.

Mai puțin cunoscută este politica domnului față de orașe. Autorul caută în conținutul actului din 20 aprilie 1576 atitudini care să justifice atașamentul orășenilor față de domn. Amintind de acest act, prin care domnul dă satul Turda (Uzunești) „...ca să fie ascultător de Hîrlău", autorul susține că în felul acesta hotarul tîrgului s-a mărit iar „...măsura venea în favoarea tîrgoveților" (p. 102). Afirmația nu ni se pare întemeiată. Hotarul tîrgului nu cuprindea sate. Satul amintit, ca și altele de pe valea Mileatinului, a fost alipit la ocolul tîrgului Hîrlău. Acesta ar fi

sensul documentului citat. Măsura nu avea în vedere pe tîrgoveţi, ci mai curînd venea în favoarea domnului. Ca şi alţi cercetători, autorul a subliniat importanţa baterii monedei de aramă, care a facilitat schimbul pe piaţa internă. D. C. Giurescu nu se pronunţă pentru fixarea definitivă a capitalei la Iaşi în timpul acestei domnii. Materialele documentare existente converg însă spre concluzia că Ion Vodă şi-a avut reşedinţa la Iaşi.

Măsurile luate de domn nu au dus însă, la schimbări în structura societăţii moldoveneşti. Eliberarea vecinilor n-a stat în centrul preocupărilor domnitorului. Satele confiscate de la feudalii clerici au fost trecute la cei laici. Este mai degrabă vorba de o întărire a unora dintre feudali în detrimentul altora. Avînd ca principali asociaţi boierimea mijlocie şi mică, Ion Vodă a lovit în tendinţele descentralizatoare ale marii boierimi.

Autorul consacră un capitol aparte (al V-lea), politicii externe a lui Ion Vodă, insistînd, cum era şi firesc, asupra războiului antiotoman. Domnul s-a străduit să menţină bunele relaţii cu statele vecine în vederea luptei comune împotriva jugului otoman. Menţinînd punctul de vedere exprimat de Hasdeu, D. C. Giurescu afirmă că puterile europene, ale căror interese erau altele decît ale Moldovei, nu au sprijinit lupta antiotomană a lui Ion Vodă. La izbucnirea conflictului cu Turcia, domnul Moldovei s-a văzut nevoit să înfrunte singur forţele otomane. In ajutorul său a venit doar o oaste căzăcească. În cursul anului 1574, Turcia — care se temea de o eventuală apropiere între Moldova şi anumite puteri europene — a hotărît înlocuirea lui Ion Vodă. Pretendent la scaunul Moldovei era Petru Şchiopul, fratele lui Alexandru al II-lea, domnul Ţării Romîneşti, care a promis plata unui tribut de două ori mai mare ca pînă atunci (p. 135). Refuzul lui Ion Vodă de a plăti haraciul dublat a constituit cauza începerii ostilităţilor între Moldova şi Turcia. Desfăşurarea luptelor este urmărită de către autor, cu atenţie şi pricepere, în etapele ei cele mai importante. Concentrată după un plan capabil să respingă atacul din orice direcţie, victorioasă în primele bătălii, oştirea moldovenească, ajutată de cazacii lui Sviercevski, a fost înfrîntă în bătălia hotărîtoare datorită trădării marilor boieri. Trecerea cavaleriei, în fruntea căreia se găsea Eremia „Cernăuţeanul", în tabăra duşmană, a schimbat considerabil raportul de forţe. Suferind pierderi mari în lupta de la iezerul Cahul, restul oştirii s-a retras spre satul Roşcani. Situaţia grea în care se găsea, l-a făcut pe Ion Vodă să trateze cu duşmanii. Acceptate la început, clauzele înţelegerii au fost apoi încălcate de către turci. Puţini dintre oştenii lui Ion Vodă au supravieţuit mîniei turceşti.

Campania din 1574 a demonstrat poziţia diferitelor categorii sociale faţă de lupta pentru independenţă. Autorul subliniază că trădarea boierimii nu poate fi pusă pe seama disproporţiei de forţe, aşa cum căutau s-o justifice cronicarii. Dregătorii fruntaşi au trecut în tabăra pretendentului Petru, atunci cînd interesele lor au fost recunoscute de acesta. Ca şi în perioadele anterioare, proprietarii mici şi mijlocii au format baza armatei moldovene. Scuturarea jugului otoman sau cel **puţin o reducere a apăsării otomane, avea să îmbunătăţească situaţia celor care au** fost alături de domnitor în clipele cele mai grele. Încercarea lui Ion Vodă de a forma un front comun antiotoman (un început în această direcţie poate fi considerat şi aşezarea lui Vintilă Vodă ca domn la Bucureşti), nu a dat, din motivele expuse, rezultatele dorite.

Petru Şchiopul şi-a început domnia în condiţii grele pentru ţară. La jaful produs de hoardele tătăreşti, s-a adăugat o secetă cumplită. Din rîndul cazacilor se vor ridica trei fraţi ai lui Ion Vodă (Creţul, Ion Potcoavă şi Alexandru), care vor revendica tronul Moldovei. Ei au avut de întîmpinat aceleaşi greutăţi ca şi Ion Vodă în 1574. În interior marea boierime a fost un adversar făţiş, iar împrejurările externe au fost defavorabile.

Monografia pe care o prezentăm a sintetizat stadiul la care au ajuns cercetările cu privire la această domnie. Totodată, D. C. Giurescu a dat o nouă interpretare materialului documentar, care furnizează date despre domnia lui Ion Vodă. Insistînd

asupra politicii interne a domnitorului, autorul reuşeşte să rezolve în mod ştiinţific principalele probleme ridicate de această perioadă. Remarcăm, de asemenea, ca un merit, echilibrul judicios dintre capitolele lucrării. Scrisă îngrijit şi atent, cartea cîştigă şi prin calităţile literare ale autorului

I. Toderaşcu

B. REIZOV, *L'Historiographie romantique française (1815—1830).* Editions en langues étrangères Moscou, f. a. 807 p.

Istoriografia romantică franceză a atras în repetate rînduri atenţia cercetătorilor ; totuşi, pînă în ultimii ani nu i-a fost consacrată o monografie care să merite acest nume. Or, avînd în vedere locul important pe care-l ocupă reprezentanţii săi atît în dezvoltarea istoriografiei cît şi în istoria ideilor în general — e suficient să notăm faptul, menţionat de Marx, că ei au dezvăluit, primii, esenţa luptei de clasă [1] — necesitatea unei asemenea monografii apare ca evidentă. Lucrarea lui B. Reizov, publicată mai întîi în limba rusă (în 1956), este tocmai un răspuns la această cerinţă, ea încadrîndu-se, în acelaşi timp, pe linia preocupărilor istoriografice ale cercetătorilor sovietici.

Fără îndoială că elaborarea unei asemenea lucrări presupunea rezolvarea a numeroase dificultăţi, cea mai importantă provenind din faptul că istoriografia romantică franceză nu reprezintă o şcoală în adevăratul înţeles al cuvîntului, majoritatea reprezentanţilor săi acţionînd, cu toate influenţele suferite, separat. Acest fapt a impus autorului tratarea aparte a fiecărui istoric, lucrarea prezentîndu-se astfel ca o suită de monografii. Precizăm însă că această metodă nu dăunează unităţii prezentării. Prin ordinea logică în care sînt trataţi diferiţii reprezentanţi ai romantismului în istoriografie, prin analiza locului pe care-l ocupă fiecare în cadrul acestui curent ca şi a numeroaselor influenţe receptate sau exercitate, lucrarea păstrează un caracter unitar. La aceasta mai contribuie şi cadrul cronologic precis al lucrării. Limitarea strictă la anii Restauraţiei subliniază de la început legătura strînsă între problemele generale ale acestei perioade şi apariţia şi tendinţele istoriografiei romantice franceze. Pentru că, deşi apariţia sa a fost pregătită de evoluţia anterioară a ştiinţei istorice, a filozofiei şi a politicii, deşi influenţele străine sînt numeroase, istoriografia romantică franceză rămîne totuşi indisolubil legată de problemele pe care le ridică Restauraţia. Noul curent se încadrează mişcării opoziţioniste îndreptate împotriva încercărilor ultrareacţionarilor — care, „nu uitaseră nimic şi nu învăţaseră nimic" — de a elimina complet cuceririle Revoluţiei. De altfel, necesitatea de a păstra aceste cuceriri, necesitatea de a justifica Revoluţia franceză, au determinat în mare măsură orientarea opoziţiei spre studiile de istorie, istoria constituind pentru ideologii burgheziei „un arsenal de argumente, în lupta lor contra reacţiunii" (p. 7). După 1830 însă situaţia se prezintă cu totul schimbată şi autorul nu a depăşit decît foarte rar această limită. Majoritatea istoricilor romantici au considerat că o dată cu venirea la putere a marii burghezii lupta lor era încheiată, unii dintre ei chiar — Guizot, Thiers — devenind înalţi demnitari ai Monarhiei din iulie. Şcoala care exista înainte de această dată şi-a cărei legătură principală era lupta împotriva reacţiunii din vremea Restauraţiei încetează să existe ca atare, foştii ei reprezentanţi canalizîndu-şi cercetările în direcţii diferite.

Respingînd tratarea statică a problemelor, B. Reizov îşi propune să studieze „istoriografia romantică în evoluţia sa şi în lupta sa contra istoriografiei «clasice» a secolului luminilor şi pentru o nouă concepţie conformă noilor probleme sociale" (p. 12). Este deci firesc ca, pentru înţelegerea acestei evoluţii, primul capitol să fie

[1] Marx-Engels, *Opere alese*, (în două volume), II, Ed. a II-a, ESPLP, 1955, p. 493.

rezervat tradițiilor secolului al XVIII-lea, școlii „filozofice" și „clasice", accentuîndu-se asupra lui Pierre Daunou „cel mai erudit dintre reprezentanții vechii școli" (p. 31).

Capitolele următoare sînt consacrate lui Sismondi, ale cărui opere reprezintă „leagănul romantismului", și Villemain cu care se produce cotitura decisivă spre noul curent. Un loc important este acordat lui Thierry, considerat ca cel care a pus bazele teoretice ale noii orientări. Se accentuează asupra faptului că Thierry a fost primul care a sezisat principiul luptei de clasă — este cunoscut că Marx l-a numit „părinte al luptei de clasă" — subliniindu-se însă că atitudinea sa socială îl făcea incapabil să depășească în această privință teoria cuceririi feudale, cu toate limitele pe care le implică aceasta.

În continuare sînt tratați Prosper de Barante — creatorul școlii narative, — Guizot, la care întîlnim acum ideea valoroasă că „epoca modernă și omul modern sînt o sinteză a dezvoltării anterioare" (p. 328), apoi Mignet și Thiers ca istorici ai Revoluției franceze. Reține atenția filozofiei istoriei la Thiers conform cărei „învingătorul este cel care are întotdeauna dreptate" (p. 410) și care anunță încă de pe acum politica sa viitoare de înăbușire a mișcărilor revoluționare.

În legătură cu Victor Cousin — reprezentant al eclectismului în filozofia istoriei — se accentuează asupra influențelor exercitate de acesta, cel puțin la început, asupra lui Michelet și Quinet, ultimii fiind considerați, aproape în egală măsură, întemeietorii școlii simbolice. La Michelet se subliniază faptul că preluînd teoria lui Vico, după care evoluția omenirii are loc în cerc închis, el îi substituie ideea de mișcare în spirală aducînd în felul acesta un element de progres (p. 519). Ultimul mare reprezentant al romantismului este Ballanche; la acesta însă „istoria devine definitiv poezie și prin aceasta chiar încetează să mai fie istorie" (p. 691).

În sfîrșit, un capitol este consacrat influențelor pe care le exercită romantismul. Un loc aparte este acordat lui Chateaubriand care, precizează autorul, fiind prin unele din operele sale anterioare „profesorul istoricilor romantici, devine, într-o anumită măsură, discipolul lor" (p. 727).

Fără îndoială că între istoricii romantici francezi există numeroase deosebiri. De aceea, încercările de a caracteriza noul curent pe baza numai a unor caracteristici ale sale — tendința spre „culoarea locală", transformarea stilului dintr-un „cosmetic" într-o metodă — riscă să rămînă unilaterale. Unitatea acestui curent, subliniază B. Reizov, nu poate fi înțeleasă decît în legătură cu realitățile politice din vremea Restaurației. Deși deosebiți uneori din multe puncte de vedere, toți reprezentanții istoriografiei romantice franceze „erau uniți în lupta pentru Chartă și contra guvernului reacționar și făceau cauză comună în domeniul istoriei" (p. 800). În legătură cu acest fapt, considerăm că ar fi fost util dacă s-ar fi acordat, în partea introductivă a lucrării, mai mult spațiu situației politice a Franței după 1815. Aceasta ar fi contribuit într-o și mai mare măsură la plasarea istoriografiei romantice în tabloul general al Restaurației.

Vorbind în general despre lucrarea lui B. Reizov trebuie să remarcăm faptul că metoda științifică se îmbină în mod fericit cu claritatea expunerii ca și precizia și finețea analizei cu puterea de sinteză. Ea constituie astfel o lucrare indispensabilă oricărui cercetător al acestei probleme.

Nu putem încheia fără a sublinia că pentru cercetătorii romîni lucrarea prezintă și o importanță particulară. Este cunoscută în general influența pe care istoricii romantici francezi au exercitat-o asupra unor istorici romîni — Kogălniceanu de exemplu [2]. În determinarea și aprecierea științifică a acestor influențe — și aici sînt încă multe de făcut — cercetătorul are în lucrarea lui B. Reizov un îndreptar oricînd util.

V. Cristian

---

[2] A. Oțetea, *Introducere* la M. Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, *Scrieri istorice*, p. 16—17.

GILBERT BADIA, *Histoire de L'Allemagne Contemporaine*, 1917—1962, (Istoria Germaniei Contemporane, 1917—1962), t. I—II, Paris, Editions sociales, 1962, 342 + 399 p.

Dezvoltarea istorică a Germaniei în ultimele decenii continuă să se afle în centrul preocupărilor istoricilor şi publiciştilor din toate ţările. Explicaţia acestui fapt nu este greu de găsit. În decursul unei singure generaţii imperialismul şi militarismul german au dezlănţuit două războaie mondiale, care au provocat numeroase jertfe umane şi imense pagube materiale. În acelaşi timp, evoluţia într-un anumit sens a situaţiei internaţionale după cel de-al doilea război mondial dovedeşte că lecţiile aspre ale istoriei au fost date uitării. În R.F.G., cercurile monopoliste şi militariste, sprijinite din afară, sînt obsedate de ideea unui nou război, un război de revanşă. În slujba acestui scop sînt puse toate mijloacele, inclusiv cele ideologice. Nu întîmplător istoriografia reacţionară occidentală, în special cea vest-germană, urmăreşte pe toate căile să reabiliteze imperialismul şi militarismul german, care poartă răspunderea pentru catastrofa din 1945.

În opoziţie cu atitudinea istoricilor reacţionari apuseni, istoriografia marxistă evidenţiază rolul nefast al imperialismului, militarismului şi fascismului în istoria Germaniei, ca duşmani de moarte ai rînduielilor democratice, păcii, dezvoltării libere şi paşnice a poporului german.

Pe această linie, istoriografia marxistă a înregistrat, în 1962, un deosebit succes prin apariţia, la Moscova şi Paris, a două valoroase lucrări cu privire la istoria Germaniei în epoca contemporană. Prima dintre acestea o datorăm istoricului sovietic V. D. Kulbakin şi este intitulată *„Studii de istorie contemporană a Germaniei* [1], iar cealaltă, cu titlul *Istoria Germaniei contemporane*, asupra căreia ne vom opri în rîndurile de faţă, poartă semnătura istoricului progresist francez Gilbert Badia.

Istoricul francez este cunoscut ca un valoros cercetător în domeniul istoriei Germaniei din epoca imperialistă. Reamintim în această privinţă că el este autorul unei interesante monografii despre sfîrşitul republicii de la Weimar [2].

Recenta lucrare, cuprinzînd două volume, se bazează pe un vast material documentar, între care nu lipsesc documentele Partidului Comunist din Germania, operele conducătorilor de frunte ai mişcării comuniste germane şi internaţionale, literatura memorialistică, biografii, ca şi importante şi numeroase lucrări, marxiste şi burgheze, apărute îndeosebi în Germania şi Franţa. Autorul foloseşte însă într-o măsură mai mică bogata literatură sovietică, ceea ce ni se pare regretabil, avîndu-se în vedere valoroasele lucrări ale unor istorici din U.R.S.S. care au în sfera preocupărilor lor probleme ale istoriei contemporane a Germaniei. Sînt cunoscute şi unanim apreciate lucrările de sinteză şi contribuţiile privind diferite părţi sau probleme ale istoriei Germaniei dintre cele două războaie mondiale sau din perioada postbelică ale unor istorici sovietici ca I. S. Drabkin [3], G. L. Rozanov [4], V. B. Uşakov [5],

---

[1] *Ocerki noveişei istorii Ghermanii*. Soţekghiz, M., 1962.

[2] G. Badia, ***La fin de la République allemande (1929—1933)***, Paris, Ed. sociales, 1958.

[3] I. S. Drabkin, *Revoliuţiia 1918—1919 godov v Ghermanii. Kratkii ocerk* M., Soţekghiz, 1958.

[4] G. L. Rozanov, *Ghermania pod vlastiu faşizma (1933—1939 g. g.)*, M, Izd-stvo IMO, 1961.

[5] V. B. Uşakov, *Vneşniia politika Ghermanii v period Weimarskoi Respubliki*, M., Izd-stvo IMO, 1958; Idem, *Vneşniia politika Ghitlerovskoi Ghermanii*, M., Izd-stvo IMO, 1961.

I. M. Melnikov[6], G. A. Deborin[7], V. G. Truhanovski[8], pentru a nu aminti decît pe cîţiva dintre ei.

Primul volum al lucrării lui G. Badia cuprinde perioada de după 1917 — dar cu o largă privire asupra dezvoltării istorice a Germaniei începînd de la sfîrşitul secolului al XIX-lea — şi pînă în ajunul preluării puterii de către nazişti. Perioadei de la instaurarea dictaturii fasciste şi pînă în zilele noastre îi este consacrat cel de-al doilea volum al *Istoriei Germaniei contemporane*.

Lupta forţelor progresiste ale poporului german, sub conducerea P.C.G., pentru o Germanie iubitoare de pace, cu un regim politic democratic, împotriva politicii agresive, de expansiune şi revanşă, a cercurilor monopoliste şi militariste ale imperialismului german a constituit una din problemele de bază asupra căreia autorul s-a oprit cu stăruinţă, acordîndu-i un spaţiu larg în lucrare.

Problemă mult dezbătută şi controversată, revoluţia din noiembrie 1918 este cercetată detaliat în toate etapele desfăşurării ei, evidenţiindu-se cauzele, caracterul şi forţele ei motrice, motivele înfrîngerii luptei proletariatului german, ca şi urmările acestei situaţii pentru dezvoltarea ulterioară a Germaniei. Cu mult interes, se opreşte autorul asupra rolului şi activităţii grupului *„Spartacus"*, subliniind meritele şi greşelile lui; sînt descrise pe larg bătăliile de clasă ale muncitorimii germane împotriva reacţiunii, formarea sovietelor şi rolul acestora, asasinarea mîrşavă a celor doi conducători eminenţi ai mişcării revoluţionare, Karl Liebknecht şi Rosa Luxemburg. Revoluţia era victorioasă pretutindeni. „Victorie importantă — subliniază Badia — dar foarte facilă, căci n-a fost legată şi nu va antrena transformări profunde ale structurii administrative şi mai ales ale regimului economic al Germaniei" (I, p. 102). În focul luptelor revoluţionare a luat naştere partidul comunist (decembrie 1918) — moment de cotitură în istoria mişcării muncitoreşti germane.

Referindu-se la cauzele înfrîngerii revoluţiei germane, istoricul francez insistă mai ales asupra unora dintre ele, cum ar fi, de pildă, abilitatea burgheziei germane de a fi înţeles că cei mai buni aliaţi ai săi sînt social-democraţii majoritari, încrederea muncitorimii germane în aceştia din urmă; apoi faptul că revoluţia, care a avut împotriva ei un dublu aparat — „aparatul de stat şi aparatul partidului muncitoresc cel mai bine organizat" — „n-a angajat o bătălie, ci s-a lăsat să i se impună bătălii, în cursul cărora detaşamentele sale au fost bătute unul cîte unul" şi, în sfîrşit, abilitatea deosebită din partea aceleiaşi social-democraţii care a „confiscat" revoluţia, declarînd-o „o piesă terminată, abia ridicată cortina" (I, p. 135—136).

Eşecul revoluţiei a avut consecinţe grele pentru Germania: forţele reacţiunii, care nu au fost înlăturate şi a căror putere se va întări, vor aduce mai tîrziu fascismul la conducerea statului.

În ceea ce priveşte revoluţia din noiembrie 1918, considerăm că autorul trebuia să insiste mai mult asupra atitudinii puterilor imperialiste străine faţă de evenimentele revoluţionare din Germania şi să releve felul în care proletariatul internaţional s-a manifestat, prin diverse acţiuni, în sprijinul luptei muncitorimii germane.

După ce se ocupă de perioada avîntului revoluţionar dintre anii 1919—1923, autorul scoate în evidenţă activitatea partidului comunist în condiţiile creşterii tot mai accentuate a pericolului fascismului în Germania, lupta comuniştilor pentru unirea tuturor forţelor antifasciste, greşelile sectante în tactica partidului, dintre care amintim: aprecierea făcută social-democraţiei — luată în ansamblu şi calificată drept „social-fascistă" — ca principalul duşman al P. C. G. (I, p. 260—305), cerinţa instaurării puterii sovietice, într-un moment cînd (1932) „trebuiau strînse toate energiile pentru salvarea democraţiei" (I, p. 320), subaprecierea gradului pericolului fascist etc.

---

[6] I. M. Melnikov, *S. Ş. A. i ghitlerovskaia Ghermaniia 1933—1939 g.g.* M., Gospolitizdat, 1959.

[7] G. A. Deborin, *Al doilea război mondial*, Buc., Ed. Politică, 1960.

[8] *Istoriia mejdunarodnih otnoşenii i vneşnei politiki S.S.S.R.*, t. I—II (1917—1939, 1939—1945), pod. redacţiei prof. V. G. Trohanovscogo, Izd-stvo IMO, M., 1961—1962.

G. Badia arată că în perioada de după venirea naziştilor la putere lupta forţelor progresiste ale poporului german, în frunte cu comuniştii, nu a încetat, deşi a fost mult îngreunată. El subliniază eforturile depuse în acest timp de către P. C. pentru crearea unui larg front antifascist, prezintă formele de luptă împotriva ofensivei reacţiunii, pentru înlăturarea dictaturii oligarhiei financiare, în condiţiile grele ale ilegalităţii, sub imperiul terorii nemaipomenite, a urmăririlor, persecuţiilor şi asasinatelor ce constituiau atribute inseparabile ale dominaţiei hitleriste.

Oprindu-se asupra rezistenţei din Germania în vremea celui de-al doilea război mondial, istoricul francez pune în lumină rolul comuniştilor germani în lupta pentru zdrobirea fascismului, pentru libertate socială şi democraţie. Nu este lipsit de semnificaţie faptul că din cei aproape 15.000 de luptători antifascişti executaţi între 1941—1945, majoritatea erau membri ai P.C.G. (II, p. 201). Socotim necesar să subliniem că autorul trebuia să schiţeze un tablou mai amplu al mişcării de Rezistenţă dusă de popoarele din întreaga Europă împotriva cotropitorilor nazişti, pentru eliberarea naţională şi socială.

Un merit deosebit al lucrării îl constituie demascarea activităţii nefaste a social-democraţiei germane, a politicii colaborării de clasă cu burghezia, adoptată de liderii P.S.D., în pofida intereselor reale ale poporului german. Rolul trădător al acestuia s-a vădit cu pregnanţă în vremea revoluţiei din noiembrie, cînd liderii social-democraţi — Noske, Scheidemann, Ebert etc. — nu au avut teamă de „responsabilitatea" de a fi „cîini sîngeroşi" ai revoluţiei, făcînd cauză comună cu burghezia în scopul înăbuşirii în sînge a luptei proletariatului german. „Tragedia revoluţiei germane, scrie pe bună dreptate autorul, este istoria... acestei cîrdăşii (a social-democraţiei—n. n.) cu forţele cele mai reacţionare ale vechiului regim" (I, p. 106). Ulterior această politică trădătoare şi-a găsit expresia în sprijinul acordat de către social-democraţie pentru restabilirea şi întărirea poziţiilor economice şi politice ale cercurilor reacţionare în cadrul „republicii fără republicani" [9], aşa cum plastic caracteriza Gilbert Badia regimul de la Weimar.

O răspundere grea apasă asupra şefilor social-democraţi pentru instaurarea fascismului în Germania, între altele, prin politica lor de menţinere a sciziunii clasei muncitoare, prin respingerea nenumăratelor propuneri ale P.C. privind crearea frontului popular antifascist (II, p. 11—12), prin refuzul de a antrena la luptă, alături de comunişti, marea masă a membrilor partidului social-democrat pentru a se da riposta cuvenită ofensivei fasciste.

În cadrul *Istoriei Germaniei contemporane*, G. Badia analizează cu atenţie politica internă şi externă a burgheziei germane în timpul republicii de la Weimar şi al dictaturii fasciste. Subliniind faptul că în perioada anilor 1924 — 1933 s-au întărit poziţiile forţelor reacţionare, agresive şi revanşarde din Germania, s-au creat premisele pentru instaurarea dictaturii hitleriste, autorul reliefează, în acelaşi timp, rolul jucat de capitalul american şi englez în restabilirea potenţialului militar şi economic al Germaniei. Înainte de a se trata chestiunea cuceririi puterii de către Hitler, în lucrare se evidenţiază rolul jucat de partidele de dreapta în uşurarea ascensiunii viitorului dictator, politica pro-fascistă a guvernelor care s-au succedat la conducerea statului german înainte de 30 ianuarie 1933, ajutorul financiar şi politic acordat fascismului de către monopolurile germane (I, p. 317—319). Analizîndu-se cu atenţia cuvenită chestiunea ajutorului multilateral primit de către nazişti ca viitorii executori docili ai vastului program imperialist al Germaniei — de la magnaţii oligarhiei financiare interne, autorul nu insistă, în schimb, asupra sprijinului financiar şi politic acordat de monopolurile străine, mai ales de către cele din Statele Unite şi Anglia, mişcării fasciste germane şi venirii lui Hitler la putere, cît şi asupra considerentelor care au determinat atitudinea imperialismului internaţional în această problemă.

Pregătirea economico-militară şi politico-ideologică a Germaniei pentru război, mai ales după ce naţional-socialiştii pun mîna pe putere, constituie una dintre problemele cele mai interesante ale lucrării, căreia autorul îi rezervă un loc important în cel de-al doilea volum. Istoricul francez scoate mai întîi în evidenţă caracterul

[9] G. Badia, *La fin de la République allemande*, p. 14.

de clasă al dictaturii fasciste, subliniază că ea a fost instaurată cu deplina încuviințare a cercurilor monopoliste și militariste ale republicii de la Weimar, care urmăreau, pe această cale, să înfrîngă lupta maselor populare și să pregătească țara în vederea războiului. Realizarea acestui program de violență și cotropiri a stat în centrul atenției guvernului hitlerist, iar traducerea lui în fapt s-a intensificat după 1936, cînd s-a trecut la aplicarea planului de patru ani, care avea menirea să pună întreaga economie a Germaniei pe picior de război. Politica economică a celui de-al III-lea Reich a fost dictată în întregime de interesele capitalului monopolist german, de necesitatea întăririi continue a potențialului militar în scopuri agresive. Autorul aduce numeroase date care demonstrează în mod convingător faptul că marile monopoluri au realizat profituri fabuloase, ca urmare a sporirii creditelor de război și a însemnatelor mijloace financiare acordate de către stat cercurilor bancare și industriale, a introducerii legislației fasciste a muncii în întreprinderi, a reglementării monopoliste de stat, a concentrării producției și capitalurilor etc.

Sînt demne de consemnat paginile în care G. Badia se ocupă de analiza ideologiei național-socialiste, de pregătirea ideologică a războiului. Autorul aduce un plus de interes expunerii prin relatarea impresiilor personale culese din Germania anilor 1936 — 1938, cînd, în calitate de profesor de limbă franceză la diferite licee germane, a avut prilejul să facă îndeaproape cunoștință cu realitățile celui de-al III-lea Reich, lucru care i-a permis să dezvăluie procesul „prelucrării" ideologice a tineretului german, în special, în spiritul șovinismului, rasismului și revanșismului (II, p. 88—91).

Fără a aduce informații cu caracter inedit, în lucrare sînt analizate amănunțit acțiunile politice și diplomatice întreprinse de Germania hitleristă, pe plan internațional, în scopul creării unor condiții dintre cele mai favorabile pentru înfăptuirea cu succes a planurilor sale imperialiste. G. Badia dezvăluie și demască politica de concesii, de „înțelegere" și „neintervenție" promovate de puterile occidentale față de acțiunile Germaniei, arătînd că această politică urmărea, cu prețul sacrificării unor state mici europene, să canalizeze agresiunea Germană în direcția Uniunii Sovietice. Acesta era sensul faimoasei politici müncheneze, care, în cele din urmă, a dus la războiul mondial.

Ocupîndu-se de problemele privind istoria ultimului conflict mondial, autorul arată, la început, caracterul războiului în diferitele etape ale desfășurării sale, vorbește apoi despre situația internă a Germaniei în perioada anilor 1939 — 1945, referindu-se la adîncirea crizei politice și economice din țară, ca urmare a greutăților războiului, a înfrîngerilor suferite de armatele hitleriste, în special pe frontul de Răsărit.

Studiind campania militară din Vest a Germaniei din anul 1940, G. Badia amintește și de episodul bombardării orașului german Freiburg, care, așa după cum se știe, a servit drept pretext lui Hitler pentru dezlănțuirea atacului de la 10 mai. Autorul greșește însă atunci cînd scrie că Freiburg-ul a fost bombardat de aviația hitleristă „din eroare" (II, p. 136). În realitate, acest orășel a fost bombardat în mod premeditat din ordinul guvernului hitlerist care căuta un motiv pentru a justifica dezlănțuirea agresiunii în Vest. Escadrila care a îndeplinit această misiune era comandată de generalul Joseph Kammhuber, astăzi comandant al forțelor aeriene militare din cadrul Bundeswehr-ului vest german [10].

În *Istoria Germaniei contemporane* se acordă un loc însemnat pregătirilor de război ale Reichului hitlerist în vederea atacării statului sovietic, operațiunilor militare de pe frontul de Răsărit, unde s-au dat principalele bătălii din cursul celui de-al doilea război mondial. Referindu-se la importanța bătăliei de pe Volga, autorul o numește „o cotitură decisivă în desfășurarea războiului", care a avut nenumărate consecințe de ordin militar, politic și psihologic (II, p. 165) și de pe urma căreia Germania nu și-a mai putut reveni.

Atitudinea principalilor membri ai coaliției antihitleriste față de problemele reorganizării postbelice a lumii reprezintă încă o chestiune ce a reținut atenția au-

---

[10] *Istoria Velikoi Otecestvennoi voini Sovetscogo Soiuza, 1941 — 1945,* t. I, M., Izd-stvo Ministerstva Oboroni S.S.S.R., 1960, p. 220 — 221.

torului. Este reliefată, prin analiza propunerilor prezentate de către fiecare dintre puterile conducătoare ale Națiunilor Unite, — mai ales în problema germană, — cu prilejul conferințelor tripartite de la Teheran, Yalta și Potsdam, deosebirea existentă între țelurile urmărite de Uniunea Sovietică și scopurile imperialiste ale Statelor Unite și Angliei. În cadrul acestor conferințe, guvernul sovietic a militat pentru păstrarea unității Germaniei, pentru distrugerea rădăcinilor militarismului și fascismului german. Cu totul alta a fost poziția celorlalți doi parteneri din coaliția antihitleristă în ceea ce privește stabilirea statutului postbelic al Germaniei. Roosevelt, de pildă, a propus la Yalta împărțirea Germaniei în cinci și chiar în șapte state separate, iar premierul britanic Churchill s-a pronunțat, la rîndul său, pentru despărțirea ei în două state mari — Prusia și Germania de sud (II, p. 214—215). În cele din urmă, la conferința de la Potsdam a triumfat punctul de vedere sovietic, hotărîndu-se ca Germania „să fie tratată ca o entitate economică unică" (II, p. 214).

În ultima parte a volumului II, autorul se ocupă de apariția și evoluția celor două state germane în perioada de după 1945.

Țelurile politice ale aliaților și măsurile luate în zonele respective de ocupație; succesele obținute de R. D. Germană pe drumul construirii socialismului, sprijinul acordat noului stat de către lagărul socialist, politica consecventă de pace promovată de primul stat german în care puterea aparține celor ce muncesc, lupta Germaniei răsăritene pentru restabilirea unității și o cale democratică de dezvoltare a întregii țări — iată încă cîteva aspecte care îl preocupă în mod deosebit pe autor.

În contrast cu atitudinea Uniunii Sovietice în reglementarea problemei germane, Gilbert Badia reliefează poziția diferită adoptată de către puterile occidentale, care nu au procedat la măsuri radicale pentru distrugerea rădăcinilor militarismului și fascismului în zonele lor de ocupație. Încălcînd prevederile acordurilor de la Yalta și Potsdam, acestea au contribuit, prin sprijinul economic și politic, la formarea unui nou focar de permanentă încordare în centrul Europei prin crearea statului de la Bonn — instrument docil al monopolurilor și militariștilor vest-germani. Ignorînd învățămintele istoriei și netinînd seama de noile condiții existente în lume după cel de-al doilea război mondial, forțele reacționare din S.U.A., Anglia și Franța, reeditează politica münchenează, propunîndu-și să facă din militarismul german o „forță de șoc" pentru un nou război îndreptat împotriva lagărului socialist.

Prezentarea generală ar fi incompletă dacă nu am releva încă un merit al lucrării lui Gilbert Badia, și anume combaterea numeroaselor încercări de falsificare a istoriei Germaniei întreprinse de către istoriografia burgheză reacționară și îndeosebi cea din R. F. Germană. Autorul Istoriei Germaniei contemporane polemizează cu istoricii vest-germani care depun eforturi susținute pentru a ascunde cauzele adevărate ale „sfîrșitului lipsit de glorie al Republicii de la Weimar" și pentru a reabilita acele forțe ale reacțiunii germane care au adus pe Hitler la putere (I, p. 328—329). Sînt demascate, de asemenea, afirmațiile acelor istorici care încearcă să opună Wehrmacht-ul regimului nazist, declarînd că armata ar fi fost, chipurile „victima naivității sale politice, jertfa cinismului monstruos al lui Hitler" (I, p. 322).

În lucrarea sa, G. Badia respinge teza acreditată de către falsificatorii istoriei din Occident potrivit căreia puterile apusene au cedat în problema Anschluss-ului și în chestiunea cehoslovacă datorită „incapacității" sau „slăbiciunii" lor militare în comparație cu Germania. În același timp, el combate afirmațiile calomnioase ale istoricilor burghezi care susțin că în anul 1938 Uniunea Sovietică ar fi refuzat să-și îndeplinească obligațiile asumate față de Cehoslovacia.

Cu aceeași vehemență, se ridică istoricul francez împotriva versiunii potrivit căreia, pe linia încercărilor de reabilitare a imperialismului german, Hitler ar fi singurul vinovat pentru izbucnirea războiului. Relativ la aceasta, autorul scrie: „Acest război nu l-a dorit numai Hitler. El a fost susținut și încurajat de marea burghezie germană, care se va îmbogăți serios în cursul conflictului", precum și de către cercurile militariste din Germania (II, p. 125—126).

Cele două volume ale lucrării lui Gilbert Badia înbogățesc istoriografia marxistă franceză cu o nouă și interesantă lucrare relativ la istoria Germaniei în perioa-

de contemporană. „Este vorba — apreciază Jean Dautry — de o operă unică în limba franceză, al cărei echivalent nu există chiar în limba germană“ [11].

G. Badia își începe lucrarea cu o apreciere pe deplin întemeiată în perspectiva realității istorice: dacă „Franța are probleme“, atunci „Germania este o problemă“. Analizînd în spirit critic istoria Germaniei din ultimele cinci decenii, autorul pledează pentru ca lecțiile acesteia să nu fie uitate, pentru ca reglementarea problemei germane să se facă în conformitate cu interesele reale ale poporului german și ale păcii, pentru ca Germania să nu mai constituie pentru Europa și pentru întreaga lume o „problemă“.

I. Seftiuc

Д. Б. ЛЕВИН: **„Дипломатия. Ее сущность, методы и формы“ (Diplomația. Esența, metodele și formele ei), Москва, Изд-ство социально-экономической литературы 1962, 175 p.**

În cursul ultimilor ani asistăm la creșterea considerabilă a rolului diplomației în cadrul relațiilor internaționale. Pornind de la această constatare, cunoscutul specialist sovietic în domeniul dreptului internațional, D. B. Levin, și-a propus să întreprindă în cea mai recentă carte a sa cercetarea multilaterală și elucidarea problemelor privind esența, metodele și formele diplomației. Fără a fi nicidecum o istorie abreviată a diplomației de-a lungul veacurilor, lucrarea autorului sovietic are un caracter cu totul diferit, tratînd diplomația ca o știință și ca o artă. În cele cinci capitole ale cărții, Levin abordează unele probleme de cea mai mare însemnătate ale diplomației în genere, cum ar fi: definirea ei, diplomația și politica externă, diplomația ca știință și artă, diplomația și regimul social-politic al statului, diplomația și dreptul internațional.

În primul capitol, Levin face un scurt istoric al termenului de diplomație, oprindu-se îndeosebi asupra definirii ei. Amintind că termenul respectiv provine de la cuvîntul grecesc „diploma“, autorul arată că el a căpătat o accepțiune apropiată de cea actuală de-abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd prin diplomație a început să se înțeleagă atît activitatea statului în domeniul relațiilor internaționale, cît și cea a organelor lui speciale sau a persoanelor care se ocupau cu această îndeletnicire. În ceea ce privește definirea propriu-zisă a diplomației, autorul constată că în literatura de specialitate există în prezent mai multe definiții. Referindu-se la acelea formulate de către cei mai reputați autori burghezi (Rivier, Flasson, Nicolson etc.), Levin combate încercările acestora de a ascunde caracterul de clasă al diplomației în general. Subliniind pe bună dreptate că definiția completă a diplomației *trebuie să cuprindă în mod obligatoriu toate laturile sale esențiale*, autorul apreciază că, după părerea sa, prin diplomație se înțelege „activitatea oficială a șefului statului, guvernului și a organelor sale speciale pentru relațiile externe în vederea înfăptuirii — pe calea tratativelor, a schimburilor de note sau prin alte mijloace practice — a sarcinilor și țelurilor politicii externe a statului respectiv, determinate de interesele clasei conducătoare, precum și pentru apărarea drepturilor și intereselor statului peste hotare“ (p. 13).

În lucrarea sa, Levin analizează îndeaproape raportul existent între diplomația și politica externă a unui stat. Adeseori, în limbajul zilnic se vorbește despre „succesele diplomației“ sau cele ale politicii externe, despre „principiile diplomației“ sau despre „principiile politicii externe“. Cu toate acestea, între cele două noțiuni nu există o identitate perfectă. Fiind unul dintre mijloacele pentru înfăptuirea politicii statului pe plan extern, este cît se poate de clar că diplomația nu poate acoperi

[11] „La Pensée“, nr. 107/1963, p. 118.

noțiunea de politică externă, ci constituie doar o parte componentă a acesteia. Trebuie specificat totuși că în raport cu celelalte mijloace ale politicii externe ale statului (relațiile economice și culturale, războiul), diplomația reprezintă instrumentul ei cel mai important în timp de pace. Ca orice element suprastructural, diplomația se află în strînsă dependență de baza economică și socială a statului. Așa, de pildă, baza economică a politicii externe a statului socialist o formează sistemul economiei socialiste, regimul social-economic socialist. De aici decurge politica de pace și coexistență pașnică promovată neabătut de către țările socialiste. În același timp, baza economică a politicii externe agresive a statelor imperialiste din perioada contemporană o constituie capitalismul monopolist, care se caracterizează prin lupta pentru cucerirea dominației mondiale și a sferelor de desfacere, pentru înrobirea și asuprirea popoarelor străine.

În capitolele următoare, Levin se ocupă pe larg de „formele" și „metodele" diplomației, iar în strînsă legătură cu acestea, de dublul caracter — de artă și știință — al diplomației. Dintre formele activității diplomatice, autorul le amintește pe cele mai importante: 1) congresele, conferințele și convorbirile diplomatice; 2) corespondența diplomatică; 3) pregătirea și încheierea acordurilor și tratatelor internaționale; 4) reprezentarea guvernului peste hotare prin ambasade și misiuni; 5) participarea reprezentanților statului la activitatea organizațiilor internaționale; 6) expunerea poziției guvernului în diferite probleme de politică externă prin intermediul presei, al declarațiilor oficiale sau prin editarea unor culegeri oficiale de acte și documente internaționale. Spre deosebire de formele diplomației, care cuprind toate acele instituții de drept, internaționale sau de stat, ce se ocupă cu desfășurarea activității diplomatice, metodele diplomației alcătuiesc un întreg complex de mijloace pentru influențarea guvernelor, reprezentanților diplomatici și a cercurilor politice influente din țările străine pe care ea le folosește în vederea atingerii scopurilor în totalitatea lor, metodele diplomației țin de arta diplomatică. Ele sînt extrem de numeroase și variate și depind de condițiile istorice concrete, de sistemul relațiilor internaționale, precum și de specificul problemelor litigioase.

În ceea ce privește analiza caracterului dublu al diplomației, autorul pornește de la cunoscutele cuvinte ale lui Lenin potrivit cărora „politica e o știință și o artă". El specifică faptul că diplomația este o știință în măsura în care ea se bazează în activitatea ei pe analiza și cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării sociale, pe cînd arta diplomatică constă în priceperea de a folosi în practică rezultatele oferite de știință, cu scopul de a transforma realitatea existentă în direcția scopurilor propuse.

În cel mai cuprinzător capitol, intitulat *Diplomația și regimul social-politic al statului*, autorul examinează principalele trăsături ale diplomației statelor sclavagiste, feudale, capitaliste și socialiste. Analizînd diplomația în strînsă dependență de regimul social-politic al statului, Levin constată că rolul ei a evoluat o dată cu progresul societății. Astfel, deși a apărut o dată cu nașterea primelor state din istorie, diplomația a jucat un rol puțin important în lumea antică și în Evul Mediu. De-abia în epoca capitalistă, o dată cu formarea pieții mondiale, cu dezvoltarea intensă a comerțului și perfecționarea mijloacelor de comunicație, cu făurirea unor sisteme regulate de legături politice, economice și culturale între state, s-a ajuns la creșterea însemnată a rolului diplomației. Indiferent însă de rolul mai mult sau mai puțin important, diplomația a servit și continuă să servească în orînduirile bazate pe exploatare la înfăptuirea țelurilor agresive și expansioniste ale claselor conducătoare. Astfel, diplomația burgheză a slujit cel mai adesecri la pregătirea și dezlănțuirea războaielor printr-o intensă activitate desfășurată încă din timp de pace. Este de ajuns să amintim în acest sens, de acțiunile diplomatice întreprinse de către fiecare din puterile imperialiste în preajma celor două conflicte mondiale cu scopul evident de a-și asigura un raport cît mai favorabil de forțe, de a cîștiga aliați și de a izola cu orice preț pe virtualul dușman din războaiele ce le puneau la cale.

Spre deosebire de diplomația statelor exploatatoare, diplomația statelor socialiste este o diplomație de tip nou, atît în ceea ce privește esența, cît și metodele și formele ei. În țările socialiste nu există clase exploatatoare și de aceea lor le sînt

străine orice tendințe și scopuri agresive. Linia generală a politicii externe a țărilor socialiste o constituie principiul leninist al coexistenței pașnice a statelor cu orînduiri sociale diferite. Printre trăsăturile de bază ale diplomației socialiste, complet străine diplomației burgheze, autorul evidențiază în primul rînd faptul că ea este o diplomație deschisă, adînc populară, principială, flexibilă și credincioasă cuvîntului dat. Bazîndu-se pe analiza științifică a legilor de dezvoltare ale societății omenești și exprimînd în cel mai înalt grad imperativele progresului istoric, ea a repurtat în ultimii ani succese strălucite. Astăzi, cînd sistemul mondial al socialismului s-a transformat în factorul hotărîtor al dezvoltării istorice, rolul și prestigiul diplomației socialiste pe arena internațională au crescut într-o măsură considerabilă.

Fără a avea pretenția unei lucrări de strictă specialitate, cartea lui D. B. Levin reușește să facă cunoscut maselor largi de cititori cîteva dintre principalele probleme de peremptorie actualitate politică și însemnătate științifică ale diplomației. Ea prezintă un mare interes pentru toți cei pe care îi preocupă problemele de politică externă în perioada contemporană.

Gh. Buzatu

A GÖRÖG MÜVÉSZET VILÁGA. *A görög képzömüvészetek archaikus és klasszikus korának irott forrásaiból.* Összeállitotta, az elöszót és a jegyzeteket irta Szilágyi János György *(Lumea artei grecești. Izvoare scrise cu privire la perioada arhaică și clasică a artei grecești.* Sub redacția lui Szilágyi János György), vol. I—II, Budapest, 1962, 332+276 p. XXIV+XVI, pl. 21+1 ilustrații.

O dată cu „descoperirea" ei în epoca Renașterii arta vechii Elade a constituit nu numai modelul unor generații întregi de creatori, ci și un obiect al cercetării științifice. Lucrările de specialitate s-au înmulțit mai ales în urma importantelor descoperiri arheologice din ultimii o sută de ani. În acest domeniu al istoriei artelor s-au obținut rezultate remarcabile în special privind particularitățile stilistice, analiza estetică a operelor de artă, și implicit a creatorilor acestora. În cercetarea artei grecești se observă prin urmare punerea pe primul plan a materialului artistic, și în strînsă legătură cu aceasta, folosirea într-o măsură mai mică a izvoarelor scrise. Arta Greciei antice, ca de altfel oricare perioadă a istoriei artelor, prezintă însă și o serie de aspecte, a căror rezolvare este imposibilă bazîndu-se numai pe materialul artistic; iar nelămurirea lor va duce la o cunoaștere unilaterală a manifestărilor artistice, rupte de condițiile istorice, în care au luat ființă. Probleme ca rolul artei, bazele ei teoretice într-o anumită etapă; organizarea și finanțarea muncii artistice; condițiile de viață, situația socială și apartenența politică a artiștilor, sau concepțiile contemporanilor despre operele și creatorii lor, precum și altele asemănătoare se pot lămuri numai pe baza izvoarelor scrise.

Moștenirea literară greco-romană oferă un ajutor prețios, folosirea ei prezintă însă mari dificultăți. Este adevărat că la mulți dintre autorii antici găsim informații de interes artistic, ele sînt însă risipite în literatura a două milenii, începînd cu Homer și pînă la cărturarii bizantini, adunarea lor prezentînd o muncă migăloasă.

De necesitatea unei asemenea lucrări de adunarea izvoarelor și-au dat seama încă savanții din secolul trecut. Aproape cu un veac în urmă a apărut cartea lui J. Overbeck despre izvoarele scrise ale artei grecești [1], care pînă în ultimii ani a rămas singura de acest gen. Reeditarea ei recentă, stereotipă [2] îi subliniază

[1] J. Overbeck, *Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen,* Leipzig, 1868.

[2] Editura Olms, Hildesheim, 1959, XX+448 p. (vezi: *Archäologische Bibliographie 1959,* în «Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts», Beilage, vol. 75, 1960, [Berlin, 1961], nr. 1866).

nu numai importanța, ci și faptul, că cercetările din acest domeniu au progresat foarte puțin de la apariția primei ediții. Cu toată actualitatea ei, lucrarea lui Overbeck prezintă însă unle deficiențe. Mai întîi ea se limitează la reproducerea texteior referitoare la artiștii, al căror nume este menționat în izvoarele antice, omițînd acele informații, care se referă fie la unele opere anonime, fie la aprecierea fenomenului artistic în general. În felul acesta cartea lui Overbeck constituie mai mult un izvor pentru cunoașterea artiștilor greci, și nu pentru istoria artei grecești. Apoi lipsește din această culegere o categorie foarte importantă a izvoarelor: inscripțiile grecești, marile colecții epigrafice fiind publicate după apariția cărții lui Overbeck.

Este deci deosebit de binevenită publicarea unei culegeri, care cuprinde cele mai importante izvoare scrise ale artei grecești într-o nouă prelucrare, scop, pe care și-l propune cunoscutul clasicist maghiar, Sz. J. Gy. în lucrarea, care ne-a prilejuit rîndurile de față.

Însăși redactarea și aranjamentul materialului reflectă acele puncte de vedere noi, care au stat la baza elaborării acestei lucrări. Astfel, primul volum este consacrat monumentelor de artă, încercînd de a lămuri în special două probleme: 1. Cum ne imaginăm operele artei grecești în destinația, amplasamentul și înfățișarea lor originală; 2. Pentru cine, cu ce scop au fost elaborate ele, în ce măsură a determinat destinația lor originală și felul de realizare? Aceste principii au fost traduse în viață împărțind materialul documentar conform celor patru domenii mai importante ale aplicării artei grecești: templul, orașul, necropola și locuința.

Primul capitol (p. 17—128) cuprinde textele referitoare la arta templului. Începe cu relatările lui Vitruvius despre stilurile și genurile templului grecesc, iar imaginea unui sanctuar este redată prin pasajele lui Pausanias despre Olympia. Acest tablou este lărgit apoi prin descrierea mai scurtă a unor temple mai importante (Heraion din Samos și din Argos, templul lui Apollon din Delfi și Figalia, templul Athena Alea din Tegea etc.). Referitor la așezarea și păstrarea obiectelor votive în temple și sanctuare se publică în special texte epigrafice. Urmează cîteva inscripții privind practica ridicării templelor și a statuilor de cult, conținînd date interesante pentru procesul și organizarea muncii, plata lucrărilor, detaliile execuției arhitecturale și sculpturale etc. Capitolul se încheie cu textele privitoare la concepția despre statuile de cult în tradiția greacă. Fenomenul se prezintă în evoluția lui, începînd cu tradiția originii divine a acestor statui, și pînă la ateismul lui Diagoras.

Prima parte a capitolului II (*Arta urbană*, p. 129—170) este consacrată pasajelor referitoare la activitatea lui Hippodamos, precum și concepțiilor lui Aristotel despre orașul ideal. În partea a doua se reproduc izvoarele, care ne înfățișează evoluția urbanistică a Athenei, cea mai indicată de a demonstra rolul artelor plastice în împodobirea orașelor.

Poate cel mai interesant capitol al lucrării este dedicat acelor mecenați, care au finanțat construirea templelor, ridicarea statuilor și monumentelor, executarea picturilor și a altor opere, toate legate de arta templului și a împodobirii orașului. Din izvoarele citate aici, și în special din materialul epigrafic, se poate urmări în cursul secolelor raportul alternativ al celor două grupuri principale de „clienți": statul și particularii; schimbările intervenite în destinația artei, în sensul laicizării ei treptate, precum și alte fenomene ale creației artistice, legate în mod direct de schimbările social-politice survenite în viața polisului grec.

Capitolul IV (p. 256—289) îmbrățișează cele două categorii de izvoare scrise privind arta funerară: descrierile autorilor antici și epitafurile. După relatările lui Pausanias despre cimitirul din cartierul Kerameikos al Athenei urmează inscripțiile funerare (mijlocul sec. VI. î. e. n. — sfîrșitul sec. IV. î. e. n.), furnizînd date prețioase pentru situația socială a defuncților. Se mai include în această parte a lucrării descrierea cîtorva monumente funerare de la sfîrșitul perioadei clasice (Mausoleion, monumentul iubitei comandantului atenian Chares etc.), unele relatări privind inventarul mormintelor și, în sfîrșit, cele mai importante legi referitoare la monumentele funerare.

Ultimul capitol (p. 291—311), consacrat locuințelor, cuprinde în prima parte relatările autorilor antici despre locuința grecească, iar în partea a doua textele privind diferitele genuri ale artei împodobirii interiorului caselor (fresce, mozaicuri, țesături, covoare etc.). Este extrem de interesant de a urmări cum, începînd cu sfîrșitul sec. V. î. e. n. apar și la Athena casele luxoase, ca o urmare directă a stratificării tot mai accentuate a societății.

Volumul II în bună parte conține acele pasaje ale scriitorilor antici, care se referă la viața și opera celor mai de seamă artiști, deci în fond domeniul cuprins și în lucrarea lui Overbeck. Fiind însă substanțial lărgit cu documente privitoare la situația socială, condițiile materiale și aprecierea artiștilor; la raporturile multilaterale dintre arta și știința greacă, volumul de față are meritul de a înfățișa problema tratată în complexitatea ei.

Primul capitol (*Artistul grec in epoca arhaică și clasică*, p. 5—192) pornește cu tradiția greacă, păstrată la autorii antici, privind primii descoperitori ai genurilor de artă: zeii și figurile legendare. Urmează apoi textele referitoare la maeștrii arhaici autentici (Dipoinos, Skyllis, Kallon, Archermos, Foikos, Theodoros, Endoios și Antenor), completate cu 25 de inscripții, purtînd numele diferiților artiști. În fața subcapitolului dedicat marilor sculptori ai perioadei clasice stă succinta caracterizare a sculpturii grecești, dată de Quintilianus. În cele ce urmează se reproduc cele mai importante izvoare privind 29 de sculptori, începînd cu maeștrii primei jumătăți a sec. V. î. e. n. (Kritios, Nesiotes, Onatas, Kalamis etc.) și pînă la sculptorii perioadei clasice tîrzii (Silanion, Leochares, Lysip, Lysistratos etc.). Pentru a ne da seama de gama izvoarelor reproduse în această parte a lucrării, vom menționa cei mai însemnați autori, citați în legătură cu trei mari maeștri ai perioadei clasice: Myron, Fidias și Polyklet; anume: Cicero, Strabon, Quintilian, Plinius, Pausanias (pentru toți trei); Platon, Dionysios din Halikarnas, Plutarch, Fronto (pentru Fidias și Polyklet); diferite epigrame (pentru Myron); Aristofan, Arrian, Lucian, Tzetzes (pentru Fidias); Filon, Galenos și Ailianos (pentru Polyklet). În ceea ce privește pictura grecească se publică în întregime relatările lui Plinius (35, 15—151), înfățișînd evoluția artei penelului de la începuturile ei și pînă la sfîrșitul epocii helenistice. Acestea sînt completate la rîndul lor de alte pasaje, mai scurte, grupate în jurul anumitor picturi. Informațiile cuprinse în această parte a lucrării prezintă o deosebită importanță, izvoarele scrise fiind aproape singurele, care ne-au păstrat măcar palida imagine a unei arte strălucite: pictura monumentală grecească, dispărută în cursul veacurilor. Capitolul se încheie cu un șir de texte, organizate în jurul unor probleme, ca situația marilor creatori în diferite state-orașe, concepția filozofilor despre creația artistică, remunerarea artiștilor, prețul operelor de artă etc.

Ultimul capitol al lucrării (p. 193—251) este dedicat raporturilor multilaterale dintre arta și știința greacă. Sînt incluse aici acele izvoare, care relatează despre raporturile dintre arta și științele exacte (Aristotel, Eukleides, Geminos, Aetios, ș.a.), arta și filozofia (Xenofon, Platon, Aristotel), despre primele scrieri cu caracter de istoria artelor și critică de artă (Dionysios din Halikarnas, Plinius, Pausanias, Fronto, Ailianos, ș.a.), precum și despre unele concepții evoluționiste antice privind arta grecească (Cicero).

Lucrarea se încheie cu un indice (p. 261—274) cuprinzînd sursa ilustrațiilor, datele referitoare la autorii textelor, prescurtările, un tabel cronologic, precum și unitățile de măsură și sistemul monetar grecesc.

În ceea ce privește limitele cronologice ale lucrării, ea îmbrățișează secolele cuprinse între epoca homerică și cea helenistică, avînd în centrul atenției perioada arhaică și clasică a artei grecești. Gama izvoarelor firește este mult mai largă. Începînd cu Homer și pînă la unii savanți bizantini din sec. XII—XIII e. n. (Eustathios, Tzetzes, Niketas Akominatos) s-a apelat la aproape o sută de autori greci și romani, informațiile lor fiind completate cu izvoarele epigrafice.

În contrast cu lucrarea lui Overbeck, în care izvoarele au fost publicate în original, textele din volumele de față apar în limba maghiară, în tălmăcirea celor mai de seamă traducători, fiind astfel accesibile unui cerc mai mare de cititori.

Trebuie remarcată și îngrijirea științifică exemplară a lucrării. Ne gîndim aici în primul rînd la notele abundente, întocmite pentru fiecare capitol în parte, indicînd

bibliografia cea mai recentă. Printre altele ele conțin date prețioase referitoare și la descoperirea, starea actuală a operelor descrise de autorii antici, informîndu-ne, în ce măsură corespund aceste relatări înfățișării reale a monumentelor păstrate pînă azi. Sînt foarte binevenite și trimiterile de la subsol. În mod firesc, cîte-un pasaj reprodus, conținînd date importante din mai multe puncte de vedere, ar avea loc și într-un alt capitol, subcapitol, sau paragraf al lucrării. Trimiterile din subsol înlătură această greutate, căci cu ajutorul lor este posibilă adunarea tuturor informațiilor, referitoare la un artist sau monument de artă, aflate în diferite părți ale lucrării. Menționăm în sfîrșit și acele introduceri concise, dar foarte aprofundate, care preced fiecare capitol și chiar subcapitol, punînd în lumină conținutul acestora.

Obiecțiile noastre sînt neînsemnate. Am putea aminti doar unele mici inconsecvențe privind organizarea materialului. Astfel în subcapitolul *Arta și filozofia* un întreg paragraf este consacrat concepțiilor lui Sokrate, fiind reproduse discuțiile marelui filozof, păstrate în opera lui Xenofon. Curios, alte dialoguri ale aceluiași gînditor, notate de data aceasta de Platon, nu mai apar în partea dedicată lui Sokrate, ci în subcapitolul purtînd numele celui mai de seamă discipol al său. O ultimă observație: mînuirea valoroasei culegeri de izvoare ar fi fost mult ușurată prin anexarea unui indice de nume, opere, expresii tehnice etc.

A. László

TABLA DE MATERII

ISTORIE, 1955—1965*

* În perioada 1955—1961 revista a apărut sub titlul «Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza“ din Iaşi» (Serie nouă), secţiunea III (ştiinţe sociale); în anii 1962—1963 a apărut sub titlul «Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza“ din Iaşi» (Serie nouă), secţiunea III (ştiinţe sociale) a. Istorie-filologie. Începînd cu anul 1964 revista apare sub titlul «Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza“ din Iaşi» (Serie nouă), secţia III (ştiinţe sociale), a. Istorie.

BUJOREANU GH. — Livrările în natură către Poarta otomană, mijloc de exploatare a Moldovei în perioada 1802—1828, t. IX, 1963, p. 179—189.
CIHODARU C. — Braniştile şi problema apariţiei rezervei senioriale în Moldova, t. III, fasc. 1—2, 1957, p. 27—54.
CIHODARU C. — Podgoriile de la Cotnari şi Hîrlău, în economia Moldovei din secolele XV—XVIII, t. X, 1964, p. 1—27.
COPTIL L., v. NECULCE V. — Aspecte ale mişcării muncitoreşti din Moldova în anii avîntului revoluţionar (1917—1921).
CRISTIAN V. — Ioan-Heliade Rădulescu şi ideile sale despre revoluţie, t. IX, 1963, p. 15—35.
CRISTIAN V. — Voltaire şi problema colonială, t. X, 1964, p. 129—140.
DINU M., v. PETRESCU-DÎMBOVIŢA M. — Cercetări arheologice în Podişul Central moldovenesc.
DINU M., v. PETRESCU-DÎMBOVIŢA M. — Cercetări arheologice în Podişul Central Moldovenesc. II. Subregiunea Stemnic-Racova şi Valea Bîrladului superior între Buhăieşti şi Vaslui.
DINU M. — Descoperirile arheologice de la Valea Lupului-Iaşi, t. I, 1955, fasc. 1—2, p. 65—86.
DAVIDSOHN I. şi LOGHIN A. — 40 de ani de luptă a partidului pentru libertatea şi fericirea poporului, t. VII, 1961, p. I—XIV.
FLORESCU A. — Cîteva noi descoperiri arheologice în Depresiunea Jijiei, t. I, 1955, fasc. 1—2 p. 51—64.
GOSTAR N. — Două inscripţii mezerziene, t. IV, 1958, p. 31—48.
GOSTAR N. — Lupta populaţiilor de la gurile Dunării împotriva autorităţii romane, t. VII, 1961, p. 1—10.
GOSTAR N. — Miliariu roman din nordul Dobrogei, t. IX, 1963, p. 169—171.
GOSTAR N. — Situaţia Daciei după anul 271 e.n. Stadiul actual al cercetărilor, t. X, 1964, p. 55—67.
HAGIU I., v. BOŢESCU D. — Aspecte din lupta antifascistă a muncitorilor Direcţiei regionale C.F.R. Iaşi.
LOGHIN A., v. DAVIDSOHN I. — 40 de ani de luptă a partidului pentru libertatea şi fericirea poporului.
LOGHIN A. — Aspecte ale avîntului mişcării revoluţionare a maselor muncitoare din Moldova în anii 1917—1918, t. VIII, 1962, p. 1—18.
LOGHIN A. — Despre situaţia şi lupta maselor muncitoare din Romînia în anii 1921 şi 1922, t. X, 1964, p. 77—94.
MARINESCU C. şi BREZEANU I. — Aspecte ale luptei revoluţionare din oraşele Galaţi şi Brăila în perioada premergătoare izbucnirii primului război mondial (1911—1914), t. X, 1964, p. 69—76.
MORĂRAŞU M., v. BOŢESCU D. — Aspecte din lupta antifascistă a muncitorilor Direcţiei regionale C.F.R. Iaşi.
MYSLINSKI K. — Aspecte din istoria oraşului Lublin, t. X, 1964, p. 29—35.
NEAMŢU V. — Răscoala din Moldova din primăvara anului 1633, t. II, 1956, fasc. 1—2, p. 19—34.
NEAMŢU V. — Mărfurile mărunte în economia Moldovei din veacul al XV-lea, t. V, 1959, p. 1—18.
NEAMŢU V. — Frămîntări sociale în oraşul Iaşi în primele decenii ale secolului al XVII-lea, t. IX, 1963, p. 57—69.
NECULCE V. şi COPTIL L. — Aspecte ale mişcării muncitoreşti din Moldova în anii 1917—1921, t. VI, 1960, p. 1—15.
PETRESCU-DÎMBOVIŢA M., BOLD E. şi DINU M. — Cercetări arheologice în Podişul Central Moldovenesc, t. I, 1955, fasc. 1—2, p. 1—50.
PETRESCU-DÎMBOVIŢA M. — Contribuţii arheologice la problema începuturilor feudalismului în Moldova, t. II, 1955, fasc. 1—2, p. 1—17.
PETRESCU-DÎMBOVIŢA M. — Principalele rezultate ale săpăturilor de la Truşeşti, t. III, 1957, fasc. 1—2, p. 1—25.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA M., DINU M. şi BOLD E. — Cercetări arheologice în Podişul Central Moldovenesc. II. Subregiunea Stemnic-Racova şi valea Bîrladului superior între Buhăieşti şi Vaslui, t. IV, 1958, p. 1—30.
PETRESCU-DÎMBOVIŢA M. — Populaţii şi culturi în spaţiul carpato-dunărean în prima jumătate a primului mileniu înaintea erei noastre, t. VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 186—201.
PETRESCU-DÎMBOVIŢA M. — Contribuţia specialiştilor în istoria veche din U.R.S.S. şi din ţările de democraţie populară la al XI-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice de la Stockholm, t. VIII, 1962, p. 185—191.
PLATON GH. — Contribuţii la cunoaşterea situaţiei locuitorilor din regiunea „Bălţii" Brateşului în prima jumătate a secolului al XIX-lea, t. III, 1957, fasc. 1—2, p. 55—75.
PLATON GH. — Cu privire la pribegiă locuitorilor din Moldova în anul 1834, t. IV, 1958, p. 49—60.
PLATON GH. — Cu privire la dezvoltarea pieţei interne în Moldova în preajma Regulamentului Organic, t. V, p. 19—47.
PLATON GH. — Unele mărturii documentare privind voluntarii din războiul ruso-turc (1828—1829), t. IX, 1963, p. 173—178.
PLATON GH. — Ecouri ale revoluţiei muntene şi maghiare din anul 1848—1849 în Moldova, t. X, 1964, p. 37—53.
POPOVICI V. — Începuturile industriei de hîrtie în Moldova, t. I, 1955, fasc. 1—2, p. 87—110.
RUSU D. — Cu privire la primele alegeri pentru Divanul ad-hoc din Moldova (7/19—15/27 iulie 1857), t. X, 1964, p. 119—128.
STOICA N., v. TODOSIA M. — Începuturile învăţămîntului economic în Iaşi.
TODOSIA M. şi STOICA N. — Începuturile învăţămîntului economic în Iaşi, t. VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 261—275.
WILLAUME J. — Istoriografia polonă în epoca pozitivismului, t. IX, 1963, p. 1—14

RECENZII

BUZATU GH. — Б. Левин, Дипломатия. Ее сущности и формы, Москва, 1962, т. X, 1964, p. 161—163.
CRISTIAN V. — Bruhat J., Dautrey J. şi Tersen E., *Comuna din 1871*, Editura politică, Bucureşti, 1962, t. IX, 1963, p. 202—209.
CRISTIAN V. — Reizov B., *L'historiographie romantique française (1815—1830)*, Editions en langues étrangères, Moscou, 1962, t. X, 1964, p. 154—155.
LÁSZLÓ A. — Köszegi F., *Date privind originea mormintelor cu ocru din Ungaria*, în AE 89, 1962, t. IX, 1963, p. 195—198.
LÁSZLÓ A. — *A görög müvészet vilàga* (Universul artei greceşti), sub red. Szilagyi Iános György, vol. I—II, Budapest, 1962, t. X, 1964, p. 163—166.
PRUNĂ A. — Pall Fr., *intervenţia lui Iancu de Hunedoara în Ţara Romînească şi Moldova în anii 1447—1448*, în «Studii», 2, 1963, t. X, 1964, p. 149—150.
SEFTIUC I. — Badia Gilbert, *Histoire de l'Allemagne contemporaine (1917—1962)*, t. I—II, Editions sociales, 1963, t. X, 1964, p. 156—161.
SEFTIUC I. — Смирнов В. П., Франция во время второй мировой войны, Изд. Моск. Унив, 1961, т. IX, 1963, p. 199—202.
TODERAŞCU I. — Giurăscu Dinu C., *Ion Vodă cel Viteaz*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1963, t. X, 1964, p. 151—154.

I. P. I. — cd. 574

PREȚUL LEI 10